

Jaarverslag 2022.

Inhoud

	Bestuursverslag 2022	4
	PME en het jaar 2022 in één oogopslag	5
	Kerncijfers - meerjarenoverzicht	8
	Missie, visie en ambitie	13
1.	Verlag van het bestuur	17
1.1	Ontwikkelingen om ons heen	18
1.2	Belangrijke bestuursbesluiten en activiteiten	18
2.	Financiële positie	22
2.1	Toeslagen	23
2.2	Dekkingsgraad	23
2.3	Actuariële analyse	26
2.4	Indexatieperspectief in de komende jaren	27
3.	Goed pensioen	29
3.1	Samen en solidair	30
3.2	Goed pensioen bij PME	34
4	Betaalbaar pensioen	39
4.1	Beleggen	40
4.2	Premie	50
4.3	Kosten	51
5.	Duurzaam pensioen	62
5.1	Verantwoord Beleggen	63
5.2	Meer intrinsieke integratie van ESG in onze portefeuille	63
5.3	Ambities en doelstellingen	64
5.4	Deelnemersonderzoek	64
5.5	Wet- en regelgeving	65
5.6	Klimaat	66
5.7	Aandeelhoudersbetrokkenheid	69
5.8	Beleggen met positieve impact	76
5.9	Uitsluiting	79
5.10	Benchmarks	80
5.11	Publicaties duurzaamheid	81
6.	Persoonlijk pensioen	82
6.1	Ambities	83
6.2	Maatwerk in klantbediening	83
6.3	Klachten en geschillen	89

7.	Bestuur en organisatie	91
7.1	Governance	92
7.2	Uitbesteding	95
7.3	Integraal risicomanagement	98
7.4	Audit	107
7.5	Extern toezicht	108
8.	Vooruitblik	114
8.1	Commissie parameters	115
8.2	Afwikkeling transitie naar TKP	115
8.3	Datalek	115
8.4	Nieuw pensioenstelsel	115
8.5	Datakwaliteit	115
8.6	UPO	116
8.7	Bedrag ineens	116
	Intern toezicht en verantwoording	117
	Verklaring intern toezicht PME	118
	Reactie bestuur op de verklaring intern toezicht PME	122
	Oordeel verantwoordingsorgaan	124
	Reactie van het bestuur op het oordeel van het verantwoordingsorgaan	130
	Jaarrekening 2022	132
	Balans per 31 december (na resultaatverdeling)	134
	Staat van baten en lasten	135
	Kasstroomoverzicht	136
	Algemene toelichting	137
	Toelichting op de balans per 31 december	151
	Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen	164
	Risicoparagraaf	165
	Toelichting op de staat van baten en lasten	180
	Gebeurtenissen na balansdatum	187
	Actuariële analyse	188
	Ondertekening	191
	Overige gegevens	193
	Actuariële verklaring	194
	Controleverklaring van de onafhankelijk accountant	197
	Assurance rapport van de onafhankelijk accountant	209
	Bijlage 1 Personalia 2022	213
	Bijlage 2 Naleving Code Pensioenfondsen 2022	219
	Bijlage 3 Risico taxonomie	231
	Bijlage 4 Rapportage Taskforce on Climate-related Financial Disclosures	236
	Bijlage 5 SFDR rapportage	248
	Bijlage 6 Rapportage Principes TCFD-Rapportage	265

Bestuursverslag 2022

PME en het jaar 2022 in één oogopslag

Kerncijfers

Werkgevers

1.527

2021: 1.466

Hoeveel mensen gingen er met pensioen?

6.522

2021: 6.954

Wat was hun gemiddelde leeftijd?

66

2021: 65,7

Hoe oud is de oudste gepensioneerde met een ouderdomspensioen

105

2021: 105

Hoe oud is de oudste pensioengerechtigde met een partnerpensioen

106

2021: 106

Active deelnemers

174.425

2021: 168.639

Gewezen deelnemers

270.087

2021: 270.973

Pensioengerechtigden

168.054

2021: 168.356

Telefonisch contact met consulent

4.522

2021: 5.138

Telefonisch contact met klanteninformatie

47.559

2021: 32.971

Persoonlijk gesprek met consulent

2.475

2021: 836

E-mail contact met klanteninformatie

21.723

2021: 30.248

CO₂-reductie
aandelenportefeuille
in 2022 t.o.v. 2019

-62,7%

CO₂-reductie
obligatieportefeuille
in 2022 t.o.v. 2019

-32,1%

Kosten per deelnemer

100

2021: 137

Kosten vermogensbeheer
(als % van gemiddeld
belegd vermogen)

0,485%

2021: 0,572%

Dekkingsgraad

110,4%

2021: 108,30%

Beleggingsresultaat:

-23,0%

2021: 3,9%

Impact beleggen

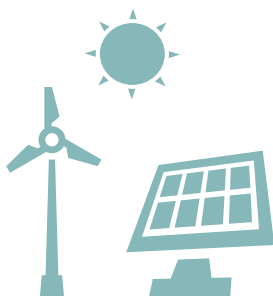
€ 135 miljoen

Innovatie in Nederland
en Europa

€ 836 miljoen

Betaalbare huisvesting

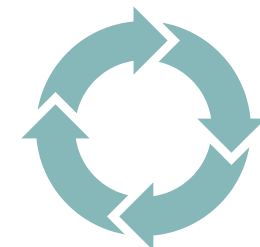
€ 910 miljoen

Energietransitie

€ 11 miljoen

Gezondheidszorg

€ 113 miljoen

Circulaire economie

Kerncijfers - meerjarenoverzicht

Kerncijfers - meerjarenoverzicht

Werkgevers	2022	2021	2020	2019	2018
(aantallen per 31 december)					
Aangesloten werkgevers	1.527 ¹	1.466	1.432	1.393	1.380

Deelnemers en pensioengerechtigden	2022	2021	2020	2019	2018
(aantallen per 31 december)					
Deelnemers verplichte regeling (1)	174.425	168.639	165.852	164.501	157.287
- premiebetalend	166.408	160.799	158.002	156.512	149.329
- premievrij vanwege arbeidsongeschiktheid	8.017	7.840	7.850	7.989	7.958
Gewezen deelnemers (2)	270.087	270.973	294.422	294.270	306.817
Pensioengerechtigden (3)	168.054	168.356	166.987	167.036	167.223
Ouderdomspensioen (incl. TOP-regeling)	113.875	113.061	111.328	110.611	110.729
Partnerpensioen	52.463	53.718	54.062	54.815	54.967
Wezenpensioen	1.716	1.577	1.597	1.610	1.527
Totaal deelnemers (1+2+3)	612.566	607.968	627.261	625.807	631.327
Gemiddeld salaris actieve deelnemers (in €)	51.600	49.900	50.300	46.100	46.200
Gemiddelde leeftijd actieve deelnemers	46,0 jaar	45,8 jaar	45,8 jaar	46,1 jaar	46,2 jaar

Premies	2022	2021	2020	2019	2018
Premiepercentages					
Premie ouderdoms- en partnerpensioen	27,98%	27,59%	22,7%	22,7%	23,0%
Premie overgangsregeling VPL	-	-	3,712%	2,32%	2,35%
Premiebijdragen (in miljoenen)					
Premie ouderdoms- en partnerpensioen	1.740	1.619	1.310	1.164	1.089
Premie overgangsregeling VPL	-	-	207	115	116
Vrijwillige verzekeringen en koopsommen	52	54	93	53	49
Premie-inkomen totaal	1.792	1.673	1.610	1.332	1.254
Premievorderingen (in miljoenen)					
Te vorderen premiebijdragen	344	22	25	25	29
Te vorderen premiebijdragen in % van het totale premie-inkomen	19,2%	1,3%	1,6%	1,9%	2,3%

Overig (in €)	2023	2022	2021	2020	2019	2018
Salarisgrens	86.202	81.010	79.719	78.348	74.327	73.711
Maximumloon	128.810	114.866	112.189	110.111	107.593	105.075
Franchise	16.322	14.802	14.554	14.554	14.554	14.704
Inflatie (CPI-prijsindex, juli-juli)	12,45%	1,29%	1,56%	1,49%	1,73%	1,36%

¹ Aangesloten werkgevers vanaf 2022 geteld per werkgeversnummer.

Uitkeringen	2022	2021	2020	2019	2018
Uitkeringen (in miljoenen)					
Uitkeringen ouderdompensioen	1.070	1.031	993	958	938
Uitkeringen partnerpensioen	255	250	245	242	239
Uitkeringen wezenpensioen	3	3	3	3	3
Uitkeringen inzake Anw-pensioen	4	4	4	4	4
Afkopen	5	10	9	7	8
Uitkeringen totaal	1.337	1.298	1.254	1.214	1.192

Gemiddelde uitkeringen (in €)					
Uitkeringen ouderdompensioen	9.428	9.227	8.982	8.695	8.515
Uitkeringen partnerpensioen	4.873	4.632	4.497	4.403	4.319
Uitkeringen wezenpensioen	2.118	1.992	1.976	1.990	2.007
Afkopen	2.408	2.326	2.350	1.862	1.889

Waardeoverdrachten en afkopen (miljoenen)	2022	2021	2020	2019	2018
Waardeoverdrachten inkomend	156	103	26	33	95
Waardeoverdrachten uitgaand	209	126	8	54	121
Afkopen (aantal)	2.213	4.336	3.918	3.602	4.400

Uitvoeringskosten (in miljoenen)	2022	2021	2020	2019	2018
Pensioenuitvoeringskosten regulier	31	37	40	39	39
Pensioenuitvoeringskosten eenmalig/ project	3	9	-	-	-
Directe beleggingskosten	62	61	62	70	80
Totaal kosten in jaarrekening	96	107	102	109	119
Integrale vermogensbeheerkosten ¹⁾ (in miljoenen)	262	352	276	216	173
- waarvan vermogensbeheerkosten	222	318	215	182	150
- waarvan transactiekosten	40	34	62	34	23
Integrale vermogensbeheerkosten ²⁾ (in % van gemiddeld belegd vermogen)	0,485%	0,572%	0,49%	0,41%	0,37%
- waarvan vermogensbeheerkosten	0,411%	0,517%	0,38%	0,35%	0,32%
- waarvan transactiekosten	0,074%	0,055%	0,11%	0,07%	0,05%

1) Dit zijn directe en indirecte beleggingskosten. De indirecte beleggingskosten zijn de kosten die verrekend zijn met het rendement op de beleggingen. Deze kosten worden niet apart in de jaarrekening gepresenteerd, maar wel toegelicht in het bestuursverslag. Er is sprake van afrondingsverschillen in de onderliggende specificatie van vermogensbeheer- en transactiekosten.

2) Het aantal deelnemers is hierbij de som van de actieve en pensioengerechtigde deelnemers

Pensioenuitvoeringskosten (uitgedrukt in euro per deelnemer) ²⁾					
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer	100	137	119	116	120
- waarvan incidenteel	10	27	0	0	0
Totale kosten ratio (totaal kosten excl. transactiekosten in % gem.belegd vermogen)	0,47%	0,65%	-	-	-

Pensioenverplichtingen en pensioenvermogen (in miljoenen)	2022	2021	2020	2019	2018
Pensioenverplichtingen					
Deelnemers	18.369	26.487	29.087	24.820	20.371
Gewezen deelnemers	9.833	13.340	14.079	12.167	9.968
Pensioengerechtigden	16.871	19.499	19.924	18.687	17.301
Gemoedsbezwaarden	4	4	4	4	4
Totaal pensioenverplichtingen (A)	45.077	59.330	63.094	55.678	47.644
Marktrente verplichtingen (UFR)	2,55%	0,57%	0,20%	0,75%	1,40%
Overige voorzieningen (VPL)	-	-	-	211	158
Algemene reserve (B)	4.670	4.953	(1.491)	(630)	(1.108)
Vermogen t.b.v. dekkingsgraad (C) (C=A+B)	49.747	64.283	61.603	55.048	46.536
Dekkingsgraad (per 31 december)	2022	2020	2019	2018	2017
Dekkingsgraad (D = C / A)	110,4%	108,3%	97,6%	98,9%	97,7%
Beleidsdekkingsgraad	111,7%	103,2%	92,3%	96,9%	101,3%
Reële dekkingsgraad	84,7%	83,6%	75,7%	78,1%	82,6%
Z-score					
Z-score per jaar	0,57	0,87	0,38	0,33	0,34
Performancetoets	1,11	2,20	1,98	2,01	1,97

Beleggingen	2022		2021		2020		2019		2018	
Samenstelling portefeuille ¹⁾ (Bedragen x € 1 miljoen)	In %		in %		in %		in %		in %	
Vastgoedbeleggingen	3.322	6,7%	2.494	3,9%	2.238	3,7%	2.265	4,1%	2.183	4,7%
Aandelen	15.894	32,3%	24.503	38,3%	21.768	35,7%	20.614	37,5%	15.704	33,8%
Vastrentende waarden	27.803	56,4%	36.102	56,4%	36.409	59,7%	31.397	57,2%	27.843	59,9%
Overige beleggingen	2.253	4,6%	878	1,4%	562	0,9%	687	1,2%	720	1,6%
Totaal belegd vermogen	49.272	100%	63.977	100%	60.977	100,0%	54.963	100%	46.451	100,0%
Totaal rendement per categorie ¹⁾ (Bedragen x € 1 miljoen)	in %		in %		in %		in %		in %	
Vastgoedbeleggingen	82	4,48%	255	11,3%	51	2,9%	179	8,5%	210	10,7%
Aandelen	(2.291)	(12,53%)	5.550	23,7%	2.010	12,0%	4.178	25,9%	(541)	(6,9%)
Vastrentende waarden	(12.830)	(31,13%)	(3.539)	(7,6%)	4.015	10,9%	4.199	15,2%	(136)	1,7%
Overige beleggingen	145	15,96%	129	11,3%	(62)	(13,4%)	(49)	(26,1%)	45	(11,1%)
Totaal rendement belegd vermogen	(14.894)		2.395		6.014		8.507		(422)	
Rendement over totaal belegd vermogen										
Totaal rendement	(23,3%)		3,9%		10,9%		18,3%		(0,9%)	
- waarvan direct rendement	1,89%		2,0%		2,0%		2,4%		2,6%	
Z-score										
Z-score per jaar	0,57		0,87		0,38		0,33		0,34	
Performancetoets	1,11		2,20		1,98		2,01		1,97	

¹⁾ In de kerncijfers en het bestuursverslag worden de beleggingscategorieën (samenstelling en rendement) gepresenteerd conform de wijze waarop het (strategisch) beleggingsbeleid wordt vormgegeven. Het beleggingsbeleid is in hoofdstuk 4 nader toegelicht.

Missie, visie en ambitie

Toekomstmakers

Een goed pensioen regel je het beste met zoveel mogelijk mensen samen. Zo deel je risico's en profiteer je van betere rendementen. Tegelijkertijd is een pensioen iets heel persoonlijks, het gaat om jouw leven en hoe jij dat invulling geeft, nu en straks. Op dat snijvlak van collectief en persoonlijk zorgen wij al ruim 75 jaar voor de grootst mogelijke opbrengst, financieel en maatschappelijk.

Wij zijn PME, het pensioenfonds voor mensen die werken in de metaal- en techindustrie. Dankzij ons, kunnen zij rekenen op een goed inkomen als ze met pensioen gaan. Dat realiseren wij door gedegen en verstandig met hun premie om te gaan, en tegelijkertijd voorop te lopen in de veranderingen die onze samenleving doormaakt. We zijn bijvoorbeeld al heel vroeg met deelnemers en werkgevers het gesprek aangegaan om fossielvrij te worden en onze hele beleggingsportefeuille te verduurzamen. We investeren in hernieuwbare energie, in ontwikkeling van circulaire bouw en materialen, en in toegankelijke zorg. Zo levert de premie van onze deelnemers veel meer op dan alleen een goed pensioen. Een opbrengst die past bij de sector waarvoor wij werken, een sector die letterlijk de toekomst maakt...

Want de metaal- en techindustrie zit in het hart van alle veranderingen waar we als mensheid voor staan. Van energie tot klimaat en van digitalisering tot zorg; onze sector speelt altijd een cruciale rol in het daadwerkelijk realiseren van oplossingen. Sommige bedrijven al met vierhonderd jaar familiehistorie, andere zijn als start-up nog maar net begonnen, maar allemaal blinken ze uit in het maken van onmisbare producten en toepassingen. Steeds slimmer, steeds schoner, steeds waardevoller. Met diezelfde gedrevenheid bouwen wij als pensioenfonds mee aan de toekomst, van de sector en de mensen die er werken. Zodat iedereen kan blijven meedoen en mee profiteren.

Daarom zijn we doorlopend met werkgevers en deelnemers in gesprek, we willen begrijpen wat hen beweegt, waar ze kansen zien en waar zorgen zitten. Zelf onderdeel zijn van hun wereld, van hun denken en dus van hun oplossingen. We investeren een deel van de premies terug in de techwereld waarvan we onderdeel zijn. We helpen ecosystemen te ontwikkelen waarbinnen bedrijven kunnen samenwerken aan nieuwe technologieën, nieuwe oplossingen. En bieden onze deelnemers de dienstverlening die ze mogen verwachten: met begrijpelijke antwoorden, heldere adviezen en slimme tools die inzicht geven in het inkomen voor later. Want wie werkt in de sector die de toekomst maakt, moet ook z'n eigen toekomst kunnen maken. Daar dragen wij met trots aan bij.

PME pensioenfonds, van en voor de toekomstmakers

Missie

PME is hét pensioenfonds voor mensen die werken in de metaal- en techindustrie. Wij doen dat in opdracht van werknemers en werkgevers in de sector. Wij zorgen voor een goed pensioen door gedegen en verstandig met hun premie om te gaan en de grootst mogelijke opbrengst te behalen, financieel en maatschappelijk. We lopen voorop in de veranderingen die onze samenleving doormaakt en beleggen duurzaam. Gedreven bouwen wij mee aan de toekomst. Wij zijn doorlopend met werkgevers en deelnemers in gesprek. We bieden dienstverlening die ze mogen verwachten: met begrijpelijke antwoorden, heldere adviezen en slimme tools die inzicht geven in het inkomen voor later.

Visie

Wij zijn ervan overtuigd dat je pensioen het beste samen regelt. Door met elkaar de kosten en risico's te delen, is iedereen beter af. Beleggen voor een goed pensioen gaat het best in een stabiele wereld; een wereld die niet verder opwarmt, waar mens, milieu en maatschappij niet worden ontregeld door klimaatrampen. Daarom dragen wij met onze beleggingen bij aan het beperken van klimaatverandering.

Ambitie

Onze ambitie is om iedereen in onze sector een goed pensioen te bieden. Dat doen wij voor de mensen die nu werken, die bijna met pensioen gaan, voor de uitkeringsgerechtigden, maar ook voor de mensen die morgen aan de slag gaan. Om onze taken nu en in de toekomst adequaat uit te voeren, werken we met de blik vooruit, zijn we wendbaar en in staat ons aan te passen aan nieuwe omstandigheden.

Wij willen bijdragen aan het behalen van de doelstellingen van het klimaatakkoord van Parijs. Wij werken aan de continue verbetering van de kwaliteit van onze dienstverlening, omdat wij graag willen dat onze werkgevers en deelnemers ook voor ons zouden kiezen als zij daartoe niet verplicht waren.

Onze ambitie is gebouwd op vier pijlers:

- een goed pensioen
- een persoonlijk pensioen
- een betaalbaar pensioen
- een duurzaam pensioen

Het bestuur stelde in het strategische meerjarenplan 2020 – 2025 de volgende doelstellingen vast.

..... in 2025 .....

Goed

- is onze ambitie t.a.v. het pensioenresultaat realistisch en haalbaar
- kennen we de behoeften van werkgevers en deelnemers t.a.v. pensioen, uitvoering en dienstverlening
- is onze regeling eenvoudig, goed uitlegbaar en uitvoerbaar
- voldoet onze moderne pensioenuitvoering aan de wensen van stakeholders en is deze klaar voor het nieuwe stelsel
- is onze beleggingsportefeuille ingericht om ook in het nieuwe stelsel voldoende rendement te halen tegen beheerste risico's

Persoonlijk

- is onze klantbediening verregaand gedigitaliseerd, én is er – indien gewenst – ruimte voor persoonlijk contact
- verdiepen deelnemers zich in pensioen bij belangrijke life-events en maken zij bewuste keuzes
- waarderen onze deelnemers onze informatiemiddelen en kanalen en is het vertrouwen in PME vergroot
- zien en voelen werkgevers pensioen als een waardevol onderdeel van de arbeidsvoorwaarden en zien zij PME als een goede partner en dienstverlener

Duurzaam

- zijn we een betrokken aandeelhouder die bedrijven aanspreekt op negatieve impact op natuur of samenleving, en worden we ook zo gezien
- is de CO₂-uitstoot van onze portefeuille t.o.v. 2015 met 50% teruggebracht, en worden we gezien als een duurzaam fonds
- is onze positieve impact beleggingsportefeuille gegroeid naar € 3 miljard
- verloopt de verduurzaming van onze vastgoedportefeuille volgens planning

Betaalbaar

- hebben we de vastgestelde kaders toegepast en zijn de ambitie en premie voor pensioen in evenwicht
- zijn onze kosten per beleggingscategorie nog steeds onder het gemiddelde (NL) marktconforme niveau
- zijn onze kosten voor pensioenuitvoering verlaagd tot het gemiddelde niveau van onze peers

Hoofdstuk 1

Verlag van het bestuur

Het jaar 2022 kenmerkt zich opnieuw als een onstuimig en bewogen jaar. Zowel voor de maatschappij, als voor de pensioensector en ons fonds. Het was voor PME een jaar vol tegenstrijdigheden. Ondanks een historisch laag rendement (- 23,3%) en een daling van ons totale vermogen van € 64,3 naar € 49,7 miljard, waren wij wel weer voor het eerst sinds 2008 in staat om de pensioenen van onze (ex-) deelnemers en pensioengerechtigden te verhogen. Dit kwam door de sterke stijging van de rente en een tijdelijke versoepeling van de wettelijke regels in aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel. Wij waren hier blij mee, alhoewel wij ons ook realiseerden dat deze verhoging van de pensioenen niet de volledige stijging van de prijzen compenseerde.

Ook met het behaalde rendement, alhoewel historisch laag, konden wij eigenlijk tevreden zijn. Omdat het rendement van zowel onze matchingportefeuille als onze returnportefeuille, met +0,6% respectievelijk +1,7%, beter was dan de benchmark.

Die tegenstrijdigheid zit eigenlijk verweven in ons huidige pensioenstelsel. In voorgaande jaren waren wij, ondanks stijging van het vermogen en goede beleggingsresultaten, niet in staat om de pensioenen te verhogen. Mede om deze reden, verwelkomen wij het nieuwe pensioenstelsel. De nieuwe wetgeving hiervoor lijkt in 2023 nu definitief te worden vastgesteld.

1.1 Ontwikkelingen om ons heen

Bij aanvang van het jaar hadden we nog te maken met strenge coronamaatregelen als gevolg van zorgen over de omikronvariant van het coronavirus. Gedurende het eerste kwartaal keerde het tij positief, werden de maatregelen versoepeld en kwam het 'normale leven' weer op gang. Wij constateren dat de pandemie achter ons ligt, maar dat we nog wel met de gevolgen hiervan te maken hebben.

Helaas werd de wereld in februari 2022 verrast door de Russische inval in Oekraïne. Voor het eerst sinds 1945 woedt er weer een grote oorlog in Europa. De nasleep van de coronapandemie en de oorlog in

Oekraïne hadden grote impact op de inflatie en financiële markten in 2022. Dit ging gepaard met een sterk oplopende rente en inflatie en een daling van de aandelenmarkten. De effecten hiervan op de verplichtingen en beleggingsportefeuille van PME staan uitgebreid beschreven in hoofdstuk 2 'Financiële positie' respectievelijk paragraaf 4.1 'Beleggen' van dit jaarverslag.

De oorlog in Oekraïne versterkte in 2022 de energiecrisis. De sancties tegen Rusland en de afname van de energieleveranties door Rusland leidde tot grote prijsstijgingen voor onder andere olie en gas. Dat heeft iedereen in de portemonnee gevoeld, zowel burgers als bedrijven. De oliemaatschappijen profiteerden van deze situatie. PME belegt sinds 2021 niet meer in deze bedrijven. Enkele deelnemers en gepensioneerden vroegen ons naar het effect hiervan op hun pensioen. In paragraaf 5.9.2 van dit jaarverslag beantwoorden wij deze vragen.

De Tweede Kamer nam op 22 december 2022 het wetsvoorstel Wet toekomst pensioenen aan. De behandeling van de wet in de Tweede Kamer was een lang en zorgvuldig proces, waarin de wet via verschillende nota's van wijzigingen verder is verbeterd. Het woord is nu aan de Eerste Kamer om de wet te beoordelen en goed te keuren.

1.2 Belangrijke bestuursbesluiten en activiteiten

Pensioenverhogingen

In 2022 verhoogden we voor het eerst sinds 2008 de pensioenen van PME. We besloten in juni om de pensioenen per 1 juli 2022 te verhogen met 1,29% en in november volgde het besluit om per 1 januari 2023 de pensioenen met 6,2% te verhogen. Dit betekent dat de gemiddelde uitkering van PME vanaf januari 2023 bijna € 50 netto per maand hoger ligt dan een jaar eerder.

Beide besluiten waren mogelijk op grond van de door de minister Carola Schouten genomen Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB), waarmee naar aanloop van het nieuwe pensioenstelsel de regels voor het verhogen van de pensioenen werden versoepeld.

We hebben in voorbereiding op beide besluiten de belangen van de verschillende groepen deelnemers evenwichtig afgewogen door de effecten in kaart te brengen. Daarbij hebben we ook gekeken naar de mate van zekerheid om tot een evenwichtige overgang naar het nieuwe stelsel te komen.

Verbeteren van onze dienstverlening

Per 1 januari 2022 nam TKP de uitvoering van ons pensioenbeheer over van MN Services. De overdracht werd in 2021 voorbereid door een team bestaande uit vertegenwoordigers van PME, MN en TKP. Bij de afronding en evaluatie van de overdracht medio 2022 stelden wij vast, met dankzegging aan alle betrokken partijen, dat de transitie goed is verlopen. De transitie komt in 2023 volledig ten einde als de bij MN achtergebleven data van PME definitief is verwijderd.

Om onze dienstverlening verder te verbeteren en om de wensen van werkgevers te verzamelen zijn we in 2022 gestart met individuele gesprekken met onze werkgevers. Verschillende bestuursleden en medewerkers van ons bestuursbureau gingen met tientallen werkgevers in gesprek. Ook in 2023 blijven we deze gesprekken voeren, om zo uit de eerste hand hun kijk op pensioen en onze dienstverlening te vernemen. Ons doel hierbij is om een beter beeld te krijgen van de (pensioen)wensen en uitdagingen bij de werkgevers om hier uiteindelijk zo goed mogelijk op in te kunnen spelen.

Aandacht voor IT en cybersecurity

De toenemende dreiging rondom cybersecurity speelt overal in het zakelijke en maatschappelijke verkeer. Zo werden wij in 2022 en recentelijk in het voorjaar van 2023 ook geconfronteerd met datalekken als gevolg van cyber aanvallen. Deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat dit ook van ons toenemende aandacht vraagt. In 2022 ging extra aandacht naar het beleid rondom IT en cybersecurity en namen wij ook zelf maatregelen om de risico's hieromtrent te verminderen. Daarnaast investeerden wij veel tijd en energie in scholing en awareness op dit gebied. In 2022 stelden we een nieuw kaderstellend informatiebeleid vast dat ook van toepassing is op de uitbestedingen en onderuitbestedingen. Voor de uitwerking van dit beleid in concrete maatregelen wordt nauw samengewerkt met de uitvoeringsorganisaties TKP, MN en verschillende IT-dienstverleners.

Communicatiebeleidsplan 2022 - 2026

In 2022 evalueerden we ons communicatiebeleid en stelden we een nieuw communicatiebeleidsplan 2022 – 2026 vast. In hoofdstuk 6 wordt hier meer toelichting op gegeven.

Voor onze primaire doelgroepen; namelijk deelnemers (incl. gewezen deelnemers en pensioengerechtigden) en werkgevers, en voor overige stakeholders stelden wij hoofddoelen van communicatie vast;

- Deelnemers zien PME als een pensioenfonds dat staat voor een persoonlijk, duurzaam, maar ook een goed en betaalbaar pensioen. Met communicatie die bij hem of haar past en inzicht biedt in de persoonlijke situatie, best passende keuzes en benodigde acties. Dit leidt tot meer vertrouwen in PME en een hogere klanttevredenheid.
- Werkgevers in de metaal- en techindustrie zien PME als een pensioenfonds dat weet waar de sector behoefte aan heeft voor de arbeidsvoorwaarde pensioen en waar de uitvoering goed is geregeld. Hun werknemers worden door PME goed geïnformeerd en uitstekend begeleid bij hun pensioenkeuzes. Zij zien PME als voor en door de sector en als de vanzelfsprekende gesprekspartner voor het onderwerp pensioen.
- Stakeholders zien PME als een transparant pensioenfonds dat samenwerking zoekt, invloed heeft en voorop loopt als het gaat om maatschappelijk verantwoord beleggen en passende keuzebegeleiding voor zijn deelnemers. En dat weet wat er leeft onder alle stakeholders en daarop anticipeert

Voor de komende jaren onderscheiden we drie centrale thema's voor communicatie:

- 1 De transitie naar het nieuwe pensioenstelsel
- 2 Persoonlijk pensioen
- 3 Duurzaam pensioen

Het nieuwe pensioenstelsel

Een groot deel van onze tijd werd in 2022 besteed aan de voorbereiding op het nieuwe pensioenstelsel. In 2021 was al een project gestart. In 2022 richtten wij deze projectorganisatie verder in met verschillende werkstromen naar aandachtsgebied, zoals de toekomstige regeling, uitvoering, communicatie, governance en vermogensbeheer. De verschillende onderdelen van het nieuwe pensioenstelsel kwamen

aan de orde tijdens reguliere vergaderingen, maar ook diverse themadagen van het bestuur werden besteed aan de uitwerking van een werkhypothese en de conceptinrichting van een nieuwe pensioenregeling. Daarnaast voerden we veel overleg met vertegenwoordigers van sociale partners. We hebben in 2022 samen met TKP, de Pensioenfederatie en DNB een pilot uitgevoerd, welke geresulteerd heeft in het Kader datakwaliteit zoals gepubliceerd door de Pensioenfederatie.

Risicobereidheidsonderzoek

In oktober 2021 voerden wij het eerste grote risicobereidheidsonderzoek uit onder zo'n 160.000 deelnemers en pensioengerechtigden. Ruim 17.000 mensen vulden de online vragenlijst in. Ter voorbereiding op het maken van keuzes in aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel peilden wij in december 2022 opnieuw de risicobereidheid van onze deelnemers en pensioengerechtigden. In totaal hebben 194.255 deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden een uitnodiging ontvangen. Bijna 27.000 mensen vulden de online vragenlijst in. In het eerste kwartaal 2023 zijn de resultaten geanalyseerd die de basis vormen voor de (voorlopige) risicohouding en het toekomstig beleggingsbeleid. Begin maart 2023 bedankten we de deelnemers aan het onderzoek en zetten wij de belangrijkste uitkomsten op een rij op de [website](#).

Afscheid van alle beleggingen in Rusland na de inval in Oekraïne

Met de inval van Rusland in de Oekraïne kwam dit jaar de geopolitiek nadrukkelijker dan ooit op onze bestuurstafel. Zo namen wij een besluit over de nog resterende investeringen in Rusland. Wij belegden al lange tijd niet meer in Russische staatsobligaties en aandelen in Russische staatsbedrijven vanwege een te lage score op de 'Democracy Index'. Daarnaast hadden wij de beleggingen in olie en gas, waaronder die in Rusland, al afgebouwd als gevolg van ons besluit in 2021 om nadrukkelijk in te zetten op investeringen in de energietransitie. Eind februari 2022 besloten wij om ook van de resterende beleggingen in Rusland afscheid te nemen. Wij hadden toen nog een beperkt aantal Russische aandelenposities met een gezamenlijke waarde van ongeveer € 21,4 miljoen (stand 4 maart 2022). Dit kwam overeen met minder

dan 0,03% van ons belegd vermogen.

Daarnaast voerden wij in 2022 doorlopend controles uit op onze portefeuille naar aanleiding van de aangescherpte sanctiewetgeving. In bredere zin aangedeerd wij het onderwerp geopolitiek in augustus 2022 tijdens de jaarlijkse bestuursconferentie. Met specialisten van het instituut Clingendael spraken wij over de laatste ontwikkelingen en vooruitzichten.

Verkorte ALM studie

Door de ongekende bewegingen op het gebied van inflatie en rentes in 2022 besloten wij een tussentijdse verkorte asset liability management (ALM) studie uit te voeren. De uitkomsten van deze ALM studie gaven ons geen aanleiding om het strategisch beleggingsbeleid te wijzigen. In paragraaf 4.1.5 van dit jaarverslag geven wij hier een toelichting op.

Duurzaamheid / klimaatambitie

Ook in 2022 stond duurzaamheid prominent op onze bestuursagenda. Het meest in het oog springend hierbij was de vaststelling van concrete klimaatambities, die vervolgens zijn vastgelegd in het publiekelijk gedeelde [klimaatplan](#). Dit plan hebben we in 2022 opgesteld volgens de afspraken die zijn vastgelegd in het klimaatcommitment financiële sector uit juli 2019. In ons klimaatplan hebben we concrete reductiedoelstellingen voor 2030 vastgelegd en ook toegelicht welke acties wij ondernemen om deze doelstellingen te halen.

In het klimaatplan lichten wij toe hoe wij onze portefeuille in lijn gaan brengen met het Klimaatakkoord van Parijs en het Nederlandse Klimaatakkoord en zo onze bijdrage te leveren om klimaatverandering tegen te gaan. In onze klimaatplannen streven wij ook een absolute CO₂-reductie na. In 2030 moet de CO₂-uitstoot van onze aandelen en bedrijfsobligaties minimaal met de helft zijn afgenomen ten opzichte van 2019. Wij streven naar netto-nul CO₂-uitstoot in 2050.

Het plan is een vervolg op onze eerdere stappen, zoals het uitsluiten van primaire steenkoolproductie in 2018 en olie- en gasproductie in 2021. Ons beleid en onze stappen werden in 2022 kritisch onderzocht door de journalisten van het tv-programma Pointer. Zij wezen ons er op dat er toch nog enkele bedrijven,

namelijk die minder dan de helft van hun omzet uit steenkool halen, in onze beleggingsportefeuille voorkwamen. Dit had te maken met een definitie die wij hanteerden voor een steenkoolbedrijf. Dit lichtten wij toe tijdens de uitzending van Pointer. Naar aanleiding van het onderzoek besloten wij in september 2022 om alle steenkoolproducenten uit te sluiten, ongeacht het percentage van de omzet dat wordt gehaald uit steenkolen.

Intrinsieke ESG integratie in onze beleggingsportefeuille

Verdere verduurzaming van beleggen vraagt om een nieuwe aanpak, zo concludeerden wij in 2022. In plaats van het volgen van een index en uitsluiten van ondernemingen of sectoren waar je niet in wil beleggen, zijn we er steeds meer van overtuigd dat duurzaam beleggen vraagt om een meer intrinsieke benadering met een heldere visie op belangrijke ESG-thema's en overwogen keuzes waar je wél in wil beleggen.

Deze visie en strategie stelden wij in 2022 vast onder de werktitel de Portefeuille van morgen. Hiermee hebben wij als doel onze beleggingsportefeuille in enkele jaren beter te laten aansluiten bij de overtuigingen, duurzaamheidsambities en identiteit van PME. De eerste belangrijke onderzoeksvraag binnen dit traject is de analyse hoe wij in staat zijn om te beleggen in een beperkter aantal ondernemingen, zonder aan verwacht rendement in te boeten en met een acceptabel risicoprofiel. Zie paragraaf 4.1.3 en 5.2 voor meer toelichting hierop.

Hoofdstuk 2

Financiële positie

2.1 Toeslagen

Vanaf 1 juli 2022 tot 1 januari 2023 was het pensioenfondsen onder voorwaarden toegestaan om in 2022 de pensioenen te verhogen bij een beleidsdekkingsgraad vanaf 105%. Pensioenfondsen, die voornemens zijn over te gaan naar het nieuwe pensioenstelsel en daarbij de huidige pensioenen om te zetten naar een nieuwe pensioenregeling (invaren), kunnen gebruikmaken van deze versoepelde regels. Pensioenfondsen moesten hierbij hun eigen fondsbeleid volgen en onderbouwen dat een dergelijk besluit om gebruik te maken van deze versoepelde regels past in een evenwichtige besluitvorming, mede vooruitlopend op de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

Op grond van deze versoepelde regels hebben wij in 2022 twee keer besloten om alle opgebouwde pensioenen te verhogen.

Op 1 juli 2022 zijn de pensioenen voor alle actieve en gewezen deelnemers, alsmede pensioengerechtigden verhoogd met 1,29%. De verhoging van 1,29% is een inhaalslag voor de gemiste verhoging, die PME op 1 januari 2022 onder de toen geldende regels nog niet kon geven. De vaststelling van de verhoging is gebaseerd op de gemiddelde stijging van de prijzen in de periode van juli 2020 - juli 2021, die 1,29% bedroeg.

Op 1 januari 2023 zijn alle opgebouwde pensioenen opnieuw verhoogd, nu met 6,2%. Voor de vaststelling van deze verhoging heeft PME de gemiddelde stijging van de prijzen in de periode van juli 2021 - juli 2022 beschouwd, die 12,45% bedroeg. De verhoging van 6,2% is dus geen volledige compensatie voor de forse prijsstijgingen in 2022.

Het liefst laten we de pensioenen harder stijgen, maar we realiseren ons goed dat we prudent moeten zijn, omdat het ook nog onzekere economische tijden zijn. Zit het straks tegen? Dan is het fijn als we nog een buffer hebben. Zo verkleinen we namelijk de kans dat we de pensioenen in de toekomst moeten verlagen. Verder willen we de overstap naar het nieuwe pensioenstelsel goed regelen voor iedereen. Door nu een reserve aan te houden, zorgen we ervoor dat we met meer zekerheid de toekomst ingaan. Bij de besluitvorming over de verhoging vond afstem-

ming met het verantwoordingsorgaan en de sociale partners plaats. Voorts zijn de belangen van alle deelnemers met het oog op de gevolgen op de korte én lange termijn goed afgewogen. Het verhogen van de pensioenen pakte in 2022 voor iedereen positief uit. Het pensioen van iedereen ging namelijk omhoog. Met het verhogen van de pensioenen daalde wel onze dekkingsgraad, die van belang is op het moment dat we overgaan naar het nieuwe pensioenstelsel. Bij een lagere dekkingsgraad krijgt een jongere deelnemer op het overgangsmoment relatief minder vermogen toegedeeld. Voor een oudere deelnemer pakt dit juist relatief gunstig uit.

Ondanks het verhogen van de pensioenen in 2022 bedraagt sinds 2009 de toeslagachterstand ten opzichte van de toeslagambitie voor deelnemers inmiddels 31,06% en voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden 26,52%. Hierin zijn de verlagingen uit 2012 en 2013 van 5,1% respectievelijk 0,5% voor iedereen niet inbegrepen. Er zit verschil tussen de achterstand voor deelnemers en die van de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Tot 2016 was de toeslagambitie voor de actieve deelnemers gelijk was aan de loonindex. Vanaf 2016 is de toeslagambitie van de actieve deelnemers gelijk aan die van de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, namelijk de prijsindex. De versoepelde regels geven meer mogelijkheden om pensioenen eerder te verhogen, al is niet de verwachting dat achterstanden snel kunnen worden ingelopen.

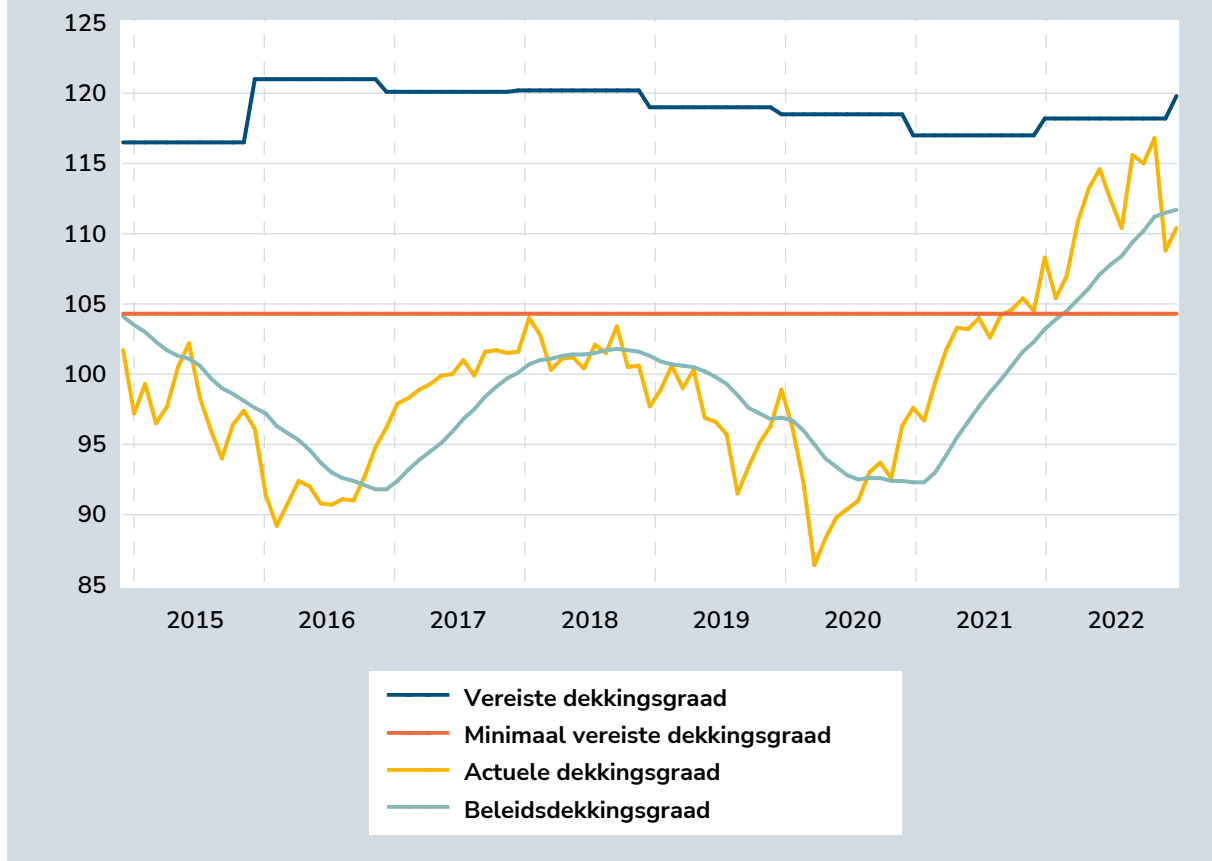
2.2 Dekkingsgraad

2.2.1 Totaal vermogen / totaal verplichtingen = dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad is de financiële graadmeter van een pensioenfonds. Het is de verhouding tussen het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen van een fonds.

De waarde van de verplichtingen – berekend op basis van de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur (RTS) – is het bedrag dat wij nu in kas moeten hebben om de toegezegde pensioenen nu en in de toekomst te kunnen uitkeren. Voor beleidsbeslissingen over de renteafdekking of bij collectieve waar-

Ontwikkeling dekkinggraad 2015-2022

deoverdrachten is deze dekkinggraad een belangrijke graadmeter. De actuele dekkinggraad is 110,4% op 31 december 2022 (31 december 2021: 108,3%).

2.2.2 Beleidsdekkinggraad

De beleidsdekkinggraad is het gemiddelde van de actuele dekkinggraden per maandeinde over de laatste twaalf maanden. Deze beleidsdekkinggraad is leidend bij verschillende beleidsbeslissingen, zoals voor het wel of niet uitvoeren van individuele waardeoverdrachten of voor de bepaling of de buffers van het pensioenfonds voldoende zijn of voor toeslagverlening. De beleidsdekkinggraad steeg van 103,2% eind 2021 naar 111,7% eind 2022.

2.2.3 Reële dekkinggraad

Naast de actuele dekkinggraad en de beleidsdekkinggraad kent een pensioenfonds een reële dekkinggraad. De reële dekkinggraad geeft aan of een pensioenfonds in de toekomst de pensioenen kan verhogen op basis van een verwachte prijsindex. De

verhoging is bedoeld om de koopkracht van de pensioenen te behouden. Een reële dekkinggraad van 100% betekent dat een fonds voldoende middelen heeft om de nominale pensioenen te kunnen verhogen met de verwachte prijsindex. De reële dekkinggraad van PME eind 2022 bedraagt 84,7% (2021: 83,6%). Wij concluderen dat wij hiermee onvoldoende middelen hebben om in de toekomst de verwachte prijsindex als toeslag te kunnen verlenen.

2.2.4 Ontwikkeling dekkinggraad 2015 – 2022

Reservetekort

Onze beleidsdekkinggraad is sinds 1 januari 2015 lager dan de vereiste dekkinggraad. Op 31 december 2022 is de vereiste dekkinggraad 119,8%. Daarmee is sprake van een reservetekort en moeten wij een herstelplan opstellen. In het herstelplan staat hoe wij verwachten binnen een periode van tien jaar op het niveau van de vereiste dekkinggraad te komen. Zolang sprake is van een reservetekort, wordt het herstelplan jaarlijks geactualiseerd.

Geen dekkingstekort

Sinds begin 2015 was er sprake van een dekkingstekort. Vanaf eind februari 2022 is onze beleidsdekkingsgraad voor het eerst sinds begin 2015 hoger dan de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,3% en is geen sprake meer van een dekkingstekort. Volgens de wettelijke regels is dan een verlaging per eind 2022 niet nodig.

Herstelplan

Omdat eind 2021 nog sprake was van een dekkings- en reservetekort hebben wij vóór 1 april 2022 een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB, de toezichthouder. DNB heeft dit plan ongewijzigd goedgekeurd op 19 mei 2022. Uit dit herstelplan blijkt dat wij binnen de gestelde maximale termijn van tien jaar beschikken over de vereiste dekkingsgraad. Wij rekenen in het herstelplan met de maximale wettelijk toegestane rendementsparementen. DNB beoordeelde het herstelplan als concreet en haalbaar en stemde met het plan in. Aangezien eind 2022 de dekkingsgraad nog steeds onder het vereiste niveau van 119,8% ligt, is in maart 2023 een nieuw herstelplan ingediend bij DNB.

2.2.5 Analyse dekkingsgraad-ontwikkeling 2015 – 2022

Onze dekkingsgraad lag zeven jaar onder het minimaal vereist vermogen van 104,3% en is in februari 2022 boven dat niveau gekomen.

Op 31 december 2014 was de actuele dekkingsgraad 101,7% en de beleidsdekkingsgraad 104,1%. Wij zijn in 2022 voor het eerst voldoende hersteld en hebben een beleidsdekkingsgraad van 104,3% bereikt.

De dekkingsgraad is in deze acht jaar met 8,7

procentpunt van 101,7% eind 2014 naar 110,4% eind 2022 gestegen.

In de tabel onderaan deze pagina laten wij zien hoe verschillende elementen de dekkingsgraad van ons fonds positief en negatief in de afgelopen acht jaar hebben beïnvloed. Alle elementen lichten wij daarna toe.

Uit de tabel volgt dat de rente en het rendement de grootste invloed op de ontwikkeling van de dekkingsgraad hebben. Ook in 2022 is dit effect groot vanwege de flinke rentestijging.

Premie: Op de inkoop van pensioenaanspraken is over de afgelopen acht jaar jaarlijks verlies geleden. Over de hele periode is dat een negatief effect van 5,3 procentpunt. In 2022 had de premie een negatief effect van 1,1 procentpunt op de dekkingsgraad. De premiedekking van PME voor de pensioenopbouw in 2022 bedraagt 73%. Bij een premiedekking onder 100% is de feitelijke premie onvoldoende om de pensioenopbouw te financieren. Zie paragraaf 4.2.2 voor een uitgebreidere toelichting op de premiedekking.

Uitkering: Bij een dekkingsgraad lager dan 100% heeft het uitbetalen van de uitkeringen een negatief effect op de dekkingsgraad. Bij een dekkingsgraad hoger dan 100% is er een positief effect. Omdat de dekkingsgraad sinds begin 2015 tot maart 2021 vrijwel de gehele periode onder de 100% lag, heeft het betalen van de pensioenuitkeringen over die hele periode een negatief effect op de financiële positie gehad. Sinds maart 2021 heeft PME een dekkingsgraad hoger dan 100% en is er een positief effect.

	premie	uitkering	toeslag/ verlaging	rente	rendement	overig	totaal
2015	-0,4%	-0,1%	0,0%	-5,9%	1,0%	-0,2%	-5,6%
2016	-0,2%	-0,2%	0,0%	-8,4%	9,2%	-0,3%	0,1%
2017	-0,5%	-0,1%	0,0%	1,3%	4,6%	0,1%	5,4%
2018	-0,5%	0,0%	0,0%	-4,3%	0,8%	1,7%	-3,9%
2019	-0,5%	-0,1%	0,0%	-14,1%	16,0%	-0,1%	1,2%
2020	-1,1%	-0,1%	0,0%	-11,8%	9,9%	1,8%	-1,3%
2021	-1,0%	-0,1%	0,0%	7,5%	4,1%	0,2%	10,7%
2022	-1,1%	0,2%	-5,8%	49,2%	-24,6%	-15,8%	2,1%
totaal	-5,3%	-0,5%	-5,8%	13,5%	19,4%	-12,6%	8,7%

Toeslagverlening / verlaging: Vanwege de financiële positie van het fonds heeft PME in de periode van 2015 t/m 2021 de pensioenen niet kunnen verhogen (indexatie / toeslagverlening) en niet hoeven te verlagen. In 2022 zijn de pensioenen twee keer verhoogd, per 1 juli 2022 (1,29%) en per 1 januari 2023 (6,2%). Dit heeft een negatief effect op de dekkingsgraad van 5,8 procentpunt.

Rente: De negatieve impact van de rentetermijnstructuur (RTS) op de dekkingsgraad tot en met 2021 was fors 35,7 procentpunt. De marktrente was in de periode 2015 t/m 2021 gedaald van 1,93% (eind 2014) naar 0,57% (eind 2021). In 2022 is de rente flink gestegen naar 2,55% (eind 2022), waardoor minder geld nodig is voor de (toekomstige) pensioenen. Het effect van de rentestijging in 2022 is ongeveer 49,2 procentpunt.

De RTS wordt bepaald door de marktrente en de ultimate forward rate (de UFR, de op lange termijn verwachte rente).

Rendement: De beleggingsportefeuille heeft in de afgelopen acht jaar een positieve impact op de financiële positie van PME gehad. Dit leidde in deze periode tot een stijging van de dekkingsgraad met 19,4 procentpunt. Het doel van de beleggingsportefeuille is om gemiddeld ten minste extra rendement van 3% te behalen boven op de stijging van de waarde van de toekomstige pensioenverplichtingen. In 2022 heeft de beleggingsportefeuille een negatief rendement van 23,3% behaald. Dit leidt in 2022 tot een daling van de dekkingsgraad van 24,6 procentpunt.

Overig: De overige mutaties bestaan uit wijzigingen van grondslagen en methoden voor de berekening van de voorziening voor de pensioenverplichtingen, individuele waardeoverdrachten, overige oorzaken en kruiseffecten. Kruiseffecten ontstaan omdat verschillende resultaten gedurende het jaar door elkaar heen lopen. Deze mutaties hebben per saldo de afgelopen acht jaar een negatieve invloed op de dekkingsgraad van 12,6 procentpunt. De grootste positieve effecten in 2018 en 2020, betreffen de overgang op de Prognose tafel AG2018 (1,0 procentpunt) respectievelijk de AG2020 (2,1 procentpunt). Het negatieve effect in 2022 betreft de overgang op AG2022 (0,6 procent-

punt) en een negatief kruiseffect vanwege de forse rentestijging in 2022.

2.3 Actuariële analyse

2.3.1 Resultaat boekjaar

De actuariële analyse van het saldo van de “staat van baten en lasten” ziet er als volgt uit:

	2022	2021
Rendement, rente	3.913	7.032
Premie	-507	-689
Toeslagen	-3.369	-
Prudente grondslagen	-341	35
Overig	21	66
Totaal resultaat	-283	6.444

2.3.2 Vereist eigen vermogen en uitkomsten solvabiliteitstoets

Het “vereist eigen vermogen” is het vermogen dat hoort bij de zogeheten evenwichtssituatie van het fonds. In die evenwichtssituatie is het eigen vermogen zodanig dat met de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat van 97,5% wordt voorkomen dat het pensioenfonds binnen één jaar over minder middelen beschikt dan nodig om te kunnen voldoen aan de onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Met andere woorden, de kans dat de actuele dekkingsgraad van het pensioenfonds één jaar later onder 100% ligt is kleiner dan of gelijk aan 2,5%.

De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de solvabiliteitstoets. De solvabiliteitstoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen.

Omdat de resultaten van de solvabiliteitstoets afhankelijk zijn van marktomstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen, fluctueren ze in de loop van de tijd. Wij hanteren bij de berekening van het vereist eigen vermogen het standaardmodel van DNB.

	2022	2021
Aanwezig eigen vermogen	4.670	4.953
Minimaal vereist eigen vermogen	1.958	2.558
Vereist eigen vermogen	8.947	10.806

2.3.3 Oordeel van de certificerend actuaaris over de financiële positie

De certificerend actuaaris heeft de opdracht om vast te stellen of PME voldoet aan de vereisten vanuit artikel 126 tot en met 140 PW. De certificerend actuaaris oordeelt in zijn actuariële verklaring als volgt:

- Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel bezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.
- Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen). Met betrekking tot artikel 137 (voorwaardelijke toeslagverlening) merk ik op dat het pensioenfonds in 2022 gebruik heeft gemaakt van de versoepelde toeslagregels, zoals vastgelegd in het tijdelijke artikel 15c van het Besluit Financieel Toetsingskader (toeslag vanwege voorgenomen transitie). Daarbij heeft het pensioenfonds onderbouwd te hebben voldaan aan de in dat artikel gestelde voorwaarden.
- De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.
- Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting PME Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen. Voor de volledigheid merk ik op dat, als op balansdatum in de rentetermijnstructuur rekening zou worden gehouden met de UFR-methodiek zoals deze door DNB in 2023 wordt toegepast, mijn oordeel over de vermogenspositie niet zou wijzigen.

2.4 Indexatieperspectief in de komende jaren

Onze dekkingsgraad is vanwege de rentestijging in 2022 gestegen en dat is goed nieuws. Heel lang is de dekkingsgraad te laag geweest, zo laag dat PME volgens de huidige (FTK-)regels in 2020 en 2021 de pensioenen had moeten verlagen. Door gebruik te maken van de vrijstellingsregeling, wegens bijzonder economische omstandigheden, is de verlaging in 2020 en 2021 niet geëffectueerd.

Volgens de huidige (FTK-)regels mag een pensioenfonds bij een beleidsdekkingsgraad van 110% gedeeltelijk indexeren. Vooruitlopend op de inwerkingtreding van de nieuwe wet toekomst pensioenen waren er vanaf 1 juli 2022 tot 1 januari 2023 tijdelijk versoepelde regels, waarbij pensioenfondsen in aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel de pensioenen al mochten verhogen als de beleidsdekkingsgraad 105% is. Nu de inflatie zo hoog is en de dekkingsgraden bij pensioenfondsen zijn gestegen, is de roep om indexatie toegenomen. Veel pensioenfondsen hebben daarom in 2022, net als wij, gebruik gemaakt van de versoepelde regels.

De versoepelde regels voor toeslagverlening zijn door minister Carola Schouten wederom mogelijk gemaakt in het tweede kwartaal 2023. De minister gaat er hierbij van uit dat de nieuwe wet toekomst pensioenen op 1 juli 2023 ingaat. De versoepelde regels voor het verhogen en verlagen van pensioenen zijn dan een onderdeel van deze nieuwe wetgeving (transitie-FTK). Dit transitie-FTK geldt dan voor pensioenfondsen tot het moment van de overstap naar een nieuwe pensioenregeling en het omzetten van de bestaande pensioenen in deze nieuwe regeling. Pensioenfondsen moeten uiterlijk 1 januari 2027 zijn overgegaan naar een nieuwe pensioenregeling volgens het nieuwe pensioenstelsel. Als toeslagverlening verantwoord kan, zullen we opnieuw overwegen om de pensioenen te verhogen. Een besluit daartoe moet aan allerlei voorwaarden voldoen en daarbij houden we opnieuw rekening met toekomstige ontwikkelingen, zoals een benodigde invaardekkingsgraad.

In het nieuwe pensioenstelsel heeft iedereen een eigen aandeel in het pensioenvermogen van het

fonds, oftewel een eigen pensioenpot. Wij gaan er van uit dat sociale partners een verzoek doen om het vermogen van de huidige pensioenregeling om te zetten naar de nieuwe pensioenregeling in het nieuwe pensioenstelsel (invaren). Voor het eerlijk verdelen van het vermogen over al die persoonlijke pensioenpotten is een bepaalde invaardeckingsgraad nodig. Die invaardeckingsgraad is per pensioenfonds verschillend en is afhankelijk van de afspraken, die sociale partners in de sector maken over de nieuwe pensioenregeling, over het aanhouden en vullen van reserves en over compensatiemaatregelen voor bepaalde groepen. Die invaardeckingsgraad ligt ergens tussen de 95% en 110%. Wij gaan er van uit dat sociale partners in 2023 afspraken over de nieuwe regeling gaan maken en dat wij eind 2023 weten wat onze benodigde invaardeckingsgraad is.

Hoofdstuk 3

Goed pensioen

Wij zijn ervan overtuigd dat je een goed pensioen het beste samen en solidair regelt. PME is van werkgevers en werknemers in de bedrijfstak, die samen de kosten en risico's delen van hun pensioen. Daardoor is iedereen beter af.

Waar wetten en regels een goed pensioen in de weg staan, zetten we ons in voor verbetering. Dat doen we zoveel mogelijk samen met andere pensioenfondsen én met de sociale partners.

3.1 Samen en solidair

3.1.1 Nieuw pensioenstelsel

Op 30 maart 2022 diende minister Carola Schouten de concept Wet toekomst pensioenen in bij de Tweede Kamer. Wij zien de Wet toekomst pensioenen als een belangrijke stap om alle huidige en ook toekomstige generaties een waardevol pensioen te kunnen bieden. De houdbaarheid van het huidige Nederlandse pensioenstelsel is in de laatste tien jaren steeds meer onder druk komen te staan, onder meer als gevolg van de lage rente, flexibilisering van de arbeidsmarkt, stijging van de levensverwachting, verhoging van de AOW-leeftijd in relatie tot zware beroepen en een afbrokkelend draagvlak voor de doorsneesystematiek. Wij steunen de doelen die met de wet worden beoogd en we vinden het positief dat hiermee een volgende stap wordt gezet richting het toekomstbestendig maken van het pensioenstelsel. Toch waren er nog wel onderdelen in de wet die ons inziens aandacht, verduidelijking of om wijziging vroegen. Wij werkten daarom in 2022 nauw samen met de Pensioenfederatie en andere pensioenfondsen om de wet op onderdelen nog aan te passen. Wij werkten mee aan position papers, wijzigingsvoorstellen en concept teksten voor amendementen.

Na een intensieve en uitvoerige behandeling stemde de Tweede Kamer vlak voor het kerstreces in met de Wet toekomst pensioenen met een beoogde ingangsdatum van 1 juli 2023. Het woord is nu aan de Eerste Kamer.

Op 17 januari 2023 is de Eerste Kamer gestart met de behandeling van de Wet toekomst pensioenen. Ook in de Eerste Kamer vindt een uitgebreide wetsbehandeling plaats met technische briefings, deskundigenbijeenkomsten en schriftelijke vragenrondes. De Eerste Kamer streeft ernaar de behandeling van de wet af te ronden in de huidige samenstelling.

In het nieuwe stelsel blijven belangrijke elementen uit het huidige pensioenstelsel behouden, zoals de bestaande verplichtstelling, collectieve risicodeling en fiscale facilitering door de overheid. Sociale partners kunnen straks kiezen uit twee nieuwe pensioenregelingen: een meer collectieve variant (aangeduid als de 'solidaire premieregeling') en een meer individuele variant (aangeduid als de 'flexibele premieregeling'). In beide regelingen is de hoogte van de premie de toezegging, en niet meer de hoogte van de pensioenuitkering.

Vanaf medio 2021 is de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel als een strategisch project binnen onze organisatie gepositioneerd. De implementatie van een nieuwe regeling en het omzetten van de huidige pensioenen raakt alle onderdelen van onze pensioendienstverlening, waaronder onze pensioenadministratie, het vermogensbeheer en de communicatie met onze deelnemers. Deze transitie vraagt veel van ons eigen verandervermogen en van de uitvoeringsorganisatie. Samen met onze sociale partners en uitvoerders bereiden wij ons voor, monitoren we doorlopend plannen en risico's.

In 2022 voerden wij opnieuw een risk self assessment (RSA) uit en besloten we de eerder gewenste implementatiedatum van 1 januari 2025 uit te stellen naar 1 januari 2026. Hiermee is de planning haalbaar en nemen risico's af.

De belangrijkste (geplande) acties voor 2023 zijn:

- de afstemming met sociale partners die besluiten over de pensioenregeling en bepalen om de opdracht aan PME te verstrekken,
- het verder in kaart brengen van alle effecten van de mogelijke keuzes,
- voorbereidingen treffen om de uitvoerbaarheid van de pensioenregeling te waarborgen in de administratie, de communicatie en het vermogensbeheer, en ook de samenhang van deze onderdelen en het uitvoeren van verdere analyses naar de datakwaliteit.

Wij staan in 2023 voor de opdracht om sociale partners optimaal te faciliteren in de keuzes die zij moeten maken. Vanaf eind 2021 zijn wij hierover al in gesprek met onze sociale partners. Er worden door ons met regelmaat kennissessies over de verschillende onderdelen van de nieuwe wet georganiseerd. In 2023 verwachten wij sociale partners te ondersteunen met analyses en berekeningen, zodat zij overwogen keuzes over de nieuwe pensioenregeling kunnen maken. Wij verwachten eind 2023 meer te weten over wanneer in onze sector de nieuwe pensioenregeling ingaat, of wordt ingevaren, hoe solidariteit in het fonds wordt vormgegeven, wie waarvoor wordt gecompenseerd en wat de benodigde invaardeckingsgraad is.

Op basis van de huidige inzichten hebben wij ons ten doel gesteld om per 1 januari 2026 over te gaan naar een nieuwe regeling. Wij bereiden ons voor op een beheerste en zorgvuldige transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

Zo informeren we onze deelnemers, gepensioneerden en werkgevers periodiek via nieuwsbrieven, webinars en de website. De informatie die wij nu verstrekken is nog van algemene aard. Pas als de wet is aangenomen, sociale partners afspraken hebben gemaakt met elkaar en met ons over de nieuwe regeling, het omzetten van de huidige pensioenen en de verdeling van het vermogen, kunnen wij onze deelnemers,

gepensioneerden en werkgevers specifiek gaan vertellen wat het nieuwe pensioenstelsel voor hen gaat betekenen.

In 2022 werkten we samen met de Pensioenfederatie aan een kader Datakwaliteit. Pensioenfondsen moeten immers voor, tijdens en na de transitie aantonen dat de kwaliteit van de data in de administratie goed is. Wij voerden samen met uitvoerder TKP een pilot uit om de datakwaliteit te beoordelen in het licht van de overgang naar het nieuwe stelsel. Het proces van deze pilot en de resultaten hiervan waren nuttig bij het opstellen van het kader Datakwaliteit voor de hele sector. In 2023 zetten we de werkzaamheden vanuit het kader Datakwaliteit voort, waarbij we ons richten op het vaststellen van datakwaliteitsbeleid, het vaststellen van kritische data-elementen, het uitvoeren van een risico-inventarisatie en het doen van data-analyses.

3.1.2 Uitvoering pensioenovereenkomst tussen sociale partners in de metaal- en techindustrie

Sociale partners in de sector bereikten eind 2020 een akkoord over een aanpassing van premie en opbouw van de pensioenregeling in 2021 en 2022, als onderdeel van de driejarige uitvoeringsovereenkomst 2020-2022.

Onderdeel van dit akkoord betrof de verhoging van de pensioenpremie van 22,7% (2020) naar 27,59% (2021) en naar 27,98% (2022). Deze premieverhoging kwam volledig voor rekening van de werkgever. Verder werd afgesproken dat het opbouwpercentage voor deelnemers werd verlaagd van 1,875% (2020) naar 1,815% (2021). Dit opbouwpercentage van 1,815% was ook van toepassing in 2022.

Wij besloten eind 2020, na advies van het verantwoordingsorgaan, de opdracht te aanvaarden. Tegelijkertijd werd destijds afgesproken dat wij in 2021 opnieuw in overleg zouden treden met de sociale partners over de hoogte van de premie en de opbouw voor het jaar 2022, zodra meer bekend was over de financiële parameters en het premiebeleid voor het jaar 2022.

In het najaar van 2021 informeerden wij sociale partners over het voorgenomen premiebeleid voor de

komende jaren. Een doorkijk voor de jaren 2022 tot en met 2024 met hierin de gevolgen voor de premie en de opbouw werd eind 2021 door ons met sociale partners besproken.

Omdat sociale partners in 2022 zijn gestart met gesprekken met de achterban over het nieuwe pensioenstelsel en de onderhandelingen over een nieuwe CAO ook in 2022 plaatsvonden, gaven sociale partners aan dat zij voor het jaar 2022 hechtten aan rust en vertrouwen in de sector en dat stabiliteit in de premie en de opbouw hiervoor belangrijk zijn. De argumenten van sociale partners wogen wij mee in de definitieve besluitvorming. Wij besloten daarom om voor het jaar 2022 geen extra aanpassingen te doen in de premie en opbouw, dan die al door sociale partners waren overeengekomen.

De uitvoeringsovereenkomst tussen sociale partners en ons fonds eindigde per 31 december 2022. Ter voorbereiding van een volgende uitvoeringsovereenkomst hebben wij een evaluatie uitgevoerd en enkele aandachtspunten benoemd. Hierover hebben we enkele bestuurlijke overleggen met sociale partners gevoerd. De nieuwe uitvoeringsovereenkomst is op 1 januari 2023 ingegaan en deze loopt door tot uiterlijk 2027, of een eerdere datum bij overgang naar het pensioenstelsel. In de uitvoeringsovereenkomst is de beoogde pensioenopbouw voor ouderdomspensioen vastgesteld op 1,815%, hetzelfde opbouwpercentage als in 2021 en 2022.

3.1.3 Samen staan we sterker

Pensioenfederatie

Wij werken op vele vlakken samen met andere partijen. Wij zijn een actief lid van de Pensioenfederatie, de overkoepelende belangenbehartiger van bijna alle Nederlandse pensioenfondsen. De Pensioenfederatie vertegenwoordigt ongeveer 166 pensioenfondsen en de belangen van in totaal 6 miljoen deelnemers, 3,6 miljoen pensioengerechtigden en 9,4 miljoen gewezen deelnemers. De pensioenfondsen die aangesloten zijn bij de Pensioenfederatie beheren samen ongeveer € 1.500 miljard. Wij hebben zitting in verschillende commissies en werkgroepen van de Pensioenfederatie.

Met onze uitvoeringsorganisaties TKP en MN Vermogensbeheer trekken wij samen op bij onder meer het

reageren op consultaties van nationale en internationale wet- en regelgeving. Ook zoeken wij – indien nodig – afstemming met andere klanten van onze uitvoeringsorganisaties bij uitvoeringstechnische issues.

Grote pensioenfondsen

Verder hebben wij veelvuldig contact met andere grote pensioenfondsen, zoals ABP, PFZW, BPF Bouw en PMT. Informatie en kennis worden uitgewisseld en indien gewenst met anderen gedeeld. In 2022 is onder meer samengewerkt in de voorbereidingen op het toekomstige pensioenstelsel, behandeling van de Wet toekomst pensioenen in de Tweede Kamer en de vormgeving van lagere regelgeving.

Pensioen Doen

Wij zijn aangesloten bij het initiatief 'Pensioen Doen', waarin verschillende pensioenfondsen met elkaar best practices uitwisselen op het gebied van de dienstverlening. Verder worden nieuwe innovatieve toepassingen in dit platform met elkaar gedeeld.

BTW

Wij zijn het fundamenteel niet eens met de regelgeving dat het fonds btw moet betalen over de pensioen- en vermogensbeheerdiensten. Niet alle pensioenfondsen hebben deze verplichting, waardoor er ongelijkheid is tussen de deelnemers van de verschillende fondsen. Wij blijven ons – samen met de Pensioenfederatie en een aantal andere pensioenfondsen – daarom inspannen om de btw niet ten laste te laten komen van de pensioenen van onze deelnemers. Omdat de lobby onvoldoende resultaat opleverde is PME – net als veel andere pensioenfondsen – in 2018 rechtszaken tegen de Belastingdienst begonnen. Deze rechtszaken lopen nog steeds. In het nieuwe stelsel vervalt overigens in beginsel de btw-heffing op pensioen- en vermogensbeheerdiensten.

Eumedion

Wij zijn deelnemer van Eumedion, de Nederlandse belangenbehartiger van institutionele beleggers. Wij trekken in dat verband gezamenlijk op met andere Nederlandse institutionele beleggers om invloed uit te kunnen oefenen tijdens de Algemene Vergaderingen van Aandeelhouders (AVA's) van Nederlandse beursgenoteerde bedrijven. De belangrijkste doelstelling van

Eumedion is de bevordering van goed ondernemingsbestuur en duurzaamheidsbeleid bij Nederlandse beursvennootschappen, en de bevordering van betrokken en verantwoord aandeelhouderschap. Wij waren in 2022 vertegenwoordigd in de beleggingscommissie van Eumedion. Vanuit die rol leidde PME in Eumedion-verband de dialoog met telecombedrijf KPN.

VBDO

Wij zijn lid van de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) als uiting van steun aan de vereniging die zich actief inzet om verantwoord beleggen en verantwoord ondernemen te stimuleren. Lidmaatschap van VBDO geeft ook toegang tot een breed netwerk van financiële instellingen en maatschappelijke organisaties binnen het platform van de VBDO, hierin wordt kennis en ervaring uitgewisseld op thema's die ook voor ons belangrijk zijn.

Principles for Responsible Investment (PRI).

Wij hebben de overtuiging dat een goed pensioen meer waard is in een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is. Om hieraan een bijdrage te kunnen leveren werken wij op nationaal en internationaal niveau samen met organisaties die dit ook nastreven. Zo zijn wij sinds 2006 ondertekenaar van de Principles for Responsible Investment (PRI). In ons beleggingsbeleid worden de [zes principes van PRI](#) gehanteerd.

In lijn met de PRI sluiten wij in ons beleggingsbeleid aan bij verschillende internationale verbanden en richtlijnen, zoals United Nations Principles for Responsible Investment (UN PRI), United Nations Global Compact, OESO-richtlijnen voor Multinationale ondernemingen (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), International Corporate Governance Network (ICGN) en kernstandaarden International Labour Organisation (ILO).

Climate Action 100+

Wij participeren in het internationale samenwerkingsverband Climate Action 100+, dat in december 2017 werd gelanceerd op de One Planet Summit, georganiseerd door de Franse regering. Sindsdien is Climate Action 100+ uitgegroeid tot een belangrijk initiatief voor aandeelhoudersbetrokkenheid op het gebied van klimaatverandering en bestaat het inmiddels uit 700

beleggers (samen goed voor meer dan \$ 68.000 miljard belegd vermogen), die gezamenlijk optrekken om in gesprek te gaan met de top 100(+) ondernemingen die de meeste CO2 uitstoten. Inmiddels wordt via de dialoog aan 166 focusbedrijven gevraagd:

- het risico van klimaatverandering stevig te verankeren in bestuursprocessen,
- CO2-emissies terug te dringen in lijn met de doelstelling van het Klimaatakkoord van Parijs,
- en te rapporteren volgens het TCFD-raamwerk (Taskforce Climate-related Financial Disclosure).

Wij voeren samen met andere aandeelhouders binnen het Platform Living Wage Financials (PLWF) gesprekken met ondernemingen in de textielsector en de agrarische sector om hun werknemers in lagelonenlanden een leefbaar loon te betalen. Door samen op te trekken met andere aandeelhouders, en door met alle grote bedrijven in de sector het gesprek aan te gaan, vergroten we de kans op verbetering. In paragraaf 5.7.1 Dialoog is een uitgebreidere toelichting opgenomen op de activiteiten en resultaten van PLWF.

IMVB-convenant

Wij speelden een actieve rol bij de totstandkoming van het – op 20 december 2018 ondertekende – IMVB-convenant, waarin pensioenfondsen, NGO's, vakbonden en de overheid samenwerken om verantwoord beleggen te stimuleren en de risico's op misstanden in de productieketen van bedrijven waarin zij beleggen te verkleinen. Wij zetten ons ook in om onze kennis en ervaring met anderen te delen. Na 4 jaar intensieve samenwerking onderling en met andere geledingen, liep het IMVB-convenant eind 2022 af. PME voldeed eind 2022 aan alle afspraken uit dit convenant.

Als vervolg op het IMVB-convenant heeft de Pensioenfederatie eind maart 2023 aangekondigd het platform maatschappelijke dialoog pensioenfondsen op te richten. Een initiatief dat wij van harte ondersteunen. In dit platform blijven pensioenfondsen onderling samenwerken en wordt de dialoog met stakeholders (alle maatschappelijke partijen die belangen vertegenwoordigen van en/of specifieke kennis bezitten over mensenrechten, arbeidsrechten, klimaatcrisis, natuur, corruptiebestrijding, gezondheid en dierenwelzijn) gevoerd.

Als onderdeel van hun due diligence kunnen pensioenfondsen via dit platform door middel van samenwerking actie ondernemen op opvallende zaken en/of ernstige misstanden. Binnen het platform worden gezamenlijke projecten opgepakt door aange-stelde themagroepen. De Pensioenfederatie zal een jaarlijkse update publiceren waarin inzicht in de activi-teiten van het platform en de themagroepen gegeven wordt. Daarbij wordt onder meer ingegaan op hoe de sector de OESO-richtlijnen implementeert met duide-lijke voorbeelden, de onderwerpen die besproken worden tijdens de stakeholderdialogen en de mogelijke opvolging door pensioenfondsen van adviezen. Daarmee dient de update als een instrument om een vinger aan de pols te houden en inzicht te geven aan de gehele pensioensector en andere geïnteres-seerden.

3.1.4 Samen met onze werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden

Wij gaan regelmatig persoonlijk in gesprek met onze directe stakeholders, de deelnemers, pensioengerech-tigden en werkgevers. Bijvoorbeeld over maatschap-pelijk verantwoord beleggen, verbeteringen in de dienstverlening of over het nieuwe pensioenstelsel.

In het voorjaar van 2022 voerden wij gesprekken met werkgevers over het verantwoord beleggingsbeleid van PME. Wij onderzochten de visie van werkgevers ten aanzien van het onderwerpen zoals duurzaam-heid, de energietransitie en verantwoord beleggen. Daarnaast bespraken wij welke rol hun eigen bedrijf speelt bij verduurzaming. De laatste jaren peilden wij voornamelijk de voorkeuren van onze deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden via online onderzoek. In juli 2022 hebben wij weer focus-groepen georganiseerd voor deelnemers en pensioen-gerechtigden. Door de coronapandemie waren deze fysieke bijeenkomsten een tijd niet mogelijk.

In 2023 staat weer een online peiling bij deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden gepland. De uitkomsten van deze onderzoeken betrekken wij bij verdere strategie- en beleidsontwik-keling op het gebied van MVB. In paragraaf 5.4 van het hoofdstuk Duurzaam pensioen wordt ingegaan op de resultaten op de onderzoeken in 2022.

Vanwege de overgang naar een nieuw pensioenuit-voeringsorganisatie, voerden wij in 2022 geen klant-tevredenheidsonderzoeken uit onder werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden. In 2023 staan deze onderzoeken wel weer op de planning.

Wij willen graag de verbinding met onze werkgevers versterken. In dat kader gingen verschillende bestuursleden en medewerkers van ons bestuursbu-reau in 2022 met tientallen werkgevers in gesprek. Ook in 2023 blijven we deze gesprekken voeren, om zo uit de eerste hand hun kijk op pensioen en onze dienstverlening te vernemen. Ons doel hierbij is om een beter beeld te krijgen van de (pensioen)wensen en uitdagingen bij de werkgevers om hier uiteindelijk zo goed mogelijk op te kunnen inspelen. Wij bezochten in 2022 ook enkele gedispenseerde werk-gevers. Naast de jaarlijkse informatiesessie worden zij nu ook individueel bezocht om wederzijds het transi-tieproces richting het nieuwe pensioenstelsel af te stemmen.

3.2 Goed pensioen bij PME

Wij bieden méér dan alleen de basispensioenregeling voor onze deelnemer. Werkgevers en deelnemers kunnen op verschillende momenten diverse keuzes maken. Bijvoorbeeld bij een nieuwe baan, trouwen, samenwonen, vervroegd met pensioen of met deel-tijdpensioen gaan. Wij zijn onze deelnemers en hun partners op verschillende belangrijke momenten in het leven van dienst.

3.2.1 Levenslang ouderdomspensioen

Deelnemers bouwen bij ons een levenslang ouder-domspensioen op. Vanaf het moment van pensione-ring tot aan het overlijden ontvangen gepensio-neerden bovenop hun AOW-uitkering van ons een ouderdomspensioen. Deelnemers bouwen in de basisregeling verplicht pensioen op tot de salaris-grens € 81.010 (2021: € 79.719). Zij bouwen 1,815% (2021: 1,815%) op over het salarisdeel boven de franchise van € 14.802 (2021: € 14.554).

Deelnemers kunnen ook voor het salaris boven de salarisgrens van de basisregeling nog pensioen opbouwen als de werkgever hiervoor een overeen-

Enkele feiten

	2022	2021	2020	2019
Hoeveel mensen gingen er met pensioen?	6.522	6.954	9.035	4.963
Wat was hun gemiddelde leeftijd?	66,0	65,7	66	65,4
Hoe hoog is de gemiddelde ouderdomspensioenuitkering per jaar?	€ 9.428	€ 9.227	€ 8.982	€ 8.695
Hoeveel gepensioneerden overleden er?	5.443	6.233	5.517	5.359
Hoe oud is de oudste gepensioneerde met een ouderdomspensioen	105	105	104	104
Hoeveel geld keerde PME uit aan ouderdomspensioenen	€ 1.068 miljoen	€ 1.031 miljoen	€ 993 miljoen	€ 958 miljoen

komst met ons heeft afgesloten. De werkgever heeft daarbij de keuze voor een regeling met een hoog opbouwpercentage van 1,746% (2021: 1,733%) of een regeling met een laag opbouwpercentage 1,31% (2021: 1,30%). Er zijn in 2022 in totaal 10.383 deelnemers (2021: 10.889 deelnemers) die pensioen opbouwen in deze aanvullende regeling.

3.2.2 Uitkering bij overlijden

Deelnemers bouwen bij ons ook nabestaandenpensioen (oftewel partner- en wezenpensioen) op. Als een deelnemer overlijdt dan ontvangt de partner een levenslang partnerpensioen. Een deel van het partnerpensioen wordt opgebouwd (50%) en een deel van het partnerpensioen is verzekerd op risicobasis (20%). Kinderen van deelnemers die overlijden ontvangen van ons een wezenpensioen tot hun 25ste levensjaar. Tot 2022 eindigde het wezenpensioen op de 18-jarige leeftijd, of werd verlengd tot maximaal 27 jaar als een studieverklaring werd verstrekt. Vanaf 2022 is de eindleeftijd van het wezenpensioen verhoogd naar 25 jaar voor iedereen.

Bij pensionering kunnen deelnemers kiezen voor een hogere pensioenuitkering door een deel van het partnerpensioen uit te ruilen. Of vice versa. Dan verlagen ze hun ouderdomspensioen om het verzekerd partnerpensioen te verhogen. Het verhogen van het verzekerd partnerpensioen wordt vaker gedaan dan het verhogen van het ouderdomspensioen.

Deelnemers kunnen ook kiezen om een tijdelijk extra partnerpensioen (het Anw-hiaatpensioen) bij ons te verzekeren. Deze extra uitkering vult het levenslang partnerpensioen aan tot de partner de AOW-gerechtigde leeftijd bereikt. Alle nieuwe deelnemers krijgen automatisch een offerte van ons. Ook besteden onze pensioenconsulenten aandacht aan het partnerpensioen in hun presentaties en gesprekken met de deelnemers. *(zie tabel volgende pagina)*

3.2.3 Eerder stoppen met werken

De gemiddelde leeftijd waarop mensen in onze bedrijfstak met pensioen gaan loopt al jaren op en ligt rond de 66 jaar. Inmiddels gaat meer dan driekwart van onze deelnemers met een dienstverband op de AOW-leeftijd met pensioen. In 2014 lag dit percentage op nog maar 14%. De stijgende pensioenleeftijd bij PME sluit aan bij de landelijke trend.

Deeltijdpensioen

In de pensioenregeling is het ook mogelijk om met deeltijdpensioen te gaan. Je gaat dan minder werken en laat voor dat deel het pensioen al ingaan. Er wordt maar weinig gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. De ervaring is dat veel werknemers liever in één keer volledig willen stoppen met werken.

Enkele feiten

	2022	2021	2020	2019
Aan hoeveel partners werd een nieuw partnerpensioen toegekend?	4.566	4.729	4.465	4.267
Hoeveel nieuwe wezenpensioenen werden er toegekend?	500	502	440	325
Hoe hoog is de gemiddelde partnerpensioenuitkering per jaar?	€ 4.873	€ 4.632	€ 4.497	€ 4.403
Hoe hoog is de gemiddelde wezenpensioenuitkering per jaar?	€ 2.118	€ 1.992	€ 1.976	€ 1.990
Hoe oud is de oudste pensioen-gerechtigde met een partnerpensioen	106	105	107	107
Hoeveel geld keerde PME uit aan partnerpensioenen	€ 255 miljoen	€ 250 miljoen	€ 245 miljoen	€ 242 miljoen

Generatiepact

Verder hebben werknemers in de metaalkro sinds 2019 ook de mogelijkheid om gebruik te maken van de generatiepactregeling. Met deze regeling kunnen werknemers van 60 jaar of ouder minder gaan werken (80%) tegen 90% salaris en 100% pensioenopbouw. Ca. 12% van de doelgroep maakt gebruik van de generatiepactregeling. De deelnemers vinden het fijn van deze regeling dat ze parttime kunnen gaan werken tegen een beperkte teruggang van het inkomen met behoud van hun pensioenopbouw. Dat laatste punt is een belangrijk verschil met deeltijd-pensioen, waar het pensioen wordt gebruikt om minder te gaan werken. Sociale partners hebben de generatiepactregeling in 2020 geëvalueerd en besloten de regeling voort te zetten tot 1 december 2023.

Regeling Vervroegd Uittreden (RVU)

Daarnaast hebben sociale partners in 2022 de Regeling Vervroegd Uittreden (RVU) afgesproken. Deze regeling geeft werknemers de mogelijkheid om drie jaar voor hun AOW-datum te stoppen met werken. De regeling is toegankelijk voor werknemers met een salaris tot € 4.000 bruto per maand of werknemers die in de ploegendienst hebben gewerkt. Wanneer zij stoppen met werken krijgen zij tot de AOW-datum een RVU-uitkering van € 1.874 (2022) bruto per maand. Voor veel werknemers is dit bedrag overigens te laag om rond te kunnen komen. Zij kunnen naast hun RVU-uitkering hun pensioen bij PME aanvragen

zodat zij met beide uitkeringen tezamen voldoende inkomen hebben.

Een belangrijke taak van onze pensioenconsulenten is deze werknemers te begeleiden bij het maken van een goede keuze bij het (gedeeltelijk) stoppen met werken of vervroegd met pensioen gaan. De pensioenconsulenten maken berekeningen van de financiële gevolgen en brengen de voor- en nadelen van de verschillende regelingen onder de aandacht.

3.2.4 Arbeidsongeschikt

Werknemers die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt (meer dan 35%) worden, ontvangen een WIA-uitkering van UWV. Bij ons blijven deze (ex-)werknemers pensioen opbouwen voor het deel dat zij arbeidsongeschikt zijn. De pensioenopbouw bedraagt bij volledig arbeidsongeschiktheid 70% van de oorspronkelijke pensioenopbouw. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid wordt het percentage naar rato verlaagd. Het fonds betaalt de premie voor de pensioenbouw. Eind 2022 zijn er 8.017 deelnemers (2021: 7.840) met premievrije deelname vanwege arbeidsongeschiktheid.

Arbeidsongeschikte werknemers hoeven zich niet te melden bij PME. Sinds 2014 ontvangen wij de melding van de arbeidsongeschiktheid, de wijzigingen hierop en de benodigde gegevens van het UWV. Vóór die tijd was dat niet het geval. Wij gaan soepel om met aanmeldingen van (ex-) deelnemers die tijdens

deelname aan PME vóór 2014 (deels) arbeidsongeschikt zijn geraakt en waar (nog) geen premievrije voortzetting van hun pensioenopbouw plaatsvindt. Op onze [website](#) is informatie te vinden hoe zij zich alsnog kunnen aanmelden.

Werkgevers kunnen daarnaast ook nog een WIA-excedentpensioen afsluiten voor werknemers waarvan het salaris hoger is dan het maximumsalaris waarover de overheid de WIA-uitkering berekent. Eind 2022 zijn er 6.804 deelnemers met een WIA-excedentpensioen (2021: 6.200). Wij hebben in 2022 besloten om de regeling voor het WIA-excedentpensioen bij PME te beëindigen uiterlijk per 1 januari 2025. In onze sector wordt het WIA-excedentpensioen door ons aangeboden en overige WIA-verzekeringen via een mantelcontract van de sociale partners (WIA-metalekro). Wij hebben de afgelopen jaren regelmatig signalen van werkgevers gekregen dat zij het lastig vinden dat de WIA-verzekeringen niet via één loket worden aangeboden. Daarnaast is het binnen het nieuwe pensioenstelsel voor een pensioenfonds niet goed mogelijk om de WIA-excedentverzekering in de huidige vorm aan te bieden. Daarom hebben wij besloten de regeling voor het WIA-excedentpensioen te beëindigen. Wij hopen dat het WIA-excedentpensioen in het productenpakket van WIA-metalekro wordt opgenomen, zodat er één loket voor alle WIA-verzekeringen in de metalekro ontstaat.

3.2.5 Werkloos of zelfstandig

Als deelnemers werkloos worden of als zelfstandige gaan werken kunnen zij ervoor kiezen om de pensioenopbouw zelf vrijwillig voort te zetten. Zij betalen dan zelf de pensioenpremie. Voor werklozen met een WW-uitkering neemt het fonds de helft van de pensioenpremie voor de rekening. Eind 2022 zijn er 314 deelnemers (2021: 493) die hun pensioenopbouw vrijwillig bij ons voortzetten. Het overgrote deel daarvan zijn werkloze deelnemers.

3.2.6 Nieuw of gewijzigd beleid

Naar aanleiding van periodieke evaluatie van beleid, als gevolg van actuele ontwikkelingen of nieuwe wetgeving, passen wij regelmatig de pensioenreglementen en het pensioen- en uitvoeringsbeleid aan. Een wijziging had betrekking op de afkoop van kleine

pensioenen. Tot 2022 werd de vaste, gedempte rente van het premiebeleid (1,57%) gebruikt voor het bepalen van de afkoopwaarde. Hierdoor werd een financieel resultaat behaald op de afkoop. Wanneer de gedempte rente hoger is dan de rentetermijnstructuur (RTS) – zoals in de jaren voor 2022 – dan levert afkoop het fonds winst op en pakt het dus minder voordelig uit voor de deelnemer. Wij besloten in 2022 om de RTS als rekenrente te gebruiken voor het vaststellen van de afkoopfactoren en verder de afkoopfactoren elk half jaar te actualiseren. Hierdoor wordt het financiële resultaat voor het fonds beperkt.

Een andere wijziging had betrekking op de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. Deelnemers die tijdens hun dienstverband ziek worden en in de WIA belanden, komen in aanmerking voor premievrije voortzetting van hun pensioenopbouw. Wij hebben besloten dat ook te laten gelden voor deelnemers die hun pensioenopbouw na afloop van hun dienstverband vrijwillig voortzetten en die tijdens de vrijwillige voortzetting ziek worden en in de WIA belanden.

Ten slotte werd in november 2022 bekend dat in 2028 de AOW-leeftijd is verhoogd naar 67 jaar en 3 maanden. Deze AOW-leeftijd geldt voor deelnemers die zijn geboren in de periode 1 januari 1961 tot en met 30 september 1961. De AOW-leeftijd hangt af van de levensverwachting die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) vaststelt. In november maakte het CBS de levensverwachting voor 2028 bekend. Voor iedereen die geboren is na 30 september 1961 is de exacte AOW-leeftijd nog niet bekend. Maar deze is minimaal 67 jaar en 3 maanden. De nieuwe AOW-leeftijd is verwerkt in ons pensioenreglement en meegenomen in de herschikmogelijkheden die de deelnemers hebben bij hun pensioenaanvraag.

3.2.7 Risicohouding en haalbaarheidstoets

Op grond van het Financieel Toetsingskader (FTK) leggen pensioenfondsen hun risicohouding vast. Deze geeft aan in hoeverre het pensioenfonds risico's kan en wil lopen. De risicohouding van PME is zowel kwalitatief als kwantitatief beschreven. Jaarlijks beoordelen wij via de zogenoemde haalbaarheidstoets in hoeverre de doelstellingen van PME (het

pensioenresultaat) realiseerbaar zijn. De vastgestelde premiekaders en de ambitie van sociale partners worden hierbij betrokken.

Kwalitatieve risicohouding

Wij voeren de door sociale partners overeengekomen pensioenregelingen uit. Vanuit de vastgestelde premie streven wij naar een stabiele opbouw van de pensioenaanspraken. Wij zeggen een nominaal pensioen toe en hebben de ambitie een waardevast pensioen uit te voeren. Om deze gecombineerde doelstelling te realiseren beleggen wij in een zorgvuldig gekozen combinatie van veilige beleggingen en risicovolle beleggingen. Door de combinatie van het streven naar een stabiele pensioenopbouw met het behoud van koopkracht wordt een beleggingsrisico gelopen. Mede als gevolg daarvan bestaat het risico op het verlagen van de pensioenen. Wij zetten het verlagen van de pensioenen alleen in als noodmaatregel.

Kwantitatieve risicohouding

Wij hebben de risicohouding in kwantitatieve zin als volgt geconcretiseerd. De ondergrens voor het pensioenresultaat is 80% van een pensioenresultaat bij volledige pensioenopbouw en volledige toeslagverlening. In slechtweersscenario's mag het pensioenresultaat hier niet meer dan 37,5% onder liggen.

Haalbaarheidstoets

In 2022 voerden wij de jaarlijkse haalbaarheidstoets uit. Met deze toets wordt bepaald of de verwachte pensioenresultaten worden behaald in de verschillende door DNB voorgeschreven economische scenario's. Worden de vastgestelde grenzen van de risicohouding overschreden, dan moeten wij met sociale partners in overleg treden over eventuele maatregelen, zoals een lagere opbouw en/of een hogere premie.

Uit de haalbaarheidstoets in 2022 blijkt dat het verwachte pensioenresultaat in het gemiddelde economische scenario over een periode van 60 jaar uitkomt op 89,7% (2021: 87,5%). Dit pensioenresultaat ligt boven de grens van 80%. De spreiding tussen het verwachte pensioenresultaat in het gemiddelde – en het slechtweersscenario blijft met 28,7% (2021: 29,0%) ook binnen de grens van maximaal 37,5%. De uitkomsten van de haalbaarheidstoets geven op zich

geen aanleiding om in gesprek te gaan met sociale partners over de financiële opzet van de pensioenregeling en hoeven geen maatregelen getroffen te worden.

Hoofdstuk 4

Betaalbaar pensioen

Deelnemers hebben hun geld aan ons toevertrouwd. Uit iedere ingelegde euro willen we zoveel mogelijk waarde halen in termen van kwaliteit en rendement. We willen steeds meer doen tegen steeds lagere kosten.

4.1 Beleggen

Wij streven naar een zo goed mogelijk en betaalbaar pensioen voor onze deelnemers. Om dit doel te bereiken is het nodig om het pensioenvermogen te beleggen. De pensioenpremies alleen zijn onvoldoende voor de (toekomstige) pensioenuitkeringen.

4.1.1 Ambitie / doel

De doelstelling van ons beleggingsbeleid wordt concreet gemaakt in een benodigd lange termijn overrendement van ten minste 1,5% per jaar. Dit is onderbouwd met een ALM-studie. Dit betekent dat het gemiddelde rendement op de beleggingen op lange termijn jaarlijks tenminste gemiddeld 1,5% per jaar hoger moet zijn dan de waardeverandering van de pensioenverplichtingen.

Wij stellen hoge eisen aan de mate waarin beleggingen en de uitvoering ervan beheerst worden. Wij willen het overrendementsdoel realiseren op een manier die uitlegbaar en transparant is, tegen een acceptabel kostenniveau en met niet meer risico en complexiteit dan nodig is. Het nemen van bewuste en

beheersbare risico's die voldoende gecompenseerd worden, is hierbij leidend.

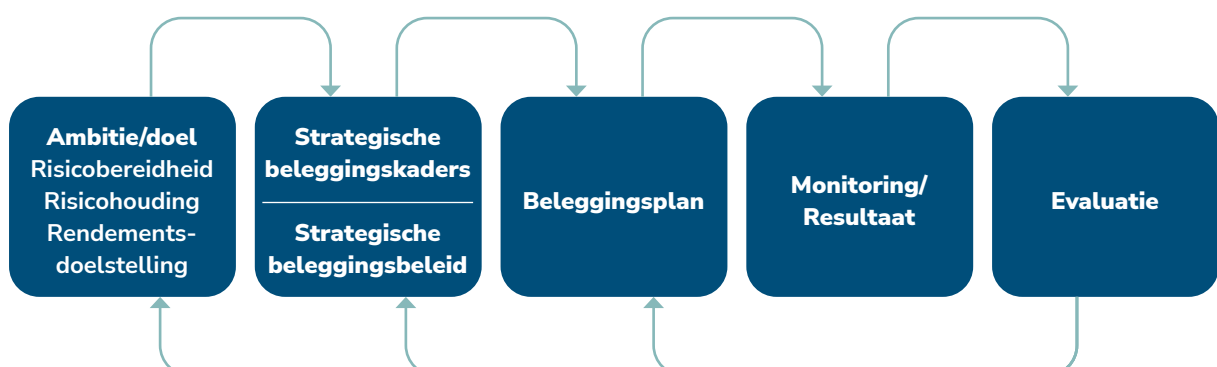
Uitvoeringskosten dienen in verhouding te staan tot de meerwaarde van de verwachte opbrengsten. Wij stimuleren verantwoorde beloningsstructuren bij marktpartijen waaraan wij uitbesteden.

Daarnaast willen we de financiële doelstelling realiseren op een manier die bijdraagt aan een duurzame economie en samenleving. Wij streven ernaar om in aansluiting op de wensen van de deelnemers, negatieve maatschappelijke effecten van zijn beleggingen te voorkomen en waar mogelijk ook om positieve maatschappelijke impact te realiseren.

4.1.2 Strategische kaders

Onze strategische beleggingskaders zijn het uitgangspunt voor het beleggingsbeleid. De beginselen en uitgangspunten vormen een toetssteen voor elke beleggingsbeslissing. De beleggingsbeginselen, de beschrijving van de doelstelling en de uitgangspunten voor de uitvoering en risicomanagement zijn te vinden op onze [website](#).

Ons beleggingsproces ziet er als volgt uit:

Om onze financiële ambitie te realiseren wordt de manier waarop wij beleggen gekaderd door:

- **Beleggingsbeginselen** (ook wel investment beliefs genoemd): hierin is vastgelegd waar en op welke wijze wij rendement willen en denken te kunnen halen. Het zijn de overtuigingen die wij hanteren over de werking van de economie en financiële markten in relatie tot onze doelstelling. De beleggingsbeginselen zijn te vinden op onze [website](#).
- **Uitgangspunten voor de uitvoering**: deze leggen de organisatie en praktische uitvoering van het beleggingsproces vast.
- **Uitgangspunten voor het risicomanagement**: dit zijn de uitgangspunten voor het evalueren en bijsturen van het risicoprofiel van de beleggingsportefeuille en het (strategische) beleggingsbeleid.

4.1.3 ESG-integratie

Wij zijn ervan overtuigd dat beleggingen die rekening houden met milieu, sociale en governance-factoren (ESG) op de lange termijn een beter risico-rendementsprofiel opleveren voor de portefeuille. Wij benaderen maatschappelijk verantwoord beleggen als een integraal onderdeel van het beleggingsproces. ESG-criteria worden inmiddels meegewogen in elke beleggingsbeslissing.

In 2022 hebben wij de eerste stappen gezet naar een nieuwe aanpak om bedrijven te selecteren die in de beleggingsportefeuilles worden opgenomen. Het doel hiervan is om een volgende stap te zetten in onze portefeuilles en deze beter passend te maken bij onze overtuigingen, identiteit en ambities op het gebied van duurzaamheid. Dit raamwerk zet in op selectie van beleggingen op basis van hun bijdrage aan een duurzame maatschappij gebaseerd op de door ons geselecteerde en gedefinieerde ESG-thema's.

In 2022 hebben we ons gericht op de uitwerking van relevante ESG thema's en bijbehorende ambities, dit overkoepelend waardenkader dient als basis voor de nieuwe selectiemethodiek. Voor 2023 is het doel om deze methodiek te finaliseren voor de beursgenoteerde aandelenportefeuille en dit te vertalen naar een concrete beleggingsstrategie. Vervolgens zullen wij deze aanpak uitrollen naar andere beleggingscategorieën. In hoofdstuk 5 Duurzaam pensioen wordt de ESG integratie ook nog verder toegelicht.

4.1.4 Strategisch beleid

Het strategisch beleggingsbeleid voor de periode 2020 – 2025 is eind 2019 vastgesteld en – op basis van de resultaten van de in 2021 uitgevoerde ALM-studie – eind 2021 opnieuw bevestigd. In verband met de snel gewijzigde economische omstandigheden, besloten wij om in 2022 opnieuw een (verkorte) ALM-studie uit te voeren. In deze studie is getoetst of de veranderende omstandigheden (zoals de hogere rente, inflatie en dekkingsgraad) tot andere conclusies zouden leiden dan in de ALM-studie van 2021. Op basis van deze verkorte studie hebben wij geconcludeerd dat geen aanpassingen in het strategisch beleggingsbeleid vereist zijn.

In 2022 zijn we daarom doorgegaan met het verhogen van de renteafdekking richting de 60%, in combinatie met het ophogen van de returnportefeuille naar 60%. Binnen de returnportefeuille wordt een betere diversificatie aangebracht door uitbreiding van hoogrentende categorieën, onroerend goed en real assets (bosbouw en infrastructuur). Dit in aanvulling op de gerealiseerde uitbreiding van private equity. Deze uitbreidingen gaan ten laste van de categorie aandelen.

In de volgende tabel staat het strategisch beleggingsbeleid eind 2025 weergegeven. ([zie volgende pagina](#))

4.1.5. Beleggingsplan 2022

De strategische kaders en het strategisch beleggingsbeleid vormen de basis voor ons jaarlijkse beleggingsplan. Hierin leggen wij de normportefeuille voor dat jaar vast alsmede de afspraken met MN voor het portefeuillebeheer.

Het beleggingsplan 2022 hield rekening met de opbouw van de renteafdekking. Voor 2022 is de renteafdekking vastgesteld op 55%. In het plan werd rekening gehouden met een ALM-studie uit 2021, mede om de gevolgen van het nieuwe pensioenstelsel op het strategisch beleggingsbeleid te onderzoeken, met specifieke aandacht voor de 'tussenjaren'.

Het beleggingsplan 2022 gaat uit van uitbreiding van illiquide beleggingen (vastgoed, infrastructuur, private equity). Daarnaast is voorzien in de evaluatie van

Strategisch beleggingsbeleid

Rente en valuta afdekking	Strategische omvang	Bandbreedte
Renteafdekking (marktrente)	60%	40% - 60%
Valuta afdekking		
US Dollar	75%	50-100%
Britse pond	100%	
Japanse yen	100%	

Beleggingscategorieën	Strategische portefeuille 2025
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	40,0%
Aandelen	25,0%
Vastrentende waarden, hoogrentend	15,0%
Vastgoed	10,0%
Private equity	5,0%
Real assets	5,0%
	100%

Strategische beleggingsportefeuille en normportefeuille begin en eind 2022

Renteafdekking	Normportefeuille eind 2022	Normportefeuille begin 2022	Strategische portefeuille 2025
Omvang renteafdekking	57,5%	55,0%	60,0%

Beleggingscategorieën	Normportefeuille eind 2022	Normportefeuille begin 2022	Strategische portefeuille 2025
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	45,0%	47,1%	40,0%
Aandelen	26,3%	30,7%	25,0%
Vastrentende waarden, hoogrentend	12,6%	12,3%	15,0%
Vastgoed	6,8%	4,0%	10,0%
Private equity	7,0%	4,6%	5,0%
Real assets	2,3%	1,3%	5,0%
	100%	100%	100%

verschillende strategieën, waaronder particuliere hypotheek, en bosbouw. Een aantal evaluaties die in 2021 reeds waren gestart, werden volgens planning in 2022 afgerond, namelijk private bedrijfsleningen en aandelen ontwikkelde landen.

De feitelijke beleggingsportefeuille eind 2022 en de verschuiving ten opzichte van eind 2021 is als volgt: [\(zie tabel volgende pagina\)](#)

Uitkomsten ALM-studie

In 2021 hebben we met een ALM-studie het strate-

gisch beleggingsbeleid 2020 – 2025 herbevestigd. Voor het realiseren van de strategische portefeuille 2025 hebben we een transitiepad vastgelegd. In 2022 wijzigden de marktomstandigheden sterk. De rente en inflatie stegen fors. De gewijzigde omstandigheden waren aanleiding voor ons om met een verkorte ALM-studie in 2022 te toetsen of de gewijzigde marktomstandigheden vanuit strategisch (ALM) perspectief aanleiding zijn om af te wijken (of 'on hold zetten') van het transitiepad richting de strategische portefeuille 2025.

Feitelijke beleggingsportefeuille begin en eind 2022

Renteafdekking	Feitelijke portefeuille eind 2022	Feitelijke portefeuille eind 2021	Verschuiving*
Omvang renteafdekking	53,2%	49,9%	3,3%
Omvang valuta afdekking			
US dollar	74,9%	74,2%	
Britse pond	102,1%	100,0%	
Japanse yen	100,0%	100,0%	

Beleggingscategorieën * er is sprake van afrendingsverschillen	Feitelijke portefeuille eind 2022	Feitelijke portefeuille eind 2021	Verschuiving*
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	45,3%	44,3%	0,9%
Returnportefeuille	54,7%	55,7%	-1,0%
– Aandelen	25,7%	33,5%	-7,8%
– Vastrentende waarden, hoogrentend	12,6%	12,0%	0,7%
– Vastgoed	6,9%	4,0%	2,9%
– Private equity	7,1%	4,8%	2,3%
– Real assets	2,4%	1,4%	0,9%
	100%	100%	

Met de verkorte ALM-studie 2022 wilden we antwoord op de volgende vraag: "Zijn de marktomstandigheden in 2022 aanleiding om af te wijken van het transitiepad naar de strategische portefeuille 2025?" De scope van deze verkorte ALM-studie beperkte zich tot deze onderzoeksvraag. De methoden en uitgangspunten sloten zo veel mogelijk aan bij de eerdere ALM-studies. Ten opzichte van de ALM-studie uit 2021 laat deze verkorte ALM studie zien dat de resultaten op basis van de strategische portefeuille 2025 verbeterd zijn: de verwachte toekomstige pensioenverhogingen zijn groter, de kans op pensioenverlagingen is kleiner, de financiële positie (dekkingsgraad) van PME ontwikkelt zich naar verwachting beter en de dekking van de toekomstige pensioenopbouw is steviger.

Kijkend naar de rendement /risico analyses op lange en korte termijn met alternatieve beleggingsportefeuilles concludeerden we als volgt:

- de strategische portefeuille 2025 levert een sterke risicoreductie ten opzichte van de feitelijke huidige beleggingsportefeuille. De hogere renteafdekking is daar de belangrijkste reden voor. De andere samenstelling van de returnportefeuille in de

strategische portefeuille 2025 zorgt ook voor risicoreductie.

- de strategische portefeuille 2025 levert een iets lager rendement (uitgedrukt in dekkingsgraad of indexatie). De omvang hiervan is aanmerkelijk kleiner dan de risicoreductie. Daarnaast is dit rendement van veel veronderstellingen afhankelijk.
- Op basis van deze verkorte ALM-studie hebben wij geconcludeerd dat de sterk gewijzigde marktomstandigheden in 2022 geen aanleiding geven om af te wijken van het transitiepad richting de strategische portefeuille 2025.

Geopolitieke risico's en economische scenario's

In 2022 analyseerden we een van de alternatieve scenario's uit het beleggingsplan, het stagflatiescenario. Er werden een aantal geopolitieke scenario's in kaart gebracht (te weten: een directe oorlog NAVO en Rusland, oorlog tussen de VS en China, euro break-up, tweespalt in de VS) en de mogelijke impact van deze scenario's werd in kaart gebracht. Hoewel de kans op een stagflatie scenario gedurende het jaar 2022 toenam, is dit niet gekozen als basisscenario voor de komende 3 tot 5 jaar.

Basisscenario 3- tot 5-jaarshorizon

Er bestaat brede consensus dat de economische groei significant afneemt als gevolg van grote kostenstijgingen, groot koopkrachtverlies, sterk gedaald vertrouwen en scherpe verstrakking van het centrale bank beleid. Voor de inflatie is het beeld vooralsnog anders. Hoewel de inflatie in de VS en enkele grote Europese economieën de piek voorzichtig lijkt te zijn gepasseerd, is de stijging van EMU-brede inflatie tot op heden nog niet geëindigd. Er zijn gegronde zorgen dat een aanhoudende energiecrisis, arbeidskrachttekorten, een mogelijke loonexplosie om de koopkracht te herstellen en andere tweede ronde effecten tot een meerjarige periode van (veel) te hoge inflatie leiden. Bovendien kunnen geopolitieke spanningen zich uiten in diepere breuklijnen in het mondiale economische systeem. Dergelijke de-globalisering zou de inflatoire tendens extra kracht bij kunnen zetten. Kortom, de huidige mondiale economische constellatie vertoont duidelijk kenmerken van stagflatie, als gevolg van aanbodschokken als de pandemie en Oekraïne-oorlog, die zich langs diverse paden kunnen bestendigen of versterken tot een aanhoudend stagflatie regime.

Tegelijkertijd stapelen de signalen zich op, dat de chaos, verstoringen en prijsopdrijvende tekorten in mondiale aanbodketens – één van de grondoorzaken van de inflatie-explosie – wegebben, nu de impact van de pandemie afneemt. Levertijden normaliseren, voorraden worden aangevuld, vervoerskosten dalen, havencongestie lost zich op, de arbeidsparticipatie neemt toe en producenten ervaren afnemende prijsdruk in productieketens. Bovendien draagt normaliter een economische 'stag' bij aan verminderende inflatoire druk, via afnemende vraag naar goederen, diensten, arbeidskrachten, grondstoffen, krediet en onroerend goed. De eerste signalen daarvan beginnen zich voorzichtig af te tekenen, onder andere in de vorm van dalende grondstoffen- en huizenprijzen.

Veel van deze ontwikkelingen zijn met aanzienlijke onzekerheid omgeven. Hoewel de meeste economische modelberekeningen scherpe inflatiedaling in de loop van 2023 tonen, erkennen economen deze uitkomsten nu minder te vertrouwen dan normaliter. Onverwachte wendingen in de pandemie en oorlog, het historisch hoge niveau en de ongekende volatiliteit van de gasprijs, mogelijk vertraagde prijsstijgingen voor huishoudens en de veelheid en diversiteit van mitigerende overheidsmaatregelen, maken de inflatie-effecten ondoorzichtiger. Per saldo blijft evenwel onze basisaanname dat ook in Europa de piek in de inflatie in de laatste maanden van 2022 wordt gezet en in de loop van 2023 een significante daling zal plaatsvinden. Het komende jaar zien we de inflatie in de VS en EMU dalen richting de 2% doelstelling van centrale banken.

De huidige hoge inflatie is – met name via koopkrachtverlies en hogere rentes – de voornaamste reden voor de verslechterende economische vooruitzichten en recessiezorgen. In de eerstkomende maanden hoeft hierin nog geen duidelijke verbetering op te treden. Echter, als de inflatie inderdaad een duidelijke daling laat zien in de loop van 2023, zal waarschijnlijk ook de tegenwind voor de economische groei afnemen. Door normalisering van de inflatie, in combinatie met geleidelijk hogere loonstijgingen, kan de koopkracht enigszins toenemen en samen met een grote spaarkas bij huishoudens, de consumptie ondersteunen. Daarnaast kan dalende inflatie leiden tot minder monetaire verstrakking door centrale banken, of beëindiging daarvan. In het basisscenario zullen deze factoren de groeidaling ondervangen, dan wel een eventuele recessie mild houden.

Op dit pad naar lagere inflatieniveaus bevinden we ons nog in een overgangsfase die sterke kenmerken kan hebben van een stagflatieomgeving. Onze verwachting is dat deze overgangsfase van relatief korte duur is. Dit maakt dat op de 3- tot 5-jaarshorizon van het wereldbeeld, stagflatie niet ons basisscenario is.

Evaluatie strategie particuliere hypotheeken

De strategie particuliere hypotheeken is over de periode juli 2019 tot en met juni 2022 geëvalueerd. De evaluatie gaf een aantal aandachtspunten.

ESG-integratie binnen hypotheeken

Binnen de huidige strategie voor het beleggen in (Nederlandse) hypotheeken, is op verschillende manieren ESG geïntegreerd. Er wordt zowel ingezet op bijdragen aan de energietransitie als op sociale onderwerpen.

Energietransitie

Wij maken het hypotheeknemers mogelijk om energiebesparende maatregelen binnen de woningen te realiseren via het verhogen van de hypotheek tot wel 106% van de woningwaarde. Normaal gesproken is de hypotheek beperkt tot 100% van de woningwaarde. Hierop wordt gestuurd door de woningeigenaar actief te informeren over deze mogelijkheid.

Betaalbare huisvesting

Wij zetten in op het financieren van woonruimte voor mensen met een lager inkomen. Op dit moment wordt aan dit onderwerp bijgedragen in

Mede op basis van deze evaluatie wordt in 2023 een nieuwe strategie vastgesteld.

zowel de vastgoedportefeuille als de hypotheekportefeuille. Binnen hypotheeken gaat het veelal om hypotheeken met een NHG-label. Op deze hypotheeken geldt een vangnet voor als de hypotheek niet meer betaald kan worden door de woningeigenaar.

Sociaal incasseren

Wij willen voorkomen dat woningeigenaren uit huis geplaatst moeten worden door betaalachterstanden op de hypotheek. Wij hanteren daarom voor alle hypotheeken de Gedraglijn Intensief Beheer. Deze gedraglijn stelt het volgende: "Vanzelfsprekend vraagt preventief beheer vaak om maatwerkoplossingen. Van de geldverstrekker wordt verlangd zo snel mogelijk na signalering alles wordt gedaan de ontstane situatie van de geldnemer te stabiliseren, betalingsachterstanden te beperken en de geldnemer te begeleiden bij het realiseren van een structurele oplossing."

Evaluatie strategie bosbouw

In 2022 besloten wij de opbouw naar de strategische doelallocatie van 2,5% van de beleggingscategorie bosbouw te hervatten. Om deze reden is de bestaande strategie, die we in 2019 vaststelden, opnieuw tegen het licht gehouden. Wij kwamen tot enkele aanscherpingen. Dit betreft:

- In lijn met algemene ontwikkelingen en onze aangescherpte ambities op het gebied van klimaat, zijn er aangescherpte eisen vastgelegd waaraan vermogensbeheerders dienen te voldoen. Dit heeft betrekking op het eigen klimaatbeleid van de beheerder als ook waarover deze aan ons dient te rapporteren.
- Wij focussen ons in de strategie voor bosbouw vooral op bossen in de Verenigde Staten. In de aangepaste strategie bosbouw is concreter vastgelegd hoe we mogelijk kunnen investeren in bossen in Europa.

- Bosbouw is een illiquide categorie die niet snel is op te bouwen. Om invulling te geven aan de doelallocatie hebben we het opbouwpad opnieuw uitgewerkt.

Evaluatie strategie aandelen ontwikkelde landen

De bestaande 'bewuste selectie' strategie is geëvalueerd voor de regio ontwikkelde landen. Deze evaluatie is gedaan over de periode juli 2019 (start strategie) tot en met maart 2022. De evaluatie heeft tot een aantal bevindingen geleid die als onderdeel van het traject Portefeuille van morgen worden meegenomen in de ontwikkeling van een nieuwe strategie voor aandelen.

Aanpassing strategie infrastructuur equity en mandaat infrastructuur leningen

In 2021 hebben we besloten om de gelden die vrij-

komen bij de verkoop van de beleggingen in olie- en gasproducenten te herbeleggen in de energietransitie. Hiervoor zijn twee categorieën aangewezen om de herbelegging mee uit te voeren, namelijk infrastructuur equity en infrastructuur leningen. In 2022 onderzochten we hoe de ruimte voor herbelegging vergroot kon worden binnen de twee categorieën. Wij besloten om binnen het mandaat voor infrastructuur leningen ook leningen genoteerd in Britse ponden toe te staan, naast initieel alleen leningen genoteerd in euro.

4.1.6. Ontwikkelingen per beleggingscategorie in 2022

Financiële markten hebben een beweeglijk jaar achter de rug. Stijgende rentes en inflatie waren de belangrijkste onderwerpen voor 2022. De 30-jaars marktrente steeg gedurende 2022 ruim 2% procentpunt om het jaar af te sluiten op een niveau van 2,5%. Afgelopen jaar was daarmee het slechtste jaar ooit gemeten voor obligaties. Het vierde kwartaal bracht financiële markten enige verlichting door afnemende inflatie en mindere grote rentestappen van centrale banken. De rentestijging was gunstig voor pensioenfondsen doordat die zorgde voor een stijging van de nominale dekkingsgraad, hetgeen ruimte creëerde voor indexatie.

Vastrentende waarden

Matchingportefeuille

Het herstel na de coronacrisis plaveide de weg voor een reeks forse rente verhogingen door de centrale banken. De obligatierente volgde dit voorbeeld en steeg dus eveneens fors. Naast een forse stijging in absolute zin, ging dit ook gepaard met veel schommelingen waardoor er op momenten een zeer grote vraag naar onderpand was. Ons liquiditeitsbeheer is gedurende het jaar desondanks op geen enkel moment in problemen geraakt. De portefeuille functioneerde conform verwachting.

De risico-opslagen op bedrijfsobligaties stegen vanwege zorgen over de kredietkwaliteit. Deze zorgen verdwenen in het vierde kwartaal, waarna spreads weer daalden. Gedurende 2022 zijn de hypotheekrentes ook hard opgelopen, wat leidde tot een fors negatief rendement op de hypotheekportefeuille.

Over heel 2022 behaalde de matchingportefeuille een negatief rendement van -36,2%.

Hoogrentend

Ook voor hoogrentende leningen (high yield, leningen van opkomende landen en infrastructuur leningen) was het een moeilijk jaar als gevolg van de gestegen rente. Een belangrijk verschil met veiligere obligaties in portefeuille is dat de gemiddelde looptijd van hoogrentende leningen een stuk korter is. Hierdoor was de impact van de gestegen rente een stuk minder groot. Uitzondering hierop zijn de infrastructuur leningen die een gemiddeld wat langere looptijd hebben.

De risico-opslag van risicovollere bedrijfsobligaties ontwikkelde zich beter dan vooraf verwacht. Analisten verwachtten een stijging van faillissementen vanwege de vijandige omgeving voor zakelijke waarden, maar deze bleef in 2022 uit. Het negatieve rendement was echter alsnog fors te noemen. Leningen van opkomende landen werden geraakt door stijgende spreads en sterke valuta's van ontwikkelde markten. Verder werden bepaalde landen hard geraakt, waaronder natuurlijk Oekraïne en Ghana dat niet meer aan de betalingsverplichtingen kon voldoen. De leningen in dollars (EMD hard currency) werden veel meer geraakt (-20%) dan de leningen in lokale valuta (EMD local currency (-4%). In totaal was het rendement op de hoogrentende portefeuille -9,6% over 2022.

Zakelijke waarden

Aandelen en private equity

De omgeving was ongunstig voor aandelenbeleggers: hoge inflatie en de renteverhogingen leidden tot hogere kosten bij bedrijven, tegelijkertijd verwachtten beleggers lagere omzetgroei door de groei vertraging. Beleggers anticipeerden op lagere winstmarges. Winsten en winstmarges bleven echter goed door de onderliggende economie. In het vierde kwartaal trad er een gematigd herstel op. Voor opkomende markten bleek de Chinese economie een dominante factor. Beleggers waren bezorgd over de aanhoudende lockdowns tot ver in 2022 en de verhitte huizenmarkt. Over heel 2022 was het rendement op aandelen -15,4%. Private equity kampte met lagere bedrijfswaarderingen en hogere financieringskosten. Door de risico-

aversie daalde het aantal transacties en daarmee verslechterde de prijsvorming. Door minder verkopen in de portefeuilles en de sterke rendementen in recente jaren is de allocatie naar private equity van PME fors gestegen. Dit geldt voor heel veel partijen, waardoor belangen in private equity fondsen te koop worden aangeboden. Door het grote aanbod zijn de afslagen van de waardering (bij een mogelijke transactie) dan ook fors wat zorgt voor slechts een beperkt aantal transacties. Deze minder gunstige marktomgeving is vooralsnog niet terug te zien in de waardering van de private equity fondsen. Het rendement van private equity over 2022 bedroeg 5,4% en lag daarmee iets meer dan 20% boven dat van beursgenoteerde aandelen.

Vastgoed en real assets

Corona (thuiswerken) en internet verkopen hebben de trends in vastgoed versterkt. Dit betekent een goed rendement van appartementen en logistiek, ten koste van kantoren en winkels. Maar geen enkele sector kan zich onttrekken aan de economische omgeving: de hoge inflatie en de rentestijgingen. Wij beleggen wereldwijd in vastgoed, met een groot accent op woningen in Nederland. Eind 2022 kwamen de berichten naar buiten dat Nederlandse woningen sinds lange tijd weer in waarde begonnen te dalen. Dit beeld geldt ook voor ons, alhoewel de Nederlandse (directe) vastgoedportefeuille over 2022 nog een positief rendement heeft laten zien van 4%. Aanvullend beleggen wij in Europees vastgoed en zijn we in 2022 opnieuw gestart met de opbouw van vastgoed in de Verenigde Staten (via participaties in vastgoedfondsen). In alle gevallen gaat het om laag-risico vastgoed. De totale vastgoedportefeuille

noteerde een rendement van 4,2% over 2022.

Tot de categorie real assets behoren infrastructuur en bosbouw. Infrastructuur blijft in de belangstelling van beleggers staan. In het bijzonder blijft de interesse van beleggers naar hernieuwbare energie hoog. Het rendement van infrastructuur over 2022 bedroeg 8,3%. Ook bosbouw kende een goed jaar, mede door de hoge vraag naar hout en de sterke economie. Het rendement op de bosbouwbeleggingen over 2022 bedroeg 9,8%.

4.1.7 Beleggingsresultaat 2022

Het rendement van de beleggingsportefeuille van PME over 2022 is uitgekomen op -23,3%. Dit historisch negatieve rendement is een direct gevolg van een snel gestegen rente in 2022.

De totale relatieve performance ten opzichte van de benchmark komt uit op +0,9%.

Voor 2022 geldt dat zowel de matching- als de returnportefeuille een outperformance hebben gerealiseerd. De outperformance binnen de returnportefeuille komt voort uit de categorieën private equity, vastgoed en real assets. Aandelen en hoogrentend hebben het licht minder gedaan dan de benchmark. Over de gehele portefeuille kan worden opgemerkt dat voor alle beleggingscategorieën in de benchmark geen beleggingskosten verwerkt zijn, terwijl in de behaalde portefeuillerendementen de vermogensbeheerkosten wel zijn verwerkt.

Rendement 2022

	Portefeuille	Benchmark	Out- / under performance*
Rendement inclusief renteafdekking <i>* Er is sprake van afrondingsverschillen</i>	-23,3%	-24,1%	0,9%
Vastrentende waarden, matchingportefeuille	-36,2%	-36,8%	0,6%
Returnportefeuille	-10,1%	-11,8%	1,7%
– Aandelen	-15,4%	-15,0%	-0,4%
– Hoogrentende waarden	-9,6%	-9,3%	-0,3%
– Vastgoed	4,2%	3,1%	1,1%
– Private equity	5,4%	-11,2%	16,6%
– Real assets	10,8%	-2,0%	12,8%

4.1.8 Lange termijn resultaten

Het rendement in 2022 komt uit op -23,3%. Het gemiddelde beleggingsrendement van PME over de afgelopen vijf jaar is vanwege het sterk negatieve rendement in 2022 gedaald van 7,2% naar 0,7%.

Ook het gemiddelde beleggingsrendement van PME over de afgelopen tien jaar daalt hierdoor van 7,8% naar 3,7%. Over de afgelopen jaren was het beleggingsresultaat als volgt:

4.1.9 Z-score

De z-score laat zien of een pensioenfonds de normportefeuille al dan niet heeft verslagen. De maatstaf voor de performancetoets, de gemiddelde z-score over vijf jaar, is 0 of hoger.

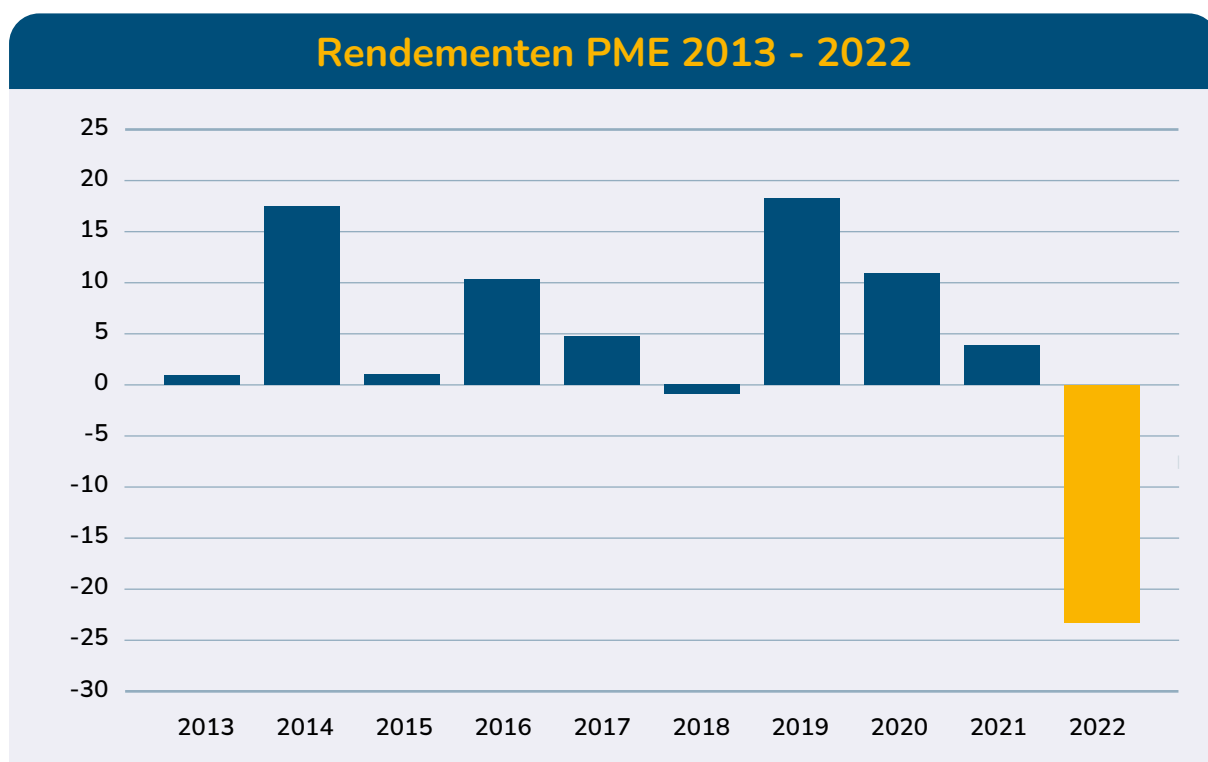
De z-score van PME in 2022 bedraagt 0,57. De performance toets is behaald, de score komt ruim boven de minimumscore van -1,28 uit.

Het totale rendement was, ondanks het grote negatieve rendement over 2022, over de periode 2018 tot en met 2022 met een jaarlijks gemiddelde van 0,7% net hoger dan 0.

De score voor de performancetoets was in 2022 1,11.

4.1.10 Beleggen in Nederland

Wij staan positief tegenover het beleggen van pensioengelden in Nederland om bij te dragen aan de economische groei. Die groei is goed voor bedrijven en de werkgelegenheid en daarmee voor de aangesloten werkgevers en deelnemers. Uiteraard blijft bij het beleggen in Nederland het doel van een goed rendement tegen een beperkt risico voorop staan.

Score performancetoets 2022

	2022	2021	2020	2019	2018
Feitelijk rendement	-23,3%	3,9%	10,9%	18,3%	-0,88%
Normrendement*	-24,1%	4,4%	11,2%	17,8%	-1,42%
Z-score	0,57	0,87	0,38	0,33	0,34
Performancetoets	1,11	2,20	1,98	2,01	1,97

* Het normrendement ten behoeve van de Z-score wijkt af van het benchmarkrendement, omdat hier voor enkele categorieën andere benchmarks gelden.

Beleggingen in Nederland beleggingscategorie

	Bedragen (x € 1 miljoen)	In % van totaal belegd vermogen	Bedragen (x € 1 miljoen)	In % van totaal belegd vermogen
	2022	2022	2021	2021
Staatsobligaties	1.834	3,7%	2.482	3,9%
Bedrijfsobligaties	1.418	2,9%	1.764	2,8%
Hypotheken	2.487	5,0%	2.626	4,1%
Aandelen	157	0,3%	315	0,5%
Vastgoed	1.513	3,1%	1.699	2,7%
Overig	379	0,8%	25	0,0%
Totaal in Nederland	7.788	15,8%	8.910	13,9%

In de volgende tabel zijn onze beleggingen in Nederland opgenomen. Eind 2022 is ongeveer 15,8% van de beleggingsportefeuille in Nederland belegd. Dit is een stijging ten opzichte van eind 2021 toen ongeveer 13,9% van de beleggingsportefeuille in Nederland was belegd.

Wij beleggen in Nederlandse staatsobligaties en aandelen en obligaties van Nederlandse bedrijven. De aandelen en bedrijfsobligaties in onze portefeuille zijn onder andere van de bedrijven ASML Holding NV, Koninklijke DSM NV, Wolters Kluwer NV, Heineken NV en ING Groep NV.

Andere voorbeelden van beleggingen in Nederland zijn de Nederlandse woningenmarkt en in Nederlandse hypotheek. Binnen de Nederlandse woningenmarkt richten wij op het thema betaalbare huisvesting in de vrije sector, waarbij voornamelijk in het middelhoge huursegment wordt geïnvesteerd.

Voorbeeld van projecten die in 2022 zijn opgeleverd of waarvan de bouw is gestart in 2022 zijn 123 duurzame appartementen in twee complexen van project Maestro. Een sloop-nieuwbouwtraject van een oud verzorgingstehuis in Den Haag Zuidwest. Het project zet in op zowel betaalbare middenhuur als levensloopbestendige appartementen.

Beleggen in innovatieve technologie

Ook zetten wij ons in op Nederlandse startende technologiebedrijven en scale up's met groeipotentieel. Door te beleggen in Innovation Industries en Deep-TechXL zijn wij in staat om een impuls te geven aan de eigen sector. Het investeringsfonds Innovation

Industries werkt bijvoorbeeld samen met drie technische universiteiten in Nederland en een aantal Nederlandse hightech bedrijven uit onze achterban. En DeepTechXL is ontstaan door de samenwerking tussen bedrijven zoals ASML en Philips, kennisinstelling TNO en de Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij. De geselecteerde bedrijven in nieuwe technologie krijgen door deze investeringsfondsen toegang tot financiering waardoor zij de kans krijgen uit te groeien tot succesvolle bedrijven die zorgen voor economische groei en werkgelegenheid in Nederland.

Voorbeelden van technologiebedrijven waarin wij beleggen zijn [SMART Photonics](#), [Microsure](#), en [Effect Photonics](#).

4.2 Premie

Werkgevers betalen pensioenpremie aan PME. Een deel van deze premie mogen zij inhouden op het salaris van de werknemers. De pensioenpremies worden belegd om rendement te behalen. Want de premies alleen zijn niet voldoende om alle toegezegde pensioenen nu en in de toekomst te kunnen betalen.

4.2.1 Premie 2022

In 2022 is de premie voor de basispensioenregeling 27,98% van de pensioengrondslag (2021: 27,59%). De verhoging van het premiepercentage is overeengekomen door sociale partners. Van de premie wordt maximaal 10,89% van de pensioengrondslag ingehouden op het salaris van de werknemer. In de in rekening gebrachte premie van € 1,792 miljard is € 6 miljoen Anw-hiaat premie en € 3 miljoen premie voor WIA-excedent opgenomen.

In totaal werd in 2022 € 1,792 miljard premie in rekening gebracht (2021: € 1,673 miljard). Het betreft hier de premie voor de basisregeling, de aanvullende regelingen en (in 2020 voor het laatst) de premie voor de VPL-regeling. De premie is gestegen vanwege het hogere premiepercentage, de groei van het aantal actieve deelnemers en de stijging van de cao-lonen.

De openstaande premies van € 344 miljoen ultimo 2022 zijn substantieel hoger dan ultimo 2021 (€ 22 miljoen) als gevolg van een gewijzigde factureringssystematiek. Vanaf 2022 leveren werkgevers gegevens aan via de Uniforme Pensioenaangifte (UPA) waardoor premies achteraf worden opgelegd. Tot en met 2021 werden premies vooraf in rekening gebracht. De openstaande premies ultimo 2022 betreffen voornamelijk geschatte premiebedragen voor de periode november en december 2022 die in 2023 zijn gefactureerd. Het daadwerkelijk openstaande bedrag aan gefactureerde premies ultimo 2022 bedraagt € 37 miljoen.

Wij hanteren een strikt incassobeleid. Wordt de premienota niet op tijd betaald, dan ontvangt de werkgever een herinnering, gevolgd door een aanmaning. Bij het uitblijven van de betaling na een aanmaning kan de vordering overgedragen worden aan de gerechtsdeurwaarder of het incassobureau. Werk-

zaamheden in dit kader worden door onze uitvoerder en een incassobureau uitgevoerd, waarbij wij toezien op deze uitbestede werkzaamheden.

Wij monitorde het verloop van de premiebetalingen in 2022 nauwlettend en constateerden dat werkgevers in de sector in 2022 goed in staat waren aan hun verplichtingen te voldoen. Eind 2022 had PME 3 dossiers (eind 2021: 15) overgedragen aan een deurwaarder ter waarde van € 6 miljoen (eind 2021: € 7,5 miljoen). De overgedragen dossiers hadden allemaal betrekking op vorderingen uit 2021. In 2022 zijn geen nieuwe vorderingen overgedragen aan een deurwaarder (2021: 7).

4.2.2 Premiebeleid en premiedekkingsgraad

De pensioenpremie 2022 is bestemd voor de inkoop van de pensioenaanspraken over het jaar 2022. Bij het vaststellen van de gedempte kostendekkende premie wordt gerekend met een verwacht rendement. De daadwerkelijke inkoop van pensioenaanspraken vindt plaats op basis van de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur (RTS). Als de premieopbrengsten en de kosten van pensioenaanspraken gelijk aan elkaar zijn, is er een premiedekkingsgraad van 100%.

De kosten voor de pensioenopbouw betreft de actueel benodigde premie voor de opbouw van aanspraken en risicopremies.

De feitelijke premie van de verplichte regeling bedraagt 27,98% van de pensioengrondslag voor 2022. De gedempte kostendekkende premie (ex-ante) voor 2022 bedraagt 27,68% van de pensioengrondslag, waardoor € 19 miljoen ten gunste van het eigen vermogen van het pensioenfonds komt. De gedempte kostendekkende premie is lager dan de benodigde kostendekkende premie, hetgeen wordt veroorzaakt door de lagere gemiddelde rente van 0,57% (primo 2022). Aangezien het premiebeleid gebaseerd is op de gedempte kostendekkende premie (ex-ante), voldoet de feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw aan het vastgestelde premiebeleid in de ABTN.

Omdat de RTS lager is dan het verwacht rendement, ligt de premiedekkingsgraad voor 2022 onder 100%.

Premie 2022

	2022	2021	2020	2019	2018
In rekening gebrachte premie	1.792	1.673	1.610	1.332	1.254
Openstaande premies ultimo jaar	344	22	25	25	29

Premiebeleid en dekkingsgraad

(Bedragen x € 1 miljoen)	2022	2022	2021	2021
	benodigde DNB-RTS	gedempte 1,57% vast	benodigde DNB-RTS	gedempte 1,57% vast
Kosten pensioenopbouw	2.277	1.749	2.320	1.631
Opslag uitvoeringskosten	15	15	33	33
Solvabiliteitsopslag	414	-	394	-
Totaal kostendekkende premie	2.706	1.764*	2.747	1.664*
Premie t.g.v. eigen vermogen		19		-
Feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw	1.783	1.783	1.664	1.664

* dit bedrag is gelijkgesteld aan de gedempte kostendekkende premie (ex-ante).

De premiedekkingsgraad wordt berekend per 31 oktober 2021 (het toetsmoment wat voorafgaande het jaar plaats vindt) en bedraagt 73% (31 oktober 2020: 69%).

Eind juni 2020 besloten we, in het premiebeleid vanaf het jaar 2021, het verwachte rendement voor de premieberekening gelijk te stellen aan 1,57%. Dit is het maximale verwachte rendement (peildatum 30 september 2020, te weten 1,67%) verminderd met een prudentieafslag van 0,1%. Na een evaluatie besloot het bestuur eind 2021, na overleg met sociale partners, om bij de vaststelling van het premiebeleid voor 2022 een extra prudentieafslag voor het verwacht rendement achterwege te laten. Voor 2022 is daarom uitgegaan van een gedempte kostendekkende premie op basis van een verwacht rendement van 1,57%.

Tegelijkertijd stelde het bestuur eind 2021 het premiebeleid 2023 en 2024 vast: de premiedekkingsgraad groeit in deze jaren in twee stappen toe naar een premiedekkingsgraad van minimaal 85% in 2023 en minimaal 90% in 2024. Deze maatregel beperkt het verlies op premie en beschermt daarmee de dekkingsgraad. Hierbij werden ook de ambities uit het strategisch meerjarenplan 2020 – 2025 betrokken, waarin meer evenwicht in de premie en de ambitie en het toegroeien naar een premiedekkingsgraad van

minimaal 90% is vastgelegd. Eind 2022 stelde het bestuur, na overleg met sociale partners, het premiebeleid voor 2025 en 2026 vast. De premiedekkingsgraad groeit in deze jaren in twee gelijke stappen verder toe naar een premiedekkingsgraad van minimaal 100% in 2026. Overweging van het bestuur hierbij is dat deze aanvullende maatregel de dekkingsgraad beschermt in de transitieperiode naar het nieuwe pensioenstelsel. Dit draagt bij aan een beheerste, geleidelijke en evenwichtige overgang naar het nieuwe pensioenstelsel en biedt eerder perspectief op indexatie.

4.3 Kosten

Wij willen graag transparant zijn over de kosten die wij maken. Deze verantwoording gebeurt op basis van artikel 45a Pensioenwet en artikel 10a Besluit uitvoering Pensioenwet, de aanbevelingen uitvoeringskosten en het servicedocument beloningen van de Pensioenfederatie. We maken hierbij onderscheid tussen de kosten voor pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten. De bestuurskosten, zoals toegelicht in paragraaf 4.3.4 – waaronder de vergoedingen van alle bestuurlijke organen van PME – worden overigens voor de helft aan pensioenbeheer en voor de helft aan vermogensbeheer toegerekend.

Naast de wettelijke kengetallen presenteren we dit jaar, overeenkomstig de aanbevelingen van de Pensioenfederatie, ook een zogenaamde "totale kosten ratio". De totale kosten ratio geeft een totaalinzicht in alle kosten van het beheer van een pensioenfonds, exclusief de transactiekosten, als percentage van het belegd vermogen. Hiermee kan de impact van de kosten beter worden gezien in relatie tot het opgebouwd pensioenvermogen. Deze ratio draagt in het algemeen ook bij aan een betere vergelijkbaarheid met verzekeraars, vermogensbeheerders en buitenlandse pensioenfondsen, waar de totale kostenratio gemeengoed is. Zowel de totale kosten zonder transactiekosten (de totale kostenratio), als inclusief transactiekosten zijn in de tabel in de volgende paragraaf opgenomen en afgezet als % van het gemiddeld beleggend vermogen.

4.3.1 Totaal uitvoeringskosten

De totale uitvoeringskosten van PME daalden van € 398,2 miljoen (2021) naar € 295,7 miljoen (2022). De daling wordt voornamelijk veroorzaakt door de

kosten voor vermogensbeheer. In paragraaf 4.3.3. wordt deze daling van de kosten voor vermogensbeheer verder toegelicht.

Ook de absolute kosten voor pensioenbeheer zijn in 2022 ten opzichte van 2021 gedaald. In 2021 waren de kosten relatief hoog vanwege de overgang van het pensioenbeheer naar een nieuwe uitvoeringsorganisatie.

4.3.2. Kosten pensioenbeheer

De kosten van het pensioenbeheer bestaan uit:

- de kosten van de pensioenuitvoering, welke is uitbesteed aan (met name) TKP (werkgevers- en deelnemersadministratie, klantbediening, financieel en gegevensbeheer), inclusief de btw-lasten over de uitbestede diensten
- 50% van de algemene kosten voor het besturen van het pensioenfonds (bestuur, commissies, verantwoordingsorgaan, bestuursbureau, externe controle, adviseurs, toezichhouders, etc.)
- Incidentele project- en/of eenmalige kosten.

Totale kosten ratio

(Bedragen x € 1 miljoen)	2022	2022	2021	2021
	x € 1 miljoen	% van gemiddeld belegd vermogen	x € 1 miljoen	% van gemiddeld belegd vermogen
Gemiddeld belegd vermogen	53.937		61.550	
Kosten pensioenbeheer (1)	34,2	0,06%	46,2	0,08%
Vermogensbeheerskosten (excl. transactiekosten) (2)	221,8	0,41%	318,4	0,52%
Totale kosten (exclusief transactiekosten) (1+2) (% = Totale kostenratio)	256,0	0,47%	364,6	0,60%
Transactiekosten	39,7	0,07%	33,6	0,05%
Totale kosten (inclusief transactiekosten)	295,7	0,55%	398,2	0,65%

	2022	2021
Aantal deelnemers (actieven en gepensioneerden)	342.479	336.995
Kosten pensioenbeheer per deelnemer (1)	€ 100	€ 137
Rendement beleggingen vóór vermogensbeheerkosten	-22,8%	4,5%
Rendement beleggingen na vermogensbeheerkosten	-23,3%	3,9%

Kosten pensioenbeheer

	Kosten x € 1.000		Kosten per deelnemer* x € 1	
	2022	2021	2022	2021
			# 342.479	# 336.995
Regulier				
Pensioenuitvoering	23.226	32.064	68	95
Besturing pensioenfonds	7.790	5.120	22	15
Totale reguliere kosten pensioenbeheer	31.016	37.184	90	110
Incidenteel				
Eenmalige transitiekosten	1.585	3.214	5	10
Eenmalige implementatiekosten	301	5.824	1	17
Project nieuw pensioenstelsel	1.325	-	4	-
Totale incidentele kosten	3.211	9.038	10	27
Totale kosten pensioenbeheer	34.227	46.222	100	137

Uitgedrukt in een kostprijs per deelnemer, zijn de totale kosten voor het pensioenbeheer in 2022 verder gedaald naar € 100 (2021: € 137).

(Zie tabel hierboven)

De reguliere kosten pensioenbeheer zijn gedaald van € 37,2 miljoen in 2021 naar € 31,0 miljoen in 2022. Deze daling is vooral het gevolg van de overgang van onze pensioenuitvoering van MN naar TKP. Tegelijkertijd zijn de kosten die gerelateerd zijn aan de besturing het pensioenfonds gestegen van € 5,1 miljoen naar € 7,8 miljoen, hetgeen het gevolg is van taakverschuivingen van voorheen MN naar het bestuursbureau en tegelijkertijd de verdere professionalisering van het bestuursbureau waarvoor nieuwe medewerkers zijn aangetrokken.

In 2022 bedragen de incidentele kosten gerelateerd aan de transitie van de pensioenuitvoering van MN naar TKP nog € 1,6 miljoen. Zowel MN als TKP brachten in 2022 nog kosten in rekening voor werkzaamheden die betrekking hadden op de transitie c.q. de implementatie van het pensioenbeheer per 1 januari 2022 naar TKP. De werkzaamheden (en de kosten) van TKP voor de implementatie hebben met name plaatsgevonden in 2021. In 2022 heeft TKP nog € 0,3 miljoen meerwerk in rekening gebracht wat te maken heeft met de laatste werkzaamheden van de implementatie welke begin 2022 zijn uitgevoerd. Daarnaast zijn in 2022 kosten gemaakt voor de voor-

bereidingen op het nieuwe pensioenstelsel. De kosten van deze voorbereidingen worden vanaf 2022 tot overgang naar het nieuw pensioenstelsel inzichtelijk gemaakt onder de incidentele projectkosten.

In aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel verwachten we een tijdelijke stijging van het totale kosten voor het pensioenbeheer vanwege de project- en implementatiekosten. Na invoering en implementatie van het nieuwe pensioenstelsel verwachten we dat de kosten structureel lager zijn dan het huidige kostenniveau. Deze verwachte daling is vanwege een vereenvoudiging van de regeling en het minder behoefte hebben aan (actuarieel) advies. Wel nemen de kosten voor communicatie en klantbediening mogelijk toe door nieuw eisen die aan de communicatie en keuzebegeleiding worden gesteld in het nieuwe pensioenstelsel.

4.3.3 Kosten vermogensbeheer

Bij vermogensbeheer maken we altijd een integrale afweging tussen rendement, risico en kosten. Om die reden moeten de vermogensbeheerkosten altijd in relatie worden gezien tot het beoogde rendement en risico.

Het streven naar lage kosten en waar mogelijk verdere kostenverlagingen (in % van het gemiddeld belegd vermogen) komt tot uiting in ons beleggings-

Ontwikkeling totale kosten vermogensbeheer

	2022		2021	
	x € 1 miljoen	% van beheerd vermogen	x € 1 miljoen	% van beheerd vermogen
Directe kosten (1)	53,9	0,100%	53,4	0,087%
Vaste beheerkosten	52,9	0,098%	49,5	0,080%
Prestatieafhankelijke kosten	0,0	0,000%	0,0	0,000%
Incidentele kosten	1,0	0,002%	3,9	0,006%
In fondsen verwerkte kosten (2)	142,4	0,264%	244,6	0,397%
Vaste beheerkosten	71,2	0,132%	58,8	0,095%
Prestatieafhankelijke kosten	71,2	0,132%	185,8	0,302%
Overige kosten (3)	9,0	0,017%	8,5	0,014%
Kosten custody, advies, controle, bestuursbureau	9,0	0,017%	8,5	0,014%
Totaal beheerkosten (1+2+3)	205,2	0,381%	306,4	0,498%
Kosten in onderliggende beleggingsfondsen (4)	16,5	0,031%	12,0	0,019%
In fondsen verwerkte kosten	16,5	0,031%	12,0	0,019%
Vermogensbeheerkosten, excl. transactiekosten (1+2+3+4)	221,8	0,411%	318,4	0,517%
Transactiekosten (5)	39,7	0,074%	33,6	0,055%
a.g.v. operationeel portefeuillebeheer	35,2	0,065%	31,2	0,051%
a.g.v. strategische herschikking	4,6	0,008%	2,4	0,004%
Integrale vermogensbeheerkosten (1+2+3+4+5)	261,5	0,485%	352,0	0,572%
Gemiddeld belegd vermogen en behaald netto rendement over kalenderjaar	53.937	-23,3%	61.550	3,9%

beleid. Per beleggingscategorie verschillen de kosten sterk. Wij beleggen alleen in beleggingscategorieën met hoge kosten als hier naar verwachting een hoger nettorendement na kosten tegenover staat. De komende jaren zal het aandeel van de illiquide beleggingen in de portefeuille toenemen. Illiquide beleggingen hebben hogere kosten, waardoor we verwachten dat het kostenniveau hierdoor zal toenemen.

Het gemiddeld belegde vermogen is in deze periode met € 7,6 miljard gedaald door de marktontwikkelingen.

In 2022 zijn de absolute en relatieve vermogensbeheerkosten exclusief de transactiekosten (in euro's respectievelijk als percentage van het totaal belegd vermogen) gedaald ten opzichte van 2021. In 2022 bedroegen de absolute vermogensbeheerkosten exclusief de transactiekosten € 221,8 miljoen (2021: € 318,4 miljoen).

De afname komt door een daling van de (reservering voor te betalen) prestatievergoedingen, omdat de rendementen in de private equity portefeuille minder hoog waren dan de record rendementen in 2021. In 2022 zijn de transactiekosten in totaal € 39,7

miljoen (2021: € 33,6 miljoen). De transactiekosten maakten daarmee in 2022 0,074% uit van het gemiddeld belegd vermogen (2021: 0,055%).

De vermogensbeheerskosten vormen samen met de transactiekosten de integrale beheerskosten.

De integrale vermogensbeheerkosten kwamen uit op € 261,5 miljoen (2021: € 352,0 miljoen).

Dit betekent een forse daling van de totale absolute kosten, hetgeen veroorzaakt wordt door:

- daling van het totaal belegd vermogen,
- minder prestatieafhankelijke kosten.

Uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen gedurende het jaar zijn de integrale beheerkosten in 2022 0,485% (2021: 0,572%).

Van de totale vermogensbeheerkosten heeft € 29,68 miljoen (excl. btw) betrekking op uitvoeringsorganisatie MN (2021: € 28,5 miljoen). en vermogensbeheer (gespecificeerd) en het totaalrendement per jaar [\(zie grafiek hieronder\)](#)

Beheerkosten

Wij beleggen vrijwel volledig passief in de meest liquide beleggingscategorieën, zoals staatsobligaties en aandelen ontwikkelde landen. Deze beleggingscategorieën kennen hierdoor de laagste beheerkosten. Ook zorgt de hoge mate van liquiditeit van deze beleggingen ervoor dat de transactiekosten laag zijn.

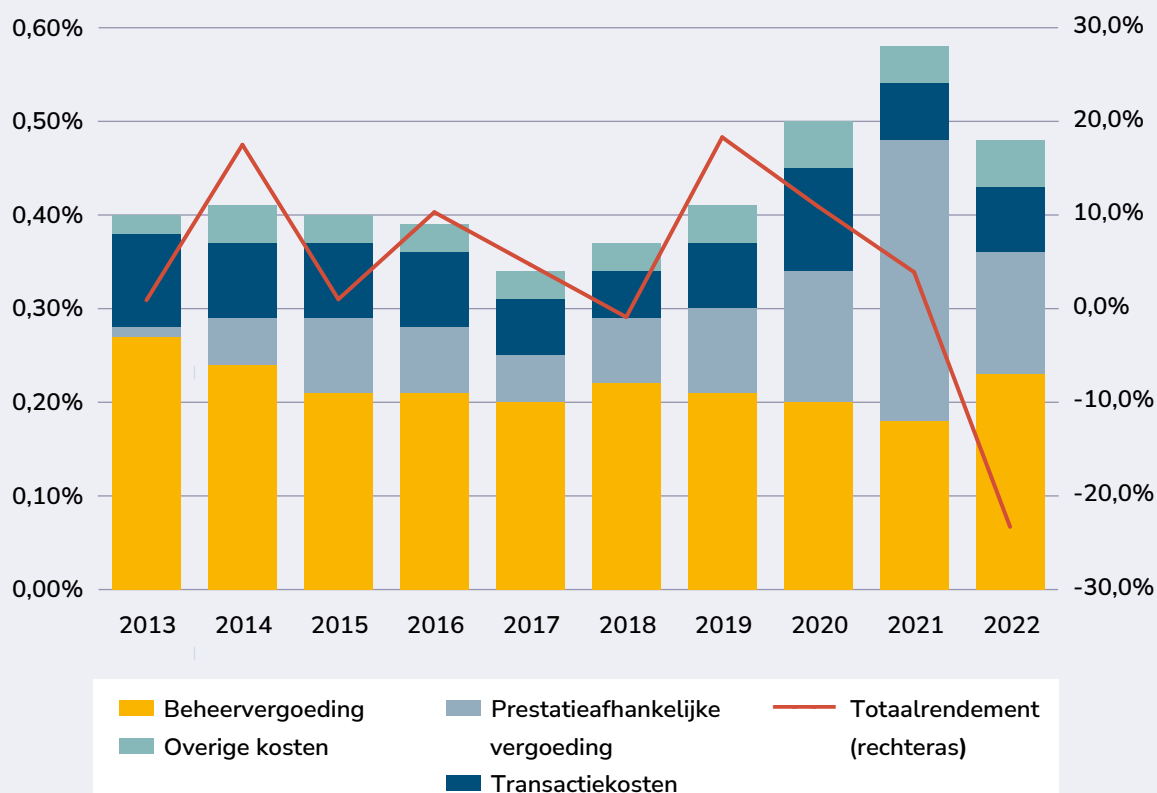
Actief beheer voor (hoogrentende) bedrijfsobligaties en emerging market debt leiden tot hogere beheerkosten in deze beleggingscategorieën. Ook zijn de transactiekosten voor deze categorieën hoger, omdat deze beleggingen iets minder liquide zijn.

Prestatievergoedingen

De prestatieafhankelijke vergoedingen zijn in 2022 weer enigszins genormaliseerd, nadat deze in 2021 zeer hoog waren als gevolg van zeer hoge rendementen op de relevante beleggingscategorieën in het jaar 2021.

De totale prestatieafhankelijke vergoedingen vormden in 2022 met € 71,2 miljoen (2021: € 185,8 miljoen) ruim 27% van de totale vermogensbeheerkosten van PME (2021: circa 53%).

Kosten vermogensbeheer en totaalrendement

Private equity en prestatievergoedingen

Wij zijn geen voorstander van prestatievergoedingen. Echter, met het oog op het realiseren van een goed pensioen en om het rendement te halen dat past bij onze ambitie, is het nodig om te beleggen in beleggingscategorieën zoals private equity.

Binnen private equity zijn prestatievergoedingen de norm. Een norm die wij alleen niet kunnen veranderen. Daarnaast maken wij bij de beoordeling van het kostenniveau altijd een afweging tussen rendement, risico en kosten. De kosten van private equity staan in verhouding tot de verwachte meeropbrengsten.

In 2022 ontstond maatschappelijk en politiek een discussie over hoge prestatievergoedingen bij private equity. Deze waren uitzonderlijk hoog. Maar ook de rendementen waren over 2021 uitzonderlijk hoog. Op onze [website](#) gaven wij een toelichting. De prestatievergoedingen voor de private equity managers zijn in 2022 lager, maar ook het rendement is lager (5,4% na aftrek van kosten).

Minister Carola Schouten werd via een motie door de Tweede Kamer aangespoord om met de pensioensector in gesprek te gaan over deze hoge

kosten. Dit gesprek, waaraan wij ook deelnamen, werd in september 2022 gevoerd. Wij lichtten toe waarom private equity ondanks de hoge kosten toch een aantrekkelijke beleggingscategorie kan zijn. Op 7 oktober 2022 stuurde de Pensioenfederatie de minister een brief, waarin ook concrete stappen werden aangekondigd;

- wij geven inzicht in onze private equity beleggingen en de bestuurlijke afwegingen daarbij
- wij verbeteren de communicatie hierover met onze deelnemers en de samenleving
- wij gaan het gesprek aan met andere institutionele (internationale) beleggers en belangenorganisaties over de hoogte van de vergoedingen.

Naar verwachting gaat de minister in de zomer van 2023 opnieuw met ons in gesprek. Zij zal daarna de Kamer informeren over de stappen en de resultaten.

Private investeringen in bedrijven leveren een positieve bijdrage aan de economie en werkgelegenheid. In Nederland werken zo'n 590.000 mensen in bedrijven die door private investeringen worden gesteund, 6,7% van de gehele arbeidsmarkt.

Private equity geeft ons daarnaast goede mogelijkheden om te beleggen met positieve impact, zoals investeringen in de energietransitie, circulaire economie en innovatieve technologie. In paragraaf 4.1.10 geven we daar enkele voorbeelden van.

Transactiekosten

De totale transactiekosten liggen in 2022 wat hoger dan in 2021. Dit is onder andere veroorzaakt door meerdere herallocaties binnen de portefeuille, noodzakelijk door de snel gestegen rente gedurende 2022. Een andere oorzaak waren de hogere transactiekosten als gevolg van de oorlog in Oekraïne.

De kosten van het vermogensbeheer zijn ook gerelateerd aan ons beleggingsbeleid en de daarbij gemaakte beleidskeuzes. Over het beleggingsbeleid is in paragraaf 4.1 Beleggen en hoofdstuk 5 Duurzaam pensioen de doelstellingen en ambities toegelicht.

Kosten vermogensbeheer en rendement per beleggingscategorie.

De beleggingscategorieën private equity en real

assets (zoals infrastructuur en bosbouw) kennen de hoogste kosten. Voor private equity bedroeg het totaal aan beheerkosten en prestatiegerichte beloningen 3,5% (2021: 9,6%) en voor real assets 2,0% (2021: 1,3%) van het gemiddeld in deze beleggingscategorieën belegde vermogen. Tegenover de hogere kosten zijn op deze categorieën ook hogere nettorendementen behaald.

De langjarige opbouw van verschillende illiquide beleggingscategorieën, zoals real assets en onroerend goed wordt ook in 2023 en verder doorgezet. Omdat de kosten van deze categorieën hoger zijn dan die van liquide categorieën, zoals beursgenoteerde aandelen, nemen onze totale vermogensbeheerkosten naar verwachting verder toe in de komende jaren. Tegenover de hogere kosten staat een hoger

Kosten vermogensbeheer en rendement per beleggingscategorie 2022

2022	Allocatie x € 1 mln	Allocatie in %	Bruto rende- ment	Kosten	Netto rende- ment	Bench- mark	Netto perform- ance
Staatobligaties	13.923	28,3%	-36,3%	0,01%	-36,31%	-34,88%	-1,43%
Bedrijfsobligaties	8.599	17,5%	-12,4%	0,07%	-12,50%	-12,63%	0,13%
Hypotheke	2.489	5,1%	-18,2%	0,33%	-18,54%	-18,54%	0,00%
Liquide middelen en derivaten	-2.201	-4,5%			-10,28%		-10,28%
Hoogrentend bedrijfsobligaties	2.450	5,0%	-11,6%	0,34%	-11,97%	-11,97%	0,00%
Hoogrentend obligaties EMD	3.386	6,9%	-8,8%	0,23%	-9,01%	-7,47%	-1,54%
Aandelen ontwikkelde landen	10.311	20,9%	-15,5%	0,04%	-15,55%	-15,08%	-0,46%
Aandelen opkomende landen	2.113	4,3%	-14,9%	0,03%	-14,92%	-14,98%	0,05%
Private equity	3.444	7,0%	8,9%	3,48%	5,44%	-11,16%	16,59%
Nederlands onroerend goed	1.867	3,8%	4,5%	0,54%	3,98%	2,87%	1,11%
Internationaal onroerend goed	1.461	3,0%	4,1%	0,53%	3,57%	2,98%	0,59%
Real assets	1.432	2,9%	12,9%	2,04%	10,84%	-1,98%	12,81%

Kosten vermogensbeheer en rendement per beleggingscategorie 2021

2021	Allocatie x € 1 mln	Allocatie in %	Bruto rende- ment	Kosten	Netto rende- ment	Bench- mark	Netto perform- ance
Staatobligaties	15.065	23,5%	-6,7%	0,01%	-6,66%	-6,47%	-0,19%
Bedrijfsobligaties	10.715	16,7%	-0,7%	0,06%	-0,75%	-0,62%	-0,13%
Hypotheke	2.629	4,1%	2,2%	0,27%	1,91%	1,89%	0,01%
Liquide middelen en derivaten	-242	-0,4%			-3,47%		-3,47%
Hoogrentend bedrijfsobligaties	3.917	6,1%	-0,9%	0,28%	-1,20%	-1,20%	0,00%
Hoogrentend obligaties EMD	3.622	5,7%	-3,2%	0,22%	-3,42%	-3,00%	-0,42%
Aandelen ontwikkelde landen	18.242	28,5%	24,5%	0,03%	24,47%	24,93%	-0,46%
Aandelen opkomende landen	3.267	5,1%	7,5%	0,06%	7,43%	7,35%	0,08%
Private equity	3.103	4,9%	49,7%	9,60%	40,05%	40,04%	0,01%
Nederlands onroerend goed	1.750	2,7%	12,6%	0,50%	12,10%	12,21%	-0,11%
Internationaal onroerend goed	803	1,3%	9,1%	0,80%	8,35%	13,88%	-5,52%
Real assets	1.103	1,7%	13,6%	1,30%	12,35%	9,59%	2,76%

verwacht nettorendement en een bijdrage aan de spreiding (diversificatie) over verschillende beleggingen.

De kosten in de hiervoor gepresenteerde tabellen betreffen de integrale vermogensbeheerkosten exclusief de transactiekosten.

De transactiekosten zijn in het bruto rendement verwerkt. Daarnaast is voor de categorie Liquide middelen en derivaten de bijdrage aan het totaalrendement weergegeven. Dit sluit beter aan bij het karakter van de categorie. Om dezelfde reden zijn het

bruto rendement en de benchmarkgegevens niet opgenomen.

CEM-benchmark

Zoals in de afgelopen jaren gebruikelijk, is ook over het jaar 2021 door CEM-benchmarking (CEM) een analyse opgesteld voor PME. De CEM-benchmark wordt met een vertraging van een jaar gepubliceerd. Dit betekent dat de navolgende cijfers alleen betrekking hebben op onze beheerkosten over 2021. Deze kosten zijn door CEM vergeleken met een peer groep. CEM rapporteert jaarlijks vergelijkende analyses met

betrekking tot kosten van vermogensbeheer, rendementen en risico's.

De totale beheerkosten, inclusief prestatievergoedingen en exclusief transactiekosten, bedroegen over 2021 voor ons 0,498% van het gemiddeld belegd vermogen. Een toename van 14,1 basispunten ten opzichte van 2020. De stijging is vooral een gevolg van de hoge prestatievergoedingen. Een kostenniveau dat nog ver onder het niveau van de peer group ligt (0,716% van het gemiddeld belegd vermogen). De belangrijkste reden voor de lagere kosten van ons ten opzichte van de peer groep is onze lagere allocatie naar vastgoed, infrastructuur en private equity.

Om een juiste vergelijking te maken, corrigeert CEM ook voor onze strategische keuzes en is er een specifieke CEM-benchmark samengesteld op basis van onze feitelijke beleggingsmix. Het vergelijkende kostenniveau van deze benchmark bedraagt 0,509% van het gemiddeld belegd vermogen over 2021. Onze kosten over 2021 waren dus 1,2 basispunten lager dan de gecorrigeerde benchmark, voornamelijk als gevolg van de goedkopere implementatiestijlen en lagere beheervergoedingsafspraken.

Uit de analyses van CEM kan worden opgemaakt dat het Nederlands gemiddelde de afgelopen jaren geleidelijk aan daalt, terwijl de kosten van PME geleidelijk aan stijgen. Dit laatste is een direct gevolg van het pad naar de nieuwe strategische beleggingsportefeuille met daarin meer duurdere, illiquide categorieën. Uit de CEM analyse blijkt dat onze kosten voor illiquide categorieën als vastgoed, infrastructuur en bosbouw iets hoger zijn dan het Nederlands gemiddelde, omdat wij deze categorieën volledig hebben uitbesteed. Ook zijn onze kosten hoger voor private equity, omdat er minder gebruik wordt gemaakt van co-investments.

Deze hogere kosten worden grotendeels gecompenseerd door meer intern passief aandelenbeheer en het feit dat wij geen gebruik maken van duurdere structuren als fund of funds, partnerships en tactische asset allocatie overlay.

Beoordeling vermogensbeheerkosten door het bestuur

Wij beoordelen de vermogensbeheerkosten per

beleggingscategorie altijd in relatie tot het (beoogde) rendement en het risico. Per beleggingscategorie streven wij naar de laagste kosten. De CEM-benchmark geeft ons goed inzicht door de vergelijkingen die worden gemaakt op het totale kostenniveau en op de verschillende beleggingscategorieën. Wij zijn tevreden met de uitkomsten van de CEM-benchmark en daarmee met het kostenniveau van onze beleggingsportefeuille. Al jaren is deze namelijk lager dan die van de peergroup. Regelmatig evalueren en heronderhandelen wij opnieuw de overeenkomsten met en tarieven van onze vermogensbeheerder. Zo houden we onszelf en alle partijen betrokken bij ons vermogensbeheer scherp.

4.3.4 Vergoedingen bestuursleden en leden overige gremia

Leden van het niet-uitvoerend bestuur, onafhankelijke leden, adviseurs van een bestuurscommissie, sleutelfunctiehouders, de onafhankelijk voorzitter en leden van het verantwoordingsorgaan hebben recht op een vergoeding. Dit is vastgelegd in ons vergoedingenreglement. De vergoeding bestaat uit een vaste vergoeding per jaar en een reiskostenvergoeding. Leden van het uitvoerend bestuur zijn in dienst van het pensioenfonds, hebben dus een arbeidsovereenkomst en ontvangen een salaris. Ons vergoedingenreglement en de arbeidsovereenkomsten bij PME kennen geen variabele beloningen en bonussen.

Normaal gesproken worden de vergoedingen jaarlijks verhoogd met eenzelfde percentage als de lonen in de CAO Metalektro van het afgelopen jaar. In 2019 en 2020 zag het bestuur echter af van deze jaarlijkse verhoging. Per 1 januari 2021 werden de vergoedingen ook niet verhoogd, omdat er in 2020 in de CAO Metalektro geen structurele, procentuele loonsverhoging was overeengekomen. Eind 2021 werd besloten om de vergoedingen voor leden van het niet-uitvoerend bestuur, onafhankelijke leden, adviseurs van een bestuurscommissie, sleutelfunctiehouders en leden van het verantwoordingsorgaan per 1 januari 2022 te verhogen, namelijk met 2,3% (overeenkomstig het percentage waarmee de lonen in de CAO Metalektro op 1 juli 2021 zijn gestegen). In april 2022 werd besloten de salarissen van de uitvoerende bestuursleden met 2,3% te verhogen, met terugwerkende kracht per 1 juli 2021.

Per 1 januari 2023 worden de vergoedingen, met uitzondering van de vergoedingen van de uitvoerend bestuursleden, verhoogd met zowel 3% die per februari 2022 als de 5,5% die per december 2022 in de CAO Metalektro zijn overeengekomen.

Niet-uitvoerende bestuursleden

DNB hanteert voor bestuursleden van grote pensioenfondsen een fte-norm van 0,4. Deze fte-norm komt overeen met de daadwerkelijk tijdsbesteding van

de niet-uitvoerende bestuursleden van PME.

De vergoeding is voor niet-uitvoerende bestuursleden daarom gebaseerd op een norm van 0,4 fte (2 dagen per week). De vergoeding voor niet-uitvoerende bestuursleden is in 2022 met 2,3% verhoogd van € 56.000 (niveau 1 januari 2021) naar € 57.288 (niveau 1 januari 2022). Dit is op fulltimebasis € 143.220 (2021: € 140.000).

De vaste vergoedingen over 2022 van de niet-uitvoerende bestuursleden alsmede de onafhankelijk voorzitter.

Naam	Functie	Vaste vergoeding in € (excl. btw)	
		2022	2021
Nicole Beuken (0,6 fte)	Onafhankelijk voorzitter Voorzitter remuneratie-commissie Voorzitter audit, risk en compliance commissie	107.415	105.000
Fridoline van Binsbergen (0,4 fte) – vanaf 20/8/2021	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie Lid audit, risk en compliance commissie Lid remuneratie-commissie	57.288	20.323
Marlies van Boom (0,4 fte) – vanaf 25/4/2022	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer	39.134	-
Theo Bruinsma (0,4 fte)	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie	57.288	56.000
Susan Eijgermans (0,4 fte) *	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie	57.288	56.000
Rik Grutters * (0,4 fte) – vanaf 1/6/2021	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid audit, risk en compliance commissie	57.288	32.667
Monique van der Poel (0,4 fte) *	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie pensioenbeleid en -communicatie	57.288	56.000
Geert van Til (0,4 fte) – tot 26/4/2022	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer	19.067	56.000
Igor Vermeulen (0,4 fte)	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid audit, risk en compliance commissie Lid remuneratie-commissie	57.288	56.000
Peggy Wilson * (0,4 fte) – vanaf 6/7/2021	Niet-uitvoerend bestuurslid Lid commissie balans- en vermogensbeheer	57.288	28.000

* bestuursleden die in dienst zijn van een vakorganisatie of een werkgeversvereniging ontvangen de vergoeding niet zelf. Deze wordt afgedragen aan de betreffende organisatie.

Voor de onafhankelijk voorzitter is de gehanteerde fte-norm hoger, namelijk 0,6 fte (3 dagen per week). De vergoeding voor de onafhankelijk voorzitter is in 2022 met 2,3% verhoogd van € 105.000 (niveau 1 januari 2021) naar € 107.415 (niveau 1 januari 2022). Dit is op fulltimebasis € 179.025 (2021: € 175.000).

De vaste vergoedingen over 2022 van de niet-uitvoerende bestuursleden alsmede de onafhankelijk voorzitter zijn in de tabel opgenomen.

(zie tabel vorige pagina)

Voor bestuursleden die lid zijn van een commissie, geldt dat de activiteiten hiervoor in de vaste vergoeding voor het bestuurslidmaatschap vallen. Er wordt dus geen extra vergoeding verstrekt voor deelname aan een commissie.

De totale kosten van het niet-uitvoerend bestuur waren in 2022 in totaal € 568.198,- (in 2021: € 588.575,-). Dit betreft vergoedingen voor bestuursleden en organisaties, alsmede reiskosten.

Uitvoerende bestuursleden

Vanaf 1 januari 2022 is Alae Laghrich toegetreden tot het uitvoerend bestuur. De leden van het uitvoerend bestuur zijn in dienst van het pensioenfonds en ontvangen een salaris.

Per 1 augustus 2022 is een nieuw arbeidsvoorwaardelijk kader van toepassing op de leden van het uitvoerend bestuur.

Het jaarsalaris (inclusief vakantiegeld) van de voorzitter van het uitvoerend bestuur is vastgesteld € 225.000. Daarnaast bestaat recht op een vergoeding ter compensatie van de aftopping van de pensioenopbouw. Het jaarsalaris (inclusief vakantiegeld en pensioencompensatie) van de voorzitter van het uitvoerend bestuur komt hiermee per 1 augustus op € 264.647.

In het nieuw arbeidsvoorwaardelijk kader is rekening gehouden met de per 1 juli 2021 doorgevoerde verhoging van 2,3 % conform de CAO Metalektro. Deze verhoging is voor de leden van het uitvoerend bestuur met terugwerkende kracht verwerkt in de maand april 2022. Daarnaast is er per 1 februari 2022 een verhoging van 3% in lijn met de CAO Metalektro verwerkt in het salaris.

In onderstaande tabel zijn de werkelijke vergoedingen aan het uitvoerende bestuur in 2022 weergegeven: Naast deze vergoedingen zijn er beperkte nabetaalingen (circa € 2 duizend) geweest in relatie tot de verhoging van het salaris per 1 juli 2021, die in april 2022 is verwerkt voor de bestuursleden die in 2021 reeds in dienst waren. De totale kosten van het uitvoerend bestuur waren in 2022 totaal € 889.456 (2021: € 608.132). Dit bedrag bestaat uit salaris, sociale lasten, pensioenlasten en overige personeelskosten (waaronder reiskosten).

Onafhankelijke commissieleden en adviseurs

De hoogte van de vaste vergoeding van de onafhankelijke leden en adviseurs van commissies bedraagt in 2022 € 18.979 (2021: € 18.552) per jaar (excl. btw).

Werkelijke vergoedingen aan het uitvoerende bestuur in 2022

Naam	Bruto jaar-salaris 2022**	Pensioen, sociale en overige lasten	Totaal 2022 *	Totaal 2021 *
Marcel Andringa	233.511	41.218	274.729	256.903
Alae Laghrich	221.105	38.364	259.469	-
Eric Uijen	246.409	44.356	290.765	260.066
Roos Vermeij (tot 28-2-2021)	-	-	-	35.112

* de vergoeding is exclusief de kosten van een leaseauto

** In het bruto jaarsalaris 2022 is naast de basisvergoeding tevens de compensatie afgetopt pensioen opgenomen.

In 2022 heeft het onafhankelijke externe commissielid B&V deze vergoeding ook ontvangen. Is een onafhankelijk lid ook voorzitter van een commissie, dan ontvangt hij/zij een extra vergoeding van € 5.000 per jaar (excl. btw).

Sleutelfunctiehouders

De sleutelfunctiehouder interne audit ontving in 2022 een vergoeding van € 29.647 excl. btw (2021: € 28.980). De sleutelfunctiehouder actuariel vervult naast deze rol de functie van certificerend actuaaris. Hiervoor zijn uurtarieven afgesproken. De rol van sleutelfunctiehouder risicobeheer wordt uitgeoefend door een van de uitvoerend bestuurders, waardoor geen additionele vergoedingen worden verstrekt.

Verantwoordingsorgaan

De hoogte van de vaste vergoeding voor leden van het verantwoordingsorgaan was in 2022 € 5.000 (2021: € 2.564). Voor de leden van het dagelijks bestuur van het verantwoordingsorgaan is er daarnaast nog een vergoeding van € 50 per maand. Aan leden van het verantwoordingsorgaan werd in 2022 in totaal € 95.759 uitbetaald (2021: € 62.988).

Hoofdstuk 5

Duurzaam pensioen

Wij willen onze financiële doelstellingen in het vermogensbeheer realiseren op een manier die bijdraagt aan een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is.

Wij zijn er van overtuigd dat een goed rendement en verantwoord beleggen samen gaan: bedrijven die milieu, sociale en governance (ESG) aspecten meenemen in hun beleid leveren op de lange termijn een beter rendement, tegen een lager risico.

Om onze doelen te bereiken zetten we de komende jaren in op betrokken aandeelhouderschap, bewuste selectie en positieve impact. Drie specifieke thema's daarbij zijn klimaatverandering, biodiversiteit en arbeid. Keuzes die PME maakt worden ondersteund door onderzoek en sluiten aan bij de wensen van onze deelnemers.

5.1 Verantwoord Beleggen

Wij zijn ons bewust van onze maatschappelijke positie en daarom willen we een goed pensioen realiseren op een manier die bijdraagt aan een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is. We zien onszelf als een belegger voor de toekomst, rendement en maatschappelijk belang gaan hierin hand in hand. Wij geloven dat bedrijven die milieu, sociale en bestuurlijke (ESG) aspecten integreren in hun beleid op lange termijn een beter rendement zullen leveren, tegen een lager risico.

Om invulling te geven aan deze maatschappelijke rol nemen wij ESG factoren mee in alle beleggingsbeslissingen. Klimaatverandering, biodiversiteit en arbeidsomstandigheden zijn belangrijke speerpunten van ons [Verantwoord Beleggen Beleid](#). Ook kiezen wij ervoor om niet in producten, diensten en sectoren te beleggen die volgens ons niet bijdragen aan het algemene welzijn in de samenleving, zoals de productie van tabak, bont, pornografie, fossiele olie- en gasproductie, steenkool en teerzandolie en controversiële wapens.

5.2 Meer intrinsieke integratie van ESG in onze portefeuille

Als belegger die middenin de samenleving staat scherpen wij ons verantwoord beleggen beleid steeds verder aan. En dat is constant in beweging. Maat-

schappelijke waarden en normen verschuiven, er is steeds meer wet- en regelgeving die duurzaamheid in de financiële sector bevordert, en er is steeds meer oog voor de verantwoordelijkheid van de financiële sector om bij te dragen aan duurzame transitie. Op die manier dragen we nog nadrukkelijker bij aan de financiële en maatschappelijke belangen van onze deelnemers en gepensioneerden. In 2022 raakten wij nog meer doordrongen van het feit dat verdere verduurzaming van beleggen vraagt om een nieuwe aanpak. Duurzaam beleggen vraagt om een intrinsieke benadering en een heldere visie op de voor PME belangrijke ESG-thema's. In 2022 zijn we daarom een proces gestart, onder de werktitel 'Portefeuille van morgen' met als doel te komen tot een nieuwe investeringsstrategie en een meer geconcentreerde portefeuille die herkenbaar en uitlegbaar is.

Een eerste stap hierbij is het vaststellen van een normen- en waardenkader. Hierin bepalen we welke thema's wij relevant vinden. Op de verschillende thema's is een visie en ambitie uitgewerkt. Hiervoor hebben we in 2022 in verschillende verdiepingssessies met het bestuur discussie gevoerd over de relevantie van de verschillende thema's, de ambities die we willen nastreven en de minimumvereisten die we aan bedrijven willen stellen voor opname in de beleggingsportefeuille. Aan de hand van deze input herzien we in een volgende stap in 2023 allereerst de beleggingsstrategie voor de aandelenportefeuille.

5.3 Ambities en doelstellingen

In ons strategisch meerjarenplan 2020-2025 formuleerden wij doelstellingen ten aanzien van verantwoord beleggen en betrokken aandeelhouderschap.

In het Klimaatplan PME dat wij in 2022 vaststelden en publiceerden concretiseerden wij onze ambitie en doelstellingen.

5.3.1 Ambitie

PME heeft de ambitie om een duurzame belegger te zijn. Dit doen we zo veel mogelijk in lijn met de opvattingen en voorkeuren van onze deelnemers en gepensioneerden. We spreken bedrijven aan op negatieve sociale en ecologische impact, en streven naar positieve impact door gerichte beleggingen in bijvoorbeeld de energietransitie, houtbouw, circulaire economie en betaalbare huisvesting.

5.3.2 Doelstellingen

- In 2030 is de absolute CO₂ uitstoot van onze beleggingen in aandelen en bedrijfsobligaties 50 procent minder dan in 2019.
- In 2050 heeft de beleggingsportefeuille netto-nul CO₂-uitstoot.
- Ruim voor 2030 zijn alle vastgoedbeleggingen in lijn met de afspraken van Parijs om de opwarming van de aarde tot 1,5 graad te beperken.
- In 2025 heeft PME 3 miljard euro aan impact-investeringen.
- In 2025 hebben we 1,2 miljard euro – het bedrag dat vrijkwam door de verkoop van beleggingen in producenten van olie en gas – opnieuw belegd in investeringen met een positieve impact op de transitie naar duurzame energie.

In paragraaf 5.6 wordt het Klimaatplan PME uitgebreid toegelicht.

5.4 Deelnemersonderzoek

In juli 2022 hebben wij weer focusgroepen georganiseerd voor deelnemers en gepensioneerden van het fonds. Door de coronapandemie waren deze fysieke

bijeenkomsten een tijd niet mogelijk. Ook hebben wij onderzoek gedaan naar de visie van werkgevers op onderwerpen zoals duurzaamheid, de energietransitie en verantwoord beleggen. In een interview konden vertegenwoordigers van verschillende werkgevers aangeven hoe zij de rol van PME zien en welke rol hun eigen bedrijf speelt bij verduurzaming.

5.4.1 Focusgroepen met deelnemers en gepensioneerden

De dialoog met deelnemers en gepensioneerden is belangrijk voor ons. In gesprek is er ruimte voor verdieping die een online vragenlijst niet biedt. Daarnaast geven focusgroepen ons de ruimte om toe te lichten welke keuzes er worden gemaakt en om welke reden.

Een belangrijke conclusie van de focusgroepen is de breed gedeelde bereidheid bij eenieder om duurzame keuzes te maken in het leven. De ruimte en mogelijkheid om dat te doen hangt vaak af van financiële overwegingen. Van ons wordt hetzelfde verwacht: maak duurzame keuzes, en let daarbij goed op de financiële gevolgen ervan.

Deelnemers en gepensioneerden verwachten verder van ons gerichte en gelaagde communicatie over duurzaamheid en verantwoord beleggen. Deze onderwerpen zijn vaak ingewikkeld en moeilijk te doorgronden. Deelnemers en gepensioneerden geven daarnaast aan niet snel zelf op zoek te gaan naar informatie. Het actief toegankelijk aanbieden van informatie door ons is dus van belang.

Tot slot vinden deelnemers en gepensioneerden het belangrijk dat wij – passend bij onze eigen sector – beleggen in innovatieve en vooruitstrevende bedrijven en projecten. Dat kan binnen de eigen sector, maar ook daarbuiten. Ook spreekt een lokale focus aan: beleggen in Nederland draagt bij aan versterking van de eigen economie.

5.4.2 Focusgroepen met werkgevers

Voor het eerst hebben wij verdiepingsgesprekken gevoerd met werkgevers op de onderwerpen duurzaamheid en verantwoord beleggen. Bij nagenoeg alle bedrijven speelt duurzaamheid een belangrijke rol in de eigen onderneming. Voor de één omdat de omslag naar een duurzame bedrijfsvoering belangrijk

is, voor de ander omdat deze producten of diensten levert die bijdragen aan duurzaamheid.

Veel werkgevers vinden het belangrijk dat ons beleggingsbeleid hierop aansluit. Het is voor de meeste werkgevers die we hebben gesproken vanzelfsprekend dat wij duurzaamheid integreren in onze beleggingen. Ook de notie dat duurzaam beleggen net zoveel rendement kan opleveren als traditioneel beleggen is breed gedeeld.

Dat verantwoord beleggen bijdraagt aan de toekomstbestendigheid lijkt geen twijfel, volgens de meeste werkgevers die we hebben gesproken. Wel wordt een belangrijke kanttekening geplaatst. Een groot deel van de sector is nog afhankelijk van fossiele energie. We waken er daarom voor dat we ons niet vervreemden van een deel van de sector. Ook hier wordt weer gewezen op het belang van goede communicatie over de keuzes die we maken.

5.5 Wet- en regelgeving

5.5.1 Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) & Taxonomy Regulation

Eind 2019 heeft de Europese Unie (EU) de Europese Green Deal vastgesteld. Dit beleidsprogramma moet de EU helpen om in 2050 onder andere klimaatneutraal te zijn. Onderdeel hiervan is nieuwe regelgeving met het doel om één Europese standaard te creëren rondom duurzaam beleggen. Dit betreft de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) en de Taxonomy Regulation.

In maart 2021 zijn de eerste verplichtingen onder de SFDR in werking getreden. Hiervoor hebben wij informatie gepubliceerd over onze visie op duurzaamheidsrisico's, duurzame kenmerken van de pensioenregeling en de ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren.

Naast de SFDR is sinds 1 januari 2022 ook de Taxonomy Regulation op ons van toepassing. Wij hebben in het Pensioen 1-2-3 aangegeven dat wij voorsnag geen commitment opnemen naar duurzame beleggingen met een milieudoelstelling afgestemd op de Taxonomy Regulation.

Per 1 januari 2023 is SFDR level 2 in werking getreden. Wij hebben op meer gedetailleerde manier informatie verschaft over de duurzame kenmerken van de pensioenregeling en hoe PME rekening houdt met de belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren. De volgende documenten zijn opgenomen in de Pensioen 1-2-3 en/of gepubliceerd op de website:

- Het [precontractueel informatie template](#) over de ecologische en sociale kenmerken van de pensioenregeling.
- Aanvullende [websiteteksten](#) over onder andere de gehanteerde data en methodes.
- De [Verklaring Ongunstige Effecten](#) op Duurzaamheidsfactoren conform het SFDR level 2 template.

Sinds dit jaar rapporteren we bij ons jaarverslag conform het SFDR level 2 rapportage template. Deze is opgenomen in bijlage 5.

De regelgeving op dit vlak is voortdurend in ontwikkeling en op onderdelen ook nog niet altijd even duidelijk. Wij volgen deze ontwikkelingen en geven waar nodig opvolging hieraan bij aanpassing of verheldering van de regelgeving.

5.5.2 Het IMVB-Convenant

In 2018 ondertekenden wij het IMVB-convenant van de pensioensector, waarin pensioenfondsen, NGO's, vakbonden en de overheid samenwerken om verantwoord beleggen te bevorderen en risico's en misstanden in de toeleveringsketen te voorkomen. Het IMVB-convenant kent een onafhankelijke monitoringscommissie die er op toeziet in hoeverre ondertekenaars voldoen aan de afspraken die zijn gemaakt binnen het convenant. Wij hebben in 2022 een volledige implementatie van het IMVB-convenant bereikt. Dit betekent dat de OESO-richtlijnen en het daarin vastgelegde due diligence proces volledig door ons zijn geïmplementeerd.

Het IMVB-convenant had een looptijd van 4 jaar en is daarmee eind 2022 tot een einde gekomen. In 2023 wordt de implementatie van het convenant voor de laatste keer extern beoordeeld. Het convenant is voor ons een goede aanloop geweest naar de verwachte wetgeving op het gebied van due diligence en het naleven van de OESO-richtlijnen, de Europese Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD).

De CSDDD zet minimum standaarden op Europees niveau met betrekking tot due diligence verplichtingen in de waardeketen van bedrijven. De CSDDD-richtlijn moet nog worden vastgesteld en daarna in nationale wetgeving worden geïmplementeerd.

5.6 Klimaat

Klimaatverandering brengt grote risico's met zich mee voor onze beleggingen. Tegelijkertijd kunnen beleggingen ook impact hebben op de klimaatverandering en de maatschappij. De risico's voor onze beleggingen, de toenemende wet- en regelgeving, het belang dat onze stakeholders hechten aan dit onderwerp en onze eigen visie onderstrepen de urgentie voor de brede aanpak voor het beperken van klimaatverandering.

5.6.1 Klimaatplan PME, er is geen planeet B

Wij willen bijdragen aan het beperken van klimaatverandering en het behalen van de doelstellingen van het klimaatakkoord van Parijs. Daarom hebben wij, met ruim 50 andere financiële instellingen, het Nederlandse Klimaatcommitment van de financiële sector ondertekend. In lijn met de afspraken uit het Nederlandse Klimaatcommitment hebben wij eind 2022 ons Klimaatplan PME bekend gemaakt. Hierin stellen we doelstellingen om de CO₂-uitstoot van onze portefeuille te verminderen en laten we zien hoe we dat de komende jaren doen voor alle relevante financieringen en beleggingen.

Relevante beleggingen

Om te bepalen of een beleggingscategorie relevant is, wordt gekeken naar de volgende factoren:

- De mogelijkheden die we hebben om invloed uit te oefenen op de CO₂-uitstoot van deze beleggingen
- De mogelijkheden die we hebben om te meten welke bijdrage de beleggingen leveren aan de energietransitie; en
- De omvang van de beleggingscategorie in onze beleggingsportefeuille.

De volgende beleggingscategorieën zien wij op dit moment als relevant: beursgenoteerde aandelen, bedrijfsobligaties, vastgoed, infrastructuur en private equity.

De omvang van de relevante beleggingscategorieën is in 2022 ca. € 29,8 miljard en 58,6% van de waarde van de totale beleggingsportefeuille. In 2021 was de omvang van de relevante beleggingscategorieën ca. € 40,6 miljard en 61,5% van de waarde van de totale beleggingsportefeuille. *(zie tabel hieronder)*

Lange termijn doel

Op de lange termijn is ons doel duidelijk: in 2050 heeft onze beleggingsportefeuille netto-nul CO₂-uitstoot. We werken daarnaast op een manier die past bij het pad naar maximaal 1,5 graden opwarming. Dat betekent dat we gemiddeld minimaal 7 procent CO₂-reductie per jaar willen bereiken, zoals vastgelegd in internationale afspraken. Dit is een gemiddelde, de reductiepaden gaan nooit in een rechte lijn.

Relevante beleggingscategorieën

	per eind 2022		per eind 2021	
	Omvang beleggingen	Omvang van de beleggingen waarvoor de carbon footprint wordt gemeten	Omvang beleggingen	Omvang van de beleggingen waarvoor de carbon footprint wordt gemeten
Beursgenoteerde aandelen	12.371	12.409	21.451	21.461
Bedrijfsobligaties	9.946	9.835	13.197	13.010
Vastgoed	3.328	-	2.504	-
Infrastructuur	671	-	458	-
Private equity	3.470	-	3.004	-
(x € 1 miljoen)	29.786	22.244	40.613	34.472

De waarden sluiten niet helemaal aan. Dit heeft te maken met verschil in timing van de vaststelling van de meting van de CO₂-voetprint en de definitieve waardering van de portefeuilles.

Korte en middellange termijn doelen

Voor onze wereld is de weg naar een klimaatneutrale economie nog lang. Om ons doel voor de lange termijn te halen, stellen we voor de komende jaren een aantal belangrijke doelen vast. We richten ons op de hiervoor genoemde beleggingscategorieën waarbij we de meeste kansen zien om de wereldwijde CO₂-uitstoot te beïnvloeden. Die doelen lichten we hierna toe. Verderop gaan we dieper in op de maatregelen die we per beleggingscategorie nemen om onze doelen te realiseren.

Actieplannen

Onze doelen voor de vijf relevante beleggingscategorieën hebben we in het Klimaatplan PME vertaald in actieplannen. In de actieplannen beschrijven we hoe we concreet gaan werken aan het beperken van klimaatverandering. En hoe we bijdragen aan de financiering van de energietransitie. We beschrijven hoe we verschillende instrumenten inzetten om onze doelstellingen te halen. Het gaat om instrumenten waarmee PME druk uitoefent op bedrijven waarin we beleggen. Bijvoorbeeld door in gesprek te gaan en door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen. In de afgelopen jaren hebben we regelmatig consequenties verbonden aan onvoldoende klimaatactie. We expliciteren dit beleid de komende tijd verder en leggen daarover ook verantwoording af aan de buitenwereld. Daarnaast maken we natuurlijk keuzes waarin we beleggen. We stappen uit beleggingen die het relatief slecht doen op het gebied van klimaatverandering. En we investeren juist meer in beleggingen met een positieve impact. Om onze doelstellingen te bepalen en de instrumenten op een effectieve manier in te zetten, hebben we data en informatie nodig. Ook dat aspect komt daarom terug in de actieplannen.

Beursgenoteerde aandelen

Wij verwachten via de beleggingen in aandelen een relatief belangrijke bijdrage te leveren aan de wereldwijd benodigde reductie van de CO₂-uitstoot. We kunnen namelijk als aandeelhouder stemmen voor een klimaatvriendelijk beleid, in dialoog met ondernemingen aandringen op CO₂-reductie en niet investeren in bedrijven die onvoldoende bijdragen aan het beperken van klimaatverandering. Ook kunnen we de energietransitie stimuleren door juist te investeren in bedrijven die een positieve bijdrage leveren. We beleggen niet in producenten van steenkool. Ook

producenten van fossiele olie en gas hebben we in de ban gedaan.

Bedrijfsobligaties

Wij willen via onze omvangrijke beleggingen in bedrijfsobligaties invloed uitoefenen op de CO₂-uitstoot. Dat doen we door bedrijven te financieren die een positieve bijdrage leveren aan het beperken van klimaatverandering. En door juist niet te beleggen in bedrijven die niet willen veranderen. Binnen de bedrijfsobligatieportefeuilles werken we met beheerders die klimaataspecten meewegen in hun beleggingsbeslissingen. Zij worden mede op basis van de kwaliteit van hun ESG-beleid geselecteerd en beoordeeld. De grootste obligatieportefeuille van PME, in Europese investment grade-bedrijfsobligaties, bestaat voor ruim 12 procent uit groene obligaties.

Vastgoed

Wij hebben vastgoedbeleggingen in binnen- en buitenland. Ongeveer de helft daarvan bevindt zich in Nederland. We willen via de vastgoedbeleggingen bijdragen aan een reductie van de CO₂-uitstoot. Dat doen we door bestaand vastgoed te renoveren. En bij investeringen in nieuwbouw rekening te houden met energie- efficiëntie. Daarnaast investeren we steeds vaker in CO₂-positieve houtbouwprojecten. Voor ons internationale vastgoed sturen we vooral op de aanstelling van de meest geschikte vastgoedmanagers. En in eigen land sturen we op de hoogst haalbare energielabels.

Infrastructuur

Met de beleggingen in infrastructuur kunnen we een belangrijke bijdrage leveren aan de energietransitie. Dat doen we vooral door infrastructuur te financieren die nodig is voor hernieuwbare energie. In 2021 hebben we de beleggingen in primaire olie- en gasproducenten verkocht. Dat leverde € 1,2 miljard op. Dit bedrag willen we in 2025 opnieuw hebben belegd in investeringen met een positieve impact op de energie- transitie. We investeren daarbij in infrastructuuraandelen en -leningen. Bijvoorbeeld in wind-, zon- en waterkracht.

Private equity

Via beleggingen in private equity (directe beleggingen in een bedrijf buiten de beurs om) kunnen we invloed uitoefenen op de CO₂-uitstoot. Vooral door te inves-

teren in bedrijven die zich inzetten om klimaatverandering tegen te gaan. Dat criterium weegt daarom zwaar mee bij de selectie van de beheerders van private equity. Uiterlijk in 2040 moeten al onze beleggingen in private equity in lijn zijn met het Parijs-akkoord.

In het [Klimaatplan](#) op onze website staat in detail wat onze doelstellingen en actieplannen zijn.

5.6.2 De CO₂-voetafdruk van PME

Sinds 2015 meten we de CO₂-voetafdruk (CO₂-uitstoot) van onze aandelenportefeuille, sinds 2021 wordt ook de CO₂-voetafdruk van de bedrijfsobligatieportefeuille gemeten. Sinds de eerste meting in 2015 is de carbon footprint van PME ieder jaar met een jaar vertraging gepubliceerd. Dit betekende dat in het jaarverslag van 2021 de carbon footprint van de portefeuille van ultimo 2020 werd gepubliceerd. In het jaarverslag 2022 hebben we ervoor gekozen om de carbon footprint niet langer met een vertraging te publiceren. Het gevolg hiervan is dat in het jaarverslag 2022 zowel wordt gerapporteerd over de carbon

footprint van de portefeuille van ultimo 2021, alsook van ultimo 2022.

Daarnaast wordt er ten behoeve van de nieuwe reductiedoelstelling van PME vanaf dit jaarverslag het basisjaar 2019 gehanteerd voor de berekening van de CO₂-voetafdruk. Als onderdeel van de klimaatactieplannen heeft PME in 2022 de doelstelling gesteld om per 2030 de absolute uitstoot van de aandelenbeleggingen met 50% te reduceren ten opzichte van 2019.

In de volgende tabellen wordt gerapporteerd over de CO₂-voetafdruk van de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles². In de TCFD-rapportage (bijlage 4) rapporteren we in meer detail over de uitstoot. In bijlage 6 geven we meer informatie over de onderliggende methode van de CO₂-voetafdruk.

(zie tabellen hieronder en op de volgende pagina)

Ontwikkelingen CO₂-voetafdruk 2020-2021

Tussen eind 2020 en eind 2021 is de absolute uitstoot van de totale portefeuille gedaald met 19,7%. In 2021 daalde de uitstoot van de aandelenporte-

Uitstoot van de aandelenportefeuille (o.b.v. EVIC)

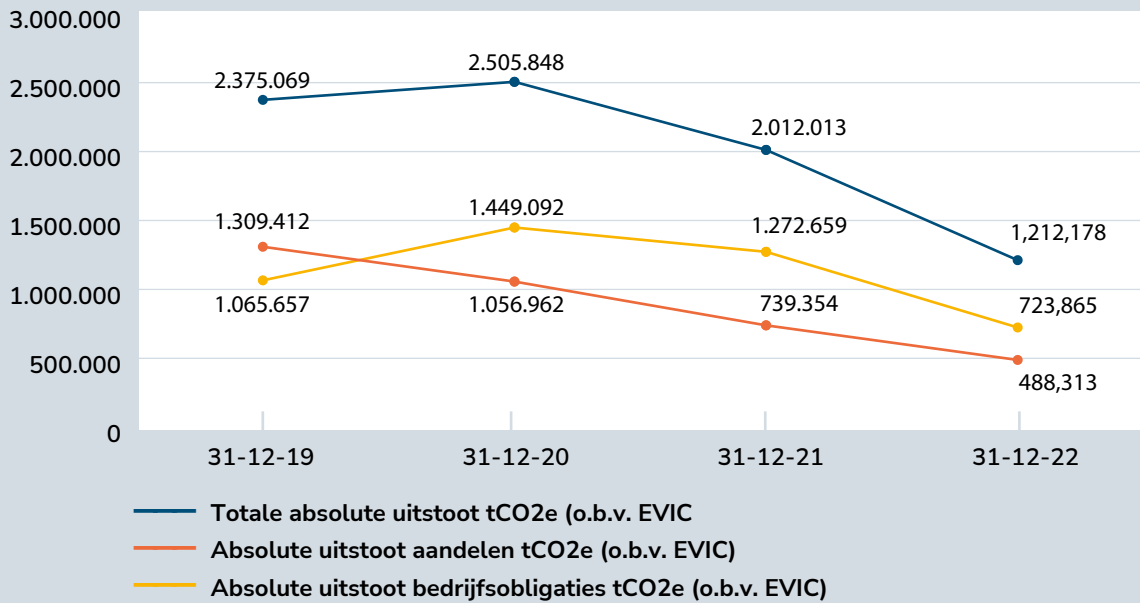
CO ₂ eq reductie aandelenportefeuille	31-12-2022	31-12-2021	31-12-2020	31-12-2019
Waarde aandelen (x € 1 miljoen)	12,409	21,461	19,782	19,074
CO ₂ eq-uitstoot (in ton)	488,313	739,354	1,056,962	1,309,412
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-34.0%	-30.0%	-19.3%	-
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. basisjaar 2019	-62.7%	-43.5%	-19.3%	-
Benodigde reductie voor 2030	-	-11.4%	-38.1%	-50%

Uitstoot van de bedrijfsobligatieportefeuille (o.b.v. EVIC)

CO ₂ eq uitstoot bedrijfsobligaties	31-12-2022	31-12-2021	31-12-2020	31-12-2019
Waarde (in miljoen €)	9,835	13,010	11,507	9,641
CO ₂ eq-uitstoot (in ton)	723,865	1,272,659	1,449,092	1,065,657
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-43.1%	-12.2%	+36.0%	-
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. basisjaar 2019	-32.1%	+19.4%	+36.0%	-
Benodigde reductie voor 2030	-26.4%	-58.1%	-63.2%	-50%

² Voor de berekening is gebruik gemaakt van de uitstootgegevens van bedrijven zoals bekend op 31 december 2021 en 31 december 2022. Hierbij wordt gekeken naar de werkelijke uitstoot van fiscaal jaar 2020 respectievelijk 2021 aan de hand van de meest recent beschikbare rapportage.

Absolute uitstoot PME

feuille met 30,0% ten opzichte van 2020. De gedaalde uitstoot in de aandelenportefeuille is voor het grootste deel het resultaat van de uitsluiting van fossiele olie- en gasproducenten. Daarnaast wordt er minder belegd in relatief uitstoot intensieve nutsbedrijven en bedrijven in de industriële sector.

Ook de uitstoot van de bedrijfsobligatieportefeuille liet een daling zien van 12,2%. Ook deze daling wordt enerzijds verklaard door de uitsluiting van fossiele olie- en gasproducenten. Anderzijds is de daling het gevolg van het feit dat er minder wordt belegd in relatief uitstoot intensieve bedrijven in de industriële sector en grondstofsector.

Ontwikkelingen CO₂-voetafdruk 2021-2022

De absolute uitstoot van de totale portefeuille was ultimo 2022 1.212.178 tCO₂e, dit is een daling van 40,5% ten opzichte van 2021 (zie voorgaande grafiek). Zowel in de aandelenportefeuille als de bedrijfsobligatieportefeuille zijn grote dalingen in de absolute uitstoot zichtbaar. De uitstoot van de aandelenportefeuille was eind 2022 34,0% lager dan eind 2021. Deze daling wordt voornamelijk verklaard door het feit dat er minder wordt belegd in relatief uitstoot intensieve nutsbedrijven en grondstofproducenten. Hiermee heeft PME dit jaar al de ten doel gestelde reductie van 50% ten opzichte van 2019 behaald in de aandelenportefeuille. Ook voor de bedrijfsobligatieportefeuille is er een daling zichtbaar van 43,1%.

Deze daling is het gevolg van de toepassing van de Bewuste Selectie methodiek op de bedrijfsobligatieportefeuilles. Met name het feit dat er minder wordt belegd in relatief uitstoot intensieve nutsbedrijven zorgt voor een lagere uitstoot.

5.7 Aandeelhoudersbetrokkenheid

Voor ons is betrokkenheid bij de ondernemingen waarin we beleggen een fundamenteel uitgangspunt bij het invullen van onze taak als belegger. Als betrokken aandeelhouder gebruiken we onze invloed om belangrijke ESG (environmental, social en governance) onderwerpen te agenderen bij de ondernemingen waarin we belegd zijn. Zo vragen we een steeds grotere verantwoordelijkheid van bedrijven bij de aanpak van onderwerpen zoals klimaatverandering, biodiversiteit en arbeidsomstandigheden.

Ook verwacht steeds meer wet- en regelgeving dat wij ons als een betrokken aandeelhouder opstellen, zoals de EU-richtlijn lange-termijn-betrokkenheid van aandeelhouders en de Nederlandse Stewardship Code. Voor ons vormt de Nederlandse Stewardship Code het belangrijkste kader om invulling te geven aan betrokken aandeelhouderschap. Deze code bevat 11 principes rond engagement en stewardship, en is

op 1 januari 2019 in werking getreden. In het strategisch plan 2020 – 2025 is vastgesteld dat wij de betrokkenheid bij ondernemingen in onze beleggingsportefeuille willen intensiveren en verbreden. We zien dat als fundamenteel uitgangspunt van onze rol bij de verduurzaming van de economie en maatschappij. PME probeert bedrijven binnen de portefeuille te beïnvloeden middels twee elementen:

- Het voeren van dialoog (engagement) met ondernemingen
- Het gebruiken van ons stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen

We lichten deze elementen hierna toe.

5.7.1 Dialoog

Ons dialoogprogramma is erop gericht ESG risico's in de portefeuille te mitigeren, potentiële en daadwerkelijke negatieve effecten van activiteiten van bedrijven op de maatschappij en op het beleggingsresultaat te voorkomen, stoppen of te beperken. Binnen het engagement met bedrijven worden verschillende doelstellingen nagestreefd per thema. Ook stimuleren we bedrijven binnen het engagement om herstel en verhaal te bieden aan benadeelden van de negatieve effecten van hun activiteiten. Wanneer de dialoog niet tot voldoende resultaat leidt volgens de gestelde doelstellingen, kunnen we besluiten om het bedrijf uit te sluiten op basis van een onsuccesvolle dialoog. Het heeft wel onze voorkeur om eerst alle andere middelen aan te wenden om het engagement meer kracht bij te zetten, zoals het versturen van een brief als laatste waarschuwing, het publiceren van een

publieke verklaring met een uiteenzetting van onze zorgen of het indienen of steunen van een aandeelhoudersresolutie.

In ons dialoogprogramma trekken we samen op met andere beleggers als dat volgens ons de engagementdoelen ondersteunt. Bijvoorbeeld binnen samenwerkingsverbanden zoals Eumedion, Climate Action 100+, Nature Action 100+ en Platform Living Wage Financials. Wel beoordelen we de voortgang en de resultaten van engagement op basis van onze eigen doelen en tijdlijnen.

Het dialoogprogramma bestaat uit vier typen dialoog die elk bestaan uit een of meerdere onderliggende programma's:

- Thematisch engagement
  - Energietransitie
  - Leefbaar loon en leefbaar inkomen
  - Biodiversiteit
- Engagement via Federated Hermes
- Programma Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen
- IMVB (tot eind 2022)

Thematisch engagement

Energietransitie

Binnen dit thema intensiveren wij ons dialoogprogramma. Wij zijn in 2022 de dialoog aangegaan met drie bedrijven in de nutssector en zeven aan de vraagkant van de energiesector. Dit zijn CO₂-intensieve

Casus | BASF

BASF is een petrochemisch bedrijf en is een van de bedrijven waarmee begin 2022 het engagement is opgestart. Het bedrijf presenteerde in 2022 haar nieuwe klimaatstrategie, als opvolging van de eerste gezette carbonreductiedoelstellingen. BASF wil in 2030 25% minder scope 1 & 2 uitstoot ten opzichte van het jaar 2018. Door gebrek aan standaardisatie en transparantie in de chemiesector is BASF nog niet in staat om de scope 3 uitstoot te meten. BASF maakt hierin wel de juiste stappen door binnen de gehele toeleveringsketen de CO₂-impact te meten van het eindproduct. Dit kost tijd, dit is een aandachtspunt in

de dialoog die wij met BASF voeren.

Eind maart 2022 presenteerde BASF een plan met concrete stappen die het gaat nemen om de benodigde reductiedoelstellingen te behalen. BASF heeft hiervoor inzichtelijk gemaakt wat haar uitstoot is op bedrijfsniveau en laat duidelijk zien welke technologieën en factoren moeten bijdragen om deze doelstellingen te realiseren. Met het presenteren van deze klimaatactieplannen maakt BASF goede voortgang op de door ons gestelde engagement doelstellingen.

bedrijven die veel energie verbruiken in hun productieproces, waaronder bedrijven uit de staalsector, cementsector, industriële goederen en de chemische industrie. Wij vragen deze ondernemingen inzicht te geven in klimaatrisico's, doelstellingen te formuleren in lijn met de sectorreductiepaden naar 1,5C graden en te rapporteren volgens het Taskforce on Climate-Related Financial Disclosure (TCFD)-raamwerk. Begin 2022 ging dit nieuwe programma van start. In juni 2022 vond de eerste evaluatie op de voortgang van de dialoog plaats. Op basis van het eerste jaar dialoog concludeerden wij dat het bedrijf Power Asset Holdings onvoldoende klimaatambities toonde, waarop we hebben besloten om het bedrijf uit te sluiten van de portefeuille

Leefbaar loon en Leefbaar inkomen

Wij willen met onze beleggingen bijdragen aan gelijkheid en voorspoed voor zoveel mogelijk mensen. We vragen daarom aan bedrijven in de textielsector om hun werknemers een leefbaar loon te betalen en gaan in gesprek met bedrijven in de voedsel- en landbouwsector over het betalen van een leefbaar inkomen voor boeren. Hierbij gaat het specifiek over de inkomens van koffie- en cacaoboeren in internationale toeleveringsketens. Een leefbaar loon of inkomen is een loon/inkomen waarmee iemand kan voorzien in de basisbehoeften van zichzelf en zijn of haar gezin.

MN is namens PME één van de oprichters van het Platform Living Wage Financials (PLWF), een samenwerkingsverband tussen investeerders. Het samenwerkingsverband telt inmiddels 19 leden uit binnen- en buitenland met een geschat beheerd vermogen van € 6,5 biljoen. Gezamenlijk voeren de leden van het platform engagement met meer dan 50 bedrijven uit de textielsector en voedingsindustrie.

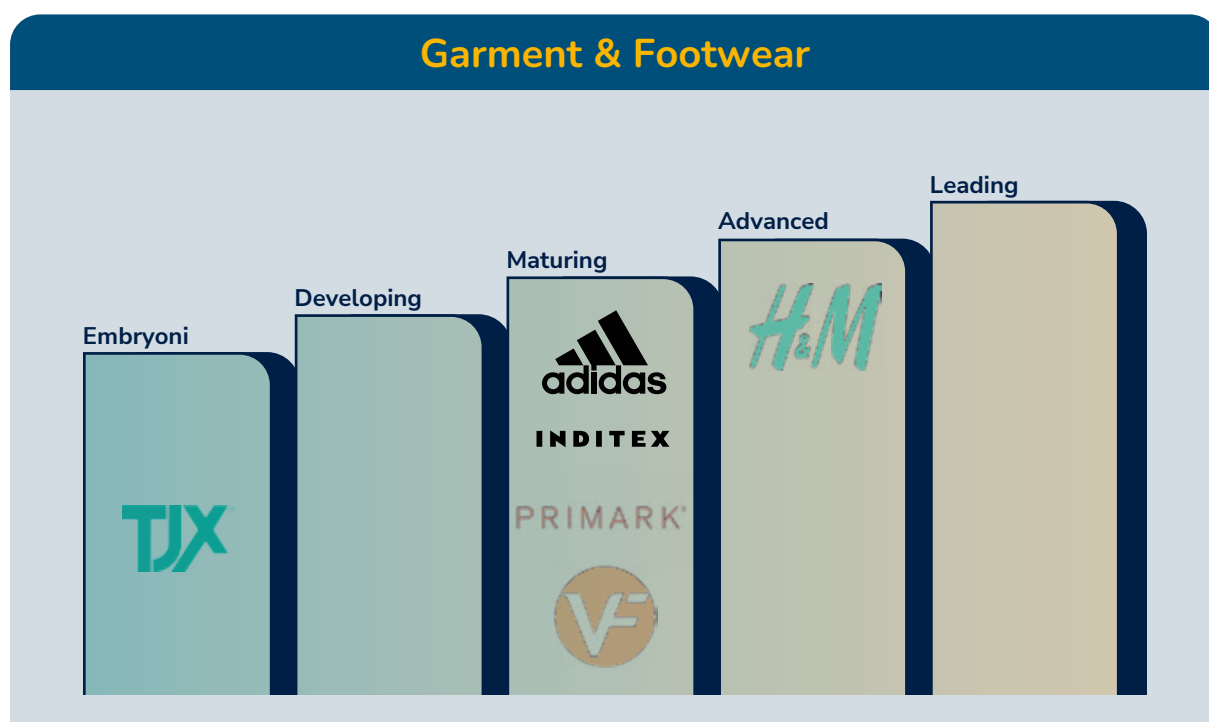
Een belangrijk onderdeel hiervan is dat bedrijven jaarlijks worden gescoord op hun voortgang aan de hand van de [PLWF-methodes](#), waarna bedrijven worden gecategoriseerd ter indicatie van de fase waarin bedrijven zich bevinden waar het gaat om het implementeren van leefbare lonen en leefbare inkomens in toeleveringsketens.

De uitkomsten van de 2022 analyses zijn gepubliceerd in het [jaarverslag](#) van het PLWF.

Leefbaar loon in de textielsector

In 2022 voerden wij de dialoog met zes bedrijven in de textielsector en werd voor de vijfde keer op rij de voortgang van de textielbedrijven gemeten. Het volgende figuur geeft de resultaten voor 2022 van deze bedrijven weer. *(zie tabel hieronder)*

In de laatste jaren is er steeds meer aandacht voor het onderwerp gekomen onder kledingbedrijven, beleid geformuleerd, processen ingericht en samenwerking

gezocht. Het blijkt echter lastig voor bedrijven om aan te tonen dat deze inspanningen daadwerkelijk leiden tot hogere lonen voor productiemedewerkers. Net als voorgaande jaren bevindt het merendeel van de bedrijven zich dan ook in de 'Maturing' fase. H&M is het enige bedrijf waarmee wij spreken dat wel de positieve impact van haar strategie kan aantonen. TJX geeft in haar beleid nog geen aandacht aan leefbare lonen en blijft daarmee achter bij de rest.

In de gesprekken wordt steeds vaker aandacht besteed aan hoe bedrijven de effectiviteit van hun strategie kunnen waarborgen. Hierbij wordt specifiek aandacht gevraagd voor het realiseren van een

verantwoord inkoopbeleid en eerlijke handelsrelaties met leveranciers, omdat dit de punten zijn waar de kledingbedrijven de meest directe invloed hebben.

Verder worden de kledingbedrijven ook gevraagd om te zorgen voor goede sociale dialoog, toegankelijke klachtenmechanismes en het meten van impact en hier transparant over te rapporteren.

Leefbaar inkomen in de voedsel- en landbouwsector

In 2022 werden de vijf bedrijven die onderdeel uitmaken van dit dialoogprogramma voor de derde keer beoordeeld aan de hand van de PLWF-methode.

Casus | Primark

PME is belegd in Associated British Foods, het moederbedrijf van Primark, en spreekt al sinds 2018 met het bedrijf over de betaling van leefbare lonen aan medewerkers in de productieketen. In de jaarlijkse bedrijfsbeoordeling behaalde Primark in 2022 een aanzienlijk beter resultaat dan voorgaande jaren. Dit komt door Primark's nieuwe duurzaamheidsstrategie waarin leefbare lonen een nadrukkelijke plek kennen. Het bedrijf wil ervoor zorgen dat alle productiemedewerkers in de ketens in 2030 een leefbaar

loon verdienen. Wij vinden het positief dat Primark zich zo expliciet aan leefbare lonen committeert en wij erkennen de inspanningen die het bedrijf levert om dit mogelijk te maken. Voorbeelden hiervan zijn interne capaciteitsopbouw, het aanscherpen van het inkoopbeleid, en intensievere samenwerking met leveranciers. Vooruitkijkend moedigen we Primark aan om transparant te rapporteren over de uitkomsten van deze inspanningen en de vooruitgang die wordt geboekt naar het doel voor 2030.

Voedsel & Landbouw

Het onderstaande figuur geeft de resultaten voor 2022 van deze bedrijven weer.

De voedingsbedrijven staan voor een complexe opgave. De productie van de koffie en cacao die zij inkopen is doorgaans verspreid over duizenden kleine boeren die voor hun inkomen afhankelijk zijn van meerder activiteiten en gewassen. Gelukkig ziet het PLWF wel dat het merendeel van de bedrijven ondanks deze complexiteit nu steeds meer inspanning toont om de boeren in de toeleveringsketen te ondersteunen.

Hershey, Nestle en Lindt zijn al serieus aan de slag met leefbare inkomens. Zij hebben het geprioriteerd als belangrijk onderwerp, voeren hier beleid op en zoeken in toenemende mate naar mogelijkheden om losse pilotprojecten uit te breiden naar keten brede oplossingen. J.M. Smucker en Starbucks blijven voor-

alsnog achter. Zij geven geen expliciete aandacht aan leefbare inkomens en hun inspanningen om boeren te ondersteunen zijn van kleinere omvang. Wij zetten de dialoog voort met extra aandacht voor het versterken van ketensamenwerking en sociale dialoog en het (door)ontwikkelen en opschalen van oplossingen die aansluiten bij de realiteit van de boeren.

Biodiversiteit

Het verlies van biodiversiteit brengt net als klimaatverandering risico's met zich mee. Met dit dialoogprogramma willen we deze risico's in te portefeuille mitigeren en bijdragen aan een leefbare wereld.

De focus binnen de dialoog ligt op het traceerbaar maken en verminderen van ontbossing in de toeleveringsketen. Hiervoor nemen we deel aan het ACTIAM-initiatief 'Satellite-based engagement

Casus | Starbucks

Starbucks geeft aan het welzijn van koffieboeren te prioriteren en betaalt een premium over de koffie die het inkoopt. Wij vinden dit in de basis positief, maar stellen ook vraagtekens bij Starbucks' aanpak om de inkomenssituatie van koffieboeren te verbeteren. Zo heeft het bedrijf zich in tegenstelling tot veel andere koffiebedrijven niet gecommitteerd aan leefbare inkomens die boeren in staat stellen om zichzelf en hun familie te onderhouden. Noch laat het bedrijf zien dat het de inkomens en levensom-

standigheden van koffieboeren monitort; een analyse die volgens ons onmisbaar is wanneer een bedrijf betekenisvol aan de slag wil met leefbare inkomens.

Het feit dat Starbucks weinig bereidheid toont om met investeerders over dit onderwerp te spreken vergroot deze twijfels. Wij zijn daarom kritisch en vragen het bedrijf om bewijs dat het haar verantwoordelijkheid richting boeren neemt.

Casus |The Hershey Company

In 2022 voerden wij de dialoog met The Hershey Company. De focus van deze gesprekken lag op het voorkomen van ontbossing in de toeleveringsketen van het bedrijf, en de stappen die het bedrijf zet om de negatieve impact van haar bedrijfsactiviteiten op biodiversiteit te verminderen. The Hershey Company zet stappen op het vergroten van transparantie in de toeleveringsketen. Zo heeft het bedrijf voor cacao afkomstig uit Ivoorkust en Ghana alle boeren in kaart gebracht met behulp van GPS polygon mapping. Ook heeft The Hershey Company een scope 3 doelstelling gezet om haar

uitstoot van CO₂-emissies te verkleinen. Onderdeel hiervan is een commitment om een ontbossingsvrije toeleveringsketen te bereiken in 2030. Wij toetsen in hoeverre The Hershey Company interne processen en procedures heeft opgezet om dit doel te bereiken, en of er ook ambitieuze tussentijdse doelstellingen worden gezet. Met de komst van de EU wetgeving op ontbossingsvrije producten komt er voor bedrijven als The Hershey Company een grote uitdaging om te zorgen dat al hun toeleveringsketens ontbossingsvrij zijn.

towards no-deforestation' waarbij gebruik wordt gemaakt van satellietbeelden om ontbossing in kaart te brengen.

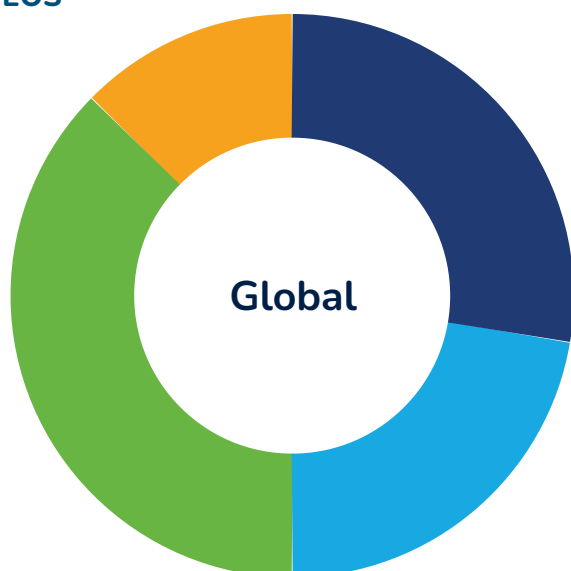
In 2021 is PME de dialoog gestart met Unilever, Nestlé, The Hershey Company, BASF en Mitsubishi Corp. In 2022 is het engagement uitgebreid door de dialoog aan te gaan met PepsiCo.

Daarnaast zijn wij als support investor en is uitvoeringsorganisatie MN als partner in 2022 aangesloten bij het Partnership for Biodiversity Accounting Financials (PBAF). PBAF werkt aan de ontwikkeling van een methodiek voor het berekenen van de biodiversiteit voetafdruk van financiële instellingen en het gericht sturen op herstel en bescherming van biodiversiteit. Binnen verschillende werkgroepen, waar MN aan deelneemt, wordt kennis en ervaring uitgewisseld.

Engagement via Federated Hermes

Equity Ownership Services (EOS, onderdeel van Federated Hermes) voerde in 2022 namens ons engagement met 599 bedrijven in onze beleggingsportefeuille. Daarmee wendden we nog nadrukkelijker onze invloed aan als aandeel- en obligatiehouder, naast de engagement die MN voor ons uitvoert.

EOS

We engaged with 599 companies over the last year.

- Environmental **27.8%**
- Social and Ethical **22.8%**
- Governance **36.7%**
- Strategy, Risk and Communication **12.6%**

EOS richt zich op een breed aantal onderwerpen die voor ondernemingen van belang zijn, afhankelijk van de aard van de onderneming en de diensten of producten die een onderneming levert. Naast de bestuurlijke aspecten van ondernemingen kijkt EOS ook naar milieu, sociale en strategische onderwerpen. Goed engagement gaat namelijk verder dan de bestuurskamer, ondernemingen hebben grote impact op de maatschappij.

Voorbeelden van onderwerpen die in 2022 extra aandacht kregen zijn de stijgende kosten van levensonderhoud voor burgers. De gestegen energieprijzen en voedselprijzen, het tekort aan personeel en de inval van Rusland in Oekraïne lagen hieraan ten grondslag. De oorlog in Oekraïne was ook een onderwerp dat op de gesprekstafel lag. Hoe gingen bedrijven hiermee om? En maakten ze publiek bekend hoe zij omgingen met eventuele activiteiten in Rusland? Een derde onderwerp dat het afgelopen jaar opvallend veel aandacht kreeg tijdens de engagement met ondernemingen was grensoverschrijdend gedrag. De maatschappelijke aandacht voor dit onderwerp leidde tot discussies over de bedrijfscultuur binnen ondernemingen en de manier waarop ondernemingen omgaan met meldingen van grensoverschrijdend gedrag.

Programma Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen

In het samenwerkingsverband Eumedion gaan we samen met andere beleggers in gesprek met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Het programma legt nadruk op de lange termijn waarde creatie van de ondernemingen in de portefeuille en kijkt hierbij naar de strategische keuzes die worden gemaakt. In dit dialoogprogramma wordt met name aandacht besteed aan onderwerpen als bestuurssamenstelling en beloningsbeleid. Daarnaast worden de bedrijven gevraagd rekenschap te geven aan hun impact op maatschappij en milieu.

In 2022 stonden diverse onderwerpen centraal:

- De directe impact van de oorlog in Oekraïne op bedrijfsactiviteiten. De vraag stond centraal of bedrijven hun activiteiten in Rusland doorzetten of stoppen. Als gevolg hiervan kwam ook het human rights due diligence beleid van deze bedrijven ter sprake.

Casus | Koninklijke DSM NV

In 2022 spraken wij meerdere keren met DSM over de beoogde fusie met Firmenich, waarvan de afronding gepland staat voor begin 2023. Het bedrijf zal dan verder gaan als DSM-Firmenich. Het fusiebedrijf wil naar eigen zeggen leider worden op het gebied van creatie en innovatie in voeding, beauty en welzijn. De huidige DSM aandeelhouders krijgen 65,5 procent van het fusiebedrijf in handen, de overige aandelen komen in de handen van de Firmenich aandeelhouders. Het bedrijf zal een hoofdkantoor hebben in zowel Kaiseraugst (Zwitserland) als in Maastricht. Juridisch gezien wordt DSM-Firmenich een Zwitsers bedrijf, met een beursnotering in Nederland.

In de gesprekken met DSM is er in 2022 daarom vooral aandacht geweest in de verschillen tussen het Zwitsers en Nederlands recht en de verschillende Corporate Governance codes. Zo ligt het gender quota in Nederland op 33 procent ten opzichte van 30 procent in Zwitserland. Daarnaast is er in Nederland een vereiste van goedkeuring van aandeelhouders bij grote acquisities of afsplitsingen en is er ook controle op de niet-financiële informatie in het jaarverslag. De gesprekken met DSM waren constructief, waarbij wij er op hebben aangedrongen om zoveel mogelijk van de aandeelhoudersrechten onder het Nederlandse stelsel te waarborgen in de nieuwe statuten.

- De klimaattransitieplannen van bedrijven en de respons van bedrijven op de brief van Milieufederatie waarin wordt aangekaart dat de plannen van bedrijven ontoereikend zijn.
- Diversiteit en inclusie binnen het bestuur en op de werkvloer.

IMVB

Binnen het zogeheten 'Diepe Spoor' van het IMVB-convenant zijn in totaal zes engagement cases gevoerd op specifieke thema's. De doelstelling van de engagements verschilt per casus, maar is te herleiden tot de due diligence stappen van de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Dit betekent dat bedrijven worden aangespoord om negatieve gevolgen van hun bedrijfsactiviteiten op mens en milieu te identificeren en te stoppen, of te verminderen. Ook worden bedrijven gestimuleerd om benadeelden die schade hebben geleden te compenseren. Eind 2022 is het IMVB-convenant officieel afgesloten.

5.7.2 Stemmen

Het stemrecht is één van de belangrijkste zeggenschapsrechten van een aandeelhouder. Het stemrecht is een mogelijkheid voor PME om eraan bij te dragen dat een onderneming zich houdt aan goede bestuurspraktijken. Maatschappelijk gezien komen er ook steeds meer stempunten op de agenda van de jaar-

vergadering van ondernemingen. Deze stempunten gaan bijvoorbeeld over het klimaatbeleid van een onderneming en over het behoud van biodiversiteit. In 2022 kwamen er ook vaker sociale onderwerpen op de agenda, zoals doorbetaling bij ziekte, het recht op vakbondsvorming en dierenwelzijn.

Stembeleid

In 2022 hebben wij het ons [stembeleid](#) herzien. Het beleid is vereenvoudigd en is meer richtinggevend op duurzaamheidsonderwerpen. Op die manier is het stembeleid beter in lijn met ons beleggingsbeleid. Daarnaast geeft het beleid ook ruimte om invulling te geven aan stemmen op aandeelhoudersresoluties.

Deze stempunten, geagendeerd door aandeelhouders van de onderneming, komen steeds vaker voor en hebben meestal tot doel om een maatschappelijk onderwerp onder de aandacht te brengen bij het bestuur. Voor het uitvoeren van het stembeleid maken we gebruik van Institutional Shareholder Services (ISS).

Op onze [website](#) is per jaar, per sector, per thema informatie te vinden over hoe we hebben gestemd tijdens de algemene vergaderingen.

Stemgedrag

Wij hebben in 2022 bij 1.693 (buitengewone) algemene vergaderingen gestemd. Op die manier hebben

Stemmen | Alphabet, Philips, Amazon

Bij Alphabet, het moederbedrijf van Google, stonden maar liefst 17 aandeelhoudersresoluties op de agenda van de jaarvergadering. De onderwerpen besloegen onder andere klimaatverandering, waterbeheer, raciale gelijkheid en diversiteit. Wij stemden op al deze resoluties voor het beoogde doel.

In mei stemden we tegen het beloningsverslag bij Philips. De voorgestelde opwaartse aanpassing van de bonussen van de bedrijfstop zou leiden tot een hoge bonus voor de CEO. Dat is niet in lijn met de zorgelijke situatie waarin het bedrijf verkeert: door fouten in miljoenen apparaten tegen

slaapapneu is mogelijk gezondheidsschade veroorzaakt bij patiënten. Het herstel kost het bedrijf zeker honderden miljoenen euro's. Van alle aandeelhouders stemde 79,1% tegen het beloningsverslag.

Bij de Amerikaanse webwinkel Amazon hebben we gestemd voor een resolutie die meer openheid vraagt over belastingbetaling door de onderneming. Deze informatie is relevant om te beoordelen of Amazon een redelijk bedrag aan belasting betaalt in de landen waar het actief is. Ruim 21% van de aandeelhouders van Amazon steunde de resolutie.

we onze invloed uitgeoefend bij de bedrijven waar we aandeelhouder zijn.

Naast de algemene stempunten op de agenda van de algemene vergadering, zoals het jaarverslag, het beloningsverslag en de samenstelling van het bestuur, staan er ook steeds meer aandeelhoudersresoluties geagendeerd. Deze gaan vaak over uiteenlopende maatschappelijke onderwerpen, en dwingen ons als pensioenfonds om daarop een standpunt te bepalen.

Hierboven worden een aantal belangrijke agendapunten waarop wij in 2022 hebben gestemd, toegelicht.

5.7.3 Juridische procedures

Als er sprake is van fraude of misleiding bij bedrijven waarin we beleggen en het fonds daarvan financiële schade ondervindt, nemen wij deel aan juridische procedures. Met juridische procedures proberen wij de verliezen terug te halen. Tegelijkertijd streven wij daarbij ook naar verbetering van het ondernemingsbestuur en het risicomanagement bij beursgenoteerde ondernemingen.

In actieve zaken nemen wij als eisende partij deel aan de aangespannen rechtszaken wanneer mogelijk. In dergelijke zaken leveren wij een bijdrage aan het aansturen van advocaten en het nemen van tactische

en strategische beslissingen. Ook leveren wij informatie en documentatie aan om de zaak te onderbouwen en de claims te bewijzen.

Wij zijn betrokken bij twee actieve zaken: Volkswagen/Porsche en Fortis. Wij nemen tevens deel aan elf zaken als passieve participant. Wij doen geen uitspraken over lopende procedures.

5.8 Beleggen met positieve impact

Naast het beperken van risico's willen wij ook bijdragen aan het bevorderen van positieve impact en zo een bijdrage leveren aan de Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties. Wij geven hier op drie verschillende manieren invulling aan. We focussen hierbij met name op investeringen, waarbij het gaat om het bereiken van een positieve impact op het gebied van milieu- en sociale factoren die tegelijkertijd gepaard gaan met financieel rendement.

Verder meten we in hoeverre de beleggingsportefeuille geclassificeerd wordt als Sustainable Development Investment (SDI), in lijn met de SDG's. SDI's zijn investeringen die raken aan een of meerdere van de zeventien SDG's. Sinds 2022 rapporteert PME middels het voorgeschreven SFDR rapportage template ook over het percentage duurzame beleg-

gingen. Onder SFDR is een duurzame belegging gedefinieerd als een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het bereiken van een milieu- of sociale doelstelling enerzijds, en geen “ernstige afbreuk” doet aan andere ecologische of sociale doelstellingen anderzijds.

5.8.1 Impactinvesteringen

Ons doel is om in 2025 € 3 miljard aan investeringen met positieve impact te hebben. PME heeft voor deze impactinvesteringen de volgende impactthema's gedefinieerd:

- Klimaat en natuur: energietransitie en circulaire economie
- Innovatie en werk: innovatie in Nederland en Europa
- Huisvesting en gezondheid: betaalbare huisvesting en gezondheidszorg

In 2022 had PME voor € 2.005 miljoen (2021: € 1.640 miljoen) aan impactinvesteringen in de beleggingsportefeuille.

De figuren op de volgende pagina geven het aantal impactinvesteringen per impactthema en de daarbij gerealiseerde impact weer.

Houtbouw project in Roosendaal

In 2022 investeerden we in de transformatie van het voormalig V&D object in Roosendaal. De herontwikkeling behelst de sloop van het voormalig V&D complex en de nieuwbouw van 171 appartementen, waarvan 125 huurwoningen in de vrije sector, 43 levensloopbestendige woningen, 3 woon-werkwoningen en 34 parkeerplaatsen in het centrum van Roosendaal. De nieuwbouw zal plaatsvinden middels houtbouw. De beoogde CO₂-reductie met houtbouw levert een bijdrage aan de doelstellingen uit het Parijs Akkoord en onze klimaatambities.

De investering brengt naast financieel rendement ook een maatschappelijk rendement met zich mee. Met de transformatie worden namelijk structureel leegstaande winkelmeters aan de markt onttrokken. Er worden (deels) betaalbare huurwoningen alsmede levensloopbestendige woningen met een zorgcomponent toegevoegd op een zeer centrale en aantrekkelijke locatie binnen Roosendaal. Wat betreft ons impactbeleid raakt

deze investering drie impact-thema's, namelijk betaalbare huisvesting, gezondheidszorg (zorgvastgoed) en energietransitie / circulaire economie (houtbouw). Tevens draagt deze investering bij aan diverse doelstellingen (opbouw woningen, afbouw niet-strategische winkels, verjonging, verduurzaming) van de Nederlandse vastgoedportefeuille van PME.

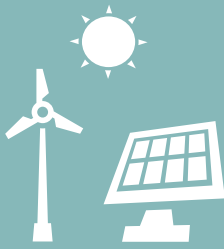
DeeptechXL

In 2022 investeerden we € 25 miljoen in het nieuwe investeringsfonds DeeptechXL. Andere investeerders waren ASML, Invest-NL, Philips, BOM en TNO. Het fonds, met een totale omvang van minimaal € 100 miljoen, belegt in jonge Nederlandse bedrijven die zich richten op hoogwaardige nieuwe technologie. Behalve met geld, helpt het fonds deze ondernemingen ook met kennis, ervaring en het netwerk van de deelnemende investeerders. Deep-tech biedt technologische oplossingen voor grote maatschappelijke vraagstukken. Investeringen in deep-tech kunnen hiermee bijdragen aan bijvoorbeeld ontwikkelingen in de gezondheidszorg en het versnellen van de energietransitie. De belegging in het fonds sluit aan bij ons impactbeleid op het thema Innovatie in Nederland.

5.8.2 Sustainable Development Investments (SDI's)

Wij hebben geen expliciete doelstellingen gesteld voor de SDI's. De SDI's vormen een lens op de portefeuille. Toch blijven we onverminderd streven naar het in lijn brengen van de beleggingen met de SDG's via alle verschillende instrumenten.

€ 910 miljoen
Energietransitie

Met investeringen in de **energietransitie** is in 2022 voor ca. **728.000 MWh** aan schone energie geproduceerd en is ca. **183.500 tCO₂** uitstoot vermeden.

Vergelijkbaar met jaarlijkse energieverbruik van ca. **291.000 NL** huishoudens danwel de jaarlijkse directe uitstoot van ca. **9.500 NL** huishoudens.

Ca. **242.000 tCO₂** is voor lange termijn opgeslagen, dit is te vergelijken met de jaarlijkse uitstoot van ca. **12.500** huishoudens.

€ 135 miljoen
Innovatie in Nederland
en Europa

Eind 2022 heeft PME **36 leningen** verstrekt aan Nederlands ondernemingen die via conventionele routes geen toegang tot benodigd kapitaal hebben.

Eind 2022 heeft PME **31 bedrijfsparticipaties** in Nederlandse ondernemingen die via conventionele routes geen toegang tot benodigd kapitaal hebben.

€ 836 miljoen
Betaalbare huisvesting

In 2022 heeft PME **2.811 huishoudens** van een betaalbare huurwoning voorzien (70,2% van de huurwoningenportefeuille van PME).

Het gaat om huurwoningen in Nederland die vallen binnen het middelhoge huursegment, met huurprijzen tot maximaal €786 voor eenpersoonshuishoudens en maximaal €1.178 voor meerpersoonshuishoudens.

€ 11 miljoen
Gezondheidszorg

In 2022 heeft PME 4 bedrijfsparticipaties in ondernemingen die bijdragen aan de toegang tot zorg en/of de ontwikkeling van medische technologieën of medicijnen.

€ 113 miljoen
Circulaire economie

Met investeringen in de circulaire economie is in 2022 ca. **42.000 ton** afval gerecycled.

Dit is vergelijkbaar met de jaarlijkse afvalproductie van ca. **39.000** huishoudens.

Ca. **1.162.000 tCO₂** uitstoot is hierdoor vermeden. Dit is vergelijkbaar met de jaarlijkse uitstoot van ca. **61.000 NL** huishoudens.

Door het jaarlijkse toetsen van de volledige beleggingsportefeuille aan de SDG's van de VN maken we nadrukkelijk wel de voortgang van de verduurzaming van de volledige portefeuille inzichtelijk.

De meting eind 2022 toont aan dat 19,4% van de totale beleggingsportefeuille geclassificeerd wordt als SDI (2021: 15,6%).

5.8.3 Duurzaam beleggen onder de SFDR

Vanaf 1 januari 2023 gelden aanvullende transparantie- en rapportagevereisten voor pensioenfondsen op basis van de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR), zie ook paragraaf 5.5. De SFDR schrijft onder andere voor om informatie te publiceren over het aandeel 'duurzame beleggingen' van onze hele beleggingsportefeuille. In de SFDR is een duurzame belegging gedefinieerd als een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het bereiken van een milieu- of sociale doelstelling enerzijds, en geen "ernstige afbreuk" doet aan andere ecologische of sociale doelstellingen anderzijds. Om het percentage duurzame beleggingen te berekenen over onze portefeuille wordt de SDI-meting als basis gebruikt. Het SDI percentage geeft invulling aan het eerste deel van de definitie: het meet de bijdrage aan ecologische en sociale doelstellingen. Voor de "geen ernstige afbreuk toets" wordt er een aanvullende screening toegepast die gelinkt is aan de Principal Adverse Impact indicatoren en naleving van de OESO-richtlijnen. PME streeft ernaar om minstens 10% van zijn totale beleggingen te investeren in 'duurzame beleggingen' zoals gedefinieerd in de SFDR. In 2022 bedroeg dit percentage dus 19,4%. Meer informatie over duurzame beleggingen onder SFDR is te vinden in bijlage 5 van dit verslag.

5.9 Uitsluiting

Sommige producten en diensten passen niet bij onze uitgangspunten of bij de overtuigingen van onze deelnemers. Ook geldt er een wettelijk verbod op beleggen in sommige activiteiten. Om deze redenen sluiten we bedrijven uit die betrokken zijn bij controversiële wapens (productie), kernwapens, tabak (productie), handvuurwapens voor civiel gebruik

(productie en verkoop), adult entertainment (productie), bont (productie), teerzandolie en steenkool, olie en gas (productie). Wij kunnen er ook toe besluiten om een onderneming uit te sluiten wanneer de dialoog niet het vooraf beoogde resultaat heeft bereikt of wanneer een onderneming niet bereid is tot een dialoog.

Eind 2022 sloten wij op basis van de uitsluitingscriteria 612 bedrijven uit, in 2021 waren dit nog 436 bedrijven. De volledige lijst met uitgesloten bedrijven is te vinden op onze [website](#).

Daarnaast beleggen we ook niet in staatsobligaties van landen die onderhevig zijn aan internationale sancties, waaronder een reisverbod, wapenembargo of handelsverbod. Eind 2022 sloten we op basis van deze uitsluitingscriteria in totaal 16 landen uit (2021: 13 landen). De volledige lijst van uitgesloten landen is te vinden op onze [website](#).

5.9.1 Aanscherping uitsluitingsbeleid steenkool

Sinds 2018 worden steenkoolproducenten uitgesloten uit onze portefeuille. In 2021 zijn we nog een stap verder gegaan, en hebben we besloten ook al onze beleggingen in de olie- en gas producerende bedrijven te verkopen. Om bedrijven in een beleggingsportefeuille te categoriseren hanteren wij een sectordefinitie per bedrijf. Die definitie bepaalt hoe een bedrijf wordt gezien. Zo worden steenkoolproducenten gedefinieerd als bedrijven die meer dan de helft van hun omzet uit steenkool halen. Deze methode zorgde ervoor dat enkele bedrijven, namelijk die minder dan de helft van hun omzet uit steenkool halen, toch nog in onze beleggingsportefeuille voorkwamen. Dit feit kwam naar boven na onderzoek van het tv-onderzoeksprogramma Pointer. Eind september 2022 besloten wij om alle steenkoolproducenten uit te sluiten, ongeacht het percentage van de omzet dat wordt gehaald uit steenkolen. PME belegt vanaf 2023 niet langer in ondernemingen die steenkolen in enige mate produceren. Ook wanneer de productie van steenkolen slechts een klein onderdeel is van de bedrijfsactiviteiten.

5.9.2 Effecten van uitsluiting olie- en gas producerende bedrijven

In september 2021 maakten we bekend dat wij onze beleggingen in de fossiele olie- en gas producerende bedrijven van de hand hadden gedaan. Een sector die juist in 2022, als één van de weinige sectoren, positieve rendementen liet zien. Enkele deelnemers en gepensioneerden vroegen ons naar het effect hiervan op hun pensioen. Het is voor ons belangrijk om in lijn met de opvattingen en voorkeuren van deelnemers te handelen. Daarom voeren we deelnemersonderzoeken uit en houden we focusgroepen met deelnemers, gepensioneerden en werkgevers. Ook op dergelijke kritische vragen geven we graag toelichting.

Of onze keuze om uit fossiele beleggingen te treden een negatief effect heeft gehad, is lastig vast te stellen. Met de verkoop van de beleggingen in olie- en gas producerende bedrijven was in 2021 een bedrag van € 1,2 miljard euro gemoeid. Dit geld is binnen de aandelen- en credits-portefeuille herbelegd in andere sectoren, waarmee het rendement- en risicoprofiel van de portefeuille gelijk is gebleven. Wel hebben we begin 2023 een ruwe schatting gemaakt om een beeld te geven van wat dit heeft betekend voor ons beleggingsrendement. Onze inschatting is dat vanaf het vierde kwartaal van 2021 tot eind 2022 de verkoop van deze specifieke aandelen een klein negatief effect heeft gehad op het rendement van de totale portefeuille in vergelijking met de situatie waarin wij hier wel in belegd waren gebleven.

Overigens erkennen wij dat fossiele olie en gas nog steeds nodig zijn. Maar we zien ook het belang dat de economie en maatschappij de omslag maakt naar een schoon energiesysteem. Wij beleggen voor de lange termijn, en het is duidelijk dat op de lange termijn hernieuwbare energie een veel groter onderdeel wordt van de energiemix. Daarom richten we ons nu op financiering van schone energie. Wij hebben fossiele olie- en gasbedrijven niet nodig in de beleggingsportefeuille voor het behalen van een goed rendement. Als pensioenfonds beleggen wij voor de lange termijn. Er is geen reden om aan te nemen dat fossiele olie- en gasbedrijven op lange termijn beter presteren dan bedrijven in andere sectoren. Wel is er

een reëel risico dat fossiele beleggingen stranded assets worden, beleggingen die snel in waarde dalen. Omdat deze bedrijven onnodig lang grootschalig investeringen doen in energiebronnen die op termijn niet meer gebruikt kunnen worden.

Op onze [website](#) staat een uitgebreid gesprek dat wij begin 2023 hadden met één van onze deelnemers die ons vragen stelde over ons besluit uit 2021 en de effecten hiervan.

5.10 Benchmarks

5.10.1 VBDO

De Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) beoordeelt jaarlijks de 50 grootste Nederlandse Pensioenfondsen op het gebied van verantwoord beleggen. Het onderzoek van VBDO heeft betrekking op de verankering van verantwoord beleggen in het bestuur, beleggingsbeleid, de implementatie van beleggingsbeleid en verantwoording. In 2022 behaalde PME wederom een goede score in dit jaarlijkse onderzoek. Ook dit jaar staat PME op de derde plaats in de ranglijst. De score van PME is dit jaar gestegen met 0,2 punten naar een score van 3,8 op een 5 puntsschaal.

5.10.2 PRI

Als onderdeel van het ondertekenen van de Principles for Responsible Investment (PRI) rapporteert PME over haar voortgang op verantwoord beleggen en ontvangt hiervoor jaarlijks een score van de PRI ter reflectie.

PME heeft in 2021³ wederom hoog gescoord voor de integratie van ESG-aspecten in de beursgenoteerde aandelen portefeuille. In de beleggingscategorie beursgenoteerde aandelen scoort PME de maximale score van vijf sterren voor het verantwoord beleggen beleid. Aan de andere kant zijn er ook beleggingscategorieën waarvoor PME nog ruimte voor verbetering ziet naar aanleiding van de PRI beoordeling, waaronder private equity en infrastructuur.

De scores werden dit jaar bepaald aan de hand van

³ De beoordeling van de PRI over 2021 is in 2022 uitgekomen. Hierbij heeft de PRI een rapportage jaar overgeslagen. De eerstvolgende beoordeling zal plaatsvinden over 2023.

een nieuwe methodologie die moet zorgen voor een betere afspiegeling van de huidige financiële markt. In de afgelopen jaren scoorde PRI voor het merendeel van de beleggingscategorieën een A+. Binnen de huidige methodologie hanteert PRI geen alfabetische score meer, maar een score van 0-5 sterren per beleggingscategorie en module. Hierdoor zijn de resultaten van de benchmark niet direct vergelijkbaar met de resultaten van afgelopen jaren.

5.11 Publicaties duurzaamheid

5.11.1 Vonk Blog

Om de communicatie en de dialoog over een duurzaam pensioen en maatschappelijk verantwoord beleggen kracht bij te zetten hebben wij een blog geïntroduceerd. Dit is Vonk blog; want in onze industrie vonkt het soms letterlijk. In het blog over verantwoord beleggen geven Daan Spaargaren en Marcel Andringa van PME hun opinie over maatschappelijke thema's, de rol van de institutionele beleggers en over duurzaam beleggen. Het blog laat soms vonken overspringen. En die kunnen dan weer elders een vuurtje laten oplaaien. De bijdragen in 2022 zijn:

- [Beleggen in wapens is niet zwart-wit](#) | PME pensioenfondsen
- [De net-zero hype mag in 2022 echt van tafel](#) |
- [Nauwelijks effect duurzaam beleggen op klimaatverandering](#)
- [Het einde van ESG is een zegen](#)

5.11.2 Podcasts

In april 2022 zijn de volgende podcasts inzake duurzaam beleggen op LinkedIn geplaatst:

- [The purpose of finance & investment](#)
- [Engagement: openheid versus achterkamertjes](#)

Hoofdstuk 6

Persoonlijk pensioen

Iedereen is anders. Daarom bieden we onze dienstverlening zoveel mogelijk op maat.

We helpen mensen bij het maken van de juiste keuzes. Door heldere taal te spreken en met persoonlijke service. Een leven lang.

We trekken dagelijks door het hele land om uitleg te geven en te helpen. Dat doen we op de werkvloer, in kantines en in volle theaterzalen. En als het nodig is, komen we aan de keukentafel zitten.

6.1 Ambities

In 2022 evalueerden we ons communicatiebeleid en stelden we een nieuw communicatiebeleidsplan 2022 – 2026 vast, waarin nieuwe hoofddoelen, drie centrale thema's voor de komende jaren en een aanpak voor realisatie van de doelen is gekozen.

6.1.1 Hoofddoelen

We bepaalden voor onze primaire doelgroepen; namelijk deelnemers (incl. gewezen deelnemers en pensioengerechtigden) en werkgevers, en voor overige stakeholders de hoofddoelen van communicatie;

- Deelnemers zien PME als een pensioenfonds dat staat voor een persoonlijk, duurzaam, maar ook een goed en betaalbaar pensioen. Met communicatie die bij hem of haar past en inzicht biedt in de persoonlijke situatie, best passende keuzes en benodigde acties. Dit leidt tot meer vertrouwen in PME en een hogere klanttevredenheid.
- Werkgevers in de metaal- en techindustrie zien PME als een pensioenfonds dat weet waar de sector behoefte aan heeft voor de arbeidsvoorwaarde pensioen en waar de uitvoering goed is geregeld. Hun werknemers worden door PME goed geïnformeerd en uitstekend begeleid bij hun pensioenkeuzes. Zij zien PME als voor en door de sector en als de vanzelfsprekende gesprekspartner voor het onderwerp pensioen.
- Stakeholders zien PME als een transparant pensioenfonds dat samenwerking zoekt, invloed heeft en voorop loopt als het gaat om maatschappelijk

verantwoord beleggen en passende keuzebegeleiding voor zijn deelnemers. En dat weet wat er leeft onder alle stakeholders en daarop anticipeert.

6.1.2 Drie centrale thema's

Voor de komende jaren onderscheiden we drie centrale thema's voor communicatie:

- De transitie naar het nieuwe pensioenstelsel
- Persoonlijk pensioen
- Duurzaam pensioen

Andere onderwerpen krijgen ook zeker aandacht in onze communicatiemiddelen. De middelmix biedt hiervoor voldoende ruimte. Maar het helpt om de focus te houden op de centrale thema's bij het maken van keuzes voor de inzet van geld en capaciteit. Op deze thema's is wettelijk verplichte communicatie nodig. Dat type communicatie zien we als hygiëne-factor: het moet én het moet goed, prettig en foutloos zijn. Het echte verschil kunnen wij maken in de bovenwettelijke communicatie: communicatie die niet verplicht is, maar wel relevant. Daarmee onderscheiden wij ons bij onze deelnemers en werkgevers.

6.2 Maatwerk in klantbediening

6.2.1 Persoonlijk contact

Wij helpen deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers zowel digitaal als persoonlijk. Door digitale middelen kunnen we onze deelnemers en werk-

gevers beter en sneller van informatie voorzien en kunnen ze ook zelf online hun pensioenzaken regelen. In de praktijk merken we dat onze deelnemers naast goede digitale middelen ook behoefte hebben aan persoonlijk contact over hun pensioen en een hoge waardering geven aan persoonlijk advies. Met name in situaties waar ze belangrijke en ingewikkelde keuzes moeten maken zoals bij een pensioenaanvraag of na een scheiding of overlijden van een partner.

Onze afdeling klanteninformatie staat dagelijks voor (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden klaar om vragen via de telefoon of per e-mail te beantwoorden. Daarnaast bieden wij voor deelnemers die meer willen weten over hun persoonlijk pensioen gratis gesprekken aan met onze pensioenconsulenten. Ten slotte komt onze digitale dienstverlening naar voren op de website (pmpensioen.nl) en kunnen (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden inloggen op MijnPME voor informatie op maat en een pensioenplanner.

Werkgevers bieden wij ook persoonlijke ondersteuning aan in de vorm van spreekuren en presentaties voor werknemers op locatie en hulp bij financiële

fitheid van werknemers. In 2022 organiseerden wij 10 cursusdagen verspreid over het hele land voor met name HR-functionarissen bij aangesloten werkgevers.

Om onze dienstverlening verder te verbeteren en om de wensen van werkgevers te verzamelen zijn we in 2022 gestart met individuele gesprekken met onze werkgevers. Verschillende bestuursleden en medewerkers van ons bestuursbureau gingen met tientallen werkgevers in gesprek. Ook in 2023 blijven we deze gesprekken voeren, om zo uit de eerste hand hun kijk op pensioen en onze dienstverlening te vernemen. Ons doel hierbij is om een beter beeld te krijgen van de (pensioen)wensen en uitdagingen bij de werkgevers om hier uiteindelijk zo goed mogelijk op in te kunnen spelen. Wij bezochten in 2022 ook enkele gedispenseerde werkgevers. Naast de jaarlijkse informatiesessie worden zij nu ook individueel bezocht om wederzijds het transitieproces richting het nieuwe pensioenstelsel af te stemmen.

In 2022 bekeken wij het aantal deelnemers dat een voorkeur voor Engelstalige communicatie heeft aangegeven. Dit aantal is laag. Minder dan 1.000. Uit gesprekken met werkgevers komt echter het beeld

Contacten met deelnemers / pensioengerechtigden	2022	2021	2020	2019
Telefonisch contact met klanteninformatie	47.559	32.971	37.293	38.359
E-mail contact met klanteninformatie	21.723	30.248	33.987	28.537
Persoonlijk gesprek met consulent	2.475	836	2.382	4.448
Telefonisch contact met consulent	4.522	5.138	4.680	4.515
E-mailcontact met consulent	10.076	9.299	8.428	6.472
Video- en chatgesprek met consulent	2.470	2.430	1.349	-
Bezoekers MijnPME	190.255	245.652	236.377	178.692

Contacten met werkgevers	2022	2021	2020	2019
Werkbezoeken door werkgeversconsulent	293	231	186	334
Telefonisch contact met werkgeversconsulent	865	1.026	793	912
E-mailcontact met werkgeversconsulent	3.457	3.083	2.249	2.706
Videogesprek met werkgeversconsulent	92	98	29	-
Telefonisch contact met klanteninformatie	3.916	4.918	6.240	15.920
E-mail contact met klanteninformatie	6.918	9.306	16.958	12.169

naar voren dat de behoefte er wel degelijk is en alleen maar groeit. De mogelijkheid om Engelstalig communicatie te ontvangen is bij veel deelnemers ook niet bekend. In 2023 wordt daarom werkgeverscommunicatie ontwikkeld waarin Engelstalige communicatie gepromoot wordt.

Tot maart 2020 organiseerden wij jaarlijks verschillende bijeenkomsten voor gepensioneerden in theaters door het hele land. De coronapandemie gooide roet in het eten, vanaf maart 2020 zijn er geen theaterbijeenkomsten meer geweest. Wij waren voornemens om in het vierde kwartaal van 2022 opnieuw bijeenkomsten voor gepensioneerden te organiseren. In de zomer maakten wij echter de keuze om in 2022 geen fysieke bijeenkomsten te organiseren met het oog op de toen verwachte coronagolf in de herfst/winter. Deze coronagolf is gelukkig achterwege gebleven. De (vervangende) webinars zijn zeer goed bekeken en scoren een hoge waardering. Het bereik van een dergelijke uitzending is groter dan van een bijeenkomst in het theater. Toch wordt in 2023 opnieuw geprobeerd om 'het land in te gaan'. Er is met name een behoefte om persoonlijk tekst en uitleg te kunnen geven aan een breder publiek over het nieuwe pensioenstelsel, waarbij ook interactiviteit volop mogelijk is. Dit gaat het best tijdens een fysieke bijeenkomst. Bij deze bijeenkomsten is meer behoefte aan diepgang en ruimte voor kritische vragen.

6.2.2 Nieuwsbrieven en PME Magazine

Naast het persoonlijke contact informeren wij onze deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers ook regelmatig via nieuwsbrieven en PME Magazine.

In 2022 brachten wij 13 (2021: 12) [digitale nieuwsbrieven](#) uit voor deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers. In deze nieuwsbrieven houden wij iedereen op de hoogte van de financiële situatie van het fonds, actualiteiten rondom het nieuwe pensioenstelsel en duurzame beleggingen. Daarnaast zoomen we vaak in op een specifiek onderwerp dat aandacht vraagt; bijvoorbeeld het aanmelden van partners, arbeidsongeschiktheid, eerder stoppen met werken. Deze nieuwsbrieven bevatten een mix aan need to know en nice to know informatie. We maakten in 2022 4 [PME Magazines](#) voor deelnemers en pensioengerechtigden. In juni en december 2022 verscheen het PME Magazine voor actieve deelnemers en pensioen-

gerechtigden. Op papier worden er ca. 230.000 magazines verstuurd. Ook stellen we een onlineversie beschikbaar. Ca. 50.000 actieve deelnemers en ca. 35.000 pensioengerechtigden ontvangen een e-mail met de link naar het online magazine.

6.2.3 Webinars en campagnes

Op 15 september 2022 organiseerden wij twee live webinars. Het nieuwe pensioenstelsel en de extra verhoging van de pensioenen in juli stonden centraal in het [webinar](#) voor deelnemers en pensioengerechtigden. Voorzitter Eric Uijen en bestuurslid Theo Bruinsma vertelden wat in het nieuwe pensioenstelsel hetzelfde blijft en wat er in hoofdlijnen verandert en ze gaven antwoord op vragen van (oud-)werknemers en pensioengerechtigden. Ze legden ook uit hoe PME er financieel voor stond en waarom de pensioenen halverwege het jaar verhoogd werden. Dit webinar werd heel goed bekeken, er schreven zich ca. 15.000 mensen vooraf in, waarvan ook bijna 7.000 live meekeken. Het webinar werd gemiddeld met een 8 gewaardeerd.

Naast de webinar voor deelnemers en pensioengerechtigden, organiseerden we op 15 september een [webinar](#) voor werkgevers. Ook hier gingen bestuursvoorzitter Eric Uijen en manager Rob Dingemans in op het nieuwe stelsel. Verder was een werkgever te gast. Met hem spraken we over de dienstverlening van PME. Het werkgeverswebinar werd door ca. 300 werkgevers live bekeken. Ook dit webinar werd gemiddeld met een 8 gewaardeerd.

Om deelnemers en pensioengerechtigden meer mee te nemen in de bestuurlijke motivatie achter de hoogte van de indexatie per 1 januari 2023 hebben we in december een [webinar](#) op de website geplaatst, waarin bestuurders Eric Uijen en Theo Bruinsma een toelichting gaven op het indexatiebesluit. Ook was in dit webinar de nodige aandacht voor de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Anders dan bij het webinar in september werd dit webinar niet live uitgezonden en hebben we deelnemers niet apart uitgenodigd voor het webinar. De hoogte van de indexatie werd al schriftelijk gecommuniceerd aan iedereen en hierin werd iedereen gewezen op de mogelijkheid om voor meer toelichting dit webinar te bekijken. Dit werd in december door ca. 600 deelnemers gedaan.

In september 2022 schreven wij ca. 44.000 actieve deelnemers van 45-plus aan, waarvan wij nog geen e-mailadres hadden. Ruim 9.000 deelnemers gaf alsnog een emailadres door. Het verzamelen van e-mailadressen helpt ons om sneller, vaker, gericht en goedkoper met onze deelnemers te communiceren.

Op 1,2 en 3 november werd voor de 12e keer de Pensioen3daagse, een initiatief van platform Wijzer in geldzaken, gehouden met als thema: 'Later goed geregeld? Check het nu!'. PME heeft rond de Pensioen-3daagse drie e-mailcampagnes uitgevoerd.

CAMPAGNE 1: ga naar mijnpensioenoverzicht.nl (MPO)

Hoe zit jij er later bij?

Het duurt nog enige tijd voor je met pensioen gaat. Maar toch is het goed om er af en toe bij stil te staan. Zodat je weet hoe je er later bij zit. Ben jij benieuwd naar je pensioen? Bekijk direct wat je bij PME en elders al hebt opgebouwd. En wat je later aan pensioen en ADW krijgt.

Check je pensioen in 3 minuten

Doelgroep

alle inactieve deelnemers tussen de 30 en 60 jaar met communicatievoorkeur digitaal.

Toelichting

Slapers hebben vaak meerdere pensioenpotjes. Het is belangrijk om inzicht te hebben in je totale pensioenopbouw. We hebben daarom een campagne uitgevoerd die hen activeerde naar: www.mijnpensioenoverzicht.nl.

Resultaten

Aantal aangeschreven: 42.914

Doelstelling: 9% logt in MPO

Behaald resultaat: 12,1% heeft ingelogd op MPO

CAMPAGNE 2: ga naar de pensioenplanner

Inzicht in jouw pensioenkeuzes?

Kijk je al uit naar je pensioen? Of heb je er nog niet over nagedacht? Er valt heel wat te kiezen voor je pensioen. Bijvoorbeeld of je eerder of later met pensioen gaat. Of dat je eerst een hoger en daarna een lager pensioen krijgt. In de pensioenplanner nemen we je stap voor stap mee in alle pensioenkeuzes.

Bekijk de keuzes en hoeveel pensioen je krijgt

Doelgroep

Actieve deelnemers en slapers van 62 tot 67 met een aanspraak vanaf € 20.000 (groep A)

Actieve deelnemers met een aanspraak tussen 2.500 en € 5.000 tussen 62 en 67 (groep B).

Toelichting

Deelnemers die tegen hun pensioen aanzitten, hebben vaak veel vragen. Onder andere hoeveel pensioen ze straks krijgen en welke pensioenkeuzes ze hebben. We hebben daarom een campagne uitgevoerd die deelnemers activeerden naar de PME pensioenplanner.

Resultaten

Aantal aangeschreven: 1.733 (A) + 274 (B)

Doelstelling: 10% bezoekt de pensioenplanner (zowel onder groep A als groep B)

Behaald resultaat groep A: 27,7%, groep B 17,2%.

CAMPAGNE 3: ga naar de Toekomstverkenner

Doelgroep

Actieve deelnemers tussen de 30 en 60 jaar met communicatievoorkeur digitaal.

Toelichting

Met de Toekomstverkenner kunnen deelnemers en hun partners samen binnen een veilige Digid-omgeving binnen vijf minuten al hun persoonlijke financiële gegevens verzamelen.

Resultaten

Aantal aangeschreven: 63.422

Doelstelling: 10% bezoekt de Toekomstverkenner

Behaald resultaat: 10% heeft doorgelikt naar de Toekomstverkenner

Tot slot komen wij ook graag persoonlijk in gesprek met onze gepensioneerden tijdens bijeenkomsten die door gepensioneerdenverenigingen worden georganiseerd. In 2022 zijn bestuursleden Theo Bruinsma, Marcel Andringa en Eric Uijen bij verschillende bijeenkomsten geweest van VGPME en VG Siemens. Presentaties werden gegeven over de financiële situatie, het verhogen van de pensioenen, het nieuwe pensioenstelsel en het vermogensbeheer.

6.2.4 Online tooling voor onze deelnemers

Digitale transformatie klantprocessen

Na de verhuizing van onze pensioenadministratie op 1 januari 2022 naar een nieuw administratiesysteem, is de pensioenplanner gedurende enkele maanden 'uit de lucht' geweest. Dit in verband met inladen van alle gegevens en de vereiste verificaties en accountantscontroles. De introductie van de nieuwe pensioenplanner op de website vond op 1 augustus 2022 plaats. Met deze planner zijn deelnemers ook direct in staat om volledig geautomatiseerd en gedigitaliseerd hun pensioen aan te vragen. Daarnaast zijn enkele andere processen geautomatiseerd, zoals verwerken van afkopen en van waardeoverdrachten. Samen met onze uitvoeringsorganisatie wordt gekeken naar uitbreiding en/of verfijning van deze processen, waarbij we continu rekening houden met signalen van deelnemers en werkgevers.

Toekomstverkenner

In 2019 introduceerden wij de Toekomstverkenner-app. De Toekomstverkenner geeft inzicht in alle inkomsten en uitgaven na pensionering als je niets extra's doet of als je eerder wilt stoppen met werken. De Toekomstverkenner haalt data uit diverse bronnen zodat de klant binnen een kwartier inzicht krijgt. Voor werkgevers van PME is de Toekomstverkenner eveneens een passend instrument voor de zorgplicht die zij hebben voor financiële fitheid van werknemers (als onderdeel van de CAO).

In het eerste kwartaal van 2022 heeft een evaluatie van de Toekomstverkenner plaatsgevonden. Op basis van de evaluatie is besloten de overeenkomst met een jaar te verlengen. In 2022 is ingezet op doorontwikkeling van de Toekomstverkenner en activatie van gebruikers. In het eerste kwartaal van 2023 werd echter bekend dat de Toekomstverkenner niet meer doorgaat in de huidige vorm en dat daarmee het beheer en doorontwikkeling voor ons vanaf medio 2023 ook stopt. Het gebruik van de Toekomstverkenner-app werd door de gebruikers toch als te ingewikkeld ervaren. Daarnaast gaan nieuwe tools in het kader van wettelijke keuzebegeleiding gelijksoortige inzichten bieden als de Toekomstverkenner.

Pensioenchecker

In 2020 werd tijdens de Pensioen3daagse de Pensioenchecker app geïntroduceerd. Met deze app kan je op

zeer gebruiksvriendelijke manier een inschatting krijgen van het totaalinkomen op AOW-leeftijd. Begin 2022 werd de mijlpaal van 100.000 downloads bereikt.

Wij zijn, als één van de 'founding fathers' van de Pensioenchecker app, lid van de Stuurgroep Pensioenchecker. In 2022 is verder gesproken over de strategie voor de toekomst van de app, mede in het licht van het nieuwe pensioenstelsel. Hieruit kwam naar voren dat ook onder het nieuwe pensioenstelsel er een rol voor de Pensioenchecker app is. Belangrijk is dat eenvoud van de app voorop moet blijven staan. Ook werd in 2022 duidelijk dat de DigiD-app aansluiting voor de Pensioenchecker niet op korte termijn kon worden geoperationaliseerd, vanwege privacywetgeving. Aangezien een koppeling met de DigiD-app met stip op 1 staat op de wensenlijst van gebruikers van de Pensioenchecker is dit erg jammer. Onderzocht wordt of Stichting Pensioenregister hier een rol in kan spelen.

In 2022 is de website die hoort bij de Pensioenchecker omgebouwd van landingspagina naar informatiepagina. Ook is er veel moeite gestoken in het verhogen van de vindbaarheid van de site. Om meer downloads te realiseren is een (pilot) campagne gedaan met influencers. De resultaten hiervan waren positief. Naast engagement (downloads) viel ook de positieve toon qua reacties op. Dit bevestigt ons dat de Pensioenchecker een nuttige, aanvullende schakel is in de communicatie richting onze deelnemers en structureel van toegevoegde waarde is.

Keuzebegeleiding

De (concept) Wet toekomst pensioenen roept een nieuwe open norm in het leven voor pensioenfondsen ten aanzien van de zorgplicht. Pensioenfondsen moeten hun deelnemers straks op 'adequate wijze' begeleiden bij het maken van een keuze binnen de pensioenregeling en daarbij een keuzeomgeving maken en zodanig inrichten dat deelnemers in staat worden gesteld om een 'passende' keuze te kunnen maken.

Keuzebegeleiding geldt bij alle pensioenkeuzes binnen de pensioenregeling, maar zal bij de introductie van 'bedrag ineens' erg prominent zijn. De wettelijke mogelijkheid van 'bedrag ineens' is opnieuw uitgesteld, waardoor de dienstverlening op

dit vlak ook later wordt geoperationaliseerd. Vanaf op zijn vroegst 1 juli 2023 kunnen mensen die vanaf 1 januari 2024 met pensioen gaan online inzicht krijgen in de mogelijkheden om bij pensionering een bedrag ineens op te vragen. Keuzebegeleiding wordt belangrijk bij de keuze voor bedrag ineens. Want het is een keuze die veel financiële gevolgen kan hebben. Daarnaast vraagt keuzebegeleiding bij bedrag ineens extra aandacht, omdat het samenhangt met andere keuzes op de pensioendatum. Zo mag je bedrag ineens bijvoorbeeld niet combineren met de keuze voor een tijdelijk hoger of lager pensioen (hoog-laag).

Ons strategisch meerjarenplan 2020-2025 gaat er al van uit dat wij onze deelnemers inzicht willen geven in hun pensioen en in hun totale financiële situatie rondom pensioneren. Ook in het in 2022 vastgestelde communicatiebeleidsplan van PME wordt ingezet op begeleiding van deelnemers om te komen tot bewuste (en passende) keuzes met zowel digitale als persoonlijke dienstverlening. Wij willen onze deelnemers (naar behoefte) helpen bij het maken van keuzes. De keuze om gebruik te maken van de online tools én de persoonlijke gesprekken met onze consulenten zijn hier voorbeelden van. Wij houden deze ambities aan als 'meetlat' voor de ontwikkeling en inrichting van onze keuzebegeleiding. Begin 2023 wordt een passende contactstrategie uitgewerkt, waarin uitgewerkt wordt welke rol de consulenten, de frontoffice en de tooling innemen binnen dit geheel.

6.2.5 UPO en pensioenregister

Deelnemers ontvangen jaarlijks het Uniform Pensioenoverzicht (UPO). De informatie hieruit is ook beschikbaar in het Pensioenregister (www.mijnpensioenoverzicht.nl). In 2022 hebben niet alle deelnemers een UPO ontvangen binnen de wettelijke termijn. Een deel van deze deelnemers heeft het UPO alsnog in 2022 ontvangen, maar na 1 oktober 2022, de wettelijke termijn voor actieve deelnemers. In 2023 zijn de resterende UPO's verstuurd. De oorzaak van de vertraging lag in de overgang van de pensioenadministratie naar een nieuw administratiesysteem waardoor aanvullende kwaliteitscontroles uitgevoerd dienden te worden.

6.3 Klachten en geschillen

6.3.1 Overzicht klachten en geschillen

	2022	2021	2020	2019	2018	2017
Aantal klachten	116	171	103	159	192	82
Aantal geschillen	25	19	23	24	27	40

Klachten

Iedere uiting van onvrede die per brief of e-mail wordt ontvangen, wordt door ons geregistreerd als een klacht. De klachten worden door ons binnen uiterlijk vijftien werkdagen beantwoord. In totaal zijn er in 2022 116 klachten (in 2021: 171 klachten) ingediend. Daarvan zijn er 109 door deelnemers en 7 door werkgevers ingediend.

De klachten werden in 2022 voor een belangrijk deel veroorzaakt door de transitie van de pensioenadministratie per 1 januari 2022 naar de nieuwe pensioenuitvoerder TKP. In de opstartfase liepen in de eerste maanden van 2022 de werkvoorraden op en waren nog niet alle processen volledig in werking. Verder zorgde de overgang naar de Uniforme Pensioenaangifte (UPA) dat werkgevers hun salarispakket en -administratie moesten aanpassen. Dat kostte voor de meeste werkgevers een paar maanden voordat dit op orde was. Hierdoor werd de aanlevering van de gegevens van de deelnemers vertraagd en dat leverde knelpunten op bij de premieoplegging, de afhandeling van deelnemer mutaties en het verstrekken van de UPO's.

Na het eerste kwartaal namen de aantallen klachten af, omdat de opstartproblemen verdwenen.

De onderwerpen van de klachten van deelnemers zijn:

- Behandelingsduur pensioenaanvragen
- Financiële situatie; inclusief (het uitblijven van) indexatie
- Deelnemersportaal; het ontbreken van informatie op de mijnomgeving van PME
- Informatieverstrekking; de vertraging van de UPO-verzending.

De onderwerpen van de klachten van werkgevers zijn:

- Informatieverstrekking; ontbreken jaaroverzichten van de premies over 2021

- Informatieverstrekking; tijdigheid informatie over de Anw-hiaat premies
- Registratie werknemersgegevens; de overstap op UPA

Naar aanleiding van de klachten hebben we diverse acties en verbeteringen in de dienstverlening doorgevoerd. Zo is de capaciteit van de frontoffice uitgebreid om beantwoording van vragen te verbeteren en zijn communicatie-uitingen aangepast.

Verder hebben onze werkgevers naar aanleiding van hun klachten jaaroverzichten van de betaalde premie over het jaar 2021 ontvangen en krijgen werkgevers nu sneller een overzicht van de actuele premies voor de ANW-hiaatpensioenregeling voor hun medewerkers. Werkgevers hebben deze overzichten nodig om tijdig de juiste ANW-hiaatpremies bij hun werknemers in rekening te kunnen brengen op en op de loonstrook te kunnen opnemen.

Geschillen

Een geschil is een beroep (op de hardheidsclausule) of een bezwaar. Onder beroep wordt verstaan een gemotiveerde uiting van ongenoegen ten aanzien van een reactie of beslissing met betrekking tot een eerder ingediende klacht. Een bezwaar heeft betrekking op een besluit op grond van onze reglementen of beleidsregels. Een beroep op hardheid is een verzoek aan het bestuur om in bijzondere gevallen in het voordeel van de belanghebbende af te wijken van toepassing van het reglement wanneer de toepassing leidt tot een onredelijke uitkomst.

In 2022 speelden er 25 geschillen (2021: 19).

Er waren eind 2022 geen zaken meer in behandeling.

Geschillen	
In behandeling op 1 januari 2022	0
Ingediend in 2022	25
Afgehandeld in 2022 :	
• deelnemer is in het gelijk gesteld	19
• deelnemer is niet in het gelijk gesteld	6
Nog in behandeling op 31 december 2022	0

De geschillen hebben betrekking op:

- Hervatten wezenpensioen na onderbreking studie
- Aanpassen uitruilkeuzes na pensioeningangsdatum
- Uitbetaling niet opgevraagd pensioen aan de erfgenamen
- Hoogte ouderdompensioen
- Hoogte partnerpensioen
- Vervallen van het bijzonder partnerpensioen
- Tijdige informatie over de Anw-hiaatpremie

Naast de geschillen behandelt het uitvoerend bestuur ook terugvorderingen van ten onrechte uitgekeerde uitkeringen die zijn ontstaan door fouten in de pensioenadministratie. PME heeft het beleid om in beginsel alleen terug te vorderen wanneer de fout kenbaar was voor de deelnemer of de fout aan de deelnemer te wijten was. In dat geval wordt de terugvordering altijd ter beoordeling voorgelegd aan het uitvoerend bestuur. In 2022 zijn er 17 gevallen voorgelegd waarvan in 14 gevallen het teveel bedrag is kwijtgescholden en in 3 gevallen het bedrag is teruggevorderd omdat er sprake was van kenbaarheid van de fout.

Verder heeft het uitvoerend bestuur ook 4 verzoeken van werkgevers behandeld tot vrijstelling van deelname aan de PME. Het uitvoerend bestuur heeft alle vier de verzoeken gehonoreerd.

Klachten via de Ombudsman Pensioenen

Er zijn in 2022 3 deelnemers die zich met hun klachten of geschillen hebben gewend tot de Ombudsman Pensioenen. In 2 gevallen heeft de Ombudsman PME in het gelijk gesteld en in 1 geval heeft de Ombudsman PME en de deelnemer het advies

gegeven om in overleg te treden om tot een schikking van het geschil te komen. Met betreffende deelnemer is een schikking getroffen.

6.3.2 Gedraglijn Goed omgaan met klachten

Verder hebben we in 2022 meegewerkt aan het verzoek van de Pensioenfederatie om in het kader van de Gedraglijn Goed omgaan met klachten, een vragenlijst in te vullen om het 'volwassenheidsniveau' van de klachtenafhandeling in kaart te brengen. Op 2 december 2022 heeft de Pensioenfederatie de resultaten van de nulmeting gepubliceerd. De gemiddelde score van alle pensioenfondsen op de volwassenheidsscan komt uit op 67% van de maximaal te behalen score van 100%. De score voor de sector als geheel komt daarmee uit op een 'voldoende'.

Wij scoren daar iets onder op 61%, maar komen nog wel uit op een voldoende. Concrete aandachtspunten voor ons waren: de inrichting van de klachtenprocedure (te veel gericht op tijdigheid en nog te weinig op goede afhandeling) en het leren van de klachten (er wordt nog te weinig onderzocht hoe we de dienstverlening kunnen verbeteren op basis van klantsignalen en klachten). De volwassenheidsscan wordt volgend jaar herhaald. De ambitie van de Pensioenfederatie is dat alle leden dan 84% of hoger scoren op de volwassenheidsscan.

We willen in 2023 aan de hand van de uitkomsten van de volwassenheidsscan werken aan de verbetering van het klachtenmanagement.

Daarnaast willen we samen met onze uitvoeringsorganisatie TKP onderzoeken of wij een Gouden Oor erkenning kunnen aanvragen. Het verkrijgen van de Gouden Oor erkenning is een meerjarig traject, omdat er verschillende volgtijdige processtappen moeten worden gerealiseerd.

Hoofdstuk 7

Bestuur en organisatie

7.1 Governance

Wij zijn verantwoordelijk voor een verantwoorde en evenwichtige uitvoering van de pensioenregeling voor alle belanghebbenden en wij voeren de regie over alle werkzaamheden van het fonds. Het vermogensbeheer en de pensioenuitvoering zijn door ons uitbesteed. Wij dragen zorg voor een beheerste en integere bedrijfsvoering en een adequate werking van het bestuursmodel. Periodieke evaluatie en naleving van de Code Pensioenfondsen dragen hieraan bij.

7.1.1 Organisatie PME

Onze bestuurlijke organisatie is ingericht volgens het omgekeerd gemengd bestuursmodel. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen:

- de bestuurlijke taak, ingevuld door het algemeen bestuur (AB) en het uitvoerend bestuur (UB)
- de interne toezichtstaak, door het niet-uitvoerend bestuur (NUB)
- verantwoording en advies, respectievelijk aan en door het verantwoordingsorgaan (VO)
- beleidsadvies door de bestuurlijke commissies

Bestuur

Het algemeen bestuur bestaat uit een onafhankelijk voorzitter, vier niet-uitvoerend bestuurders vanuit de werkgevers, twee niet-uitvoerend bestuurders vanuit de werknemers, twee niet-uitvoerend bestuurders namens de pensioengerechtigden en drie onafhankelijke uitvoerend bestuurders. Het bestuur bestaat uit zes vrouwen en zes mannen, allen ouder dan 40 jaar.

Wij hebben de verantwoordelijkheid voor taken en bevoegdheden als volgt verdeeld.

Het algemeen bestuur stelt het strategisch beleid en de strategische uitgangspunten van PME vast. Ook is het verantwoordelijk voor alle besluiten waarvoor een belangenafweging moet plaatsvinden, het vaststellen van het bestuursverslag en de jaarrekening. In vergaderingen staan daarnaast niet-reguliere zaken, actuele ontwikkelingen, toekomstscenario's, ontwikkelingen en vereisten vanuit de toezichthouders, begroting en strategie op de agenda. Daarnaast komen alle onderwerpen aan de orde waarvan het algemeen bestuur heeft bepaald dat onderlinge afstemming gewenst is.

Sinds medio 2022 heeft de onafhankelijk voorzitter na een statutenwijziging stemrecht verkregen.

Het uitvoerend bestuur is belast met het dagelijks besturen van PME en het opstellen en uitvoeren van het beleid, met inachtneming van de strategische kaders zoals vastgesteld door het algemeen bestuur. Verder voert het uitvoerend bestuur de regie over alle uitbestedingspartners (onderhandelen en sluiten, monitoren en evalueren van overeenkomsten). In de vergadering van het uitvoerend bestuur worden eveneens beslissingen genomen over specifieke individuele zaken.

De uitvoerend bestuurders zijn in dienst van het fonds. Zij geven leiding aan het bestuursbureau dat de ondersteuning van het bestuur vanuit verschillende specialismen verzorgt.

Per 1 januari 2022 is Alae Laghrich benoemd als uitvoerend bestuurder Risicomanagement, IT, Governance, Compliance, Financiën en bedrijfsvoering (CFRO). Alae Laghrich startte één jaar eerder, op 1 januari 2021, als sleutelfunctiehouder risicobeheer. Vanaf zijn start als uitvoerend bestuurder in 2022 combineert Alae Laghrich beide functies. Marcel Andringa werd in 2022 herbenoemd voor een nieuwe zittingsperiode van vier jaar.

Intern toezicht

Het niet-uitvoerend bestuur is verantwoordelijk voor het intern toezicht. In dit kader heeft het niet-uitvoerend bestuur vier keer per jaar overleg met het uitvoerend bestuur. In het kwartaaloverleg wordt de verantwoordingsrapportage van het uitvoerend bestuur besproken. Ook vindt overleg plaats over onderwerpen waarvan het niet-uitvoerend bestuur of het uitvoerend bestuur heeft bepaald dat afstemming of overleg gewenst is. Tussen de niet-uitvoerende bestuursleden is een portefeuillevreiding naar de verschillende aandachtsgebieden gemaakt.

In 2022 eindigde het bestuurslidmaatschap van Geert van Til. Hij werd per 25 april 2022 opgevolgd door Marlies van Boom. Monique van der Poel werd in 2022 herbenoemd en Theo Bruinsma en Rik Grutters werden op grond van het verkiezingenreglement benoemd. Alle betreffende (her)benoemingen binnen het PME bestuur gelden voor een periode van 4 jaar.

Verantwoording en advies

Het uitvoerend bestuur legt, onder andere met een verantwoordingsrapportage, verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan. Verder worden iedere vergadering van het verantwoordingsorgaan actuele onderwerpen toegelicht en komen in de vergadering van het verantwoordingsorgaan alle onderwerpen aan de orde waarover het verantwoordingsorgaan advies uitbrengt. In 2022 gaf het verantwoordingsorgaan advies over de actuariële bedrijfstechnische nota (Abtn), de statuten, communicatiebeleidplannen, het premiebeleid, het herstelplan, het vergoedingsreglement en het uitvoeringsreglement.

Het niet-uitvoerend bestuur legt eveneens verantwoording af over de uitvoering van zijn taken aan het verantwoordingsorgaan. Tijdens het periodieke overleg wordt gesproken over de ontwikkelingen bij het fonds en de voortgang in de toezichtswerkzaamheden van het niet-uitvoerend bestuur.

Per 1 juli 2022 traden de leden van het verantwoordingsorgaan af. De statutair bij PME betrokken verenigingen benoemden nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan bestaat momenteel volledig uit mannen, allen ouder dan 40 jaar. Op dit moment bestaat nog een aantal vacatures in het verantwoordingsorgaan.

Beleidsadvies

Wij kennen de volgende bestuurscommissies:

- de commissie pensioenbeleid en -communicatie (PB&C-commissie)
- de commissie balans- en vermogensbeheer (B&V-commissie)
- de commissie audit, risk en compliance (ARC-commissie)
- de remuneratie-commissie

De commissies zijn verantwoordelijk voor de advisering aan het uitvoerend en/of algemeen bestuur over (het risicomanagement in relatie tot) hun aandachtsgebied. De commissies fungeren daarnaast als klankbord voor het uitvoerend bestuur en het algemeen bestuur voor hun deskundigheidsgebieden en de monitoring van de uitbestede diensten.

De ARC houdt eveneens toezicht op de integrale risicobeheersing, het beleggingsbeleid en de financiële informatieverzorging door het fonds. Dit gebeurt ter

voorbereiding van de uitoefening van het intern toezicht door het niet-uitvoerend bestuur. In 2022 evalueerde de ARC-commissie zijn functioneren en concludeerde dat de commissie goed functioneert en aanpassingen in de commissiestructuur niet nodig zijn.

In de ARC-commissie en de B&V-commissie hebben, naast de bestuursleden, ook onafhankelijke leden zitting. Alfred Slager is lid van de B&V-commissie. Trudy van der Kloet is als sleutelfunctiehouder interne audit vaste deelnemer aan de ARC-commissie. Ook de sleutelfunctiehouder risicobeheer Alae Laghrich is als vaste deelnemer aanwezig bij de ARC-commissie. De onafhankelijk voorzitter van het fonds, Nicole Beuken, vervult de rol van voorzitter van de ARC.

De remuneratie-commissie monitort het kader van arbeidsvoorwaarden en de beloningen van het uitvoerend bestuur en de leden van de bestuurlijke organen. Zij adviseert hierover aan het niet-uitvoerend en het algemeen bestuur. De remuneratie-commissie is verder betrokken bij de werving en selectie van de (niet-) uitvoerend bestuurders.

De commissiesamenstelling per 31 december 2022 is de navolgende. ([zie tabel volgende pagina](#))

Met deze commissieverdeling wordt invulling gegeven aan de vastgestelde criteria. Alle voorgestelde commissieleden voldoen aan de geschiktheidseisen (deskundigheid, competenties, ervaring). Er is een evenwichtige verdeling van de taakbelasting. Ieder commissielid beschikt over de benodigde inhoudelijke expertise, daarnaast bevat iedere commissie ook voldoende kennis en ervaring op het gebied van risicomanagement in relatie tot het domein van de commissie. De verdeling op het gebied van expertise, anciënniteit binnen het bestuur en geledingen is met de commissie-indeling geborgd.

Compliance- en privacy officer en vertrouwenspersoon

In de eerste helft van 2022 werd Adinda Lammens, verbonden aan het Nederlands Compliance instituut, aangesteld als vertrouwenspersoon. Zij vervangt daarmee Peggy Bracco Gartner die per 1 juli 2022 deze functie neerlegde, aangezien ook haar lidmaatschap van de ARC-commissie eindigde.

Commissie balans- en vermogensbeheer (B&V)

Bestuursleden	Marcel Andringa, Marlies van Boom, Theo Bruinsma (voorzitter), Peggy Wilson
Onafhankelijk lid	Alfred Slager

Audit, risk en compliance (ARC)

Bestuursleden	Nicole Beuken (voorzitter), Fridoline van Binsbergen, Igor Vermeulen, Rik Grutters, Eric Uijen (toehoorder)
Sleutelfunctiehouders	Trudy van der Kloet (interne audit) en Alae Laghrich* (risicobeheer)
Onafhankelijk lid	Vacature

* Per 1 januari 2022 neemt Alae Laghrich als uitvoerend bestuurder Risicomanagement, IT, Governance, Compliance, Financiën en interne bedrijfsvoering deel aan de ARC-commissie.

Commissie pensioenbeleid en -communicatie (PB&C)

Bestuursleden	Fridoline van Binsbergen, Theo Bruinsma, Susan Eijgermans (voorzitter), Monique van der Poel, Eric Uijen
---------------	--

Remuneratiecommissie (RC)

Niet-uitvoerend bestuurders	Nicole Beuken (voorzitter), Igor Vermeulen, Fridoline van Binsbergen
Uitvoerend bestuurder	Eric Uijen (optioneel Marcel Andringa, Alae Laghrich)

In de tweede helft van 2022 trad een nieuwe compliance- en privacy officer aan, Jurriaan Cornelisse. Aan Christian Sandee, voormalig privacy officer, en Annetie Plat, voormalig compliance officer werd door het bestuur decharge verleend.

7.1.2 Geschiedt pensioenfondsbestuur (deskundigheid en bestuurlijke effectiviteit)

Wij hebben een geschiktheidsbeleid voor bestuurders en permanente aandacht voor de geschiktheidsbevordering van de verschillende bestuursleden. Bij de voordracht en de benoeming van bestuursleden spelen kwaliteit, kennis en ervaring een hoofdrol. Aangezien diversiteit gezien kan worden als een integraal onderdeel van collectieve geschiktheid hebben wij ervoor gekozen om het diversiteitsbeleid te integreren in het geschiktheidsbeleid.

Onze bestuursleden volgen regelmatig opleidingen, cursussen en seminars om de al aanwezige kennis aan te scherpen en actueel te houden. Waar nodig bieden wij het bestuur opleidingen op maat. Zo worden er jaarlijks meerdere themadagen en conferenties georganiseerd.

In 2022 vonden er meerdere themasessies voor het algemeen bestuur plaats over geopolitiek, investeren in innovatie, klimaatrisico's, het nieuwe pensioenstelsel en compliance- en privacy. In het bijzonder werd veel aandacht geschonken aan de geschiktheid op het gebied van informatiebeheersing en cybersecurity in 2022. En werden thema's verdiept die al dan niet relevant zijn voor de Portefeuille van morgen, zoals eiwittransitie en wapens.

In het vierde kwartaal hebben alle bestuursleden een individuele drijfveren analyse gemaakt in voorbereiding op de plenaire bestuursevaluatie die in 2023 plaatsvindt.

Ook faciliteerden wij het verantwoordingsorgaan in 2022 in hun opleidingsbehoefte. Het verantwoordingsorgaan streeft voor alle leden een deskundigheidsniveau A na.

In 2022 werden zowel voor het algemeen bestuur als voor het verantwoordingsorgaan en sociale partners in de sector verschillende kennissessies georganiseerd in het kader van het nieuwe pensioenstelsel.

7.1.3 Code pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen (de code), opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, geeft de normen voor goed pensioenfondsbestuur weer. De code bevat bepalingen voor het functioneren van het bestuur en de overige gremia binnen een pensioenfonds. Daarnaast bevat de code normen voor onder andere integraal risicomanagement, beloningen, communicatie, diversiteit en verantwoord beleggen. De normen in de code zijn voor ons leidend, maar bieden het bestuur ook ruimte om eigen, fondsspecifieke keuzes te maken. Dit wordt ook wel het 'pas-toe-of-leg-uit-beginsel' genoemd. Eind 2022 wijken wij op drie onderdelen af van deze code. In 2021 weken we ook op norm 33 en norm 34 af.

Deze afwijkingen worden hierna toegelicht.

Diversiteit (norm 33)

Binnen het bestuur voldoen wij in 2022 aan de diversiteitsdoelstelling van ten minste één vrouw en één man, maar niet aan de doelstelling om ook bestuursleden jonger dan 40 jaar te hebben.

In het verantwoordingsorgaan heeft geen vrouw zitting en geen persoon jonger dan 40 jaar. Bij de - voor het verantwoordingsorgaan - benoemende organisaties wordt het diversiteitsbeleid steeds onder de aandacht gebracht, maar tot op heden zijn nog geen vrouwen of jonge deelnemers benoemd in het verantwoordingsorgaan. Het bestuur kent een stappenplan om diversiteit te bevorderen. Onderdeel daarvan is dat tijdig met voordragende/benoemende organisatie in gesprek wordt gegaan over de in te vullen vacatures en de wensen daaromtrent. Ook heeft het bestuur om bij te dragen aan de diversiteit in gehele pensioensector in de afgelopen jaren traineeships opengesteld. In 2022 ontvingen wij de Pensioen Pro Award Diversiteit voor onze initiatieven.

Zittingsduur (norm 34)

In afwijking van de code kunnen onze uitvoerende bestuursleden (in dienst van het fonds) vaker dan twee keer worden herbenoemd, als het niet-uitvoerende bestuur met algemene stemmen daartoe besluit.

Evaluatie bestuur fondsorganen (norm 28)

Door tijdelijke uitval van twee bestuursleden is de jaarlijks bestuurlijke evaluatie over 2022 uitgesteld

naar begin 2023. Door dit uitstel voldoet PME niet aan de norm voor bestuursevaluatie uit de code Pensioenfondsen.

Voor een volledige rapportage over de naleving van de code zie bijlage 2 van dit jaarverslag.

7.2 Uitbesteding

7.2.1 Uitbesteding vermogensbeheer

Het fiduciaire advies en fiduciair beheer zijn door ons uitbesteed aan MN Vermogensbeheer. Wij hebben als opdrachtgever nadrukkelijk de regie, stellen het beleggingsbeleid vast en besluiten zelf bij welke partij mandaten worden ondergebracht. Gestreefd wordt naar een voortdurende verbetering van de kwaliteit van de uitbestede dienstverlening.

Naast de monitoring van de dienstverlening via de maand- en kwartaalrapportages evalueren wij jaarlijks de dienstverlening van MN op basis van de SLA-afspraken voor het fiduciaire advies en het -beheer. Op basis daarvan worden resultaatafspraken voor het komende jaar gemaakt. Daarnaast levert MN jaarlijks een ISAE 3402 verklaring. Over het jaar 2022 rapporteerde de accountant van MN een ISAE type 2 verklaring zonder beperkingen voor het vermogensbeheer.

In 2022 werden verschillende aanpassingen doorgevoerd in de dienstbeschrijving, die als bijlage bij de overeenkomst tussen MN en PME is bijgesloten. De aanpassingen hadden met name betrekking op de nieuwe tariefafspraken, de samenwerkingsafspraken PME, MN en TKP en het overhevelen van diensten naar vermogensbeheer vanuit de beëindigde dienstverlening op Pensioenbeheer (o.a. public affairs).

Custodian

Northern Trust is onze custodian. Wij hebben een directe uitbestedingsrelatie met hen. De dienstverlening van Northern Trust wordt op dagelijkse basis gemonitord door MN Vermogensbeheer. Periodiek wordt de dienstverlening van Northern Trust geëvalueerd. In april 2022 stelden wij de meest recente evaluatie vast op basis van een service review, reviews van de SOC1 en SOC2 rapportages van Northern Trust en de erva-

ring met hen. Aan de hand van de evaluatie stelden wij een aantal verbeterpunten voor Northern Trust vast, met name op het gebied van digitalisering. Met Northern Trust zijn hierover ook verbeterafspraken gemaakt. De voortgang van het enhanced automation plan wordt door ons daarom goed gemonitord. De beoordeling van de dienstverlening door Northern Trust komt overall uit op het oordeel 'goed'. De eerstvolgende evaluatie staat gepland voor maart 2023.

Uitvoering betrokkenheidsbeleid door EOS (Federated Hermes)

Met ingang van 2021 is EOS (Federated Hermes) aangesteld om het aantal engagements voor PME te verbreden. Ook voert EOS het stembeleid van PME uit. EOS voert voor PME engagement met ongeveer 550 bedrijven uit de beleggingsportefeuille, dat beslaat ongeveer 55% van het vermogen onder beheer in de aandelen- en obligatieportefeuille. De engagement door EOS wordt uitgevoerd langs de onderwerpen milieu, sociaal, ondernemingsbestuur en strategie.

Naast de reguliere engagement monitort EOS ook de portefeuille van PME op bedrijven die niet in lijn opereren met de UN Guiding Principles en de OECD-richtlijnen, en daarmee de principes van het IMVB-convenant schenden. Met deze bedrijven wordt engagement gevoerd.

Per kwartaal rapporteert EOS over de uitvoering van engagement en stemmen. Zo wordt PME op de hoogte gehouden van de inhoud van de gesprekken, de vorderingen en de resultaten. Het gebruik van de diensten van EOS wordt na 2 jaar geëvalueerd.

Risk Self Assessment

In 2023 staat de RSA uitbesteding operationeel vermogensbeheerders op de planning. Daarbij zal onder andere aandacht zijn voor de niet-financiële risico's: uitbesteding, operationeel en IT-risico.

Uitbestedingsdossier Schuberg Philis

MN vermogensbeheer staat, met het oog op de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel en de impact hiervan op de bedrijfsvoering, voor een aantal strategische keuzes. Daarbij is goede IT ondersteuning een basisvoorwaarde. Daarom is MN in 2022 gestart met een selectietraject voor een nieuwe beheerder van het

IT-applicatielandschap. Omdat het een kritische (onder)uitbesteding betreft, die gemeld moet worden bij DNB, dient PME expliciet in te stemmen met de aanstelling. Op frequente basis zijn wij geïnformeerd over de voortgang van het selectietraject en zijn wij in staat gesteld om het uitbestedingsdossier op te bouwen. Begin 2023 zullen wij een definitief besluit nemen over het door MN ingediende instemmingsverzoek. Daarna doen wij de melding hiervan bij DNB.

IB Next programma

Aan het einde van het tweede kwartaal van 2022 heeft MN vermogensbeheer de uitkomsten van het IT-deep dive onderzoek, uitgevoerd door DNB en de AFM, naar het volwassenheidsniveau van de informatiebeveiliging met ons gedeeld. Overall gaven de uitkomsten geen ander beeld dan eerder door MN middels de reguliere niet-financiële risicorapportages dan wel andere door MN verstrekte documentatie. MN voldoet, qua volwassenheidsniveau, niet aan alle 58 controls uit het DNB-normenkader. MN heeft een verbeterplan en -kalender opgesteld, die met DNB is gedeeld, genaamd IB-next. PME wordt middels een rapportage op kwartaalbasis geïnformeerd over de voortgang van het programma. Vooralsnog hebben wij geen signalen dat de planning die loopt tot eind 2023 niet gehaald wordt.

7.2.2 Uitbesteding pensioenbeheer

Wij hebben in 2020 besloten om de pensioenuitvoering vanaf 1 januari 2022 onder te brengen bij TKP in Groningen. De transitie- en implementatiewerkzaamheden zijn opgestart in 2021 en succesvol afgerond in 2022. Tijdens de transitie is vanuit ons nadrukkelijk aandacht gegeven aan conversie- en kwaliteitscontroles. Daarnaast zijn controles uitgevoerd door de externe accountant. De bevindingen uit deze controles hebben bij TKP geleid tot aanvullende werkzaamheden in 2022. Deze lopen gedeeltelijk door in 2023. Als voorbereiding op de implementatie bij TKP is ons pensioenreglement vereenvoudigd en is de Uniforme Pensioen Aanlevering (UPA) geïntroduceerd om de pensioenadministratie efficiënter en minder foutgevoelig te kunnen uitvoeren.

De betrokken partijen (MN Services, PME en TKP) hebben de transitie gezamenlijk geëvalueerd en daaruit zijn lessen getrokken. Deze lessen, die gebruikt

kunnen worden in de volgende transitie naar het nieuwe pensioenstelsel, zijn ook gedeeld met DNB en lagen op de volgende gebieden:

- Governance
- Stakeholdermanagement
- Projectmanagement
- Communicatie
- Samenwerking
- Overdracht van producten / datakwaliteit
- Requirements

Vanaf 1 januari 2022 wordt de pensioenuitvoering uitgevoerd door TKP. De basis voor de dienstverlening is vastgelegd in de pensioenbeheerovereenkomst en dienstencatalogus. Wij monitoren de uitbestede dienstverlening op continue basis en maakt daarbij gebruik van de verantwoordingsrapportages die door TKP geleverd worden. Daarnaast maken wij gebruik van de externe assurancerapportages zoals ISO 27001, ISO 27017 en de ISAE 3402 type 2 om te kunnen bepalen of ingerichte checks en balances onze risico's binnen de uitbesteding in voldoende mate hebben gemitigeerd.

Wanneer de externe assurancerapportages daartoe aanleiding gaven, hebben we om additioneel onderzoek gevraagd. In 2022 betrof dit met name een afkeurende ISAE 3402 type 2 rapportage voor Vesting Finance die het incassoproces uitvoert voor ons. Het additioneel onderzoek heeft aangetoond dat er geen onacceptabel financieel risico is gelopen. Er zijn wel verbeterplannen opgesteld door Vesting Finance samen met TKP, waarvan de voortgang in implementatie in het tweede kwartaal van 2023 worden besproken.

Wij zijn aansluitend op het monitoren van de dienstverlening met TKP een performancedialoog gestart die erop gericht is de dienstverlening verder te verbeteren, nadrukkelijk rekening houdend met verwachtingen van werkgevers en deelnemers. Daarbij moet bijvoorbeeld gedacht worden het UPA-proces, uitbestede incassowerkzaamheden en het afronden van transitiewerkzaamheden. Tijdens deze dialoog komen actuele ontwikkelingen in de markt, bij PME en bij TKP nadrukkelijk aan de orde. Daarbij dient gedacht aan de impact van nieuwe wetgeving op de gegevensuitwisseling en communicatie met deelnemers zoals de Wet Bedrag ineens of de impact op gegevensaanlevering door werkgevers naar aanleiding van

de nieuwe CAO binnen de sector. Tevens worden ontwikkelingen op IT- gebied gemonitord en besproken zoals de implementatie van een nieuw uitkerings-systeem, maatregelen die op het gebied van cybersecurity of verdere digitalisering van de dienstverlening.

Parallel daaraan wordt de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel gezamenlijk voorbereid. Wij hebben daarvoor een project opgestart. Met TKP vindt periodieke afstemming plaats over uitvoering-specifieke zaken waar bij de transitie naar een nieuwe regeling rekening mee gehouden dient te worden. Speciale aandacht daarbij gaat uit naar het pakketselectieproces dat door TKP in 2022 is opgestart en de impact die de keuze voor een nieuw softwarepakket heeft op de uitbestede pensioenuitvoering. Dat geldt ook voor het overbrengen naar de cloud van bepaalde onderdelen in het uitvoeringsproces. Teneinde een beheers- te en integere bedrijfsvoering te kunnen blijven borgen leggen wij voor beide onderdelen uitbestedingsdossiers aan die zijner tijd ook gedeeld worden met DNB.

Speciaal onderdeel daarbij betreft 'datakwaliteit en invaren' waarvoor wij met TKP in 2022 samen met de Pensioenfederatie en DNB een pilot hebben uitgevoerd, welke geresulteerd heeft in het Kader datakwaliteit zoals gepubliceerd door de Pensioenfederatie.

Transitie

Op 24 december 2021 leverde MN de definitieve databestanden aan TKP voor de transitie van onze pensioenadministratie. In januari 2022 volgden in lijn met de planning enkele naleveringen. Bij TKP is alle data gecontroleerd en ingeladen in de systemen.

Op 15 november 2022 hebben MN en PME elkaar wederzijdse finale kwijting verleend. Beide partijen hebben vanaf dat moment niets meer van elkaar te vorderen met betrekking tot de uitvoering van het pensioenbeheer en de overdracht daarvan aan TKP. Op deze finale kwijting waren vier onderwerpen uitgezonderd, die te maken hadden met aanmeldingen deelnemingen bij GBA, afronding van het project 'Op-ruimen PME Data (tot de finale kwijting), nagekomen schadegevallen alsmede ontbrekende data. Inmiddels zijn alle vier de uitzonderingen afgewikkeld en is er sprake van een volledige finale kwijtschelding van MN in het kader van de transitie.

7.2.3 Uitbestede werkzaamheden handhaving werkingssfeer

De activiteiten rondom het proces handhaving werkingssfeer zijn uitbesteed aan de ROM. In 2021 is een audit uitgevoerd naar de beheersing van de risico's rondom het proces handhaving werkingssfeer door de ROM en de vier kerntaken die daarbij horen:

- het realiseren van verplichte aansluitingen;
- het afhandelen van vrijwillige aansluitingen;
- het wijzigingen van de beschrijving van de werkingssfeer en berekenen van de representativiteit;
- het voorzien van informatie en rapportages.

Uit de audit kwamen een tiental bevindingen naar voren, waarvan zes voor de ROM en vier voor PME. De belangrijkste bevindingen leidden tot de volgende acties voor PME:

- het uitvoeren van een risicoanalyse op de handhaving werkingssfeer;
- het uitvoeren van een evaluatie uitbesteding en aanpassing dienstverleningsovereenkomst en SLA's met de ROM.

De risicoanalyse en de analyse van de uitvoering van de handhaving werkingssfeer door de ROM vonden in 2022 plaats en zijn in december 2022 afgerond. De belangrijkste conclusies uit de analyses zijn gedeeld met de ROM. In het algemeen wordt het risico als beperkt ingeschat dat werkgevers die onder de werkingssfeer vallen worden gemist door de ROM. Wel zal fondsbeleid door ons op het gebied van de handhaving werkingssfeer worden opgesteld. Op basis van het fondsbeleid zal een nieuwe uitbestedingsovereenkomst met de ROM worden voorbereid.

7.3 Integraal risicomanagement

Het doel van risicomanagement is het realiseren van een beheerste en integere bedrijfsvoering die bijdraagt aan het realiseren van onze missie, visie, ambitie en strategische doelstellingen. Wij hebben daarom aantoonbaar aandacht voor de impact van de verschillende risico's op het realiseren van de doelstellingen, de onderlinge samenhang van de risico's, de mogelijkheden voor beheersing van de risico's en de effectiviteit van de beheersmaatregelen. Hierbij geldt dat de

risico's zodanig worden gemanaged dat deze binnen de tolerantiegrenzen van onze risicobereidheid blijven of worden gebracht. Pas nadat een integrale risico-afweging is gemaakt, gaan wij over tot besluitvorming.

7.3.1 Risicostrategie

Onze risicostrategie heeft als doel de realisatie van de missie, visie en ambitie van het fonds te ondersteunen. De risicostrategie is daarmee direct verbonden aan de strategie van het fonds en omvat onder andere:

- een beschrijving van de risicobereidheid van de risico's waaraan PME onderhevig is, en in welke mate het fonds bereid is deze risico's te nemen of wenst te beperken bij het nastreven van de missie, visie en de daarvan afgeleide (strategische) doelstellingen;
- risicoafwegingen en risicoanalyses die betrokken worden in de strategische besluitvorming;
- processen en procedures ter ondersteuning van de beheersing van de (strategische) risico's.

Risicoprincipes zijn gedeelde uitgangspunten op het gebied van risico's en risicomanagement en vormen de waarden en overtuigingen die richtinggevend zijn voor beleid.

Wij onderkennen de volgende risicoprincipes:

- Wij maken bij risicobeheersing een onderscheid tussen risico's die strategisch worden opgezocht en risico's die ontstaan doordat het pensioenfonds haar kerntaken uitvoert.
- Wij streven naar een cultuur waarin risicobeheersing tot zijn recht kan komen en we bepalen als bestuur door middel van ons gedrag de 'tone at the top'.
- Een adequate risico-inschatting dient ten grondslag te liggen aan besluitvorming.
- Risicomanagement is een onlosmakelijk onderdeel van de primaire processen.
- Bij het nemen van beheersmaatregelen houden wij rekening met het proportionaliteitsprincipe.
- Wij acteren op nieuwe en veranderende risico's.

7.3.2 Organisatie van risicomanagement

Wij hechten belang aan een sterke risicocultuur gecombineerd met een scherpe focus op adequate checks en balances. Wij hebben daarbij gekozen voor

het zogenaamde 'three-lines-model'. De sleutelfuncties van PME zijn geïntegreerd in dit model.

Eerste lijn

Het uitvoerend bestuur is primair verantwoordelijk voor de sturing van acties en de inzet van middelen om de doelstellingen te realiseren inclusief het risicomanagement. De eerste lijn draagt zorg voor het tijdig signaleren en het adequaat beheersen van risico's van de eigen processen en de risico's ten aanzien van de uitbestede processen bij de uitvoeringsorganisaties. Ook de aantoonbaarheid daarvan is een taak van de eerste lijn.

Tweede lijn

Bestaat uit de risicobeheerfunctie (sleutelfunctiehouder risicobeheer en risicomangers), compliance en privacy officer en de actuariële sleutelfunctiehouder. De tweede lijn initieert de verbetercyclus van het beleid op hun aandachtsgebieden en bevordert de verbeteringshouding bij de eerste lijn. Daarnaast bewaakt de tweede lijn of de eerstelijns werkzaamheden aantoonbaar worden uitgevoerd conform vastgesteld beleid.

Derde lijn

Bestaat uit de interne auditfunctie (sleutelfunctiehouder interne audit en interne auditors). Het doel van deze interne auditfunctie is het initiëren en uitvoeren van audits op onze bedrijfsvoering als (onderdeel van de) derdelijns risicobeheersing.

7.3.3 Cultuur & Gedrag

Een passende risicocultuur levert een belangrijke bijdrage aan de werking van ons risicomanagement. De effectiviteit van het risicomanagement wordt slechts ten dele bepaald door de opzet, maar voornamelijk door de betrokkenen die ermee werken in de organisatie. Het ontwikkelen en blijvend stimuleren van risicobewustzijn is doorslaggevend voor een effectief risicomanagementsysteem.

Wij zetten ons doorlopend in om communicatie over risico's binnen PME te bevorderen. Dat gebeurt onder meer door de organisatie van awareness-, kennis- en oefensessies op het gebied van risicomanagement.

Ook het zichtbaar maken van risicobeoordelingen door de 1e en 2e lijn creëert aantoonbare focus op de beheerste en integere uitvoering en de belangrijkste risico's en beheersmaatregelen.

7.3.4 Risicobereidheid en risicomanagementcyclus

Onze risicostrategie wordt geïmplementeerd conform de hierna volgende risicomanagementcyclus. Deze cyclus wordt (iteratief) doorlopen. Het draait daarbij om risico's die relevant zijn in de context van de realisatie van onze strategische doelstellingen. Uitgangspunt bij de beoordeling en bijsturing van de risico's vormt de risicobereidheid die ons is vastgesteld.

In de volgende figuur wordt getoond hoe wij in de praktijk invulling geven aan de risicobereidheid en de risicomanagementcyclus. De risicobereidheid stelt kwalitatieve grenzen aan het nemen van risico's. Het vormt daardoor ook een leidraad voor het al dan niet nemen van maatregelen ter beheersing van risico's of juist het opzoeken van risico's.

Onderstaande tabel toont de schaal voor risicobereidheid, die wij hanteren, en de implicaties daarvan voor de accepteerbaarheid van een risico.

Risicobereidheid	Accepteerbaarheid
Laag	Kies voor de optie met het geringste of een zeer beperkt risico.
Gemiddeld	Kies om beperkte risico's te lopen indien kosten om dit risico te beheersen niet opwegen tegen gewenste opbrengst.
Hoog	Kies om risico te lopen, maar beheers de mogelijkheid van verlies.

Wij bepalen een risicobereidheid voor ieder geïdentificeerd risico.

De risicotaxonomie geeft het totaaloverzicht van de door PME onderkende belangrijkste risico's. Deze taxonomie en de bijbehorende risicobereidheid wordt in de volgende figuur weergegeven.

(zie figuur volgende pagina)

Wij evalueren de risicotaxonomie en risicobereidheid tenminste iedere twee jaar. De huidige taxonomie en risicobereidheid zijn op 31 maart 2022 vastgesteld door het algemeen bestuur. Naast deze reguliere identificatiecyclus, proberen we ook tussentijds nieuwe en opkomende risico's in beeld te krijgen en indien mogelijk passende beheersmaatregelen te treffen. Dat doen we onder meer door het gestructureerd uitvoeren van Risk Self Assessments (RSA's) en het periodiek opstellen van een integrale risicorapportage.

7.3.5 Risk Self Assessments (RSA's)

Wij beoordelen periodiek of de beheersing van de risico's toereikend is. Dit doen wij onder meer door het zelf uitvoeren van Risk Self Assessments (RSA's). Het structureel uitvoeren van RSA's stelt ons in staat om een goed totaalbeeld te verkrijgen van de risico's die wij lopen en de onderlinge samenhang tussen deze risico's.

Wij hebben een meerjarige RSA-kalender, die jaarlijks

wordt herijkt. De trigger voor het identificeren van een RSA kan divers zijn. Het uitvoeren van een RSA biedt een gestructureerde aanpak voor het identificeren en beoordelen van risico's en - indien nodig - het bepalen van aanvullende acties zoals het implementeren van nieuwe of aanvullende beheersmaatregelen.

- De gestructureerde aanpak voor het uitvoeren van een RSA heeft als doel:
- het verschaffen van een uniform proces om risico's en beheersmaatregelen te identificeren en te beoordelen;
- het verzorgen van een open discussie over risico's en beheersmaatregelen, wat leidt tot grotere transparantie en begrip voor risico's en risicobeheersing en de implicaties hiervan voor ons;
- het kweken van risicobewustwording (awareness) in de organisatie;
- het benoemen van vervolgacties voor risico's die zich buiten de risicobereidheid bevinden;
- het bewust aanvaarden van netto- of restrisico's.
- Een RSA is hiermee een hulpmiddel om een integrale en beheerste bedrijfsvoering te realiseren.

Er worden bij PME tenminste drie verschillende soorten RSA's onderscheiden:

- 1 Periodieke RSA** gericht op onderdelen van de PME risicotaxonomie. Voorbeelden zijn strategisch meerjarenplan, asset-liability management (ALM) studie, systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA).
- 2 Thematische RSA** richt zich op een specifiek thema. Voorbeelden zijn thema's zoals 'financiële stromen PME', 'klimatarisico', 'uitbesteding handhaving werkingssfeer', 'managerselectie en beheer'.
- 3 Project RSA** wordt uitgevoerd vooraf en gedurende een project, zoals projecten 'transitie pensioenbeheer van MN naar TKP' en 'nieuw pensioenstelsel'.

In 2022 werden de volgende RSA's uitgevoerd:

- Periodieke RSA 'SIRA over 2021' (zie ook paragraaf 7.3.7 SIRA)
- Periodieke RSA 'verkorte ALM studie' (zie ook paragraaf 4.1.5 uitkomsten ALM-studie)
- Thematische RSA 'handhaving werkingssfeer ROM' (zie ook paragraaf 7.2.2)
- Thematische RSA 'klimaat' (zie ook paragraaf 5.6 Klimaat)
- Project RSA 'nieuw pensioenstelsel' (zie 3.1.1 Nieuw pensioenstelsel)

Risicotaxonomie en risicobereidheid PME

STRATEGISCH	FINANCIEEL	OPERATIONEEL	COMPLIANCE
Omgeving	Vermogensbeheer	Uitbesteding	Compliance
Draagvlak deelnemers	Balans	Gelijkgerichtheid met uitbestedingspartijen	(Financieel) toezicht
Draagvlak werkgevers	Rente	Beoordeling uitbesteding (cf SLA)	Naleving wet- en regelgeving
Draagvlak sociale partners	Markt	Continuïteit dienstverlening	Naleving beleid, procedures en overeenkomsten
Wet- en regelgeving	Valuta	Afhankelijkheid	Integriteit
Toezicht	Krediet	Wendbaarheid uitbestedingspartij	Integriteit
Governance	Tegenpartij	Uitvoeringskosten	Beloning
Misie, visie, strategie en cultuur	Liquiditeit	Operationeel	
Verandervermogen bestuur	Concentratie	Kwaliteit/kwantiteit personele bezetting	
Effectiviteit bestuur	Actief	Kwaliteit en naleving AO/IB processen	
	Inflatie	Continuïteit bedrijfsvoering (BCM)	
	ESG	Communicatie	
	Governance	Informatie t.b.v. sturing en besluitvorming	
	Klimaat (Environmental)	Kwaliteit dienstverlening	
	Overig (Environmental)	Advies	
	Social	Onderuitbesteding	
	Verzekeringstechnisch	Data- en modelkwaliteit	
	Pensioenresultaat	IT	
	Grondslagen	Cyber- & Information Security	
Legenda Risicobereidheid PME	Premie	IT Operations & Service Delivery	
Laag		Juridisch	
Gemiddeld		Afdwingbaarheid contracten	
Hoog		Indekking van aansprakelijkheid	

De thematische RSA 'managersselectie en beheer' is in 2022 gestart, maar nog niet afgerond. De project RSA 'nieuw pensioenstelsel' wordt regulier geactualiseerd zolang het project loopt. In 2023 staan twee RSA's op de planning, namelijk een periodieke RSA 'operationele risico's' en een project RSA 'keuzebegeleiding'.

7.3.6 Integrale risicorapportage

Onze integrale risicorapportage bevat de beoordeling van alle risico's uit onze risicotaxonomie. In deze rapportage wordt zichtbaar gemaakt in hoeverre het actuele risicoprofiel nog in overeenstemming is met de gewenste risicobereidheid. De rapportage wordt opgesteld onder verantwoordelijkheid van de eerste lijn (uitvoerend bestuur) en de sleutelfunctiehouder risicobeheer geeft daarbij een risico-opinie. Deze rapportage wordt vier keer per jaar opgesteld en onder meer geagendeerd bij de vergaderingen van het uitvoerend bestuur, de ARC-commissie en het algemeen bestuur. Het algemeen bestuur stelt de risicorapportage vast.

In dit jaarverslag tonen we het risicobeeld uit de laatste integrale risicorapportage en lichten we de belangrijkste beoordelingen toe.

Bruto-risico's en het actuele risicoprofiel uit integrale risicorapportage

Hierna geven wij een toelichting op de onderkende (zeer) hoge bruto risico's op basis van onze risico taxonomie (voor toelichting zie bijlage 3 risico taxonomie) en de risico's waarbij het actuele risicoprofiel de risicobereidheid overschrijdt in het bijzonder. We maken hierbij onderscheid in strategische, financiële, operationele en compliance risico 's.

Strategisch risico's

Binnen de strategische risico's onderkennen we het draagvlak bij zowel deelnemers en werkgevers als een (zeer) hoog bruto risico, waar wij de juiste maatregelen voor moeten inrichten om tot een risico te komen dat wij maximaal willen lopen. De wijze waarop we invulling hebben gegeven aan het beheersen van de onderkende (zeer) hoge risico's beschrijven we o.a. in hoofdstukken 3 t/m 6, waarin wij beschrijven hoe wij zorgdragen voor een goed, betaalbaar, duurzaam en persoonlijk pensioen.

Met de introductie van het nieuwe pensioenstelsel is ook het bruto risico dat is gerelateerd aan het draagvlak van sociale partners verhoogd en weer vaker op de agenda gekomen van het bestuur. Hetzelfde geldt voor het risico van veranderende wet- en regelgeving. De wijze waarop we invulling hebben gegeven aan het beheersen van de onderkende (zeer) hoge bruto risico's hebben we beschreven in met name paragraaf 3.1.1 Wet toekomst pensioenen. De bruto risico's zijn in de in 2022 uitgevoerde project RSA beoordeeld.

Daarnaast onderkennen wij ook een hoog bruto risico dat is gerelateerd aan het toezicht waaraan wij onderhevig zijn. We onderhouden daarom onder andere korte lijnen met toezichthoudende organen. De wijze waarop we verder invulling hebben gegeven aan het beheersen van deze onderkende (zeer) hoge risico's hebben we beschreven in met name paragraaf 5.1 Extern toezicht.

De risico's waarbij het actuele risicoprofiel eind 2022 de risicobereidheid overschrijdt zijn [\(zie tabel hieronder\)](#):

pme pensioenfonds		INTEGRAAL RISICOMANAGEMENT DASHBOARD	Risicobeoordeling		
			Laag	Middel	Hoog
STRATEGISCH	Omgeving	Draagvlak deelnemers		●	
		Draagvlak werkgevers		●	
		Draagvlak sociale partners		●	
		Wet- en regelgeving			●
		Toezicht		●	
	Governance	Missie, visie, strategie en cultuur		●	
		Verandervermogen bestuur		●	
		Effectiviteit bestuur		●	

Draagvlak sociale partners: De afstemming van de strategische agenda's van PME en haar sociale partners vraagt aandacht, met name ten aanzien van het toekomstig te voeren pensioenbeleid. In goed overleg worden stap voor stap heldere afspraken gemaakt.

Wet- en regelgeving. Het is volgens ons denkbaar dat de wet toekomst pensioenen resulteert in een relatief gecompliceerd of zelfs onuitvoerbaar nieuw pensioencontract. Ook een mogelijke vertraging in het wetgevingsproces wordt hierbij meegewogen. Wij monitoren deze risico's om zo goed als mogelijk te kunnen inspelen op de ontwikkelingen.

Effectiviteit bestuur: Door tijdelijke uitval van twee bestuursleden is de bestuurlijke evaluatie uitgesteld. Door dit uitstel voldoet PME niet aan de norm voor bestuursevaluatie uit de code Pensioenfondsen.

Financiële risico's

We beschouwen alle financiële bruto risico's als (zeer) hoge risico's, met uitzondering van het risico dat is gerelateerd aan het actief beleggen binnen vermogensbeheer en het risico dat onjuiste grondslagen worden gehanteerd onder verzekeringstechnisch risico. Om deze (zeer) hoge risico's te mitigeren is een heldere governance overeengekomen en zijn tal van (beheers) maatregelen ingericht om tot een risico te komen dat wij bereid zijn te lopen. In de beheersing van de financiële risico's maken we overigens een onderscheid tussen het fondsniveau en het niveau van de uitbesteding. Zo zoeken we het marktrisico en het kredietrisico strategisch op om onze financiële doelstelling te kunnen realiseren, echter in de uitvoering hanteren we strikte risicokaders en is de risicobereidheid laag.

Meer informatie over de wijze waarop we hier invulling aan geven, hebben we beschreven in met name paragraaf 4.1 Beleggen, waarin achtereenvolgens een toelichting is opgenomen op onze beleggingsambitie en doel, strategische kaders, ESG integratie, strategisch beleid, beleggingsplan, uitkomsten ALM-studie en uitwerking van geopolitieke risico's en economische scenario's.

In deze paragraaf 4.1 hebben we ook een toelichting gegeven op de uitgevoerde evaluaties en welke aanpassingen er in ons beleid zijn doorgevoerd mede vanwege deze uitgevoerde evaluaties.

Ten slotte zijn in paragraaf 4.1.6 de (externe) ontwikkelingen per beleggingscategorie toegelicht en aangegeven hoe onze performance hiertoe verhoudt.

Het verzekeringstechnische risico is nader toegelicht in paragraaf 3.2.7. In deze paragraaf hebben we een toelichting gegeven op onze risicohouding en de uitgevoerde haalbaarheidstoets.

Op basis van het RSA jaarplan zijn in 2022 de volgende RSA's uitgevoerd; de periodieke RSA 'verkorte ALM studie' (zie ook paragraaf 4.1.5 uitkomsten ALM-studie), de Thematische RSA 'klimaat' (zie ook paragraaf 5.6 Klimaat) alsmede de project RSA 'nieuw pensioenstelsel' (zie 3.1.1 Nieuw pensioenstelsel). Tijdens deze RSA's zijn de bruto risico's herijkt en zijn de ingerichte beheersmaatregelen beoordeeld.

Er zijn eind 2022 binnen de financiële risico's geen risico's waarvan het actuele risicoprofiel de risicobereidheid overschrijdt. Wel blijven het marktrisico en het kredietrisico in lijn met onze risicobereidheid op een hoog risicoprofiel staan.

(zie tabel volgende pagina)

Operationele risico's

We beschouwen binnen de operationele risico's de risico's ten aanzien van de uitbesteding van onze activiteiten gerelateerd aan pensioenbeheer en vermogensbeheer aan TKP respectievelijk MN als (zeer) hoge risico's. Het betreft de risico's ten aanzien van het uitvoeren van de uitbestede activiteiten en de beoordeling van de uitbesteding (middels SLA), de beoordeling van de AO/IB binnen de uitbestedingspartner, de continuïteit van de dienstverlening en van de bedrijfsvoering alsmede de afhankelijkheid die is ontstaan vanuit ons richting onze uitbestedingspartner.

Dit betreffen risico's waar wij de juiste maatregelen voor moeten inrichten om tot een risico te komen dat wij maximaal willen lopen. De wijze waarop we daar invulling aangeven hebben we beschreven in paragraaf 7.2.

Ten slotte beschouwen wij ook het cybersecurity en informatie risico als (zeer) hoog. Ook op deze risico's moeten we de juiste maatregelen inrichten om tot een risico te komen dat wij maximaal willen lopen. De wijze waarop we daar invulling aangeven met onze uit-

			Laag	Middel	Hoog
FINANCIËEL	Vermogens-beheer	Balans		●	
		Rente		●	
		Markt			●
		Valuta		●	
		Krediet			●
		Tegenpartij	●		
		Liquiditeit	●		
		Concentratie		●	
		Actief		●	
		Inflatie		●	
	ESG	Governance		●	
		Klimaat (Environmental)		●	
		Overig (Environmental)		●	
		Social		●	
	Verzekerings-technisch	Pensioenresultaat		●	
		Grondslagen	●		
		Premie		●	

bestedingspartners hebben we beschreven in paragraaf 7.2 uitbesteding.

Met de introductie van het nieuwe pensioenstelsel is ook het risico dat is gerelateerd aan de wendbaarheid van de uitbestedingspartij een risico dat inmiddels op een (zeer) hoog niveau wordt ingeschat. De wijze waarop we invulling geven aan de beheersing van dit risico, hebben we beschreven in met name paragraaf 3.1.1 Wet toekomst pensioenen.

In 2022 werden de thematische RSA 'handhaving werkingssfeer ROM' (zie ook paragraaf 7.2.2).

De risico's waarbij het actuele risicoprofiel de risicobereidheid overschrijdt betreffen [\(zie tabel bovenaan volgende pagina\)](#):

Uitbesteding en Operationeel: De dienstverlening bij pensioenuitvoeringsorganisatie TKP, na de overgang van MN met ingang van 2022, stond in 2022 nog geheel in het teken van de implementatie. Gedurende dit eerste jaar bij TKP had deze implementatie nog veel aandacht nodig waardoor de kwaliteit van de uitbestede dienstverlening (waaronder overeengekomen SLA's) nog niet volledig op het door PME gewenste niveau was. Inmiddels zijn de implementatieperikelen achter de rug en is de dienstverlening voor een be-

langrijk deel op orde.

TKP bereidt zich voor op de Wet toekomst pensioenen en zit in een transitietraject waarbij TKP te maken heeft met diverse ontwikkelingen. Dat zet dusdanige druk op de TKP organisatie dat het risico wendbaarheid uitbestedingspartij door PME op hoog is ingeschat. PME stemt hier continu over af met de TKP directie inzake de meest actuele ontwikkelingen

IT: Het cyberrisico heeft betrekking op zowel PME zelf als de uitvoeringsorganisaties. Naar ons oordeel neemt de dreiging in de uitvoeringsketens verder toe, omdat cybercriminelen steeds weer nieuwe wegen bewandelen om hun slag te slaan. Verder geldt voor ons ten aanzien van IT operations en service delivery dat een aantal noodzakelijke verbeteringen van de IT ondersteuning van de bedrijfsvoering noodzakelijk zijn. Hiertoe is eind 2022 een traject gestart om deze verbeteringen stap voor stap door te voeren.

Juridisch: Een aantal contracten van externe vermogensbeheerders moet nog in overeenstemming worden gebracht met de recent geactualiseerde modelovereenkomst

Compliance risico's

We beschouwen de compliance risico's niet als (zeer) hoge bruto risico's.

pme. INTEGRAAL RISICOMANAGEMENT DASHBOARD			Risicobeoordeling		
			Laag	Middel	Hoog
OPERATIONEEL	Uitbesteding	Gelijkgerichtheid met uitbestedingspartijen		●	
		Beoordeling uitbesteding (cf SLA)		●	
		Continuïteit dienstverlening	●		
		Afhankelijkheid		●	
		Wendbaarheid uitbestedingspartij			●
		Uitvoeringskosten	●		
	Operationeel	Kwaliteit/kwantiteit personele bezetting		●	
		Kwaliteit en naleving AO/IB processen		●	
		Continuïteit bedrijfsvoering (BCM)		●	
		Informatie t.b.v. sturing en besluitvorming		●	
		Communicatie		●	
		Kwaliteit dienstverlening		●	
		Advies		●	
		Onderuitbesteding		●	
		Data- en modelkwaliteit		●	
		IT	Cyber- en Information Security		
	IT Operations en Service Delivery			●	
	Juridisch	Afdwingbaarheid contracten		●	
		Indekking van aansprakelijkheid		●	

pme. INTEGRAAL RISICOMANAGEMENT DASHBOARD			Risicobeoordeling		
			Laag	Middel	Hoog
COMPLIANCE	Compliance	(Financieel toezicht)		●	
		Naleving wet- en regelgeving		●	
		Naleving beleid, procedures en overeenkomsten	●		
	Integriteit	Integriteit		●	
		Beloning	●		

De risico's waarbij het actuele risicoprofiel de risicobereidheid overschrijdt betreffen [\(zie onderste tabel hier boven\)](#):

Naleving wet- en regelgeving: De naleving van Wwft en de Sanctiewet bij onze uitvoerders is nog onvoldoende aantoonbaar. Dit wordt verbeterd door de implementatie van een pakket voor sanctiescreening en een dashboard voor de rapportages. Daarnaast is in een aantal gevallen de UPO-verzending vertraagd. Er worden verbeteracties doorgevoerd in de kwaliteit van de gegevensaanlevering door werkgevers en de verificatie van deze gegevens.

Integriteit: Integriteitsrisico scoorde in de SIRA van

MN "oranje", maar is onderdeel van de verbeterprogramma's op compliance (wetgevingsrisico) en informatiebeveiliging bij MN.

In 2022 werden de Periodieke RSA 'SIRA over 2021' (zie ook paragraaf 7.3.7 SIRA) afgerond.

7.3.7 Systematische Integriteits Risico Analyse (SIRA)

Op grond van de Pensioenwet moet een pensioenfonds zorgen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering en deze waarborgen. Los van deze wettelijke eis hechten wij hoge waarde aan het hebben van een beheerste en integere bedrijfsvoering. Net als in voor-

gaande jaren geldt dat wij in hoge mate een zogeheten risico-averse positie innemen met betrekking tot integriteitsrisico's. Dit betekent concreet dat wij integriteitsrisico's zoveel als mogelijk willen voorkomen en veel belang hechten aan de beheersing van deze risico's en de voorkoming ervan. Het uitgangspunt is, teneinde onze reputatie en goede naam te beschermen, een lage risicobereidheid ten aanzien van risico's die betrekking hebben op integriteit. Concreet betekent dit ook dat deze zeer lage bereidheid rond het lopen van risico's met betrekking tot integriteit een vast en integraal onderdeel uitmaakt van onze beleids- en besluitvorming.

In 2021 en begin 2022 is een uitgebreide SIRA uitgevoerd over 2021 waarin op integrale wijze de risico's rond integriteit worden geanalyseerd. Alle in eerdere jaren geïdentificeerde integriteitsrisico's, scenario's en bijbehorende zogeheten netto risico scores, evenals de aantoonbaarheid van de werking van de beheersmaatregelen zijn geheel opnieuw bekeken, beoordeeld en bijgesteld daar waar dat relevant was. Door iedereen die daarbij betrokken was (bestuur en bestuursbureau) werd vastgesteld dat het belangrijk is om gezamenlijk stil te staan bij de integriteitsrisico's en vooral de effectieve beheersing daarvan. Het belang van het uitvoeren van de SIRA conform een vastomlijnd proces is opnieuw onderstreept. Wij wisselen hierbij een periodieke reguliere versie van de SIRA af met een periodieke light versie SIRA. Naar aanleiding van de uitgevoerde SIRA zijn vervolgacties vastgelegd. Door vastlegging en monitoring wordt bereikt dat het SIRA-proces verder en steviger wordt verankerd in onze activiteiten.

7.3.8 Top of Mind risico's

Het uitvoerend bestuur stelde aan de hand van de integrale risicorapportages in 2022 onderstaande 'top of mind' risico's vast. Dit betreffen de belangrijkste risico's rekening houdend met de maatregelen (netto-risico's). De 'top of mind' risico's worden gekenmerkt door het relatief grote risico voordat maatregelen worden getroffen (bruto-risico) en een relatief grote onzekerheid ten aanzien van de werking van de geïmplementeerde beheersmaatregelen.

1. Nieuw Pensioenstelsel

Argumentatie: Onzekerheden omtrent het pad gericht

op het inregelen van het nieuwe pensioenstelsel o.a. in relatie tot aspecten als draagvlak en rollen stakeholders, uitvoerbaarheid, evenwichtig bestuurlijk besluitvormingsproces, mogelijke verlaging van pensioenen en impact op het beleggingsbeleid van PME.

Sinds 2021 is dit als een strategisch project binnen PME gepositioneerd. Gezien de belangrijke strategische implicaties van het project, schenkt het uitvoerend bestuur onder meer via de stuurgroep directe aandacht aan de projectorganisatie. Aandachtspunt daarbij is de afstemming van onze strategische agenda en tijdspaden met die van de sociale partners. Omdat wij op een kritisch pad aansturen, moet tijdig de benodigde besluitvorming tussen ons en sociale partners plaatsvinden. Daarnaast bestaat het risico op complexe of onuitvoerbare wet- en regelgeving, dan wel vertraging in het wetgevingsproces. Ten slotte onderkennen wij het risico van het niet bereiken van de benodigde inwaardekkingsgraad. In 2022 zijn deze risico's doorlopend gemonitord.

2. Informatiebeheersing en cyberrisico's

Argumentatie: (sterke) toename van cybercrime/cyberdreigingen gericht op het binnendringen van computersystemen vraagt om tijdige en adequate beheersing. Cybercriminelen zijn niet alleen uit op direct financieel gewin; het beschikken over informatie van o.a. deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers kan gebruikt worden voor diverse doeleinden.

Wij zijn in 2021 gestart met het project verbeteren informatiebeheer om de opzet en uitvoering van ons informatiebeleid op een hoger niveau te brengen. In 2022 hebben we onze uitgangspunten met betrekking tot het informatiebeleid vastgesteld. Daarmee is een kader neergezet voor het toetsen van de wijze waarop informatiebeheersing wordt vormgegeven, zowel voor PME zelf als voor de uitvoeringsorganisaties en hun onderaannemers. In 2023 worden in het project nog een aantal thema's nader uitgewerkt en onder de aandacht gebracht. Het betreft specifieke werkafspraken ten aanzien van onder meer data-classificatie, datakwaliteit, logische en fysieke toegangsbeveiliging en de beschikbaarheid van bedrijfskritische processen en data.

3. Ontwikkelingen m.b.t. financiële risico

Argumentatie: Enerzijds kan het balansrisico onder

druk komen te staan als de economische groei en rendementen op beleggingen tegenvallen. Anderzijds kunnen klimaatrisico's zich sneller realiseren dan eerder verwacht met nadelige gevolgen voor de balanswaarde en de te verwachte rendementen.

De huidige mondiale economische constellatie vertoont duidelijk kenmerken van stagflatie, als gevolg van aanbodschokken veroorzaakt door de pandemie en Oekraïne-oorlog. Er zijn gegronde zorgen dat een aanhoudende energiecrisis, arbeidskrachttekorten, een loonexplosie om de koopkracht te herstellen en andere 'tweede ronde' effecten tot een meerjarige periodes van (veel) te hoge inflatie leiden. Bovendien kunnen geopolitieke spanningen zich uiten in diepere breuklijnen in het mondiale economische systeem. Dergelijke de-globalisering zou de inflatoire tendens extra kracht bij kunnen zetten. Gegeven de huidige inschatting van kans en de mogelijke impact van een dergelijk scenario, zal PME in de eerste helft van 2023 uitwerking geven aan het thema 'Oorlog VS-China om Taiwan'.

Daarnaast zien we klimaatverandering nog steeds als potentieel ontwrichtend voor het financiële stelsel en de reële economie. Wij onderzoeken proactief onze weerbaarheid tegen klimaatrisico's, onder meer door het jaarlijks uitvoeren van klimaatstresstesten en de implementatie van onze klimaatactieplannen voor de relevante beleggingscategorieën.

7.4 Audit

Sinds 2019 zijn Nederlandse pensioenfondsen verplicht om een interne auditfunctie in te richten. Wij hebben deze verplichting ingevuld met de benoeming van een sleutelfunctiehouder interne audit (SFH IA) en de vaststelling van een auditcharter.

De interne auditfunctie omvat onder andere het, door middel van audits, periodiek evalueren van de effectiviteit en efficiëntie van de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering (incl. uitbestede werkzaamheden). Zowel processen bij de uitvoerders van uitbestede werkzaamheden als bij de eigen organisatie kunnen onderwerp van een audit zijn.

De keuze voor de auditonderwerpen wordt risico gebaseerd bepaald. Welke audits er in een jaar worden uitgevoerd, wordt opgenomen in ons auditplan. Al onze audits lopen via de interne auditfunctie PME. De SFH IA voert zelf geen audits uit. Tot 2022 was de Interne Audit functie van MN de belangrijkste vervuller van de interne audit functie PME. Vanaf 1 januari 2022 blijft MN audits voor ons vervullen op het gebied van Vermogensbeheer en informatiebeheer. En met TKP zijn afspraken gemaakt over de audit dienstverlening inzake het pensioenbeheer. Daarnaast is BDO aangetrokken als vervuller voor audits buiten de uitvoeringsorganisaties.

Voor de totstandkoming van het audit jaarplan 2022 bepaalde de SFH IA waar onze zorgpunten zitten ten aanzien van de integere en beheerste bedrijfsvoering en werd beoordeeld of het uitvoeren van een audit op die gebieden zou kunnen bijdragen aan meer zekerheid over de efficiëntie en effectiviteit van bepaalde processen respectievelijk beheersmaatregelen. De SFH IA sprak hierover met het uitvoerend bestuur, de accountant, de sleutelfunctiehouder actuarieel en met de compliance officer. Daarnaast betrok de SFH IA ook uitkomsten van de tussentijdse bespreking van de ISAE 3402 en aandachtspunten vanuit de audits 2021 en andere rapportages bij de inventarisatie.

In januari 2022 stelden wij het jaarplan interne audit vast. Naast de audits in de eigen organisatie worden er namens de SFH IA ook audits uitgevoerd bij MN en TKP in verband met de uitbestede processen. TKP heeft in 2022 twee Multi Client Audits (MCA) uitgevoerd. Naast een zestiental geplande audits door de IAF MN op de uitbestede processen bij MN, stelden we een audit op de opzet, bestaan en werking van het integraal risicomanagement vast.

De audit in opdracht van de sleutelfunctiehouder interne audit (en uitgevoerd door BDO) op volwassenheid risicomanagement stond oorspronkelijk gepland voor eind 2022 (Q4). Voor wat betreft IRM heeft in eerste instantie het uitvoerend bestuur eind 2022 in gesprek met DNB aangegeven dat de audit zeker zal worden uitgevoerd maar in 2023 en dat dit inhoudt dat eind Q2 2023 wordt gestart.

7.5 Extern toezicht

7.5.1 Naleving wet- en regelgeving en communicatie met de toezichthouder

Toezicht DNB in 2022

De Nederlandsche Bank (DNB) is verantwoordelijk voor het prudentieel toezicht. Wij hadden in 2022 meerdere keren en in verschillende samenstellingen regulier overleg met DNB. Ieder kwartaal vindt gepland overleg plaats tussen DNB en het uitvoerend bestuur, ieder halfjaar met een delegatie van het algemeen bestuur, eenmaal per jaar met een delegatie van het niet-uitvoerend bestuur en eenmaal per jaar met de externe accountant en actuaris van het fonds. In 2022 hield DNB in het bijzonder toezicht op de afhechting van de transitie van het pensioenbeheer van ons fonds van MN naar TKP en de voorbereidingen op het nieuwe pensioenstelsel. Gedurende het jaar werd de toezichthouder continu op de hoogte gesteld van de ontwikkelingen op deze gebieden.

Andere onderwerpen waarover met de toezichthouder overleg plaatsvond waren de financiële positie van het fonds, maatschappelijk verantwoord beleggen, besluitvorming ten aanzien van de verhoging van pensioenaanspraken en -rechten en verbeteringen in het risicomanagement.

Toezicht Autoriteit Financiële Markt (AFM)

De AFM is verantwoordelijk voor het gedragstoezicht. Wij hadden in 2022 meerdere keren contact met de AFM over verschillende onderwerpen.

In 2021 deed AFM onderzoek in de pensioensector naar de afhandeling van klachten. Op 20 oktober 2021 voerden wij met AFM een gesprek over de inrichting en uitvoering van de klachtenregeling, legden wij verschillende klachtendossiers aan hen voor en bespraken wij de dienstverleningsafspraken die wij met de uitvoeringsorganisatie hebben gemaakt over de afhandeling van de klachten. Op 18 maart 2022 bracht AFM een rapport uit naar aanleiding van het onderzoek in de sector en ontvingen wij een schriftelijke terugkoppeling. AFM oordeelde positief over het inzicht dat wij geven in ons jaarverslag, de laagdrempeligheid van de opties op de website voor deelnemers om een klacht in te dienen, het feit dat wij elke

uiting van ontevredenheid aanmerken als een klacht en dat wij geen onderscheid maken in de manier waarop een klacht moet worden ingediend (website, telefonisch, mail of brief). AFM concludeert dat wij in lijn handelen met de aanbevelingen die zij in het sectorbrede rapport doen. Het gesprek met AFM heeft ertoe geleid dat zij een goed beeld hebben gekregen van de wijze waarop wij met klachten omgaan. AFM waardeert de manier waarop wij onze klachten ook evalueren en het lerend vermogen gebruiken om de dienstverlening aan deelnemers te verbeteren. Onze werkwijze heeft bijgedragen aan de aanbevelingen die AFM doet aan de sector.

Op 26 september 2022 informeerden wij de AFM dat een deel van de UPO's niet tijdig, voor 1 oktober 2022, konden worden verzonden naar de deelnemers. De vertraging was hoofdzakelijk een gevolg van het feit dat de UPA aansluiting voor een deel van de werkgevers nog niet was ingeregeld eind september en daarmee de basisgegevens niet konden worden geverifieerd. Daarnaast moesten voor enkele groepen additionele controles worden uitgevoerd als gevolg van de transitie naar de nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie. De betrokken deelnemers zijn geïnformeerd over de vertraging en de UPO's zijn uiterlijk begin 2023 alsnog verstuurd naar de deelnemers. In haar reactie heeft de AFM op 9 november 2022 op basis van bovenstaande van ons heeft geïnformeerd dat AFM oordeelt dat pensioenfondsen PME artikel 38 Pw juncto artikel 48 Pw heeft overtreden. We hebben in lijn met de afspraken met AFM, de AFM eind januari 2023 geïnformeerd over de voortgang in de verzending van de UPO's, die nog resteerden.

Op 3 oktober 2022 heeft de AFM ons gevraagd om een toelichting op de informatieverstrekking aan de deelnemers in relatie tot de toeslagverlening op grond van het gewijzigde FTK vanwege de voorgenomen transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Op 14 oktober hebben wij middels een brief toelichting gegeven op de informatieverstrekking.

7.5.2 Sanctiewetgeving

Als pensioenfondsen hebben wij specifieke verplichtingen op grond van de Sanctiewet 1977 (SW) en EU sanctieverordeningen ten aanzien van het naleven van uitgevaardigde sanctiemaatregelen. Onder sancties

worden politieke instrumenten verstaan die zijn opgenomen in het buitenland- en veiligheidsbeleid van onder andere de Verenigde Naties, de Europese Unie en Nederland. De sancties zijn dwingende instrumenten die worden ingezet als reactie op schendingen van het internationale recht, mensenrechten, of om verandering te brengen in beleid wanneer wettelijke of democratische beginselen niet worden nageleefd. Ook worden sancties uitgevaardigd in de bestrijding van terrorisme, te denken valt daarbij onder meer aan wapenembargo's, handelsrestricties en financiële sancties. Pensioenfondsen spelen bij de uitvoering van sanctiemaatregelen een belangrijke rol omdat pensioenfondsen door overheden en de toezichthouders worden beschouwd als poortwachter en in de positie zijn om ongewenste elementen in het financiële stelsel te identificeren en ongewenste transacties tegen te gaan.

De Regeling Toezicht Sanctiewet 1977 is voor ons als pensioenfonds belangrijk omdat deze regeling bepaalt dat pensioenfondsen op doorlopende basis maatregelen moeten hebben getroffen om de SW na te leven door relaties van het fonds te controleren op mogelijke overeenkomsten met personen en entiteiten op de verschillende sanctielijsten en 'hits' daarbij onverwijld te melden aan DNB.

Naast de SW volgen wij en onze uitvoeringsorganisaties in de praktijk hierbij de Algemene leidraad Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft), de DNB Leidraad Wwft en SW en de Handreiking SW voor Pensioenfondsen met daarin good practices. Deze leidraden en de genoemde handreiking zijn geen wetgeving maar bieden ons en onze uitvoeringsorganisaties wel de nodige duidelijkheid en voorbeelden om de verplichtingen van de sanctiewetgeving te implementeren.

De inval in Oekraïne van begin 2022 leidde tot een forse uitbreiding van de sanctiewetgeving. Wij moesten bij de Nederlandsche Bank melding maken als wij constateren dat een identiteit van een relatie overeenkomt met een (rechts)persoon of entiteit als bedoeld in de sanctiewetgeving.

We hebben maatregelen genomen om de naleving van de sanctiewetgeving te waarborgen, voor zover deze van toepassing is op ons. Dit betreft zowel de

processen rondom het pensioenbeheer als rondom het vermogensbeheer. Omdat deze processen grotendeels zijn uitbesteed aan externe partijen, hebben wij hier rekening mee gehouden in ons uitbestedingsbeleid en uitbestedingsovereenkomsten met externe partijen.

In dit kader is gedurende het boekjaar specifieke bestuurlijke aandacht besteed aan de ontwikkelingen rondom de oorlog in Oekraïne en daaruit voortkomende sanctiemaatregelen (op zowel nationaal als internationaal niveau).

Vermogensbeheer

Voor onze vermogensbeheer activiteiten geldt dat wij:

- moeten overwegen wat de gevolgen voor ons beleggingsbeleid zijn;
- moeten overwegen wat de gevolgen zijn voor landen en entiteiten die (wel) relaties met de Russische Federatie (blijven) onderhouden;
- geen zaken meer doen met personen of hun ondernemingen die op de sanctielijst zijn vermeld;
- geen goederen verhandeld en/of diensten verlenen (al dan niet via investeringen) aan personen of hun ondernemingen noch aan bepaalde gebieden als deze goederen voorkomen op de sanctielijst;
- bij DNB moeten melden als er gesanctioneerde personen of instanties betrokken zijn bij directe of indirecte investeringen.

Wij belegden al lange tijd niet meer in Russische staatsobligaties en aandelen in Russische staatsbedrijven op grond van de te lage score op de 'Democracy Index'. Daarnaast hebben wij in 2021 alle beleggingen in producenten van fossiele olie en gas, waaronder die in Rusland, al afgebouwd. Dit was een gevolg van het PME-besluit om nadrukkelijker in te zetten op investeringen in de energietransitie.

Aan het begin van het boekjaar bezat het fonds directe beleggingen in Rusland, Wit-Rusland en Oekraïne. Op 4 maart 2022 maakten wij bekend dat wij besloten hadden om onze Russische beleggingen te verkopen. Wij hadden toen nog een beperkt aantal aandelen in Russische bedrijven.

De rating van Oekraïne is begin 2022 jaar gedaald naar CCC. Hierdoor is Oekraïne sinds de benchmark herijking per 1 juli niet langer toegestaan als

off-benchmark land in de EMD LC portefeuille (wel in de HC-portefeuille). Normaal gesproken heeft de manager 30 dagen de tijd om dergelijke posities te verkopen. Echter als gevolg van de inval van Rusland in Oekraïne heeft het land kapitaalcontroles ingesteld waardoor het momenteel niet mogelijk is om de lokale valuta UAH om te zetten naar USD (of EUR). Dit betekent dat de managers de (beperkte) posities niet tijdig kunnen verkopen en zal er dus een breach op de mandaatrichtlijnen ontstaan. De exposure naar obligaties in UAH bedraagt circa 0,5% van de portefeuille.

Vanuit onder andere de VS en Europa is een uitgebreid pakket aan directives en sancties uitgevaardigd tegen de leiders van Rusland. Dit pakket treft personen, entiteiten en/of alle organisaties gelieerd aan een gesanctioneerde entiteit. In het algemeen gesteld zijn de sancties bedoeld om financiële transacties met deze personen en entiteiten vanuit de deelnemende landen volledig te bevriezen. Wij deden geen zaken met Russische entiteiten (vermogensbeheerders, brokers, etc).

Onze portefeuilles worden op dagbasis gescreend op gesanctioneerde bedrijven. Belangrijk hierbij te benoemen is dat bij een eventuele 'hit' het voor ons voorlopig niet mogelijk is de belegging van de hand te doen, aangezien er geen transacties mogelijk zijn in Russische effecten voor internationale investeerders.

Daarnaast is er ook een risico in het stemmen bij het (her)benoemen van gesanctioneerde personen in het bestuur van entiteiten in portefeuille. Wij hebben getoetst bij de stemuitvoerder in hoeverre de sanctiewetgeving daar voldoende is geïmplementeerd. De custodian van PME heeft hierin ook een functie.

Pensioenadministratie

Voor onze pensioenadministratie geldt dat wij:

- moeten zekerstellen dat de sanctielijsten worden getoetst op de deelnemersadministratie en werkgeversadministratie;
- moeten zekerstellen dat personen op de sanctielijst en die wij als deelnemer identificeren worden gemeld aan de toezichthouder; en
- moeten borgen dat de betreffende aanspraak wordt bevroren en pensioenbetalingen (ongeacht of die direct of indirect zijn) worden stopgezet.

Verder zijn op 2 maart 2022 door de Europese Unie zeven Russische banken van het internationale betaalsysteem SWIFT afgesloten. Onze uitvoeringsorganisatie TKP heeft tot op heden één gepensioneerde geïdentificeerd die bankiert bij één van de afgesloten banken. De betaling van de pensioenuitkering is stopgezet, de betrokken gepensioneerde is geïnformeerd en melding hiervan is gedaan bij DNB. Hierna zijn geen nieuwe cases signaleerd.

TKP en MN houden ons op de hoogte van actuele ontwikkelingen op het gebied van monitoring cybercrime, uitbetaling van uitkeringen, vragen van deelnemers en werkgevers, compliance van onderuitbestedingspartijen en eventuele aanvullingen op eisen vanuit DNB.

7.5.3 Toezicht door Autoriteit Persoonsgegevens / Privacy officer PME

Sinds 1 mei 2018 hebben wij een interne privacy officer, te weten Christian Sandee. Deze privacy officer is tot en met 30 september 2022 in deze functie werkzaam geweest en daarna heeft hij zich geconcentreerd op de functie van bestuurssecretaris. Per 1 oktober 2022 heeft PME zowel de rol van privacy officer als die van compliance officer steviger verankerd door de aanstelling van een nieuwe medewerker die beide rollen vanuit de tweede lijn uitoefent. Per 1 oktober 2022 zijn dan ook de werkzaamheden van Christian Sandee overgedragen aan de nieuwe privacy officer van PME, Jurriaan Cornelisse.

De meeste gegevensverwerkingen van PME vinden plaats in het kader van de uitvoering van de pensioenregeling van PME door de pensioenuitvoeringsorganisatie. Tot en met 2021 was de pensioenuitvoering ondergebracht bij de pensioenuitvoeringsorganisatie MN, die dan ook als verwerker van persoonsgegevens van de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden optrad. Per 1 januari 2022 is onze pensioenuitvoering overgedragen aan de nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie TKP en 2022 was daarmee een zogeheten transitiejaar waarin ook de data van MN naar TKP werden overgedragen. TKP is na de overname van de pensioenadministratie een belangrijke verwerker van de persoonsgegevens geworden. De verwerking van persoonsgegevens door de voormalige pensioenuitvoeringsorganisaties is

per 1 januari 2022 als pensioenuitvoeringsorganisatie gestopt waarbij wij met MN afspraken hebben gemaakt over de verwijdering van de beperkte resterende persoonsgegevens bij MN na afronding van de transitie. Beide partijen zien toe op de zorgvuldige en spoedige verwijdering van de gegevens.

Datalekken die plaatsvinden worden door de privacy officer binnen PME geregistreerd en, indien nodig op grond van de AVG, gemeld bij de Autoriteit Persoonsgegevens (AP). De toezichthouder zag in 2022 geen reden voor nader onderzoek bij PME.

Verklaring privacy officer PME

Over het jaar 2022 verklaren de voormalige en de huidige privacy officer van PME (Christian Sandee respectievelijk Jurriaan Cornelisse) als volgt:

“Als privacy officers van PME hebben wij in 2022 toegezien op de naleving van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) door PME. PME beschikt over privacy beleid, een privacy statement, een werkende procedure rondom datalekken, een verwerkingenregister en verwerkersovereenkomsten met alle partijen die, voor zover bekend, gegevens namens PME beheren en/of verwerken. Hiermee geeft PME tevens invulling aan de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen, zoals per 1 juli 2019 vastgesteld door de Pensioenfederatie.

Begin 2021 werd door een externe partij een audit op het PME privacybeleid, in opzet bestaan en werking afgerond. Hierin werd geconcludeerd dat de inrichting van het beleid en procedures binnen PME grotendeels voldoet aan de wettelijke verplichting uit de AVG en de Gedragslijn van de Pensioenfederatie. Op de punten waar nog niet geheel werd voldaan is in 2021 en 2022 actie ondernomen. PME voldoet aan de gedragslijn. Het beleid en de procedures met betrekking tot AVG zijn inmiddels ook ingericht in de praktijk en worden gevolgd door de uitvoeringsorganisaties die gegevens verwerken.

Begin 2022 werd de IT dienstverlener voor vastgoedbeheerders, Aareon, getroffen door een cyberaanval. Ook PME werd hier (indirect) door getroffen, omdat een aantal vastgoedbeheerders die werkzaamheden verrichten voor PME gebruik maakt van deze partij. Gegevens van één server bij Aareon werden buiten-

gemaakt, waaronder gegevens van 2.687 verhuureenheden waar PME eigenaar van is. Daarbij waren gegevens van 2.287 huurders van PME betrokken. Deze huurders zijn allemaal in kennis gesteld door de vastgoedbeheerders die de verhuur verzorgen van de betreffende woningen, de Autoriteit Persoonsgegevens ontving een uitgebreide en gespecificeerde melding en ook AFM en DNB zijn hierover geïnformeerd. Samen met Syntrus Achmea Real Estate & Finance (SAREF) zijn de potentiële gevolgen van het incident in 2022 in de gaten gehouden. Zo zijn er scans uitgevoerd op het darkweb om te onderzoeken of de data wordt aangeboden. Tot op heden blijkt dit nog niet het geval te zijn. De operationele impact van het incident lijkt beperkt, maar er is in 2022 verder nog gemonitord. De gebeurtenissen waren aanleiding voor PME om samen met alle betrokken partijen bij het vastgoedbeheer de risico's op herhaling van datalekken zo veel als mogelijk te voorkomen en daarmee leering te trekken uit de gebeurtenissen. Begin 2023 is hiertoe een plan van aanpak opgesteld.”

Christian Sandee

Privacy officer PME tot 1 oktober 2022

Jurriaan Cornelisse

Privacy officer met ingang van 1 oktober 2022

7.5.4 Compliance officer PME

Per 1 januari 2020 benoemden wij een compliance officer, te weten Annemie Plat. De compliance officer is tot en met 30 september 2022 in deze functie werkzaam geweest en daarna heeft zij zich geconcentreerd op de functie van bestuurssecretaris en die van manager governance, legal & compliance binnen het bestuursbureau van PME. Zoals hiervoor al is vermeld, hebben wij per 1 oktober 2022 zowel de rol van privacy officer als die van compliance officer steviger verankerd door de aanstelling van een nieuwe medewerker die beide rollen vanuit de tweede lijn uitoefent. Per 1 oktober 2022 zijn dan ook de werkzaamheden van Annemie Plat overgedragen aan de nieuwe compliance officer van PME, Jurriaan Cornelisse.

De compliance officer rapporteert ieder kwartaal aan het uitvoerend bestuur en de ARC-commissie. De officer rapporteert daarnaast ook jaarlijks aan het algemeen bestuur, organiseert awareness-bijeenkomsten

voor het algemeen bestuur en werkt mee aan de jaarlijkse herijking van de SIRA.

De compliancefunctie is een onafhankelijke tweede-lijns functie gericht op de naleving van relevante wet- en regelgeving, de interne regels van PME, zoals de gedragscode, en integer handelen. De compliance officer beoordeelt, monitort en rapporteert over het voorgaande.

De genoemde taken hebben ten doel om een integere bedrijfscultuur te bevorderen waarin de professionele individuele verantwoordelijkheid wordt gestimuleerd voor zowel verbonden personen als ook de zakelijke relaties van PME. Wij hechten als PME grote waarde aan een integere bedrijfscultuur omdat die van belang is voor onder meer:

- consistent en evenwichtig handelen;
- tone at the top;
- zorgvuldigheid van processen en beheersmaatregelen;
- transparantie;
- bespreekbaarheid; en
- handhaving, waaronder het naleven van wet- en regelgeving.

Verklaring compliance officer PME

Over het jaar 2022 verklaren de compliance officers Annemie Plat en Jurriaan Cornelisse:

“Wij hebben in de hoedanigheid van compliance officer van PME in 2022 toegezien op de naleving van de gedragscode door alle verbonden personen en insiders binnen PME. PME beschikt over een gedragscode, die geldt voor alle verbonden personen van PME. Deze gedragscode is openbaar en staat op de website van PME. De code bevat normen met betrekking tot onder meer nevenfuncties, financieel belang, relatiegeschenken, giften, uitnodigingen en privébeleggingstransacties.

Gedurende 2022 zijn door ons in dit kader verschillende meldingen ontvangen en zijn wij ook gevraagd om advies voorafgaand aan gebeurtenissen die op basis van de gedragscode gemeld moeten worden. Er zijn door ons in 2022 geen zaken geconstateerd die zouden kunnen wijzen op belangenverstrengeling of

anderszins een conflict opleveren met de code. Alle verbonden personen hebben aan mij verklaard de gedragscode over het jaar 2022 te hebben nageleefd. Hierbij valt nog op te merken dat de awareness binnen PME rond integriteitsrisico's en de regels van de gedragscode dermate groot is, dat er zeer actief meldingen worden gedaan en ook voorafgaand aan de situaties waarop de code betrekking heeft. Dat is een positieve constatering in het licht van het feit dat wij bij PME een risico-averse positie innemen met betrekking tot integriteitsrisico's. Dit betekent concreet dat PME integriteitsrisico's zoveel als mogelijk wil voorkomen en veel belang hecht aan de beheersing van deze risico's en de voorkoming ervan.”

Annemie Plat

Compliance officer PME tot 1 oktober 2022

Jurriaan Cornelisse

Compliance officer met ingang van 1 oktober 2022

7.5.5 Vertrouwenspersoon PME

Verklaring vertrouwenspersoon PME – tot 1 juli 2022

“Met ingang van 1 juli 2022 ben ik, Peggy Bracco Gartner, afgetreden als vertrouwenspersoon. Met ingang van 7 juli 2022 is ter opvolging door PME besloten om een externe vertrouwenspersoon aan te stellen. Over de eerste zes maanden van 2022 verklaar ik dat er geen meldingen voor misstanden ontvangen zijn dan wel andere aanwijzingen zijn geweest dat hiervan mogelijk sprake zou kunnen zijn.

Verder heb ik in de eerste helft van 2022 geadviseerd om een aparte klachtenregeling inzake ongewenste omgangsvormen op te stellen aangezien de gedragscode dit onderwerp (terecht) niet bestrijkt. Mijn advies zal in 2023 in samenwerking met de nieuwe vertrouwenspersoon worden opgevolgd. Tot slot heb ik geadviseerd om de nieuwe externe vertrouwenspersoon op persoonlijke wijze te introduceren bij de medewerkers van PME. Dit zou moeten leiden tot een beter gesprek tussen hen over het onderwerp (ongewenste) omgangsvormen na het vele thuiswerken in de coronaperiode, de werkdruk en personele wijzigingen.”

Peggy Bracco Gartner

Vertrouwenspersoon tot 1 juli 2022

Verklaring vertrouwenspersoon PME – met ingang van 7 juli 2022

“Sinds 7 juli 2022 treed ik, Adinda Lammens, op als vertrouwenspersoon voor PME Pensioenfonds. Als vertrouwenspersoon kan ik worden benaderd door bestuurders en verbonden personen om te sparren over ongewenst gedrag, onregelmatigheden, integriteitsincidenten of misstanden. Afgelopen jaar stond in het teken van kennismaking met de organisatie. Op 5 september 2022 heb ik kennis gemaakt met het bestuursbureau en mijn rol en werkzaamheden van vertrouwenspersoon in een online bijeenkomst toegelicht. Op 4 oktober 2022 heb ik fysiek kennisgemaakt met het bestuur en op 13 oktober online met het verantwoordingsorgaan. Daarnaast heb ik de diverse regelingen op het gebied van ongewenst gedrag en integriteit bestudeerd en geadviseerd ten aanzien van het beleggen van het meldpunt bij de compliance officer. Gedurende 2022 heb ik PME Pensioenfonds geïnformeerd over de actualiteiten, met name over de aanstaande Wet bescherming klokkenluiders, maar ook over meer algemene onderwerpen via onze periodieke nieuwsbrieven en themabijeenkomst.

In 2022 hebben geen gesprekken plaatsgevonden met verbonden personen over ongewenst gedrag dan wel vermoedens van onregelmatigheden, integriteitsincidenten of misstanden.

Voor komend jaar zal de nieuwe klokkenluidersregeling worden opgesteld op basis van onze modelregeling. Daarnaast stel ik voor om beleid ten aanzien van ongewenste omgangsvormen en een aparte klachtenregeling voor ongewenste omgangsvormen op te stellen aan de hand van onze modelregelingen. Komend jaar organiseer ik ook graag weer een bijeenkomst voor alle verbonden personen. Ik stel voor dat we dan stil staan bij de nieuwe klokkenluidersregeling en eventueel nog een nader te bepalen onderwerp.

Op basis van mijn uitgevoerde werkzaamheden en het feit dat er geen gesprekken hebben plaatsgevonden met verbonden personen heb ik op dit moment geen advies aan het bestuur.”

Alinda Lammens

Vertrouwenspersoon met ingang van 7 juli 2022

Hoofdstuk 8

Vooruitblik

8.1 Commissie parameters

De commissie Parameters 2022 bracht eind november 2022 een advies uit over:

- a) de minimaal te hanteren verwachte loon- en prijsinflatie en de maximaal te hanteren verwachte rendementen;
- b) de UFR-methode; en
- c) de scenario's.

De beoogde invoering is 1 juli 2023; dit is gekoppeld aan de invoering van de nieuwe pensioenwet. Wij hebben een impactscan hiervoor uitgevoerd. DNB besloot om de nieuwe UFR-parameters, die op 30 november 2022 zijn geadviseerd door de Commissie Parameters, per 1 januari 2023 door te voeren. Dit is een eenmalig effect en heeft een daling van de dekkinggraad van 0,3 procentpunt tot gevolg.

8.2 Afwikkeling transitie naar TKP

EY stelde op 30 augustus 2022 een assurance-rapport over de conversie van het deelnemersbestand per 1 januari 2022 van MN naar TKP op. EY gaf een oordeel met beperking af. TKP startte een nazorgtraject op om alle geconstateerde verschillen te analyseren en af te handelen, zodat de gegevens juist en volledig worden opgenomen in de deelnemersadministratie van het fonds. In totaal werden 68.149 pensioennummers geïdentificeerd en verdeeld in 5 groepen. Begin februari 2023 sloot TKP het nazorgtraject af met een eindrapportage, waarbij is geconstateerd dat bijna alle personen juist en volledig zijn geregistreerd, op nog 69 individuele dossiers na. Hiervoor wordt nog nader dossieronderzoek verricht. Wij beoordeelde de eindrapportage van TKP en stelde nog enkele aanvullende vragen, die TKP inmiddels afdoende heeft beantwoord. Daarmee is het nazorgtraject afgehandeld. Tijdens de controlewerkzaamheden van het jaarwerk 2022 door EY wordt aandacht gegeven aan dit nazorgtraject.

8.3 Datalek

Eind maart 2023 werden wij geïnformeerd over een datalek. Bij dit datalek zijn mogelijk persoonsgegevens van ongeveer 95.000 deelnemers, gewezen deel-

nemers en pensioengerechtigden betrokken. Het datalek als gevolg van een cybersecurityincident (digitale inbraak) is ontstaan bij een partij die door een onderzoeksbureau was ingeschakeld in het kader van een risicopreferentieonderzoeken voor PME. Op moment van schrijven van dit jaarverslag bestaat nog geen duidelijk of en in hoeverre onze data daadwerkelijk gestolen zijn en/of ingezien zijn door onbevoegden. Wij doen onze uiterste best om alle relevante informatie boven water te krijgen.

Wij hebben ook alle 95.000 betrokken persoonlijk geïnformeerd. Ook werkgevers zijn geïnformeerd. Daarnaast hebben wij melding van het datalek gedaan bij de Autoriteit Persoonsgegevens, is er aangifte gedaan bij de politie en zijn DNB en de accountant door ons geïnformeerd.

8.4 Nieuw pensioenstelsel

De voorbereidingen op het nieuw pensioenstelsel lopen in 2023 door. In het eerste kwartaal 2023 zijn proces- en planningsafspraken gemaakt met de sociale partners aangaande de onderhandelingen voor de nieuwe pensioenregeling. Daarnaast zijn er in 2023 belangrijke stappen gezet met de oplevering van het plan van aanpak connectiviteit / gegevensuitwisseling TKP en MN en de uitwerking van het samenwerkingsdocument. Het samenwerkingsdocument is het gedeeld met DNB.

8.5 Datakwaliteit

In 2022 werkten we samen met de Pensioenfederatie aan een kader Datakwaliteit. In 2023 zetten we de werkzaamheden vanuit het kader Datakwaliteit voort. We onderscheiden hierbij een zestal fasen. We zijn nu bezig met fase 1 waarin het beleid voor datakwaliteit is vastgesteld en waar nu een inventarisatie van de Kritische Data Elementen (KDE's) wordt uitgevoerd. Deze KDE's zijn de basis voor de risico-inventarisatie in fase twee en de data-analyses en deelwaarnemingen in fase drie. Hetgeen in fase vier tot een rapportage zal leiden. Maandelijks vindt afstemming plaats met de accountant EY, en er worden afspraken gemaakt over de opdrachtbeschrijving voor de werkzaamheden, zoals de accountant deze zal uitvoeren in

fase vijf. In fase zes nemen wij een besluit over de datakwaliteit voor invaren.

8.6 UPO

In 2022 zijn niet alle UPO's verstuurd, een deel van de UPO's is in het eerste kwartaal 2023 alsnog verstuurd met uitzondering van een klein aantal UPO's voor actieve en gewezen deelnemers. Deze deelnemers worden door ons geïnformeerd in mei 2023. We hebben besloten om geen nazending van het UPO 2022 meer doen voor pensioengerechtigden, vanwege de mogelijke verwarring bij de pensioengerechtigden, omdat de nazending van het UPO 2022 in dezelfde periode zou gebeuren als de verzending van het UPO 2023. De betreffende pensioengerechtigden zijn hierover in februari 2023 per brief geïnformeerd die tegelijk is verzonden met hun UPO 2023. De AFM is op de hoogte gehouden van de afwikkeling van het UPO 2022 traject. Inmiddels zijn belangrijke verbeteringen in de administratie doorgevoerd zodat de UPO proces in 2023 kan worden uitgevoerd. In 2022 werkten we samen met de Pensioenfederatie aan een kader Datakwaliteit. Pensioenfondsen moeten immers voor, tijdens en na de transitie aantonen dat de kwaliteit van de data in de administratie goed is. Wij voerden samen met uitvoerder TKP een pilot uit om de datakwaliteit te beoordelen in het licht van de overgang naar het nieuwe stelsel. Het proces van deze pilot en de resultaten hiervan waren nuttig bij het opstellen van het kader Datakwaliteit voor de hele sector. In 2023 zetten we de werkzaamheden vanuit het kader Datakwaliteit voort, waarbij we ons richten op het vaststellen van datakwaliteitsbeleid, het vaststellen van kritische data-elementen, het uitvoeren van een risico-inventarisatie en het doen van data-analyses.

8.7 Bedrag ineens

De Wet bedrag ineens, RVU en verlofsparen is al in januari 2021 aangenomen, maar tegelijkertijd werd bepaald dat het onderdeel Bedrag ineens nog werd aangehouden, omdat er uitvoeringstechnisch nogal wat haken en ogen aan zaten. Er is inmiddels een herzieningswet bedrag ineens, waar verschillende aanpassingen zijn gedaan. PME is voorzichtig positief over bedrag ineens. Het bedrag ineens voorziet in

behoefte van (sommige) deelnemers in meer financiële keuze vrijheid. Het is goed om aan deze wens te voldoen. En het voldoet aan de voorwaarde in het door sociale partners afgesloten Pensioenakkoord in 2019 om tot meer maatwerk / flexibilisering rondom pensionering te komen. Vanuit de pensioensector is de Tweede Kamer opgeroepen om de herzieningswet tijdig te behandelen om inwerkingtreding vanaf 1 januari 2024 te waarborgen.

Wij willen deelnemers zes tot negen maanden voorafgaand aan pensioendatum informeren over hun aankomende pensioen en wij leggen aan hen dan voor welke keuzes er te maken zijn. Wij bepleiten daarom een ingangsdatum van het wetsvoorstel herziening bedrag ineens van 9 maanden na de publicatie van de wet in het Staatsblad. Op dit moment is de verwachting dat bedrag ineens er komt vanaf 1 januari 2024 (maar zeker is het niet). PME vindt daarmee dat we eigenlijk al (net) te weinig tijd hebben om onze deelnemers goed te informeren. Goede keuzebegeleiding is zeer gewenst, omdat er ook heel wat nadelige gevolgen voor deelnemers aan een bedrag ineens kunnen zitten.

Intern toezicht en verantwoording

Verklaring intern toezicht PME

Organisatie intern toezicht en agenda in 2022

Het intern toezicht van PME wordt uitgeoefend door de niet-uitvoerende bestuursleden (NUB). Zij worden hierbij ondersteund door de Audit, Risk en Compliance (ARC) commissie. De ARC commissie vervult daarmee de wettelijke taken van een auditcommissie in het omgekeerd gemengd bestuursmodel. De ARC commissie bestaat deels uit leden vanuit het NUB en deels uit onafhankelijke externe leden.

Het bestuur legt verantwoording af aan het intern toezicht. Voor het toezicht op het uitvoerend bestuur (UB) baseert het NUB zich mede op de verantwoordingsrapportages die het UB ieder kwartaal uitbrengt. In deze verantwoordingsrapportages wordt de voortgang van het jaarplan en projecten weergegeven en worden de belangrijkste activiteiten en ontwikkelingen binnen PME beschreven.

Het NUB houdt niet alleen toezicht op het UB, maar ook op het eigen functioneren als onderdeel van het algemeen bestuur. Om het onderscheid tussen bestuur en toezicht verder te expliciteren en om extra aandacht te kunnen schenken aan belangrijke thema's werkt het NUB al enkele jaren met toezicht portefeuilles. Voor 2022 is besloten de volgende thema's in portefeuilles te verdelen over de leden van het NUB:

- Implementatie Strategie
- Informatiebeveiliging, waaronder cybersecurity
- Balans- en vermogensbeheer
- Beheerste pensioenuitvoering, implementatie transitie TKP en voorbereiding nieuwe pensioenstelsel

Gedurende het jaar hebben de portefeuillehouders in duo's deze thema's inhoud gegeven en hebben hierover gerapporteerd aan het voltallige NUB.

Het NUB conformeert zich aan de VITP-toezichtcode en houdt rekening met de thema's uit de Code Pensioenfondsen. De naleving van de Code Pensioenfondsen, zoals opgenomen in het bestuursverslag is door het NUB beoordeeld en wordt onderschreven.

Bevindingen intern toezicht 2022

Door het jaar heen constateert het NUB bevindingen vanuit het intern toezicht. Bevindingen worden zoveel mogelijk tussentijds besproken met het uitvoerend bestuur en/of in het algemeen bestuur, zodat verbeteringen snel kunnen worden doorgevoerd. Ook zijn de kernaanbevelingen uit 2021 goed opgevolgd. Hierna volgen de belangrijkste bevindingen en aandachtspunten over 2022.

Sterk gedaald vermogen wordt ruim gecompenseerd door gestegen rente: eerste pensioenverhogingen in jaren.

Over heel 2022 had PME een negatief rendement van 23,27%. Dit resulteerde in een daling van het vermogen van ruim € 64 miljard naar net geen € 50 miljard. De daling is grotendeels veroorzaakt door de gevolgen van de oorlog in Oekraïne. Doordat de markrente sterk steeg van 0,57% in 2021 naar 2,55% ultimo 2022 daalden de verplichtingen nog sterker dan het vermogen en ontwikkelde de dekkingsgraad zich in positieve richting. Deze ontwikkeling, gecombineerd met de versoepelde regels in aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel, maakten het mogelijk dat PME in 2022 tweemaal besloot tot een verhoging van de pensioenen. Op 1 juli 2022 werden de pensioenen met 1,29% verhoogd en op 1 januari 2023 volgt een tweede indexatie van 6,2%.

Evenwichtige belangenafweging wordt explicieter richting het nieuwe pensioenstelsel

In 2022 heeft de evenwichtige belangenafweging een belangrijke rol gespeeld bij de besluiten over het premiebeleid en de toeslagverlening. Beide besluiten zijn ter advisering aan het verantwoordingsorgaan (VO) voorgelegd. Het VO heeft hierover positief geadviseerd. Er is een robuust besluitvormingsproces doorlopen, waarin de evenwichtige belangenafweging expliciet en zorgvuldig aan bod is geweest en goed is vastgelegd. Dit is onder

meer tot uiting gekomen doordat de generatie-effecten inzichtelijk zijn gemaakt en bij de besluitvorming zijn betrokken. Tot slot is het volledige indexatiebesluit openbaar gemaakt.

In de aanloop naar het nieuwe pensioencontract komt de discussie over de evenwichtige belangenafweging opnieuw expliciet aan de orde. Het intern toezicht adviseert het algemeen bestuur om daarvoor gebruik te maken van bijvoorbeeld de leidraden van de Pensioenfederatie, de voorschriften van DNB en andere relevante publicaties op het gebied van de evenwichtige belangenafweging. Ook kan worden gezien welke criteria andere pensioenfondsen daarbij hanteren. Hiermee ontstaat er een brede context van elementen die een rol spelen bij een deugdelijke invulling van de van het bestuur verwachte evenwichtige belangenafweging.

Implementatie transitie van pensioenuitvoering naar TKP in het algemeen goed en beheerst verlopen.

Begin 2022 is de transitie van de pensioenuitvoering van MN naar TKP afgerond. PME kan over het algemeen terugkijken op een beheerste transitie, waarvan het grootste deel volgens plan is verlopen. Belangrijkste aandachtspunt is de uniforme pensioenaangifte (UPA) die niet voor 100% van de werkgevers kon worden gerealiseerd, hetgeen onder meer tot het gevolg had dat PME niet tijdig alle uniforme pensioenoverzichten (UPO's) kon versturen. Deze tekortkoming heeft de volle aandacht van het uitvoerend bestuur en uitvoerder TKP en zal naar verwachting in de loop van 2023 worden opgelost.

Na het afronden van de transitie verschoof in de loop van 2022 ook het toezicht naar de "going concern" operatie van TKP. Hierbij werd duidelijk dat de dienstverlening op de meeste punten voldoet, maar op onderdelen nog achterblijft bij de verwachtingen van PME. Het uitvoerend bestuur heeft dit geadresseerd en is een zogenaamde 'performance dialoog' opgestart. Het NUB zal de voortgang hiervan in 2023 blijven monitoren.

Beoogde transitie datum uitgesteld, maar voorbereidingen op het nieuwe pensioenstelsel (NPS) gaan onverminderd door.

PME ging aanvankelijk uit van een overgang naar het NPS per 1 januari 2025. Op basis van een risico self assessment (RSA) is in september 2022 besloten om de beoogde transitie datum te verplaatsen naar 1 januari 2026. Met name de onzekerheid rondom tijdige wetgeving en besluitvorming door sociale partners lagen aan dit besluit ten grondslag.

Het NUB is van mening dat dit besluit tot uitstel resultaat is van een zorgvuldig proces waarin de relevante risico's zijn afgewogen. Tegelijkertijd stelt het NUB vast dat de nieuwe tijdslijnen richting 1 januari 2026 nog steeds uitdagend zijn. Zo is de benodigde afstemming met sociale partners op gang gekomen, maar heeft hier nog geen concrete behandeling van contractkeuze plaatsgevonden.

Gelet op de onzekerheden rondom het nieuwe pensioencontract ziet het NUB ook risico's in de uitvoering bij pensioenuitvoeringsorganisaties en vermogensbeheerders, zo ook bij TKP als MN. Uiteraard bereiden deze partijen zich goed voor en vindt er intensief contact vanuit PME met de partijen plaats. Ook wordt er samengewerkt tussen TKP en MN om de uiteindelijke aansluiting tussen het vermogensbeheer en de pensioenadministratie te realiseren. Desalniettemin vormt de transitie naar het NPS een majeure operatie die gepaard gaat met de nodige risico's. Het NUB zal in 2023 de transitie naar het NPS over meerdere thema's intensief blijven volgen en adviseert het algemeen bestuur om RSA's te blijven uitvoeren op het project en bij te sturen indien nodig.

Meer aandacht voor informatiebeveiliging legt risico's bloot.

Vanuit het intern toezicht over 2021 heeft het NUB de informatiebeveiliging waaronder cybersecurity als top aandachtspunt gekwalificeerd. Het bestuur heeft dit overgenomen en in 2022 zijn de risico's binnen de gehele keten nader doorgrond. Op basis daarvan zijn veel acties ondernomen om diverse aspecten van de informatiebeveiliging verder te verbeteren. Zo zijn er diverse trainingen gevolgd, is er nieuw beleid vastgesteld en wordt dit beleid in afstemming met de uitbestedingspartijen ten uitvoer gebracht. Daarbij is de kennis binnen het bestuur

en het bestuursbureau op dit gebied aanzienlijk vergroot. Het fonds zit op dit punt nog in de leerfase. We denken op de goede weg te zitten, maar stellen tegelijkertijd vast dat er nog veel te doen valt.

Klimaatplan en nieuwe doelstellingen in aanloop naar “De portefeuille van morgen”.

De duurzaamheidsambities zijn in 2022 door PME verder vormgegeven met onder meer de vaststelling van een Klimaatplan en de doelstelling voor een CO₂ reductie van 50% in 2030. Het NUB stelt vast dat hier een adequate bestuurlijke behandeling aan vooraf is gegaan. In 2022 is het bestuur ook begonnen met de voorbereiding op het vormgeven van de “Portefeuille van morgen”. Uitgangspunt hierbij is het toewerken naar een portefeuille, die is samengesteld uit actief geselecteerde beleggingen die voldoen aan de duurzaamheidscriteria. Het NUB volgt deze ontwikkeling nauwgezet en adviseert het bestuur om hierin ook de bredere strategische uitgangspunten van PME, en de vereisten rondom het NPS expliciet mee te nemen.

Strategie van PME is helder, maar nog niet overal verankerd en toegepast.

In de tweede helft van 2022 is het algemeen bestuur van PME gestart met de herijking van het strategisch meerjarenplan. Dit traject zal in de eerste helft van 2023 worden afgerond. Het NUB stelt vast dat het huidige strategieplan duidelijker moet worden door vertaald in de jaarplannen met concrete en meetbare mijlpalen. Geadviseerd wordt om een strategische routekaart op te stellen en bij alle activiteiten en investeringen helder te maken aan welke strategische doelen wordt bijgedragen en in welke (meetbare) mate. Daarnaast beveelt het NUB aan om voor strategische plannen, zoals de inrichting van NPS en de Portefeuille van morgen, expliciet te toetsen in hoeverre de eigen organisatie, de uitvoeringsorganisatie, en de vermogensbeheerder kunnen voldoen aan de toekomstige eisen.

Integraal risicomanagement op hoger niveau gebracht

Vanuit het intern toezicht over 2021 werd geconstateerd dat het integraal risicomanagement binnen PME op het gewenste niveau was gebracht. Dit beeld werd in 2022 bevestigd met verder verbeterde rapportages en een stevigere positie en rol voor sleutelfunctie risicobeheer. Hierbij moet worden opgemerkt dat de eerder geplande interne audit op het risicomanagement is uitgesteld naar 2023. Het was een bewuste keuze om in 2022 eerst de opzet van het risicomanagement verder te verbeteren, alvorens de werking ervan te auditen. Het NUB begrijpt deze keuze en ziet de auditresultaten in 2023 met belangstelling tegemoet.

Aanbevelingen voor 2023

De bevindingen van het intern toezicht over 2022 leiden tot de volgende aanbevelingen richting het algemeen bestuur voor 2023.

- 1** Werk de strategie uit in een concrete routekaart met kritieke performance indicatoren (kpi's) voor de komende jaren.
- 2** Versterk aandacht voor de verankering van informatiebeveiliging en cybersecurity binnen de organisatie en blijf inzetten op de verdere ontwikkeling hiervan.
- 3** Breng de samenhang tussen de verschillende ontwikkelingen in het vermogensbeheer, zoals de portefeuille van morgen, ESG ontwikkeling en strategische uitgangspunten, integraal in beeld.
- 4** Blijf focussen op de uitvoering bij de uitbestedingspartijen en neem hierin nadrukkelijk ook de veranderende eisen voor het nieuwe pensioenstelsel mee.

Reactie bestuur op de verklaring intern toezicht

Reactie bestuur op de verklaring intern toezicht PME

Wij hebben uw bevindingen en aanbevelingen met interesse gelezen. De samenwerking met het niet-uitvoerend bestuur (NUB) was ook dit jaar constructief en hebben wij zeer gewaardeerd. Ook het verantwoordingsorgaan gaf aan de overleggen met het NUB te waarderen.

Het uitvoerend bestuur (UB) herkent en onderschrijft de bevindingen van het intern toezicht over het jaar 2022. De aanbevelingen van het intern toezicht neemt het UB over. Veel onderdelen zijn inmiddels dan ook al ondergebracht in projecten of zijn opgenomen in het reguliere jaarplan van PME. Hierna reageren wij kort op uw aanbevelingen.

Het intern toezicht beveelt het uitvoerend bestuur aan de strategie uit te werken in een concrete routekaart met kritieke performance indicatoren (kpi's) voor de komende jaren. Deze punten nemen we inderdaad mee in de herijking van het strategisch meerjarenplan. In 2023 vragen we het algemeen bestuur om verdere input, onder andere door middel van het uitvoeren van een SWOT-analyse. Voor de zomer ronden wij het traject met het algemeen bestuur af. Na de zomervakantie gaan wij met de medewerkers van het bestuursbureau aan de slag om de vertaalslag te maken naar een routekaart en bijbehorende jaarplannen.

Het intern toezicht beveelt ook aan de aandacht te versterken voor de verankering van informatiebeveiliging en cybersecurity binnen de organisatie en blijvend in te zetten op de verdere ontwikkeling hiervan. Wij nemen dit zeer ter harte. Ook het verantwoordingsorgaan wijst hierop. 2023 zal wederom in het teken staan van een verdere ontwikkeling op dit gebied. Hiervoor is reeds een projectplan opgesteld. Met het aanstellen van een risicomanager informatiebeheer en -technologie en tevens IT-projectmanager begin 2023 zijn verdere stappen gezet om de aandacht te versterken voor de verankering van informatiebeveiliging en cybersecurity binnen de organisatie. Het datalek-incident in maart 2023, waarbij PME betrokken is geraakt, heeft het belang van een goede verankering van informatiebeveiliging en cybersecurity bij PME en in de uitbestedingsketen nog steviger aangetoond. De aanbeveling van het intern toezicht om de samenhang tussen de verschillende ontwikkelingen in het vermogensbeheer, zoals de portefeuille van morgen, ESG-ontwikkeling en strategische uitgangspunten, integraal in beeld te brengen is pakken wij op en komen daar bij het intern toezicht op terug gedurende het jaar 2023. Hierbij nemen wij eveneens de door u genoemde stelselwijziging in ogenschouw.

Zoals u aanbeveelt, blijven wij ons focussen op de uitvoering bij de uitbestedingspartijen en nemen hierin nadrukkelijk ook de veranderende eisen voor het nieuwe pensioenstelsel mee. Wij zijn hierover indringend en met regelmaat in gesprek met MN Vermogensbeheer en met TKP. Wij hebben onder andere uitdrukkelijk, samen met andere fondsen en individueel, begin 2023 bij onze pensioenadministrateur onze zorgen bespreekbaar gemaakt ten aanzien van de voortgang op dit gebied. Het is een groot punt van aandacht. Ook met MN Vermogensbeheer onderzoeken we de uitdagingen voor de toekomst. Over de uitkomsten van de gesprekken met de uitbestedingspartijen leggen wij met enige regelmaat verantwoording af aan het intern toezicht en het verantwoordingsorgaan.

Den Haag, 11 mei 2023

namens het uitvoerend bestuur

Eric Uijen, voorzitter

Oordeel verantwoordings- orgaan

Inleiding

Voor u ligt het oordeel van het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid en de verantwoording die daarover is afgelegd door het bestuur. Voor de leden van het verantwoordingsorgaan ook een moment van terugblikken en vooruitkijken. Het was alweer een bijzonder jaar, met veel negatieve ontwikkelingen in de wereld, zoals nog steeds de gevolgen van Covid-19 en de oorlog in Oekraïne. Een positief bericht is dat in 2022 PME 75 jaar bestond, een historisch moment. Het bestuur heeft hier samen met het verantwoordingsorgaan in de zomer bij stil gestaan.

Het verantwoordingsorgaan geeft jaarlijks een oordeel over het door het bestuur (voorgenomen) beleid, de uitvoering hiervan en toekomstige beleidskeuzes van het bestuur. Hiervoor gebruikt het verantwoordingsorgaan de onderstaande indeling:

- 1 samenstelling verantwoordingsorgaan
- 2 verantwoording werkwijze;
- 3 ontwikkeling speerpunten;
- 4 bestuursverslag;
- 5 rapportage intern toezicht;
- 6 oordeel over (voorgenomen) beleid en uitvoering;
- 7 aankondiging speerpunten 2023; en
- 8 afsluiting.

Hierbij zijn het oordeel en de aanbevelingen onder 6. opgenomen en bevindingen onder punten 3. tot en met 5.

Samenstelling verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan heeft zestien leden, waarvan acht leden (vanuit het FNV, CNV Vakmensen, De Unie en VHP-2) die de deelnemers vertegenwoordigen en acht leden (vanuit FNV, CNV Vakmensen, De Unie, VHP-2 en VGPM) namens de pensioengerechtigden. Naast de vaste leden, kent het verantwoordingsorgaan ook zetels voor aspirant-leden en heeft het een onafhankelijk voorzitter.

In juli 2022 is een nieuw termijn van het verantwoordingsorgaan gestart. Een deel van de leden van het verantwoordingsorgaan is herbenoemd, maar van een ander deel van de leden is afscheid genomen. Het verantwoordingsorgaan wil de heren De Haas, Kaastra, Van Rooy, Spaaij, Wehrmeijer, Wetzels en Wijma hartelijk bedanken voor alle tijd en energie die zij hebben gestopt in hun werkzaamheden voor het verantwoordingsorgaan de afgelopen jaren. Voor de huidige samenstelling van het verantwoordingsorgaan verwijzen wij naar Bijlage 1: Persona-lia 2022.

Met de (her)benoemingen zijn niet alle zetels vervuld. Op dit moment heeft het verantwoordingsorgaan drie vacatures namens de deelnemers vanuit FNV en 1 vacature namens de pensioengerechtigden vanuit FNV. Het grote aantal vacatures is aanleiding voor het verantwoordingsorgaan om met het algemeen bestuur in overleg te treden over de toekomstige samenstelling van het verantwoordingsorgaan, waarbij ook aandacht is voor invulling van diversiteit zoals in leeftijd en geslacht.

Het verantwoordingsorgaan wordt geschikt geacht voor het uitvoeren van zijn taak. Deze geschiktheid blijkt uit kennis en ervaring en beschikbare tijd bij de benoeming van een lid van het verantwoordingsorgaan. Maar ook gedurende de zittingstermijn moeten leden zich blijven ontwikkelen. Voor het onderhouden van de deskundigheid van de leden van het verantwoordingsorgaan waren er in 2022 meerdere scholingsmomenten. Het verantwoordingsorgaan is in- en extern geschoold in de achtergronden van het nieuwe pensioenstelsel, de taken en bevoegdheden van het verantwoordingsorgaan en de inrichting risicomanagement. Ook heeft er een compliance bewustzijn bijeenkomst plaatsgevonden.

Verantwoording werkwijze

Het verantwoordingsorgaan vergaderde in 2022 achtmaal zelfstandig. Hierbij waren steeds vrijwel alle leden aanwezig. In alle vergaderingen heeft een delegatie van het uitvoerend bestuur beleidszaken, actuele onderwerpen en ontwikkelingen toegelicht. De onderwerpen die daarbij onder meer aan de orde kwamen:

- premiebeleid voor 2022- 2024;
- ontwikkelingen rondom het nieuwe pensioenstelsel;
- voorbereiding van PME op het nieuwe pensioencontract;
- informatiebeveiliging;
- dienstverlening van de uitvoerders TKP en MN;
- begroting 2023;
- risicorapportages; en
- herstructurering bestuursbureau;

Het uitvoerend bestuur legt jaarlijks, via een viertal verantwoordingsrapportages, verantwoording af over het gevoerde beleid, de uitvoering (inclusief de uitbesteding) en de organisatie. Deze rapportages vormen voor het verantwoordingsorgaan een goede bron van informatie over de stand van zaken van diverse projecten en de kwaliteit van uitvoering op het gebied van pensioenbeheer.

Het bestuur is dit jaar begonnen met het uitbrengen van periodieke integrale risicorapportages. Ook deze rapportages helpen het verantwoordingsorgaan bij zijn taakvervulling.

De commissies van het verantwoordingsorgaan hebben op verschillende thema's voorbereidende vergaderingen gehouden. Zo werd de bespreking van de verantwoordingsrapportages van het uitvoerend bestuur en de periodieke risicorapportage voorbereid in de verschillende commissies. Het verantwoordingsorgaan vergaderde zelf viermaal met een delegatie van het niet-uitvoerend bestuur en driemaal met het algemeen bestuur, waaronder de deelname aan een dag van de summercourse van het algemeen bestuur. Tijdens deze summercourse is stilgestaan bij de introductie van de nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan.

Het verantwoordingsorgaan heeft in 2022 geadviseerd over:

- de actuariële- en bedrijfstechnische nota (Abtn): positief advies, maar met het verzoek om het verantwoordingsorgaan in januari te informeren over de wijzigingen
- tekstuele wijziging Uitvoeringsreglement 2023: positief advies
- herijking vergoeding: positief advies
- het herstelplan 2022: positief advies
- de wijziging van de statuten van PME: op 2 deelonderwerpen positief. Over het onderwerp afschaffen adviesrecht verantwoordingsorgaan op de wijzigingen in de Abtn, heeft binnen het verantwoordingsorgaan een stevige discussie plaatsgevonden, maar heeft uiteindelijk de meerderheid van de leden positief geadviseerd
- aanpassing beleid vanwege de tijdelijke mogelijkheid voor extra toeslagverlening: positief advies
- communicatiebeleidsplan 2022-2026 en NPS communicatiemeerjarenplan 2022-2026: positief advies, met een aantal suggesties om de deelnemers (nog) beter te bereiken
- het premiebeleid 2023: positief advies met de complimenten aan het bestuur dat een passende en evenwichtige oplossing heeft gevonden in dit dossier
- uitvoeringsreglement 2023: positief op de voorgestelde wijzigingen, maar verzoekt voor toekomstige adviezen ruimere tijd om de adviesaanvraag voor te bereiden.

Aan de hand van zijn eigen jaarrapportage ten behoeve van de oordeelsvorming legt het verantwoordingsorgaan per vergadering vast wat er met het uitvoerend en niet-uitvoerend bestuur besproken is en wat het verantwoordingsorgaan hiervan vond. Met deze jaarrapportage wordt gedurende het jaar alle (voorgenomen) beleidsontwik-

kelingen en de speerpunten van het verantwoordingsorgaan gevolgd. Daarnaast wordt de bespreking van de voorgangsrapportage en de risicorapportage in deze jaarrapportage vastgelegd. De jaarrapportage is één van de documenten die het verantwoordingsorgaan heeft geraadpleegd bij het opstellen van dit oordeel.

Ontwikkeling speerpunten

Het verantwoordingsorgaan stelt jaarlijks in onderling overleg een aantal speerpunten vast die met extra belangstelling en diepgang worden beoordeeld. In 2022 richtte het verantwoordingsorgaan zich op de volgende speerpunten:

- 1 Introductie nieuw pensioenstelsel
- 2 Klantbediening en implementatie pensioenbeheer bij TKP
- 3 Informatiebeheersing en cybersecurity

Het uitvoerend bestuur legt zowel mondeling als schriftelijk verantwoording af op deze speerpunten van het verantwoordingsorgaan. Ook in het overleg met het niet-uitvoerend bestuur worden deze speerpunten van het verantwoordingsorgaan aan de orde gesteld.

Introductie nieuw pensioenstelsel

De overgang naar het nieuwe pensioenstelsel is de grootste stelselwijziging in de pensioensector ooit. Deze stelselwijziging is complex vanwege de omvang en het belang van het project. De wijziging heeft effect op zowel de pensioenadministratie (waaronder ICT), het vermogensbeheer, de fondscommunicatie als op de klantbediening. Maar complexiteit is er ook vanwege de betrokkenheid van een groot aantal stakeholders. Pensioen is in eerste instantie een arbeidsvoorwaardelijke afspraak tussen sociale partners. De uitvoering van die CAO-afpraak is de verantwoordelijkheid van het pensioenfonds en raakt deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Ook moeten wetgeving en uitvoeringsbesluiten nog definitief tot stand komen.

In deze omgeving heeft het bestuur van PME zijn eigen koers bepaald en wordt er projectmatig gewerkt vanuit het project Nieuw Pensioenstelsel naar de omzetting van de huidige pensioenregeling in één van de nieuwe regelingen. Het verantwoordingsorgaan wordt in iedere vergadering bijgepraat over de stand van zaken en de behaalde mijlpalen in dit project. Vanuit het uitvoerend bestuur wordt open gesproken over de aandacht die wordt besteed aan de afstemming met de ROM (sociale partners), die inmiddels langzaam op gang komt. Het niet-uitvoerend bestuur is transparant in de risico's dat het ziet in het gehele traject: achterblijvende politieke besluitvorming Wtp, de sociale partners (ROM) neemt niet tijdig een besluit, of TKP en/of MN zijn niet tijdig klaar.

Naast het volgen van de ontwikkelingen in het project en de ontwikkeling van kennis op het gebied van de pensioencontracten, is er op dit moment nog geen actieve rol voor het verantwoordingsorgaan. In de loop van 2023 zal dit anders worden. Dan verwacht het verantwoordingsorgaan de adviesaanvraag rond de opdrachtaanvaarding en de adviesaanvraag rond het invaren. Ter voorbereiding op deze adviesaanvragen ontwikkelt het verantwoordingsorgaan zijn eigen normenkader waaraan het de adviesaanvragen zal toetsen.

Klantbediening en implementatie pensioenbeheer

In het eerste kwartaal van 2022 is de verhuizing van het pensioenbeheer van MN naar TKP afgerond. Het verantwoordingsorgaan is geïnformeerd over de uitkomsten van de evaluatie van dit project en heeft geconstateerd dat dit project goed is gegaan. Vanaf 1 januari 2022 voert TKP de dienstverlening aan de deelnemers uit.

Het uitvoerend bestuur spreekt het verantwoordingsorgaan regelmatig bij over de samenwerking op strategisch niveau met TKP. Hierbij werd gemeld dat PME en TKP enige tijd nodig hadden om aan elkaar te wennen. Hierover zijn open gesprekken geweest met de directie van TKP en spreekt het uitvoerend bestuur inmiddels zijn vertrouwen uit in een constructieve samenwerking, ook richting de implementatie van het nieuwe pensioencontract.

Over de kwaliteit van de dienstverlening wordt het verantwoordingsorgaan geïnformeerd door middel van de verantwoordingsrapportage en de risicorapportage. In het begin van het jaar was er sprake van verhoogde werkvoorraden vanwege de omzetting van de administratie. Inmiddels zijn in de uitvoering van TKP verbeteringen doorgevoerd en is het aantal klachten gezakt tot een “normaal” niveau.

Informatiebeheersing en cybersecurity

Het verantwoordingsorgaan heeft het onderwerp informatiebeveiliging als speerpunt benoemd omdat het zorgen had over de wijze waarop de informatiebeveiliging was georganiseerd in het fonds. Na een moeizame start in 2022 heeft het bestuur daadkrachtige verbeteringen aangebracht op het gebied van informatiebeheersing en cybersecurity. Dit heeft geresulteerd in twee projecten rond informatiebeveiliging. De informatiebeveiliging op het eigen bestuursbureau is geïnventariseerd en leidt tot grondige aanpassingen om cyberaanvallen te voorkomen en informatie te beveiligen. Het verantwoordingsorgaan constateert dat dit project voortvarend loopt.

Het tweede project betreft de informatiebeveiliging en cybersecurity bij de uitbestedingspartijen. Het verantwoordingsorgaan wordt regelmatig meegenomen in de ontwikkelingen en de mijlpalen in dit project. Op uitnodiging van het niet-uitvoerend bestuur heeft een delegatie van het verantwoordingsorgaan over informatiebeveiliging gesproken met een delegatie van het niet-uitvoerend bestuur. Zij delen de zorgen van het verantwoordingsorgaan. Hoewel er op het gebied van informatiebescherming vooruitgang wordt geboekt, is het einddoel nog niet bereikt. Er is sprake van een doorlopend proces, dat in feite ‘nooit af is’ omdat er zich steeds nieuwe ontwikkelingen aandienen. Het verantwoordingsorgaan heeft dit open gesprek gewaardeerd en blijft graag de komende tijd in gesprek.

Bestuursverslag

Het verantwoordingsorgaan complimenteert het bestuur met het leesbare bestuursverslag. Het verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat het bestuursverslag goed aansluit bij de informatie die het verantwoordingsorgaan gedurende het jaar heeft ontvangen uit de diverse rapportages en gesprekken. Hierbij is opvallend dat PME als een van de weinige pensioenfondsen duidelijk laat zien, dat het echt inzicht heeft in zijn deelnemers. Bij een aantal thema's wordt een analyse afgeven met een conclusie die terug te vinden is in het kopje, dit is een verdere doorontwikkeling in het bestuursverslag. Een verdere ontwikkeling zou kunnen zijn om meer gelaagdheid in de informatie aan te brengen. Hierdoor wordt in het bestuursverslag de kern meer zichtbaar en kan nu opgenomen detailinformatie ingekaderd, in een bijlage of bijvoorbeeld op de website, worden opgenomen.

Rapportage intern toezicht

Ook het intern toezicht werkt met speerpunten in zijn toezicht. Op deze toezichtsthema's geeft het intern toezicht duidelijk inzicht in de risico's dat het ziet en hoe deze worden beheerst. Het verantwoordingsorgaan herkent de aanbevelingen van het intern toezicht. De rapportage intern toezicht van het niet-uitvoerend bestuur dient als waardevolle input bij het formuleren van het jaarlijks oordeel door het verantwoordingsorgaan.

Oordeel en aanbevelingen over (voorgenomen) beleid en uitvoering

Het verantwoordingsorgaan oordeelt positief over het gevoerde beleid en de uitvoering van het bestuur in 2022.

Het bestuur besteedt veel aandacht aan het project Nieuw Pensioenstelsel en informeert het verantwoordingsorgaan er veel en zorgvuldig over. Het verantwoordingsorgaan deelt de zorg van het bestuur over het risico van vertraging in de bestuurlijke besluitvorming. Gezien het grote belang voor de deelnemers en de mogelijke risico's bij implementatie, wil het verantwoordingsorgaan het bestuur meegeven om de ROM vriendelijk doch dringend te wijzen op het belang van tijdig starten. Het verantwoordingsorgaan blijft het bestuur kritisch volgen in de

stappen die het neemt richting het invaren.

De operationele dienstverlening bij TKP verloopt na wat opstartproblemen goed. Het verantwoordingsorgaan ziet dat het bestuur voldoende tijd investeert om de dialoog op strategisch niveau gaande te houden.

Het project informatiebeveiliging is naar mening van het verantwoordingsorgaan traag op gang gekomen. Het verantwoordingsorgaan is positief over de wijze waarop het project inmiddels loopt en de resultaten die worden behaald. Informatiebeveiliging en cybersecurity is een risico waar het bestuur steeds alert op moet blijven. Het bestuur moet de uitbestedingspartijen kritisch blijven bevragen, op inrichting van de informatiebeveiliging, de beheersing van mogelijke risico's en de effectiviteit daarvan.

Het verantwoordingsorgaan waardeert dat de onderlinge verhoudingen tussen het uitvoerend bestuur, het niet-uitvoerend bestuur en het verantwoordingsorgaan open en constructief zijn. Het verantwoordingsorgaan wordt tijdig meegenomen in (voorgenomen) beleid en de bestuurlijke dossiers. Met betrekking tot de adviesaanvragen merkt het verantwoordingsorgaan op dat deze goed zijn onderbouwd en dat de evenwichtigheid van de belangenafweging steeds explicieter wordt vastgelegd. Nadat het advies is uitgebracht wordt de opvolging hiervan altijd teruggekoppeld. Er wordt echter wel een oproep gedaan om te streven naar een tijdiger adviesaanvraag, zodat er intern nog gelegenheid is om over verder over de adviesaanvraag te discussiëren.

Binnen het bestuursbureau wordt de vertaalslag vanuit het uitvoerend bestuur naar een meer bedrijfsmatige opzet gezien. Dit ging gepaard met een aantal mutaties en lang niet-ingevulde vacatures, maar inmiddels staat er een professionele organisatie. Het verantwoordingsorgaan merkt dit in de manier waarop (voorgenomen) beleid wordt voorbereid en de monitoring op de uitvoering. Dit is terug te zien in een duidelijke en informatieve verantwoordingsrapportage van het uitvoerend bestuur.

Daarnaast is een duidelijke ontwikkeling van het risicomanagement zichtbaar. Dit is te merken in een goede onderbouwing van (de beheersing van) risico's en een kritische blik van de risicobeheerfunctie op voorleggers bij stukken. Het bestuur legt verantwoording af over de risico's en de beheersing hiervan ziet af in de risicorapportage.

Speerpunten 2023

Het verantwoordingsorgaan heeft voor 2023 – naast de wettelijke en statutaire taken – op de volgende speerpunten vastgesteld:

- 1 Nieuw pensioenstelsel, inclusief communicatie
- 2 Informatiebeheersing, waaronder IT en cybersecurity
- 3 Beheersing van de uitbestedingsketen

Afsluiting

Het verantwoordingsorgaan dankt het algemeen bestuur en het bestuursbureau voor de goede en fijne samenwerking in 2022, een in vele opzichten historisch en bijzonder jaar voor de wereld en PME. Het verantwoordingsorgaan kijkt uit naar een constructieve en prettige voortzetting van de samenwerking met het bestuur en het bestuursbureau in 2023.

Den Haag, 11 mei 2023

namens het verantwoordingsorgaan,

Aart van den Brink, onafhankelijk voorzitter

Reactie van het bestuur op het oordeel van het verantwoordings- orgaan

Het algemeen bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor het positieve oordeel over 2022 en voor de constructieve en prettige samenwerking met het verantwoordingsorgaan. Wij brengen uw dank aan het bestuursbureau voor de samenwerking over aan de medewerkers.

Het is goed te vernemen dat u positief bent over de adviesaanvragen en de terugkoppeling. Wij blijven ernaar streven om een adviesaanvraag daar waar mogelijk tijdiger bij u in te dienen. In onze planning houden wij rekening met het adviesaanvraagtraject.

Zoals u ook constateert heeft het algemeen bestuur ook in 2022 veel aandacht besteed aan de voorbereiding op het nieuwe pensioenstelsel. Wij hebben het verantwoordingsorgaan daar intensief bij betrokken en blijven dat uiteraard doen. Dank voor de aansporing om de ROM te wijzen op het belang van tijdig starten. Wij zijn hierover al enige tijd in gesprek met sociale partners.

Ook in uw oordeel over 2021 vroeg u aandacht voor de toenemende risico's rondom informatiebeveiliging. De inspanningen op dit gebied zijn in 2022 verder geïntensiveerd. Wij blijven uiteraard alert op de risico's en bevragen onze uitbestedingspartijen daar kritisch op. Het vermoedelijke datalek-incident in maart 2023, waarbij PME betrokken is geraakt, heeft het belang daarvan nog steviger aangetoond.

Ten aanzien van de veranderingen binnen het bestuursbureau in het algemeen en in het bijzonder de afdeling risicomanagement constateert het algemeen bestuur met u dat er een professionele organisatie staat. Daar plukt het fonds de vruchten van.

Tot slot willen wij net als vorig jaar wijzen op het belang dat het bestuur samen met verantwoordingsorgaan, sociale partners en andere stakeholders zorgdraagt voor een goede invulling van de grootschalige wijziging van het pensioenstelsel. Met een voortzetting van de huidige samenwerking zal gezamenlijk invulling worden gegeven aan deze grote maatschappelijke verantwoordelijkheid, waarbij het belang van onze deelnemers en de aangesloten werkgevers steeds voorop zal staan.

Den Haag, 11 mei 2023

namens het algemeen bestuur,

Nicole Beuken, onafhankelijk voorzitter

Jaarrekening 2022

Jaarrekening 2022

Inhoudsopgave	133
Balans per 31 december (na resultaatverdeling)	134
Staat van baten en lasten	135
Kasstroomoverzicht	136
Algemene toelichting	137
Toelichting op de balans per 31 december	151
Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen	164
Risicoparagraaf	165
Toelichting op de staat van baten en lasten	180
Gebeurtenissen na balansdatum	187
Actuariële analyse	188
Ondertekening	191

Balans per 31 december (na resultaatverdeling)
(bedragen x € 1 miljoen)

Activa		2022	2021
Beleggingen voor risico pensioenfonds			
1	Vastgoedbeleggingen	3.328	2.503
2	Aandelen	12.371	21.451
3	Vastrentende waarden	28.298	35.170
4	Derivaten	2.178	3.013
5	Overige beleggingen	5.723	5.548
	Totaal beleggingen	51.898	67.685
6	Vorderingen en overlopende activa	5.749	258
	Overige activa		
7	Liquide middelen	158	246
	Totaal activa	57.805	68.189

Passiva		2022	2021
Stichtingskapitaal en reserves			
	Algemene reserve	4.670	4.953
8	Totaal reserve	4.670	4.953
Technische voorzieningen			
	Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	45.073	59.326
	Spaarfonds gemoedsbezwaarden	4	4
9	Totaal technische voorzieningen	45.077	59.330
10	Derivaten	6.935	1.562
11	Overige schulden en overlopende passiva	1.123	2.344
	Totaal passiva	57.805	68.189

Staat van baten en lasten
(bedragen x € 1 miljoen)

Baten	2022	2021
12 Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)	1.792	1.673
13 Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(14.900)	2.390
14 Overige baten	-	-
Totaal baten	(13.108)	4.063

Lasten	2022	2021
15 Pensioenuitkeringen	1.337	1.298
16 Pensioenuitvoeringskosten	34	46
17 Mutatie voorziening pensioenverplichtingen		
Pensioenopbouw	2.284	2.228
Toeslagverlening	3.369	-
Interesttoevoeging	(297)	(343)
Onttrekking voor uitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	(1.361)	(1.289)
Effect wijziging markttrente	(18.577)	(4.812)
Wijziging in actuariële grondslagen	396	12
Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten	(55)	(29)
Effect UFR-wijzigingen	61	513
Overige mutaties	(73)	(44)
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen	(14.253)	(3.764)
18 Mutatie voorziening gemoedsbezwaarden	-	-
19 Saldo overdrachten van rechten	53	23
20 Overige lasten	4	16
Totaal lasten	(12.825)	(2.381)
Saldo van baten en lasten	(283)	6.444

Verdeling fondsresultaat	2022	2021
Mutatie algemene reserve	(283)	6.444
Totaal verdeling fondsresultaat	(283)	6.444

Kasstroomoverzicht
(bedragen x € 1 miljoen)

Kasstroomoverzicht	2022	2021
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	1.471	1.676
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	194	65
Betaalde pensioenuitkeringen	(1.311)	(1.322)
Betaald in verband met overdracht van rechten	(209)	(126)
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	(31)	(38)
Overige ontvangsten en uitgaven	(4)	(10)
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten	110	245
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	132.000	82.036
Ontvangen directe beleggingsresultaten	1.206	1.639
Aankopen van beleggingen	(133.342)	(84.174)
Betaalde kosten van vermogensbeheer	(62)	(61)
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten	(198)	(560)
Netto kasstroom	(88)	(315)
Koers- en omrekenverschillen op liquide middelen	-	(49)
Mutatie in geldmiddelen	(88)	(364)

De mutatie in geldmiddelen bestaat uit de volgende balansposten	2022	2021
Stand per einde boekjaar	158	246
Stand per einde vorig boekjaar	246	610
Mutatie in geldmiddelen	(88)	(364)

Algemene toelichting

Algemeen

Activiteit

Stichting PME Pensioenfonds (hierna PME), statutair gevestigd en kantoorhoudend te Den Haag (Postbus 97630, 2509 GA), is een bedrijfstakpensioenfonds ten behoeve van de werknemers in de Metalektro. Het fonds is ingeschreven in de Kamer van Koophandel onder nummer 001029307.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld op basis van in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving en de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening, zoals die zijn vermeld in Titel 9 Boek 2 BW (Burgerlijk Wetboek) en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), in het bijzonder RJ 610 Pensioenfondsen.

Het bestuur heeft op 11 mei 2023 de jaarrekening opgemaakt.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening

Algemene waardering

De beleggingen en de technische voorziening zijn gewaardeerd op reële waarde, tenzij hierna anders is vermeld. Per categorie is aangegeven hoe deze waarde is bepaald. De overige balansposten zijn gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs- of vervaardigingswaarde, tenzij anders vermeld. Alle bedragen in de balans luiden in miljoenen euro's. De baten en lasten worden toegerekend aan het verslagjaar waarop ze betrekking hebben, tenzij anders vermeld. Alle bedragen in de staat van baten en lasten luiden in miljoenen euro's.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld op basis van continuïteitsveronderstelling.

Vergelijking met voorgaand boekjaar

De gehanteerde grondslagen van waarderingen en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande boekjaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijziging zoals opgenomen onder "Schattingswijziging".

Schattingswijziging

De volgende schattingswijzigingen hebben in 2022 plaatsgevonden:

Overgang op de nieuwe Prognosetafel AG2022. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichtingen (VPV) met € 324 miljoen toegenomen. Het effect op de dekkingsgraad op 31 december 2022 is - 0,6%-punt.

Door de stijging van de gemiddelde pensioenleeftijd heeft het fonds besloten om de afslagpercentages voor niet opgevraagd pensioen 1 jaar op te schuiven voor de berekening van de voorziening. Hierdoor wordt op

leeftijd 66 geen afslag meer toegepast. De leeftijd waarop een afslagpercentage van 100% wordt toegepast stijgt van 70 naar 71 jaar. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichtingen met € 44 miljoen toegenomen. Het effect op de dekkinggraad op 31 december 2022 is - 0,1%-punt.

Daarnaast is een aantal kleine wijzigingen doorgevoerd. Per 1 januari 2022 is het fonds voor de waardering van latente partnerpensioenen van gepensioneerden overgegaan van het systeem van onbepaalde partner naar het systeem van bepaalde partner. Ook zijn de partnerfrequenties aangepast. Met ingang van 31 december 2022 wordt de leeftijd waarop de frequentie van 100% geldt verhoogd naar 67 jaar. Dit was 66 jaar. Als laatste is de huidige wettelijke AOW-leeftijd eind 2022 verhoogd van 67 jaar naar 67 jaar en 3 maanden. Dit heeft in het fonds met name effect op de toekomstige pensioenopbouw van arbeidsongeschikten. Door deze drie aanpassingen is de voorziening pensioenverplichtingen toegenomen met € 28 miljoen. Het effect op de dekkinggraad op 31 december 2022 is - 0,1%-punt.

In juni 2019 heeft de Commissie Parameters een aangepaste UFR-methode geadviseerd. Dit heeft een verhogend effect op de technische voorziening. DNB heeft besloten om de aangepaste UFR-parameters stapsgewijs in te voeren, waarmee de invloed van de UFR wordt gespreid. Begin 2022 is de tweede stap genomen van de overgang naar de aangepaste UFR-methode. Het verhogend effect van de aangepaste UFR-methode op 31 december 2022 is € 61 miljoen (- 0,1%-punt).

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Presentatiewijziging

In de jaarrekening 2022 zijn de vorderingen uit hoofde van de beleggingen gepresenteerd als onderdeel van de overige vorderingen en overlopende activa. Tot en met jaarrekening 2021 waren de vorderingen uit hoofde van de beleggingen als afzonderlijke balanspost gepresenteerd.

De vergelijkende cijfers zijn hierop aangepast. De presentatiewijziging heeft geen impact op het eigen vermogen en het resultaat.

In de jaarrekening 2022 zijn de derivaten als afzonderlijke balanspost gepresenteerd. Daarnaast zijn de verplichtingen uit hoofde van onderpand, kortlopende schulden uit hoofde van beleggingen en schulden aan bancaire instellingen onder overige schulden en overlopende passiva gepresenteerd. Tot en met jaarrekening 2021 waren de hiervoor benoemde posten gepresenteerd onder de verplichtingen uit hoofde van beleggingen als één afzonderlijk balanspost. De vergelijkende cijfers zijn hierop aangepast. De presentatiewijziging heeft geen impact op het eigen vermogen en het resultaat.

Opname van actief, passief, bate of last

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Vreemde valuta Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's: de functionele en presentatievaluta van PME.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Monetaire activa en passiva in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkelingen en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Dekkingsgraden Actuele dekkingsgraad

Deze dekkingsgraad is de indicatie voor de vermogenspositie van het fonds. Hierbij wordt het pensioenvermogen gedeeld door de technische voorzieningen.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is de dekkingsgraad waarop het fonds zijn beleidsbeslissingen baseert en wordt berekend als het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de laatste 12 maanden.

Grondslagen voor de balans

Beleggingen

De beleggingen zijn gerubriceerd naar de aard van de financiële instrumenten. In de toelichting is de aansluiting op de indeling volgens het strategisch beleggingsbeleid van het fonds weergegeven. Deze laatste indeling is ook gehanteerd in de kerncijfers en het bestuursverslag.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen, of noteringen afgeleid van de markt. Echter bepaalde instrumenten, zoals vastgoed, participaties in hypotheek en bepaalde derivaten zijn gewaardeerd door gebruik te maken van waarderingsmodellen en -technieken. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen. Bij gemengde beleggingsinstellingen wordt qua waardering aangesloten bij de hoofdcategorie in het desbetreffende fonds, bepaald op basis van reële waarde.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsinstelling zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin deze beleggingsinstelling is gerubriceerd.

Beleggingen die in het kader van een securities lending contract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling die geldt voor beleggingen.

Vastgoedbeleggingen

Onder de post vastgoedbeleggingen zijn opgenomen:

- Directe vastgoedbeleggingen;
- Indirecte vastgoedbeleggingen.

Directe vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De actuele waarde is gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties. Er wordt gebruik gemaakt van 5 verschillende gerenommeerde taxatiekantoren, waarbij de gehele vastgoedportefeuille om de 3 jaar gerouleerd wordt tussen de taxatiekantoren.

De gehele vastgoedportefeuille wordt één keer per (medio) jaar met een desktop review getaxeerd, en eenmaal per (ultimo) jaar volledig getaxeerd (inclusief bezoek van alle objecten). In de tussenliggende kwartalen worden objecten met grote contractmutaties extern getaxeerd. Resultaten door wijziging in actuele waarde worden in de staat van baten en lasten verantwoord.

Bij de waardering wordt gebruik gemaakt van zowel de huurkapitalisatie als de Discounted Cash Flowmethode (DCF) en de vergelijkingsmethode. De taxaties worden hierbij uitgevoerd door vastgoed gecertificeerde taxateurs. Bij de taxaties is gewerkt volgens de richtlijnen van de Royal Institution of Chartered Surveyors (RICS), Investment Property Databank (MSCI), International Valuation Standard (IVS) en het Nederlands Register Vastgoed Taxateurs (NRVT). De taxateurs hebben bevestigd dat ze ten behoeve van de taxaties de gevraagde informatie ontvangen hebben en door het fonds is verklaard dat het fonds alle relevante informatie aan de taxateurs heeft aangeleverd.

Beleggingen in direct vastgoed waarvoor een onvoorwaardelijke verkoopovereenkomst tot stand is gekomen doch die aan het eind van het verslagjaar nog niet geleverd is, zijn gewaardeerd tegen de overeengekomen verkoopprijs.

Vastgoed in ontwikkeling

Objecten (projecten) die ontwikkeld worden om vervolgens te worden toegevoegd aan de portefeuille vastgoed in exploitatie worden tijdens de ontwikkeling geclassificeerd als vastgoed in ontwikkeling. De kostprijs bestaat uit kosten die direct betrekking hebben op het project (zoals kosten van grond en terreinen, aannemer, architect, adviseurs en verzekeringen). Aan de projecten worden geen interne ontwikkelingskosten, indirecte kosten of rentekosten toegerekend. Vastgoed in ontwikkeling wordt vervolgens gewaardeerd tegen reële waarde.

Objecten worden geacht niet meer in ontwikkeling te zijn indien de eerste overdracht heeft plaatsgevonden na gereedkomen van het object door de ontwikkelaar van het Fonds. Projecten met deelopleveringen worden in zijn geheel meegenomen in het waarderingsproces. Een waardemutatie wordt naar rato toegerekend aan het opgeleverde deel en het deel dat nog in ontwikkeling is per jaareinde.

De taxateur gebruikt voor het opstellen van het taxatierapport en de bepaling van de reële waarde op de peildatum de meest recente NRVT-richtlijnen. De taxatiemethodiek is gebaseerd op de DCF-methode. De waarde op basis van een NRVT-taxatie wordt vastgesteld door de contante waarde te berekenen van alle nettokasstromen over een periode van ten minste tien jaar. Bij de waardering wordt uitgegaan van de waarde van het object na voltooiing van de ontwikkelactiviteiten, verminderd met de resterende kosten voor de voltooiing van het object en een aanpassing van de opbrengst en risico's. De waarde wordt contant gemaakt naar de peildatum.

Indirecte vastgoedbeleggingen

De indirecte vastgoedbeleggingen betreffen participaties in beursgenoteerde vastgoedmaatschappijen of niet beursgenoteerde vastgoedbeleggingsinstellingen.

Participaties in beursgenoteerde vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

Participaties in niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde ultimo boekjaar ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen in de periode tot balansdatum, waarbij de onderliggende vastgoedbeleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde die in de meeste gevallen is ontleend op basis van onafhankelijke taxatie, en in enkele gevallen aangevuld met schattingen van het management van het vastgoedfonds. Bij niet-beursgenoteerde indirecte vastgoedbeleggingen worden periodieke analyses van resultaten uitgevoerd, evenals analyse van de gecontroleerde jaarrekeningen van de indirecte vastgoedbeleggingen, en vergelijking met de waardenopgaven van de fondsmanagers. Niet in alle gevallen zijn gecontroleerde jaarrekeningen beschikbaar voor vaststelling van de jaarrekening.

Aandelen

Onder de post aandelen zijn verantwoord:

- Beursgenoteerde aandelen

Beursgenoteerde aandelen

Beursgenoteerde aandelen zijn gewaardeerd tegen de slotkoers op balansdatum. Aan deze beurswaarde worden de ultimo jaar betaalbaar gestelde maar nog niet ontvangen dividenden toegevoegd.

Vastrentende waarden

De post vastrentende waarden bestaat uit:

- Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren met een variabele of vaste rente. Hierbij zijn ook inflatiedekkende obligaties verantwoord;
- Participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden;
- Hypothecaire leningen;
- Deposito's en repo's;
- Infrastructuur leningen;
- Overige vastrentende waarden VGMI.

Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren

Obligaties zijn gewaardeerd tegen de beurskoers op balansdatum inclusief de lopende interest ultimo jaar. Leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren zijn gewaardeerd tegen reële waarde op basis van de contante waarde van toekomstige kasstromen.

Participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden

Participaties in beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de beurskoers op balansdatum. Voor niet aan een beurs genoteerde fondsen betreft het de actuele waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van dat fonds laatste afgegeven intrinsieke waarde, gecorrigeerd

voor kasstromen die na de peildatum van de waardering hebben plaatsgevonden, dit is een benadering van de reële waarde.

Hypothecaire leningen

Voor participaties in hypotheekfondsen is deze gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Deposito's en repo's

Deposito's en repo's zijn gewaardeerd tegen reële waarde op balansdatum inclusief lopende interest. Deze is gelijk aan de netto contante waarde van de toekomstige kasstromen.

Infrastructuur leningen

Infrastructuur leningen worden gewaardeerd tegen reële waarde. Deze waardering komt tot stand door de externe vermogensbeheerder – en wordt minimaal eenmaal per jaar gecontroleerd door een externe accountant – en is gebaseerd op de volgende waarderingmethode voor onderliggende individuele investeringen:

- Netto contante waarde berekeningen (Discounted Cash Flow);

Overige vastrentende waarden VGMI

De gelden van de voormalige portefeuille (van het consortium van de) Verzekeringsgroep MetaalIndustrie (VGMI) zijn belegd in vastrentende waarden en hebben het risicoprofiel van leningen op schuldbekentenis aan de desbetreffende verzekeringsmaatschappijen. De beleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde op basis van de geschatte toekomstige netto kasstroom die uit de beleggingen zullen toevloeien, contant gemaakt tegen de geldende markttrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de beleggingen.

Derivaten

Derivaten zijn financiële instrumenten die zijn afgeleid van meer traditionele producten als aandelen en obligaties. Het betreft valutatermijncontracten, interest rate swaps, futures en life settlement swaps.

De ultimo jaar bestaande rechten en verplichtingen worden per derivatencontract gesaldeerd. Positieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder derivaten aan de activa zijde van de balans. Negatieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd als afzonderlijk post op de passiva zijde van de balans.

De nominale waarde van derivaten geeft het bedrag aan waarover het contract is afgesloten. De marktwaarde is de waarde als het contract ultimo jaar zou worden verkocht of teruggedraaid. De waarde wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen. Voor de rentederivaten betreft dit het intern theoretisch waarderingmodel, welke de contractgegevens van de swappositie en relevante yieldcurves gebruikt om de waarde van de swappositie te bepalen.

Voor de valutaderivaten wordt de waarde op afloopdatum bepaald door de nominale waarde te vermenigvuldigen met de wisselkoers op de afloopdatum van het contract minus de contractueel vastgelegde koers. Voor de afloopdatum wordt de wisselkoers op afloopdatum geschat met behulp van de verwachte wisselkoersmutaties in de markt, welke tot uitdrukking komen als 'forward tics' (de verwachte mutaties in wisselkoersen op basis van de renteversillen tussen de betrokken valuta's. De verwachte kasstromen worden contant gemaakt tegen de relevante yield-curve, waarbij de curve van de betrokken valuta gebruikt wordt.

Futures worden gewaardeerd tegen de laatst verhandelde dagprijs op de beurs waarop de future is genoteerd, waarbij de prijzen van de onderliggende waarden zijn gewogen.

Life settlement swaps worden gewaardeerd op basis van Discounted Cash Flow 'mark to model' model. Hierin is het vereiste marktrendement gelijk aan Libor. De waardering is gebaseerd op de negatieve contante waarde van de toekomstige premiebetalingen enerzijds en de positieve contante waarde van de polisuitkering anderzijds.

Overige beleggingen

Onder de overige beleggingen zijn de volgende overige beleggingen opgenomen:

- Private Equity
- Infrastructuur
- Bosbouw
- Beleggingsliquiditeiten

Private Equity, Infrastructuur en Bosbouw worden gewaardeerd tegen reële waarde.

De waardering van Private Equity en Infrastructuur vindt plaats tegen het pro-rata aandeel van de investering in het eigen vermogen van het beleggingsfonds. Deze waardering komt tot stand door de externe vermogensbeheerder – en wordt minimaal eenmaal per jaar gecontroleerd door een externe onafhankelijke accountant – en is gebaseerd op de volgende waarderingmethode voor onderliggende individuele investeringen:

- Vergelijking met de actuele waarde van een ander financieel instrument dat vergelijkbare kenmerken heeft;
- Netto contante waarde berekeningen (Discounted Cash Flow);
- Waarderingsmodellen;
- Laatste beschikbare statement van de externe manager met daarbij opgeteld de stortingen en onttrekkingen tot en met boekjaar.

De waardering van Bosbouw gebeurt op basis van een combinatie van drie waarderingmethodes: soortgelijke verkopenbenadering, inkomstenbenadering en kostenbenadering:

- Soortgelijke verkopenbenadering: er wordt een vergelijking gemaakt tussen verkopen van soortgelijke bosbouwpercelen in de regio;

- De inkomstenbenadering: deze gaat uit van een reeks verwachte kasstromen, welke contant worden gemaakt tegen een veronderstelde discontocurve;
- De kostenbenadering: deze houdt rechtstreeks verband met de recente marktprijzen voor (kale) grond, (verhandelbaar) hout en oppervlakte met nog niet te verhandelen hout.

De taxateurs geven aan elk van de drie methodes een weging, om zodoende op een totaalwaardering uit te komen.

Beleggingsliquiditeiten worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Waardeveranderingen worden rechtstreeks in de staat van baten en lasten verwerkt, zonder vorming van een herwaarderingsreserve.

Overige vorderingen en overlopende activa

De overige vorderingen en overlopende activa omvatten onder meer de te vorderen premiebijdragen op werkgevers en vorderingen uit hoofde van beleggingen. De post vorderingen uit hoofde van beleggingen betreft vooral de waarde van onderhanden beleggingstransacties met een looptijd korter dan 1 jaar die tegen reële waarde gewaardeerd zijn. De te vorderen premies zijn bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde en bij vervolgwaaarderings wordt de nominale waarde eventueel gecorrigeerd met een voorziening voor mogelijke oninbaarheid.

Liquide middelen

De liquide middelen betreffen positieve rekening-courantposities bij bancaire instellingen die zijn gewaardeerd tegen nominale waarde. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. In geval van een negatieve positie wordt het saldo aan de passiefzijde van de balans getoond.

Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves zijn bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen - inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige voorzieningen - volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Technische voorzieningen

De technische voorzieningen bestaan bijna in zijn geheel uit de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De omvang van de voorziening pensioenverplichtingen wordt gebaseerd op de contante waarde van de verwachte toekomstige uitkeringen. Deze zijn gebaseerd op de ultimo verslagjaar opgebouwde pensioenen van de actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, alsmede de toekomstige

totaal bereikbare pensioenen van arbeidsongeschikte deelnemers met een premievrije voortzetting van de pensioenopbouw. Onvoorwaardelijke toeslagverlening maakt onderdeel uit van de pensioenverplichtingen (alleen voor de arbeidsongeschikten met premievrije voortzetting). Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Rekenrente

De rekenrente is gebaseerd op de rentetermijnstructuur (RTS, zijnde marktrente) die door DNB is gepubliceerd, waarbij de UFR-methodiek wordt gehanteerd. De gemiddelde marktrente ultimo 2022 behorende bij het profiel van de voorziening pensioenverplichtingen is 2,55% (2021: 0,57%).

Overlevingskansen

De overlevingskansen worden ontleend aan de Prognosetafel AG2022 (zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuariel Genootschap) met toepassing van de nieuwe voor PME geldende leeftijdsafhankelijke reductiefactoren PME 2020 op de sterftetekansen en startjaar 2023 per eind 2022. De vergelijkende cijfers van 2021 zijn ontleend aan de Prognosetafel AG2020 (met toepassing van de leeftijdsafhankelijke reductiefactoren PME 2020) startjaar 2022 per eind 2021). Voor ingegane wezenpensioenen worden geen sterftetekansen in aanmerking genomen.

Veronderstellingen partnerpensioen

Voor de verzekering van het partnerpensioen wordt vóór pensioendatum uitgegaan van het systeem van onbepaalde partner en na pensioendatum van het systeem van bepaalde partner (2021: voor en na pensioendatum systeem van onbepaalde partner). Verder is aangenomen dat de partner drie jaar jonger is dan de verzekerde man en drie jaar ouder dan de verzekerde vrouw. De bij de berekening in aanmerking genomen partnerfrequenties voor mannen en vrouwen zijn gebaseerd op statistieken van het CBS. Met ingang van 31 december 2022 wordt de leeftijd waarop de frequentie geldt van 100% verhoogd naar 67 jaar (2021: 66 jaar).

Arbeidsongeschiktheid

De jaarlijkse pensioenopbouw van de arbeidsongeschikte deelnemers is begrepen in de opgebouwde aanspraken. Voor de arbeidsongeschikte deelnemers is daarnaast de contante waarde van de in de toekomst op te bouwen aanspraken tot aan de pensioenrichtdatum gereserveerd. De in de toekomst op te bouwen aanspraken worden met 2% per jaar tot de pensioendatum verhoogd. Daarbij wordt verondersteld dat deze deelnemers niet zullen revalideren. Tevens is een voorziening voor toekomstige arbeidsongeschiktheidsgevallen opgenomen ter grootte van de laatste twee jaar in de premie opgenomen opslag voor premievrijstelling.

Toeslagen

Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening zijn in de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen begrepen.

Dekking toekomstige uitvoeringskosten

Met toekomstige uitvoeringskosten wordt rekening gehouden door een opslag van 1,70% op de voorziening pensioenverplichtingen.

Spaarfonds gemoedsbezwaarden

Indien de aangesloten werkgever/werknemer gemoedsbezwaarden heeft tegen elke vorm van verzekeren, wordt de betaalde premie op een geblokkeerde spaarrekening geboekt aangemerkt als spaarsaldo. Op de betaalde premie wordt 4% ingehouden voor administratiekosten. Premie en rendement worden toegevoegd en uitkeringen worden onttrokken over een periode van 15 jaar. Het rendement is gebaseerd op het gemiddelde u-rendement van het voorgaande jaar.

Kenmerken pensioenregeling

De door het fonds uit te voeren pensioenregeling kan worden gekarakteriseerd als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling.

De pensioenregeling voorziet in ouderdomspensioen ten behoeve van deelnemers en gewezen deelnemers en in partner- en wezenpensioen ten behoeve van de nagelaten betrekkingen.

De pensioengrondslag wordt bepaald door het salaris te verminderen met een franchise. Er is sprake van een maximum salaris. De franchise en het maximum salaris worden jaarlijks per 1 januari aangepast.

Jaarlijks bepaalt het bestuur, op basis van door het fonds vastgesteld beleid, of en zo ja hoeveel toeslag er wordt verleend. De toeslagverlening is voorwaardelijk en is maximaal de prijsindex.

Overige schulden en overlopende passiva

De overige schulden en overlopende passiva omvatten onder meer de posten beleggingscrediteuren en overige schulden aan externe partijen. De beleggingscrediteuren omvatten de verplichtingen uit hoofde van onderpand, kortlopende schulden uit hoofde van beleggingen en schulden aan bancaire instellingen.

Deze worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde en bij vervolgwaaarding gewaardeerd tegen de nominale waarde van de schuld. De overige schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

Grondslagen voor de staat van baten en lasten

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Als premiebijdragen is vermeld het totaal van de in het verslagjaar gefactureerde premies, rekening houdend met per balansdatum nog te factureren premies.

Beleggingsresultaten

Onder de beleggingsresultaten zijn opgenomen de directe en de indirecte beleggingsresultaten, onder aftrek van de kosten van vermogensbeheer.

<i>Directe beleggingsresultaten</i>	<p>Als directe beleggingsresultaten zijn verantwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De aan het verslagjaar toe te rekenen interest, (netto) huren en dergelijke; • De in het verslagjaar gedeclareerde dividenden, inclusief stockdividend.
<i>Indirecte beleggingsresultaten</i>	Als indirecte beleggingsresultaten zijn verantwoord de gerealiseerde en ongerealiseerde resultaten.
<i>Kosten vermogensbeheer</i>	De kosten van vermogensbeheer worden toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Overige kosten en performance vergoedingen zijn verrekend met de indirecte beleggingsresultaten.
<i>Overige baten</i>	Deze zijn opgenomen voor de aan het boekjaar toe te rekenen bedragen.
<i>Pensioenuitkeringen</i>	De uitkeringen pensioenen betreffen de opeisbare uitkeringen inzake het ouderdomspensioen, partner- en wezenpensioen, Anw-pensioen, WIA-excedent en de afkopen.
<i>Pensioenuitvoeringskosten</i>	Voor pensioenuitvoeringskosten die hun oorsprong in het boekjaar hebben, maar waarvan de uitgaven pas in de toekomst zullen plaatsvinden, is een reserve getroffen.
<i>Personeelsbeloningen</i>	Personeelsbeloningen vormen geen aparte regel in de staat van baten en lasten. Deze kosten zijn opgenomen in de pensioenuitvoeringskosten. Voor een nadere specificatie wordt verwezen naar de betreffende toelichting.
<i>Pensioenlasten</i>	De over het verslagjaar verschuldigde premie maakt onderdeel uit van de pensioenuitvoeringskosten.
<i>Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds</i>	De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds is opgesplitst in een aantal onderdelen. Deze onderdelen worden hierna toegelicht.
<i>Pensioenopbouw</i>	Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale aanspraken op ouderdomspensioen en partnerpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen en/of toeslagverlening.
<i>Toeslagverlening</i>	De voorziening is ultimo jaar verhoogd met de toeslagen die gedurende het boekjaar of primo het volgende verslagjaar zijn toegekend. De toeslagen worden toegepast indien en voor zover de middelen van het fonds dit naar het oordeel van het bestuur toelaten.
<i>Interesttoevoeging</i>	De pensioenverplichtingen zijn opgerent met een negatieve rente van 0,486% (2021: 0,533% negatief). Dit is de 1-jaarsrente per 1 januari 2022, berekend over de gehele pensioenverplichting.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Effect wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder 'wijziging marktrente'. Ultimo 2021 bedroeg de uit de toen gehanteerde rentetermijnstructuur af te leiden fondsspecifieke gemiddelde interne rekenrente 0,57%. Per einde 2022 is deze gemiddelde interne rekenrente op basis van de per die datum geldende rentetermijnstructuur gestegen naar 2,55%.

Wijzigingen actuariële grondslagen

De schattingswijzigingen hebben betrekking op incidentele wijzigingen van de regelingen en/ of incidentele wijzigingen in actuariële grondslagen en/of methoden.

Wijzigingen uit hoofde van overdracht van rechten

Als wijziging uit hoofde van overdracht van rechten is opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen actuariële waarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken. Dit betreft zowel collectieve als individuele waardeoverdrachten.

Effect UFR-wijzigingen

Het effect van de aanpassing van de UFR-methode wordt verantwoord onder "effect UFR-wijzigingen".

Overige mutaties

De resterende mutaties van de voorziening zijn opgenomen onder overige mutaties.

Mutatie voorziening gemoedsbezwaren

De toevoegingen, onttrekkingen en rendement wijzigingen aan het spaarfonds gemoedsbezwaarden worden toegekend aan de periode waarop deze betrekking hebben.

Saldo herverzekering

Herverzekeringskosten worden toegerekend aan de periode waarop de herverzekeringen betrekking heeft.

Saldo overdrachten van rechten

De overdrachtswaarden van de pensioenen van individuele deelnemers zijn gebaseerd op de wettelijke berekeningsgrondslagen. Overdrachtswaarden van collectieve waardeoverdrachten komen tot stand door overleg tussen PME en tegenpartij. De waardeoverdrachten worden toegerekend aan het verslagjaar waarin de bijbehorende pensioenaanspraken zijn verwerkt.

Overige lasten

Deze zijn opgenomen voor de aan het boekjaar toe te rekenen bedragen.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode, waarbij onderscheid is gemaakt tussen kasstromen uit pensioen- en beleggingsactiviteiten.

De geldmiddelen bestaan uit de mutatie van de posten Liquide middelen en zijn daardoor exclusief de liquide middelen ten behoeve van beleggingstransacties.

Toelichting op de balans per 31 december

(bedragen x € 1 miljoen)

Activa

Beleggingen voor risico pensioenfondsen

1 Vastgoedbeleggingen		
Vastgoedbeleggingen	2022	2021
Onder vastgoedbeleggingen zijn begrepen:		
Directe vastgoedbeleggingen	1.508	1.391
Indirecte vastgoedbeleggingen	1.820	1.112
Waarde 31 december	3.328	2.503
<i>Directe vastgoedbeleggingen</i>		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	1.391	1.196
Aankopen	75	56
Verkopen	-	(50)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	42	189
Waarde 31 december	1.508	1.391
<i>Indirecte vastgoedbeleggingen</i>		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	1.112	1.046
Aankopen	717	56
Verkopen	(17)	(25)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	8	35
Overige mutaties	-	-
Waarde 31 december	1.820	1.112
De waarde van indirecte vastgoedbeleggingen is inclusief de ultimo 2022 nog te ontvangen dividenden ad € 0,1 miljoen (ultimo 2021: € 0,2 miljoen). Ultimo 2022 staan voor € 909 miljoen aan toekomstige verplichtingen uit in verband met vastgoedbeleggingen (ultimo 2021: € 939 miljoen). De directe vastgoedbeleggingen ultimo 2022 bestaan voor € 198 miljoen uit vastgoedbeleggingen in ontwikkeling (2021: € 91 miljoen).		

2 Aandelen		
De post aandelen bestaat uit:	2022	2021
<i>Directe beleggingen</i>		
Beursgenoteerde aandelen	12.371	21.451
Waarde 31 december	12.371	21.451
Ultimo 2022 was er € 504 miljoen aan aandelen uitgeleend (2021: € 492 miljoen).		

Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en gekregen. Deze zekerheden (€ 522 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2022 en € 505 miljoen ultimo 2021) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

De waarde van aandelen is inclusief de ultimo 2022 nog te ontvangen dividenden ad € 12 miljoen (ultimo 2021: € 14 miljoen).

Per 31 december 2022 wordt direct belegd in enkele aangesloten (en beursgenoteerde) ondernemingen. Deze beleggingen zijn met een aandeel van 0,2% (2021: 0,3%) van de totale beleggingen zeer beperkt van omvang. De beleggingen voldoen aan alle beleggingsrichtlijnen van PME (zoals spreiding).

Directe beleggingen in aandelen	2022	2021
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	21.451	19.770
Aankopen	2.221	4.035
Verkopen	(8.409)	(6.557)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(2.889)	4.208
Overige mutaties	(3)	(5)
Waarde 31 december	12.371	21.451

Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in nog te vorderen dividend.

3 Vastrentende waarden

De post vastrentende waarde bestaat uit:	2022	2021
Obligaties		
<i>Directe beleggingen:</i> Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren	23.709	31.038
Hypothecaire leningen	2.489	2.629
Deposito's en repo's	930	260
Infrastructuur leningen	299	171
Overige vastrentende waarden		
VGMI (Verzekeringsgroep Metaalindustrie)	871	1.072
Waarde 31 december	28.298	35.170

Ultimo 2022 was er voor € 1.393 miljoen aan obligaties uitgeleend (2021: € 1.481 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en verkregen. Deze zekerheden € 1.447 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2022 (2021: € 1.538 miljoen) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

PME heeft een commitment van € 2.440 miljoen afgegeven inzake het Nationale Hypotheekfonds. De commitment heeft een onbepaalde looptijd. Hiervan is tot en met ultimo 2022 € 2.388 miljoen opgenomen (2021: € 1.990 miljoen). Tevens heeft PME een toekomstige verplichting inzake bedrijfsleningenfonds van € 27 miljoen (2021: € 27 miljoen).

Obligaties, leningen op schuldbekentenis en andere waardepapieren	2022	2021
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	31.038	30.595
Aankopen	21.200	23.801
Verkopen	(23.486)	(22.419)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(5.036)	(938)
Overige mutaties	(7)	(1)
Waarde 31 december	23.709	31.038
Hypothecaire leningen		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	2.629	2.675
Aankopen	398	189
Verkopen en ontvangen aflossingen	0	(276)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(536)	42
Overige mutaties	(2)	(1)
Waarde 31 december	2.489	2.629

Beleggingen in hypotheek vinden uitsluitend plaats via participaties in beleggingsfondsen. Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in lopende interest.

	2022	2021
Deposito's en repo's		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	260	515
Aankopen	107.501	52.119
Verkopen en ontvangen aflossingen	(106.831)	(52.374)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	-	-
Overige mutaties	-	-
Waarde 31 december	930	260

Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in lopende interest.

	2022	2021
Infrastructuur leningen		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	171	
Aankopen	164	173
Verkopen en ontvangen aflossingen	-	-
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(36)	(2)
Overige mutaties	-	-
Waarde 31 december	299	171

PME heeft een commitment afgegeven van € 1.300 miljoen inzake infrastructuur leningen (2021: € 500 miljoen). Hiervan is in 2022 € 339 miljoen opgenomen (2021: 173 miljoen). Infrastructuur leningen betreft beleggingen in infrastructuur leningen fondsen.

Overige vastrentende waarden (VGMI)	2022	2021
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	1.072	1.159
Aankopen	-	-
Verkopen en ontvangen aflossingen	(75)	(74)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(126)	(13)
Waarde 31 december	871	1.072

VGMI (Verzekeringsgroep Metaalindustrie) betreft een portefeuille met fictieve leningen met deze VGMI tegenpartijen. In het contract liggen de karakteristieken van de genoemde fictieve leningen vast, alsmede de voorwaarden waartegen bij rente- en aflossingsbetalingen uitkeringen naar PME plaatsvinden, dan wel leningen doorgerold worden. De rente is daarbij gelijk aan 10 jaar Nederlandse staatsrente met een opslag van 14 basispunten. Overige kenmerken van de portefeuille betreffen:

- de duratie van de portefeuille is 3,5 jaar
- een yield van 4,056%
- een kredietopslag van 88 basispunten.

De leningen zijn onlosmakelijk aan het VGMI contract verbonden en niet verhandelbaar.

De waardering wordt aangeleverd door de penvoerder Aegon en bepaald met behulp van een Discounted Cash Flow (DCF) berekening. De verdisconteringscurve wordt geconstrueerd met behulp van publiek verhandelde bedrijfsleningen van financiële instellingen uit representatieve (euro)landen met een naar rato (van de leningen) vergelijkbaar kredietrisico. De Aegon-waardering wordt per kwartaal door middel van een second opinion getest. In tegenstelling tot de Aegon-methode wordt bij de second opinion (uitgevoerd door MN) een verdisconteringscurve geconstrueerd op basis van specifieke Credit Default Swap (CDS)-spreads van de moedermaatschappijen. Indien de afwijking groter is dan 5% of omgerekend € 60 miljoen dan wordt een verschillenanalyse uitgevoerd welke wordt voorgelegd aan het Data en Waarderingscomité (DWC).

4 Derivaten

Per 31 december betreft het de volgende posities:	2022	2021
Positieve derivatenposities opgenomen onder balans activa derivaten	2.178	3.013
Negatieve derivaten opgenomen onder balans passiva derivaten (10)	(6.935)	(1.562)
Saldo positie in derivaten	(4.757)	1.451
Het verloop is als volgt		
Waarde 1 januari	1.451	4.366
Aankopen	-	-
Verkopen	1.433	400
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	(7.612)	(3.337)
Overige mutaties	(29)	22
Waarde 31 december	(4.757)	1.451

Onder overige mutaties is meegenomen de mutatie in lopende interest.

In het bovenstaande overzicht worden zowel de positieve als de negatieve derivatenposities weergegeven. Derivaten hebben bij aankoop geen waarde. Bij de verkoop van derivaten wordt geld ontvangen of betaald.

De door middel van derivaten verkregen posities zijn in de balans gesplitst weergegeven. De positieve posities uit hoofde van derivatencontracten zijn opgenomen onder de post Derivaten (als onderdeel van de Beleggingen).

De negatieve posities zijn opgenomen onder de post Derivaten op de passiva zijde van de balans. Per saldo bedragen de totale aan- en verkooptransacties inzake derivaten in 2022 € 1.433 miljoen (2021: € 400 miljoen).

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid maakt PME gebruik van derivaten. Derivaten worden in beginsel defensief gebruikt om risico's af te dekken, maar afgeleide instrumenten worden ook ingezet om een doeltreffend portefeuillebeheer te vergemakkelijken. Voor wat betreft de risicoafdekking worden derivaten specifiek ingezet ten behoeve van afdekking van het renterisico (rente derivaten) en afdekking van het valutarisico (valutatermijncontracten).

De omvang waarin deze instrumenten zijn ingezet blijkt uit de navolgende tabel, waarin de met betrekking tot de beleggingsportefeuille door middel van derivaten per saldo verkregen posities op balansdatum gespecificeerd naar onderliggende waarde is opgenomen.

Beleggingscategorie en soort instrument (activa en passiva gesaldeerd ¹)	ultimo 2022		ultimo 2021	
	Nominale waarde ²	Marktwaarde ³	Nominale waarde ²	Marktwaarde ³
Vastrentende waarden				
Rentederivaten	39.790	(4.947)	33.503	1.820
Valuta				
Valutatermijncontracten	11.956	190	17.176	(335)
Overige beleggingen				
Futures Index	21	-	34	-
Life-settlements	-	-	-	(33)
Futures bonds	248	-	238	(1)
Totaal derivaten (per saldo)		(4.757)		1.451

1. Het betreft saldo posities van activa en passiva en dus niet de exposure (die in totaal is verantwoord onder Derivaten respectievelijk Derivaten op de passiva zijde van de balans).
2. De nominale waarde geeft het absolute bedrag aan waarover het contract is afgesloten.
3. De marktwaarde is de waarde als het contract ultimo jaar zou worden verkocht of teruggedraaid.

Life Settlement Swaps zijn beleggingen in Amerikaanse levensverzekeringen. De belegger koopt een polis van een verzekerde en de belegger betaalt tot aan het overlijden van de verzekerde de premies voor die verzekering met als doel bij het overlijden van de verzekerde de uitkering te ontvangen. De toekomstige premiebetalingen tot overlijden en de hoogte van de uitkering zijn bekend. De onzekere factor is het moment van overlijden van de polisverkoper. Ultimo 2022 heeft PME geen aandeel meer in Life Settlement Swaps, deze zijn gedurende 2022 afgewikkeld. Resultaten hiervan zijn verwerkt onder de directe beleggingsopbrengsten.

5 Overige beleggingen

Hieronder zijn begrepen:	2022	2021
Private Equity	3.470	3.004
Andere overige beleggingen	1.147	911
Liquide middelen inzake beleggingen	1.106	1.633
Waarde 31 december	5.723	5.548

Private Equity	2022	2021
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	3.004	1.969
Aankopen	553	754
Verkopen	(343)	(679)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	256	960
Waarde 31 december	3.470	3.004
Andere overige beleggingen		
Het verloop is als volgt:		
Waarde 1 januari	911	598
Aankopen	512	265
Verkopen	(340)	(61)
Waarderingsverschillen en verkoopresultaten	64	109
Waarde 31 december	1.147	911

Onder de andere overige beleggingen zijn beleggingen in infrastructuur (2022: € 671 miljoen en 2021: € 458 miljoen) en bosbouw (2022 € 476 miljoen en 2021 € 453 miljoen) gepresenteerd. Ultimo 2022 bedroegen de niet in de balans opgenomen beleggingsverplichtingen inzake overige beleggingen € 1.675 miljoen (ultimo 2021: € 1.654 miljoen). Deze verplichtingen zijn maximale bedragen die op basis van afgesloten contracten kunnen worden gevraagd te storten. De uiteindelijk hieruit voortvloeiende beleggingen zijn onzeker voor wat betreft werkelijke omvang en moment van opvragen.

Liquide middelen inzake beleggingen

Liquide middelen inzake beleggingen betreffen beleggingen in geldmarktfondsen en posities in rekening-courant bij bancaire instellingen. Het betreffen liquide middelen in verband met beleggingstransacties. De schulden aan kredietinstellingen zijn verantwoord onder de verplichtingen uit hoofde van beleggingen. Het saldo van de liquide middelen inzake beleggingen (actief) en schulden bij bancaire instellingen bedraagt € 745 miljoen (2021: € 870 miljoen).

Beleggingsdebiteuren en beleggingscrediteuren zijn opgenomen onder de overige vorderingen en overlopende activa respectievelijk overige schulden en overlopende passiva.

Totaal beleggingen	2022	2021
Uitgeleende effecten		
Aandelen	502	492
Vastrentende waarden	1.393	1.481
Totaal waarde uitgeleende effecten	1.897	1.973

Het pensioenfonds stelt haar beleggingsportefeuille beschikbaar voor het in bruikleen geven van effecten (securities lending). Aandelen en obligaties worden uitgeleend, met uitzondering van de meest kredietwaardige staatsobligaties.

Ter beperking van het risico heeft PME € 1.968 miljoen aan onderpand ontvangen (2021: € 2.043 miljoen). Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P. In de volgende tabel is een overzicht gegeven van het onderpand per beleggingscategorie:

	2022	2021
<i>Onderpand</i>		
Aandelen	521	505
Vastrentende waarden	1.447	1.538
	1.968	2.043

Relatie jaarrekening en beleggingsbeleid

De beleggingscategorieën zoals opgenomen in de jaarrekening wijken af van de categorieën zoals die worden gehanteerd in het beleggingsbeleid van PME. In de jaarrekening worden de beleggingen gepresenteerd naar de aard van de financiële instrumenten. In de kerncijfers en het bestuursverslag worden de beleggingscategorieën gepresenteerd conform de wijze waarop het (strategisch) beleggingsbeleid wordt vormgegeven. Het betreft vooral de toerekening van de derivaten en de liquide middelen. Uiteraard heeft het fonds wel altijd de beschikking over een bepaalde positie in liquide middelen. Voor het beleggingsbeleid worden deze liquide posities toegewezen aan de beleggingscategorieën waar wel een strategische weging aan is toegekend. In de jaarrekening zijn de liquide middelen verantwoord onder de overige beleggingen.

Uit het volgende overzicht blijkt de aansluiting tussen de jaarrekening enerzijds en het beleggingsbeleid anderzijds.

	Beleggingsbeleid 2022				Jaarrekening 2022
	vastgoed	aandelen	vastrentend	overig	totaal
Vastgoedbeleggingen	3.322	5	-	1	3.328
Aandelen	-	12.371	-	-	12.371
Vastrentende waarden	-	-	28.298	-	28.298
Derivaten op activa zijde balans	-	-	2.178	-	2.178
Overige beleggingen	-	3.470	-	2.253	5.723
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	3.322	15.846	30.476	2.254	51.898
Vorderingen	-	123	5.276	5	5.404
Derivaten op passiva zijde balans	-	-	(6.935)	-	(6.935)
Verplichtingen	-	(75)	(1.014)	(6)	(1.095)
Totaal	3.322	15.894	27.803	2.253	49.272
Portefeuillesamenstelling ultimo 2022	6,7%	32,3%	56,4%	4,6%	100,0%
Portefeuillesamenstelling ultimo 2021	3,9%	38,3%	56,4%	1,4%	100,0%

6 Vorderingen en overlopende activa

	2022	2021
Beleggingsdebiteuren	5.404	196
Premiedebiteuren	344	22
Vorderingen uit herverzekeringen	1	1
Vorderingen uit hoofde van waardeoverdrachten	0	38
Overige vorderingen en overlopende activa	0	1
Totaal	5.749	258

Beleggingsdebiteuren	2022	2021
Onder deze post is opgenomen:		
Vorderingen uit hoofde van onderpand	4.674	21
Kortlopende vorderingen	730	175
Totaal	5.404	196

De beleggingsdebiteuren betreffen onder andere nog af te wikkelen beleggingstransacties op balansdatum. De hoogte hiervan fluctueert op dagbasis. Deze kortlopende vorderingen zijn enkele dagen na balansdatum afgerekend. De waarde benadert de reële waarde.

Premiedebiteuren	2022	2021
De samenstelling per 31 december is als volgt:		
Te vorderen van werkgevers	344	23
Voorziening voor oninbare vorderingen	-	(1)
	344	22
Het verloop van de voorziening voor oninbare vorderingen is als volgt:		
Voorziening 1 januari	(1)	(1)
Mutatie vanwege oninbaarheid	-	-
Mutatie via staat van baten en lasten	1	-
Voorziening 31 december	-	(1)

De post te vorderen premiebijdragen op werkgevers heeft een looptijd korter dan 1 jaar (2021: korter dan 1 jaar). De vorderingen op werkgevers zijn eind 2022 substantieel hoger dan eind 2021 omdat de pensioenpremie vanaf 2022 achteraf in rekening wordt gebracht bij de werkgevers. Eind 2021 werden de premies maandelijks vooraf in rekening gebracht. De waarde benadert de reële waarde gegeven het kortlopende karakter van deze vorderingen en het feit dat waar nodig een voorziening voor oninbaarheid is gevormd.

De vordering uit herverzekeringen heeft een looptijd langer dan 1 jaar. De post bestaat uit het herverzekeringdeel van de technische voorzieningen. De waarde benadert de reële waarde.

De vorderingen uit hoofde van waardeoverdrachten en de overige vorderingen en overlopende activa hebben een looptijd korter dan 1 jaar.

7 Liquide middelen

De liquide middelen betreffen posities in rekening-courant bij bancaire instellingen inzake pensioen-activiteiten. Alle tegoeden zijn direct invorderbaar en staan geheel ter vrije beschikking. PME heeft een ongebruikte (intraday) kredietfaciliteit bij de ING bank voor een totaalbedrag van € 100 miljoen.

Passiva

8 Totaal reserve

Het verloop van de algemene reserve is als volgt:	2022	2021
Stand per 1 januari	4.953	(1.491)
Mutatie saldo baten en lasten	(283)	6.444
Stand per 31 december	4.670	4.953

Bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. Het voorstel voor de verdeling van het fondsresultaat 2022 is opgenomen onder de staat van baten en lasten. Voorgesteld wordt het resultaat - € 283 miljoen te onttrekken aan de algemene reserve. Dit voorstel is verwerkt in de balans.

Vermogen

Ultimo 2022 bedraagt het pensioenvermogen van het fonds € 49.747 miljoen (2021: € 64.283 miljoen). Op basis hiervan kan de dekkingsgraad als volgt worden berekend:

	2022	2021
Vermogen t.b.v. de dekkingsgraad	49.747	64.283
Totaal technische voorzieningen	45.077	59.330
Dekkingsgraad per 31 december	110,4%	108,3%

De beleidsdekkingsgraad per 31 december 2022 bedraagt 111,7% (2021: 103,2%). De beleidsdekkingsgraad is vastgesteld als het gemiddelde van de dekkingsgraden van de 12 maandeinden over de periode januari tot en met december. Dit betekent dat voor het eerst in acht jaar wordt voldaan aan het minimaal vereiste vermogen van 104,3%. Aangezien de beleidsdekkingsgraad nog lager is dan het vereiste vermogen, is de vermogenspositie van het pensioenfonds te karakteriseren als een reservetekort, zie de navolgende tabel

Solvabiliteit	2022		2021	
		%		%
Aanwezig eigen vermogen	4.670	10,4	4.953	8,3
Minimaal vereist eigen vermogen	1.958	4,3	2.558	4,3
Vereist eigen vermogen	8.947	19,8	10.806	18,2

De berekening van het vereist eigen vermogen is gebaseerd op het standaard model.

Ontwikkelingen met betrekking tot de dekkingsgraad

Ontwikkeling dekkingsgraad (in procenten)	2022		2021	
	%	%	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari		108,3		97,6
Sturingsmiddelen				
Premie	(1,1)		(1,0)	
Uitkeringen	0,2		(0,1)	
Toeslagen	(5,8)		-	
Beleggingen	(24,6)		4,1	
Overige effecten			-	
Wijziging uit hoofde van overdracht en rechten	0,1		-	
Rentetermijnstructuur	49,2		7,5	
Schattingswijziging/resultaat op actuariële uitgangspunten	(0,8)		-	
Overige oorzaken	(15,1)		0,2	
Dekkingsgraad per 31 december		110,4		108,3

De bepaling van de procentuele effecten van de diverse resultaatbronnen op de dekkingsgraad zijn uitgedrukt ten opzichte van de dekkingsgraad van eind 2021. Zo wordt bijvoorbeeld het resultaat als gevolg van de rentewijziging (49,2%) vergeleken met de stand per 31 december 2021. Omdat we alle effecten relateren aan de beginstand, tellen de effecten van alle resultaten niet op tot het dekkingsgraadverschil tussen eind 2022 en eind 2021. Het verschil hiertussen noemen we de kruiseffecten en zit onder de noemer "overige oorzaken". Kruiseffecten ontstaan onder andere omdat in de praktijk de verschillende resultaten gedurende het jaar door elkaar heen lopen. De kruiseffecten zijn over 2022 gelijk aan -15,5%. Dit is fors hoger dan in 2021. De verklaring hiervoor is dat de individuele resultaten grotere uitschieters bevatten dan in 2021. In 2022 worden de kruiseffecten vooral veroorzaakt door enerzijds het resultaat op beleggingen van -24,6% en anderzijds het resultaat door het wijzigen van de rente van 49,2%.

Herstelplan

In maart 2022 is een nieuw herstelplan op basis van de situatie ultimo 2021 ingediend. DNB heeft in mei 2022 schriftelijk aangegeven in te stemmen met dit geactualiseerde herstelplan. Gezien de financiële positie per eind 2022 heeft PME in maart 2023 een nieuw herstelplan ingediend bij DNB. DNB heeft nog niet laten weten of het herstelplan 2023 akkoord is. In het herstelplan met een startdatum van 1 januari 2023 is aangetoond dat PME zonder aanvullende maatregelen binnen de gestelde termijn van 10 jaar (uiterlijk eind 2032) het wettelijke vereist vermogen (2022: 119,8%) kan bereiken.

9 Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	2022		2021	
	aantal	bedrag x € 1 mln	aantal	bedrag x € 1 mln
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds per groep van deelnemers				
De voorziening is als volgt:				
Actieve deelnemers	174.425	18.369	168.639	26.487
Gewezen deelnemers	270.087	9.833	270.973	13.340
Pensioengerechtigden	168.054	16.871	168.356	19.499
Totaal 31 december	612.566	45.073	607.968	59.326

	2022	2021
<i>Ontwikkeling voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen</i>		
De ontwikkeling is als volgt:		
Voorziening per 1 januari	59.326	63.090
Pensioenopbouw	2.284	2.228
Toeslagverlening	3.369	-
Interesttoevoeging	(297)	(343)
Onttrekking voor uitkeringen	(1.361)	(1.289)
Effect wijziging marktrente	(18.577)	(4.812)
Schattingswijziging UFR-wijziging	61	513
Inkoop voorwaardelijke aanspraken	-	-
Wijziging uit hoofde van waardeoverdrachten	(55)	(29)
Schattingswijzigingen	396	12
Overige mutaties	(73)	(44)
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen	(14.253)	(3.764)
Voorziening 31 december	45.073	59.326

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale aanspraken op ouderdomspensioen en partnerpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen en/of toeslagverlening.

Toeslagverlening

De voorziening is ultimo jaar verhoogd met de toeslagen die gedurende het boekjaar of primo het volgende verslagjaar zijn toegekend. De toeslagen worden toegepast indien en voor zover de middelen van het fonds dit naar het oordeel van het bestuur toelaten. Jaarlijks neemt het bestuur hieromtrent een besluit. In het boekjaar is besloten, gebruikmakend van de versoepelde wet- en regelgeving zoals in 2022 van toepassing (Algemene Maatregel van Bestuur), om per 1 juli 2022 een toeslag te verlenen van 1,29% over de opgebouwde pensioenaanspraken van alle deelnemers. Daarnaast heeft het bestuur in 2022 besloten om per 1 januari 2023 een toeslag te verlenen van 6,2% over de opgebouwde pensioenaanspraken. De pensioenverplichtingen als gevolg van toeslagverlening toegenomen met € 3.369 miljoen. Gezien de financiële positie van PME zijn de pensioenen van alle deelnemers ultimo 2021 niet verhoogd. Voorts zijn de belangen van alle deelnemers met het oog op de gevolgen op de korte én lange termijn goed afgewogen.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met -0,486% (2021: -0,533%) op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het begin van het verslagjaar, wat overeenkomt met een bedrag van € 297 miljoen.

Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excasokosten) en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Per 31 december 2022 is de voorziening pensioenverplichtingen berekend met de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De daarvan afgeleide gemiddelde fondsspecifieke interne rekenrente bedraagt ultimo 2022 2,55% (2021: 0,57%).

Wijzigingen actuariële grondslagen

De volgende wijzigingen hebben in 2022 plaatsgevonden:

- Overgang op de nieuwe Prognosetafel AG2022. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichtingen (VPV) met € 324 miljoen toegenomen. Het effect op de dekkingsgraad op 31 december 2022 is -0,6%-punt.
- Door de stijging van de gemiddelde pensioenleeftijd heeft het fonds besloten om de afslagpercentages voor niet opgevraagd pensioen 1 jaar op te schuiven. Hierdoor wordt op leeftijd 66 geen afslag meer toegepast. De leeftijd waarop een afslagpercentage van 100% wordt toegepast stijgt van 70 naar 71 jaar. Hierdoor is de VPV met € 44 miljoen toegenomen. Het effect op de dekkingsgraad op 31 december 2022 is -0,1%-punt.
- Daarnaast zijn een aantal kleine wijzigingen doorgevoerd. Per 1 januari 2022 is het fonds voor de waardering van latente partnerpensioenen van pensioengerechtigden na pensioendatum overgegaan van het systeem van onbepaalde partner naar het systeem van bepaalde partner. Ook zijn de partnerfrequenties aangepast. Met ingang van 31 december 2022 wordt de leeftijd waarop de frequentie geldt van 100% verhoogd naar 67 jaar. Dit was 66 jaar. Als laatste is de huidige wettelijke AOW-leeftijd eind 2022 verhoogd van 67 jaar naar 67 jaar en 3 maanden. Dit heeft in het fonds met name effect op de toekomstige pensioenopbouw van arbeidsongeschikten. Door deze drie aanpassingen is de VPV met € 28 miljoen toegenomen. Het effect op de dekkingsgraad op 31 december 2022 is -0,1 procentpunt.

Effect UFR wijzigingen

In juni 2019 heeft de Commissie Parameters een aangepaste UFR-methode geadviseerd. Daarbij groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. Dit heeft een verhogend effect op de technische voorziening. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-methode stapsgewijs in te voeren, waarmee de invloed van de nieuwe UFR wordt gespreid. Hierdoor zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. Begin 2022 is de tweede stap genomen van de overgang naar de nieuwe UFR-methode. Het effect van de nieuwe UFR-methode op de dekkingsgraad op 31 december 2022 is € 61 miljoen (-0,1 procentpunt).

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

In 2022 is € 149 miljoen toegevoegd aan de voorziening pensioenverplichtingen en € 204 miljoen onttrokken.

Overige mutaties

De overige mutaties bestaan uit het resultaat op kanssystemen bij sterfte (- € 58 miljoen), arbeidsongeschiktheid (€ 32 miljoen) en mutaties (- € 47 miljoen).

Spaarfonds gemoedsbezwaarden

Spaarfonds gemoedsbezwaarden heeft een waarde van € 4 miljoen (2021: € 4 miljoen).

10 Derivaten

	2022	2021
Onder deze post zijn opgenomen:		
Verplichtingen inzake derivaten	6.935	1.562
Totaal	6.935	1.562

De derivaten bestaan uit posities die conform de eisen van RJ610 onder de passiva worden verantwoord, omdat de producten een negatieve marktwaarde kennen.

11 Overige schulden en overlopende passiva

	2022	2021
Onder deze post zijn opgenomen:		
Beleggingscrediteuren	1.095	2.342
Verschuldigde loonheffing	26	-
Diverse schulden en overlopende passiva	2	2
Totaal	1.123	2.344

Beleggingscrediteuren	2022	2021
Onder deze post zijn opgenomen:		
Verplichtingen uit hoofde van onderpand	133	1.543
Kortlopende schulden	601	36
Bancaire instellingen	361	763
	1.095	2.342

De post verschuldigde loonheffing betreft de nog af te dragen loonheffing, die maandelijks achteraf overgemaakt wordt naar de belastingdienst.

De post "diverse schulden en overlopende passiva" heeft een looptijd korter dan 1 jaar (2021: korter dan 1 jaar). De waarde benadert de reële waarde gegeven het kortlopende karakter van de schulden en overlopende passiva.

Verplichtingen uit hoofde van onderpand zijn door PME ontvangen onderpand, ter afdekking van positieve derivaten posities. De onderpand posities zijn in lijn met de af te dekken waarde van de derivaten.

De onder beleggingscrediteuren opgenomen kortlopende schulden en bancaire instellingen vloeien voort uit de beleggingsactiviteiten.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Investeringsverplichtingen

Ultimo 2022 staan voor € 909 miljoen aan toekomstige verplichtingen uit in verband met vastgoedbeleggingen (ultimo 2021: € 939 miljoen).

PME heeft een commitment van € 2.440 miljoen afgegeven inzake het Nationale Hypotheekfonds. De commitment heeft een looptijd van onbepaalde tijd. Hiervan is tot en met ultimo 2022 € 2.388 miljoen opgenomen (2021: € 1.990 miljoen). Tevens heeft PME een toekomstige verplichting inzake een belegging in het bedrijfsleningenfonds van € 27 miljoen (2021: € 27 miljoen). Ten slotte heeft PME een commitment afgegeven van € 1.300 miljoen inzake infrastructuur leningen. Hiervan is in 2022 € 339 miljoen opgenomen (2021: € 173 miljoen).

Onder de andere overige beleggingen zijn beleggingen in infrastructuur en bosbouw gepresenteerd. Ultimo 2022 bedroegen de niet in de balans opgenomen beleggingsverplichtingen inzake overige beleggingen € 1.675 miljoen (ultimo 2021: € 1.654 miljoen). Deze verplichtingen zijn maximale bedragen die op basis van afgesloten contracten kunnen worden gevraagd te storten. De uiteindelijk hieruit voortvloeiende beleggingen zijn onzeker voor wat betreft werkelijke omvang en moment van opvragen.

Ultimo 2022 was er € 504 miljoen aan aandelen uitgeleend (2021: € 492 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en gekregen. Deze zekerheden (€ 522 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2022 en € 504 miljoen ultimo 2021) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

Ultimo 2022 was er voor € 1.393 miljoen aan obligaties uitgeleend (2021: € 1.481 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering worden adequate zekerheden gevraagd en verkregen. Deze zekerheden (€ 1.447 miljoen aan staatsobligaties ultimo 2022 en € 1.538 miljoen ultimo 2021) worden niet in de balans opgenomen. Het onderpand heeft minimaal rating Aa3 volgens Moody's of AA volgens S&P.

Uitvoeringsovereenkomsten

Administratiekosten

Voor het voeren van de administratie heeft het fonds in 2022 een overeenkomst met TKP Pensioen B.V. afgesloten. Er is een Overeenkomst gesloten voor onbepaalde tijd, met een opzegtermijn van 12 maanden (zonder opzegvergoeding).

De tarieven worden jaarlijks overeengekomen. De vergoeding voor 2023 bedroeg € 20,3 miljoen (excl. btw).

Vermogensbeheer

Met vastgoedbeheerder Syntrus Achmea Real Estate & Finance (SAREF) is een vergoeding verschuldigd, gebaseerd op omvang van het belegd vermogen (40 basispunten op jaarbasis).

Met de vermogensbeheerder MN Services Vermogensbeheer B.V. is een beheerovereenkomst voor onbepaalde tijd aangegaan met een opzegtermijn van één jaar. Voor 2023 bedroegen de kosten hiervan € 30,4 miljoen (excl. btw).

Huurovereenkomst

PME is in 2021 een huurovereenkomst aangegaan een periode van 5 jaar, het contract loopt af op 30 november 2026. Een huurbedrag van € 143 duizend vervalt binnen 12 maanden. De totale verplichting tot het einde van de looptijd is € 489 duizend exclusief inflatie correctie.

Risicoparagraaf

Solvabiliteitsrisico

Een belangrijk risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte is voor (volledige) toeslagverlening en dat er geen volledige uitkering mogelijk is.

Wettelijk moet er een toereikende algemene reserve zijn voor het opvangen van tegenvallers. Die tegenvallers kunnen te maken hebben met de ontwikkeling van de rente en de koersen op de financiële markten, maar ook met actuariële zaken (zoals de levensverwachting van deelnemers).

De Nederlandsche Bank (DNB) heeft als toezichthouder een standaardmethode vastgesteld om te toetsen of in het fonds voldoende vermogen aanwezig is om beschermd te zijn tegen genoemde risico's. In de standaardmethode wordt elk risico omgerekend naar een bepaalde vermogens eis. De combinatie van deze factoren geeft de vereiste solvabiliteit ofwel het vereist eigen vermogen. Omdat de risico's onderling gecorreleerd zijn - sommige risico's zullen zich simultaan manifesteren terwijl andere risico's dat nu juist niet doen - vindt nog een aftrek vanwege diversificatie plaats.

Onderstaande tabel laat de uitkomsten zien van het standaard risicomodel voor PME:

Vereist eigen vermogen (x € 1 miljoen)	Solvabiliteit (na iteratie)	
	ultimo 2022	ultimo 2021
Risicofactor	Strategische mix	Strategische mix
S1 Renterisico (inclusief inflatie)	2.243	657
S2 Aandelen- en vastgoedrisico	6.298	8.289
S3 Valutarisico	1.599	2.063
S4 Grondstoffenrisico	469	611
S5 Kredietrisico	1.987	3.060
S6 Verzekeringstechnisch risico	1.108	1.522
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief (beheer) risico	102	75
Subtotaal van alle risico's	13.806	16.277
Diversificatie effect	(4.859)	(5.471)
Vereist eigen vermogen (VEV)	8.947	10.806
Aanwezig algemene reserve	4.670	4.953
Verschil tussen aanwezig eigen vermogen en vereist eigen vermogen	(4.277)	(5.853)
Vereist eigen vermogen (% van technische voorzieningen))		
	ultimo 2022	ultimo 2021
Feitelijke asset mix	20,3%	19,2%
Strategische asset mix	19,8%	18,2%

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan worden gekarakteriseerd als een reservetekort, het eigen vermogen is lager dan het vereist eigen vermogen. Daarvoor moet PME een herstelplan opstellen en indienen bij de DNB. Hierin staat hoe PME verwacht binnen een periode van tien jaar tot het vereist eigen vermogen te komen. DNB beoordeelt het herstelplan op haalbaarheid.

S1 Renterisico

Renteafdekking		
	ultimo 2022	ultimo 2021
Betreft	marktwaarde	marktwaarde
Beoogde renteafdekking	55,0%	50,0%
Bandbreedte	52,5%-57,5%	47,5%-52,5%
Werkelijke renteafdekking	53,2%	49,9%

Het verschil in rentegevoeligheid tussen de beleggingen en de verplichtingen kan ook zichtbaar worden gemaakt door de invloed op de dekkingsgraad van een parallelle renteschok van 100 basispunten (= één procentpunt).

Gevoeligheid dekkingsgraad voor verandering in de markttrente (x 1 € miljoen)			
Renteschok	1% daling	ultimo 2022	1% stijging
Vermogen t.b.v. de dekkingsgraad	54.664	49.747	45.062
Pensioenverplichtingen	52.621	45.077	38.528
Dekkingsgraad	103,9%	110,4%	117,0%

Gevoeligheid dekkingsgraad voor verandering in de markttrente (x 1 € miljoen)			
Renteschok	1% daling	ultimo 2021	1% stijging
Vermogen t.b.v. de dekkingsgraad	71.720	64.283	58.666
Pensioenverplichtingen	71.346	59.330	49.768
Dekkingsgraad	100,4%	108,3%	117,9%

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is een maat voor de gewogen gemiddelde resterende looptijd van de kasstromen in jaren. Indien de duration van de beleggingen niet 'matcht' met en lager is dan de duration van de pensioenverplichtingen, betekent dit dat de pensioenverplichtingen gevoeliger zijn voor renteveranderingen dan de beleggingen.

Ultimo 2022 bedraagt de modified duration bijdrage van de beleggingsportefeuille zonder derivaten 3,0 jaar (2021: 3,6 jaar). De modified duration van de pensioenverplichtingen bedraagt 18,5 jaar (2021: 20,6 jaar). Met inachtneming van de verhouding van de beleggingen ten opzichte van de verplichtingen, is er sprake van een 'duration mismatch'. Dit houdt in dat de waarde van de verplichtingen gevoeliger is voor renteontwikkelingen dan de waarde van de beleggingen. Door middel van rentederivaten met in totaal een duration bijdrage van 6,1 jaar is de duration bijdrage van de totale beleggingen verlengd van 3,0 tot 9,1 jaar. Hierdoor wordt het risico op een daling van de dekkingsgraad voortvloeiend uit een rentedaling verkleind.

In de onderstaande tabel is de duratiebijdrage van de vastrentende waarden voor en na rentederivaten en de duratiebijdrage van de rentederivaten opgenomen. Door middel van rentederivaten wordt de duratiebijdrage van de vastrentende waarden verlengd.

Modified duration bijdrage balanspositie		
	ultimo 2022	ultimo 2021
Beleggingen exclusief rentederivaten	3,0	3,6
Rentederivaten	6,1	6,6
Beleggingen inclusief rentederivaten	9,1	10,2
Pensioenverplichtingen	18,5	20,6

S2 Aandelen- en vastgoedrisico

Het aandelen- en vastgoedrisico (marktrisico) is het risico dat de waarde van deze zakelijke waarden verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen.

De fondsportefeuille bevat zowel beursgenoteerde aandelen als niet-beursgenoteerde beleggingen (o.a. Private Equity en Infrastructuur). Het aandelenrisico wordt voornamelijk gemitigeerd door het diversifiëren van de beleggingsportefeuille ofwel het spreiden van de beleggingen over sectoren en regio's. De volgende tabel geeft weer de spreiding van de aandelenportefeuille van PME naar regio's.

Regionale verdeling aandelen en deelnemingen (x € 1 miljoen)		
	ultimo 2022	ultimo 2021
Aandelen Europa	2.460	4.355
Aandelen Noord Amerika	6.671	11.945
Aandelen Verre Oosten	1.149	1.908
Aandelen Emerging Markets	2.091	3.243
Totaal	12.371	21.451

De vastgoedbeleggingen van PME zijn deels direct en deels indirect. Het betreft voor 56,1% (2021: 67,8%) beleggingen in Nederland. Deze beleggingen in Nederland zijn vervolgens verspreid over verschillende soorten vastgoed-beleggingen. Uit de onderstaande tabel blijkt de spreiding van de vastgoedportefeuille naar binnen- en buitenland.

Verdeling vastgoed naar binnen- en buitenland (x € 1 miljoen)		
	ultimo 2022	ultimo 2021
Direct / indirect		
Direct vastgoed	1.508	1.391
Indirect vastgoed	1.820	1.112
Totaal	3.328	2.503
Binnen- en buitenland		
Nederland	1.866	1.699
Europa (exclusief Nederland)	1.259	751
Verenigde Staten	201	50
Verre Oosten	-	-
Overig	2	3
Totaal	3.328	2.503

Spreiding direct vastgoed naar sector (x € 1 miljoen)				
	ultimo 2022	ultimo 2022	ultimo 2021	ultimo 2021
Woningen	1.502	100%	1.364	98%
Winkels	6	0%	6	0%
Kantoren	-	0%	-	0%
Overige bedrijfsgebouwen	-	0%	-	0%
Openstaande posten	-	0%	21	2%
	1.508	100%	1.391	100%

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het aandelen- en vastgoedrisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een 30% daling voor de aandelen van ontwikkelde markten, een 40% daling voor aandelen opkomende markten, 40% voor niet beursgenoteerde aandelen en 15% voor direct vastgoed. Het effect op de dekkinggraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hierna weergegeven. In de schok op aandelen wordt ook de schok op private equity, infrastructuur en beursgenoteerd vastgoed meegenomen.

Gevoeligheid dekkinggraad voor standaardschok aandelen en vastgoed (x € 1 miljoen en percentages)				
	daling	ultimo 2022	daling	Ultimo 2021
Aandelen beursgenoteerd vastgoed en private equity	5.571	98,0%	8.142	94,2%
Niet beursgenoteerd vastgoed	579	109,1%	421	107,3%

S3 Valutarisico

Het valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen en de verplichtingen vermindert als gevolg van veranderingen van vreemde valutakoersen. Aangezien de pensioenverplichtingen van PME in euro luiden en een aanzienlijk deel van de beleggingsportefeuille in vreemde valuta, loopt PME valutarisico. Het strategisch beleid van het fonds is om valutaposities in de Amerikaanse dollar voor 75% af te dekken en de valutaposities in de Japanse yen en het Britse pond volledig af te dekken. De overige valutaexposures worden niet afgedekt, maar binnen de restricties van de beleggingsmandaten kunnen aangestelde vermogensbeheerders valutarisico's eventueel wel (deels) afdekken.

Per 31 december 2022 hadden de derivatenposities in de overige valuta een contractomvang van € 11.956 miljoen (2021: € 17.176 miljoen) en een reële waarde van afgerond € 190 miljoen (2021: - € 335 miljoen).

De valuta-afdekking via valutaderivaten is als volgt te specificeren:

Valuta-afdekking (x € 1 miljoen)					
	Valutaderivaten				ultimo 2021
	ultimo 2022				
	voor valutahedge	valuta-derivaten	na valutahedge	reële waarde	
Euro	61,0%	21,8%	82,8%	185	(335)
Amerikaanse Dollar	25,6%	(19,0%)	6,6%	10	(2)
Britse Pond	1,3%	(1,9%)	(0,6%)	-	-
Japanse Yen	1,3%	(1,3%)	-	-	-
Overige valuta	10,8%	0,4%	11,2%	(5)	2
Totaal	100,0%	0,0%	100,0%	190	(335)

Valutakoersen		
	ultimo 2022	ultimo 2021
	Slotkoers	Slotkoers
EUR/GBP	0,88725	0,83960
EUR/JPY	140,8183	130,9543
EUR/USD	1,0672	1,13720

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het valutarisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een 20% daling voor ontwikkelde valuta en 35% daling voor opkomende valuta. Het effect op de dekkinggraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hieronder weergegeven.

Gevoeligheid dekkinggraad voor standaardschok valuta (x € 1 miljoen)				
	daling	ultimo 2022	daling	ultimo 2021
Valuta	1.590	106,8%	2.219	104,2%

S4 Grondstoffenrisico

De categorie grondstoffen bevat de beleggingen in bosbouw, welke bestaan uit participaties in een beleggingsfonds. Het grondstoffenrisico betreft het risico van prijsfluctuaties in de onderliggende waarde in het beleggingsfonds.

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het grondstoffenrisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een 35% daling voor de grondstoffen. Het effect op de dekkinggraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hieronder weergegeven. Onder deze categorie valt alleen het product Bosbouw.

Gevoeligheid dekkinggraad voor standaardschok grondstoffen (x € 1 miljoen en percentages)				
	daling	ultimo 2022	daling	ultimo 2021
Grondstoffen	169	110,0%	152	108,1%

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor PME als gevolg van het feit of de kans dat een tegenpartij in gebreke blijft om aan haar verplichtingen te voldoen, bijvoorbeeld als gevolg van faillissement of betalingsonmacht. Dit kunnen verplichtingen zijn tot het betalen van rente, maar het kan ook om de terugbetaling van de uitgeleende bedragen zelf gaan. Voor PME betreft het voornamelijk de beleggingen in obligaties en leningen. Het kredietrisico wordt gemitigeerd door spreiding van de vastrentende waarden over regio's, sectoren en uitgevende emittenten.

De samenstelling van de vastrentende waarden kan als volgt worden samengevat:

Samenstelling vastrentende waarden (x € 1 miljoen)				
	ultimo 2022 credit spread ¹⁾	ultimo 2022 modified spread duration	ultimo 2022	ultimo 2021
Matchingsportefeuille				
Deposito's	-	-	930	260
Kortlopende staatsobligaties	(0,2%)	0,3	5.535	6.640
Langlopende staatsobligaties	(6,2%)	17,7	4.925	7.646
Non Euro Staatsobligaties	-	-	-	-
Bedrijfsobligaties Euro	0,9%	4,7	5.782	6.983
Bedrijfsobligaties USD	1,3%	4,5	1.830	2.503
Onderhandse leningen	0,4%	1,3	-	1
Hypotheken	1,0%	7,3	2.489	2.629
VGMI	0,9%	3,5	871	1.072
Returnportefeuille				
High Yield Europa	2,8%	3,8	1.208	1.796
High Yield US	2,8%	4,3	1.125	1.914
Emerging Markets obligaties	4,0%	6,4	3.272	3.511
Bedrijfsleningenfonds	2,8%	2,3	31	44
Infrastructuur leningen	2,2%	7,4	300	171
Totaal			28.298	35.170

1) Credit spread is de opslag op de risicovrije rentevoet. Hoe hoger de credit spread (hoe hoger de opslag), hoe meer kredietrisico de markt heeft ingeprijsd op de tegenpartij.

PME belegt zowel in zakelijke als ook in particuliere hypotheekleningen. De belegging in woninghypotheekleningen geschiedt middels participaties in twee fondsen, het Particuliere Hypotheekfonds van Syntrus Achmea en het Nationale Hypotheekfonds (NHF) van DMFCO. Bij beleggen in particuliere hypotheekleningen wordt het kredietrisico zoveel mogelijk beperkt door het zwaartepunt van de portefeuilles te leggen op hypotheekleningen met een Nationale Hypotheek Garantie (NHG) of met een Loan to Value (LTV) van maximaal 90%. Er is gekozen voor 90% omdat bij PME een hogere LTV ook meer wordt blootgesteld aan onderpandrisico. Dit is niet gewenst, omdat PME door haar eigen vastgoedportefeuille al onderpandrisico in de portefeuille heeft. Per jaareinde had 19% (2021: 23%) van het particuliere Hypotheekfonds een NHG en 21% (2021: 29%) van de NHF portefeuille een NHG.

PME heeft voor € 2.440 miljoen aan het NHF gecommiteerd. Dit commitment heeft een looptijd voor onbepaalde tijd. Ultimo 2022 heeft PME voor in totaal € 2.388 miljoen (2021: € 1.990 miljoen) gestort in het NHF. Ultimo 2022 is de marktwaarde van PME in het Nederlands Hypothekenfonds in totaal € 2.201 miljoen (2021: € 2.277 miljoen).

Van de marktwaarde betreft € 2.172 miljoen (2021: € 2.164 miljoen) aan PME verstreckende hypothecaire geldleningen, het verschil betreft voornamelijk liquiditeiten.

Het kredietrisico wordt primair beperkt door te beleggen in bedrijven en landen met een hoge kredietwaardigheid. In de volgende tabel is de verdeling naar kredietwaardigheid weergegeven zoals deze door internationale rating agencies wordt toegekend. Het betreft de portefeuille vastrentende waarden.

Kredietwaardigheid portefeuille vastrentende waarden		
Rating categorie *S&P	ultimo 2022	ultimo 2021
AAA	30%	34%
AA	14%	11%
A	16%	16%
BBB	24%	23%
< BBB	13%	15%
Geen rating	3%	1%
Totaal	100%	100%

De categorie 'Geen rating' betreft een deel van de hypotheekportefeuille en heeft voor 100% betrekking op particuliere hypotheek (2021: 100%). Voor toezichtseisen wordt voor particuliere hypotheek gerekend met afgeleide rating volgens de methodiek van rating agency Fitch.

Een laatste vorm van kredietbescherming speelt bij zogeheten 'over the counter' (OTC) derivaten. Dit zijn financiële instrumenten waarbij een afspraak wordt gemaakt met een tegenpartij zonder tussenkomst van een beursinstantie. De marktwaarde van OTC derivaten is niet gegarandeerd. Er is sprake van een kredietrisico tussen beide partijen. Dit risico wordt beperkt door zogeheten 'collateral' (onderdeel van onderpanduitwisselingsovereenkomst / Credit Support Annexen-overeenkomst) waarbij liquide middelen of obligaties worden gebruikt als onderpand ter bescherming tegen het kredietrisico en limieten per counterparty om OTC-transacties mee te mogen doen.

Derivaten versus onderpanduitwisselingsovereenkomsten (CSA) (x € 1 miljoen)		
	ultimo 2022	ultimo 2021
Derivatenposities	2.178	3.013
Verplichtingen inzake derivaten	(6.935)	(1.562)
Totaal derivatenposities	(4.757)	1.451
Totaal uitgegeven liquide middelen	4.674	21
Totaal ontvangen liquide middelen	(132)	(1.543)
Totaal uitgegeven obligaties*	744	420
Totaal ontvangen obligaties	-	-
Totaalpositie uit hoofde van onderpand	5.286	(1.102)
Resteert	529	349

* De uitgegeven obligaties zijn niet op balans opgenomen.

In het standaard risicomodel wordt een standaard schok gebruikt om de benodigde buffer voor het kredietrisico te bepalen. Deze standaard schok is gebaseerd op een stijging van de kredietopslag voor elke lening. Afhankelijk van de credit rating bedraagt de opslag tussen de 0,60% en de 5,30%. Het effect op de dekkingsgraad van een dergelijke schok op de feitelijke portefeuille wordt hierna weergegeven.

Gevoeligheid dekkingsgraad voor standaardschok krediet (x € 1 miljoen en percentages)				
	daling	ultimo 2022	daling	ultimo 2021
Krediet	1.909	106,1%	2.744	103,7%

S6 Verzekeringstechnische risico's

Het verzekeringstechnisch risico bestaat uit risico's van negatieve resultaten op de verzekeringstechnische (actuariële) grondslagen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie.

PME keert ouderdoms- en partnerpensioen levenslang uit. Daarom is de gemiddelde levensverwachting van de actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden een zeer belangrijk gegeven voor het fonds. De levensverwachting van de Nederlandse bevolking is de afgelopen decennia gestaag omhoog gegaan. PME houdt rekening met deze ontwikkeling en de verwachte trend van een toename van de toekomstige levensverwachting door de omvang van de verwachte uitkeringen steeds af te stemmen op recente informatie inzake de levensverwachting.

Daarnaast doet PME regelmatig onderzoek naar de sterfteontwikkeling binnen de deelnemerspopulatie van PME.

Omdat de pensioenregeling een pensioenrichtleeftijd van 68 jaar geldt, is in de onderstaande tabel de ontwikkeling in de laatste vijf jaar opgenomen van de verwachte gemiddelde levensduur voor een 68-jarige:

Actuariële grondslagen PME verwachte levensduur					
68-jarige	2022	2021	2020	2019	2018
Man	86,6	86,5	86,4	86,7	86,6
Vrouw	88,4	88,2	88,1	88,4	88,3

In 2022 is de verwachte levensduur voor de 68-jarige mannen en vrouwen gestegen vanwege de overgang op de nieuwe Prognosetafel AG2022. Een ander verzekeringstechnisch risico is het indexatierisico. Het bestuur van het fonds heeft de ambitie om de pensioenen te indexeren op basis van een ex-ante maatstaf, zijnde de CPI-prijnsindex. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de indexatietoezegging voorwaardelijk is. PME draagt alle risico's voor de verplichte regeling en de aanvullende regelingen voor eigen rekening.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat het fonds over onvoldoende liquiditeiten beschikt om aan haar verplichtingen te kunnen voldoen. Omdat de inkomende geldstroom in de vorm van premies en directe beleggingsopbrengsten de uitgaande geldstroom in de vorm van uitkeringen en kosten ver te boven gaat, is het liquiditeitsrisico van het

fonds zeer beperkt. Op korte termijn bestaat wel het risico dat bij extreme marktontwikkelingen de contractuele bijstortingsverplichtingen uit hoofde van derivatenposities kunnen leiden tot een vraag naar liquide middelen. PME heeft voor dit risico een aantal risico-mitigerende maatregelen genomen, zoals het aanhouden van een strategische buffer van liquide middelen en het maken van afspraken met tegenpartijen tot het uitwisselen van obligaties als onderpand, waarmee de kans op gedwongen verkoop van beleggingen wordt beperkt. Het beleid van PME blijft er voornamelijk op gericht de hoeveelheid illiquide beleggingen op een adequate manier te beheersen. Vandaar dat er geen additionele buffers worden aangehouden in de solvabiliteitstoets.

S8 Concentratierisico

Concentraties van risico's kunnen zich voordoen als gevolg van risico's ten opzichte van een debiteur of ten opzichte van een groep debiteuren met zodanig vergelijkbare kenmerken dat hun mogelijkheden om aan hun verplichtingen te voldoen naar verwachting op vergelijkbare wijze worden beïnvloed door veranderingen in economische of andere omstandigheden. In het beleid van het fonds staat risicospreiding centraal. Ten aanzien van de beleggingen zijn strikte risicorestricties gesteld in de vorm van limieten welke dagelijks worden bewaakt. Vandaar dat er geen additionele buffers worden aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Beleggingen groter dan 2% van het balanstotaal worden aangegeven. Deze posities betreffen staatsobligaties van Europese landen.

Beleggingen groter dan 2% van balanstotaal (x € 1 miljoen)				
	ultimo 2022		ultimo 2021	
	waarde	% van balanstotaal	waarde	% van balanstotaal
Duitse overheid	4.014	6,9%	6.595	9,7%
Nederlandse overheid	1.854	3,2%	2.670	4,0%

S9 Operationeel risico

Een operationeel risico is een risico dat samenhangt met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting of procesuitvoering. Voorbeelden van operationele risico's zijn: verwerking, uitkering / betaling / settlement, informatie, productontwikkeling, kosten, personeel, fraudegevoeligheid en preacceptatie / transactie. In tegenstelling tot sommige risico's die een pensioenfonds bewust wil lopen (zoals marktrisico) hebben operationele risico's alleen een negatieve impact op het bereiken van de doelstellingen. Vandaar dat operationele risico's zo veel mogelijk beperkt worden. Tenzij een verdergaande reductie onevenredig veel inspanning en kosten met zich meeneemt.

In de beleidsregels uitbesteding pensioenfondsen staan voorwaarden omschreven waar een pensioenfonds aan moet voldoen bij de uitbesteding van zijn bedrijfsprocessen. Voor het fonds is de beleidsregel van toepassing omdat zowel de pensioenadministratie als de vermogensbeheeradministratie is uitbesteed. De beleidsregel schrijft onder meer voor dat het fonds het beleid vaststelt met betrekking tot de beheersing van risico's van uitbesteding. Hiertoe moeten uiteraard de afspraken met de uitvoerder goed worden vastgelegd.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerder MN, vastgoedbeheerder SAREF, pensioenuitvoerder TKP en de onderuitbestedingen (met name Vesting Finance en Visma). Dat gebeurt onder andere door middel van het beoordelen van de performancerapportages, SLA-rapportages en

onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages). Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het fonds hiervoor geen additionele buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

S10 Actief beheer risico

Onder actief beheer worden afwijkende posities in portefeuilles verstaan die door portefeuillemanagers worden ingenomen ten opzichte van de benchmark. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van een tracking error. Deze tracking error meet de mate van afwijking tussen het rendement van een beleggingsportefeuille en het rendement op een benchmarkportefeuille. Een lage tracking error impliceert dat het feitelijke rendement dicht bij de benchmark ligt, terwijl een hoge tracking error aangeeft dat het rendement duidelijk van de benchmark afwijkt. Een hogere tracking error impliceert daarmee een hogere mate van actief risico.

Bij PME wordt beperkt gebruik gemaakt van actief beheerde beleggingsstrategieën. Het ex-ante budget voor actief risico zoals vooraf is vastgesteld in het Beleggingsplan 2022 bedraagt 0,75%. Dit percentage geeft de ruimte aan die er is om in het actieve beheer af te wijken van de benchmarks. Deze maatstaf is een ex-ante richtlijn op basis waarvan een nadere mandatering plaatsvindt naar individuele beleggingscategorieën.

Gevoeligheid dekkinggraad voor standaardschok actief beheer risico (x € 1 miljoen)				
	daling	ultimo 2022	daling	ultimo 2021
Actief beheer risico	94	110,2%	95	108,2%

Risico marktwaardebepaling

De beleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde. Niet voor alle beleggingsinstrumenten zijn frequente marktnoteringen beschikbaar. Dat levert een hoger risico op ten aanzien van de benadering van de waardering van een belegging. In onderstaande tabel is het totale belegd vermogen uitgesplitst naar vier niveaus van waardering. Dit betreft het belegd vermogen, inclusief de vorderingen en verplichtingen uit hoofde van beleggingen én de liquide middelen.

Beleggingen in directe vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen reële waarde, gebaseerd op taxaties verricht door onafhankelijke deskundigen. De waardering van de materiële vastgoedbeleggingen is gelet op de huidige marktomstandigheden een belangrijke schattingspost. Het risico bestaat dat materiële aanpassingen zich kunnen voordoen in de waardering in het volgende boekjaar.

Voor niet-beursgenoteerde fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportage, gecorrigeerd voor kasstromen in de periode vanaf de balansdatum van de fondsrapportage tot de balansdatum van de jaarrekening. De rapportages zijn niet door een onafhankelijke accountant gecontroleerd en/of de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van PME. Om onzekerheden ten aanzien van de waardering te mitigeren, vindt voor aanstelling van een beheerder een selectieprocedure inclusief due diligence plaats. Na aanstelling worden de beheerders zorgvuldig gemonitord. Daarnaast wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt met de gecontroleerde jaarrekeningen van deze fondsen. De waardering kan hoger of lager zijn, maar is gezien de mitigerende maatregelen naar inschatting niet materieel voor het vermogen en het resultaat.

De investeringen in private equity, infrastructuur, bosbouw en investeringen in andere beleggingsfondsen, waaronder de hypotheek, welke bestaan uit participaties in hypotheekfondsen, zijn in de verdeling opgenomen onder andere methode/ intrinsieke waarde. Uitgangspunt hierbij is dat de waardering niet door MN, maar door de onderliggende beleggingsfondsen zelf gebeurt.

De investeringen in private equity zijn gewaardeerd op basis van een 'andere methode'. De private equity zijn niet markt-genoteerd en worden per kwartaal op basis van een opgave van de General Partner gewaardeerd en getoetst aan het jaarverslag, dat is gecontroleerd door een externe onafhankelijke accountant.

Als gevolg van andere inzichten met betrekking tot de methodiek waarop de marktwaarde van de beleggingen bepaald wordt, hebben er ten opzichte van voorgaand boekjaar verschillen in de toekenning aan beleggingscategorieën plaatsgevonden. De vergelijkende cijfers zijn hierop aangepast.

Hypotheek betreft participaties in beleggingsfondsen. Voor de waardering van onderliggende hypotheek worden de kasstromen contant gemaakt. De VGMI portefeuille bestaat uit leningen verstrekt aan Nederlandse verzekeraars. De waardering van de portefeuille is gebaseerd op ontwikkelde modellen die getoetst wordt met de waardering van een onafhankelijke partij.

Voor de waardering van de derivaten wordt gebruik gemaakt van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen die worden gevuld met marktconforme parameters. De toekomstige kasstromen van de rentederivaten worden contant gemaakt tegen de ESTR 8,5 curve of ESTR curve. De toekomstige kasstromen van de valutaderivaten worden conform het contract afgezet tegen huidige marktprijzen van die kasstromen in de betrokken valuta. De waardering van obligatiefutures geschiedt tegen genoteerde marktprijzen.

Marktwaaardebepaling (x € 1 miljoen)

Categorie	ultimo 2022				Totaal
	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	Netto contante waarde	Andere methode	
<i>Vastgoedbeleggingen</i>					
Directe vastgoedbeleggingen	-	1.508	-	-	1.508
Indirecte vastgoedbeleggingen	6	-	-	1.814	1.820
<i>Aandelen</i>					
Beursgenoteerde aandelen	12.371	-	-	-	12.371
<i>Vastrentende waarden</i>					
Obligaties, leningen op schuldbe- kenenis en andere waardepapieren	23.653	-	24	32	23.709
Hypotheken	-	-	-	2.489	2.489
Deposito's en repo's	580	-	350	-	930
Infrastructuur leningen	-	-	-	299	299
VGMI	-	-	-	871	871
<i>Derivaten</i>					
Rentederivaten	-	-	1.854	-	1.854
Valutaderivaten	-	-	324	-	324
Overige derivaten	-	-	-	-	-
<i>Overige beleggingen</i>					
Private Equity	-	-	-	3.470	3.470
Andere overige beleggingen	-	-	-	1.147	1.147
Totaal	36.610	1.508	2.552	10.122	50.792
Niet in de beleggingscategorieën meegenomen onderdelen van het belegd vermogen:					
Kortlopende vorderingen beleggingen					5.404
Kortlopende schulden beleggingen (excl. derivaten en liquide middelen)					(734)
Verplichtingen uit hoofde van derivaten					(6.935)
Liquide middelen positief (opgenomen onder de overige beleggingen)					1.106
Liquide middelen negatief (opgenomen onder de verplichtingen uit hoofde van beleggingen)					(361)
Totaal belegd vermogen					49.272

Marktwaaardebepaling (x € 1 miljoen)

Categorie	ultimo 2021				Totaal
	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	Netto contante waarde	Andere methode	
<i>Vastgoedbeleggingen</i>					
Directe vastgoedbeleggingen	-	1.319	-	-	1.391
Indirecte vastgoedbeleggingen	5	-	-	1.108	1.113
<i>Aandelen</i>					
Beursgenoteerde aandelen	21.451	-	-	-	21.451
<i>Vastrentende waarden</i>					
Obligaties, leningen op schuld-bekentenis en andere waarde-papieren	30.989	-	5	44	31.038
Hypotheken	-	-	-	2.629	2.629
Deposito's	110	-	150	-	260
Infrastructuur leningen	-	-	-	171	171
VGMI	-	-	-	1.072	1.072
<i>Derivaten</i>					
Rentederivaten	-	-	2.951	-	2.951
Valutaderivaten	-	-	60	-	60
Overige derivaten	2	-	-	-	2
<i>Overige beleggingen</i>					
Private Equity	-	-	-	3.003	3.003
Andere overige beleggingen	-	-	-	911	911
Totaal	52.557	1.319	3.166	8.938	66.052
Niet in de beleggingscategorieën meegenomen onderdelen van het belegd vermogen:					
Kortlopende vorderingen beleggingen					196
Kortlopende schulden beleggingen (excl. derivaten en liquide middelen)					(1.579)
Verplichtingen uit hoofde van derivaten					(1.562)
Liquide middelen positief (opgenomen onder de overige beleggingen)					1.633
Liquide middelen negatief (opgenomen onder de verplichtingen uit hoofde van beleggingen)					(763)
Totaal belegd vermogen					63.977

Gevoeligheidsanalyse van niet genoteerde marktprijzen

Bij de marktwaardering van illiquide beleggingen is de gevoeligheid in veronderstellingen met name bij niet genoteerde marktprijzen groot. De waardering hiervan is niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op modellen en technieken waarvan de aannames en schattingen de prijs significant beïnvloeden.

Naast de marktwaardering is daarom de gevoeligheid voor andere uitgangspunten expliciet in een bandbreedte tot uitdrukking gebracht. Een dergelijke gevoeligheidsanalyse is uitgevoerd op de waardering per ultimo 2022.

Gevoeligheidsanalyse van niet genoteerde marktprijzen					
Categorie	ultimo 2022				
	Niet genoteerde marktprijzen	Effect van redelijk alternatieve aannames		Schok	
		Toename	Afname		
Categorie					
Directe vastgoedbeleggingen	1.508	151	(151)	10%	(10%)
Indirecte vastgoedbeleggingen	1.820	238	(236)	10%	(10%)
Hypotheken	2.489	91	(91)	0,5%	(0,5%)
VGMI	871	15	(15)	0,5%	(0,5%)

Hierbij zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Voor directe en indirecte vastgoedbeleggingen: Schok van 10% (omhoog en omlaag) bij vastgoed, waarbij voor indirecte vastgoedbeleggingen is gecorrigeerd voor leverage. Bij directe vastgoedbeleggingen zijn rechtstreeks woningen, winkels, kantoren en bedrijfsruimten in Nederland gekocht en is geen sprake van leverage. Bij indirecte vastgoedbeleggingen is de exposure groter dan het totaal van de door PME geïnvesteerde bedragen Net Asset Value (NAV). Dit wordt veroorzaakt door het feit dat de fondsen deels gefinancierd zijn met vreemd vermogen wat in principe niet risicodragend is. Het percentage vreemd vermogen (leverage) is ultimo 2022 gemiddeld 23% (2021: 26%). De 10%-schok is berekend over de voor leverage gecorrigeerde NAV (welke resulteert in de Gross Asset Value GAV)). In de berekening is geen rekening gehouden met de outstanding commitment (committed capital minus de reeds opgevraagde (en dus geïnvesteerde) bedragen).
- Voor overige niet genoteerde marktprijzen: Inzicht in de gevoeligheid van de overige beleggingen (Private Equity, Infrastructuur en Bosbouw) is niet goed te geven op basis van generieke marktschokken. De waarde van overige beleggingen vertoont met generieke marktschokken een veel geringere samenhang, dan bijvoorbeeld de waarde van vastgoed en reguliere vastrentende producten. Dit vanwege het zeer specifieke karakter van overige beleggingen. Om toch inzicht te geven in de gevoeligheid van verwachte waardedalingen kan een inschatting gegeven worden op basis van een scenario waarin de overige beleggingen voor het einde van de looptijd moeten worden verkocht. Tegenpartijen op markten van dergelijke illiquide producten eisen voor voortijdige verkopen forse kortingen op de waarde van deze beleggingen. Afhankelijk van de tijdsdruk kan deze korting variëren van 5-15% tot mogelijk wel circa 50-70% in extreme gevallen.
- Niet-beursgenoteerde aandelen zijn buiten beschouwing gelaten vanwege het geringe belang.

Het aandeel illiquide beleggingen van de totale beleggingen is in onderstaande tabel weergegeven:

Illiquiditeitsrisico (x € 1 miljoen)				
	ultimo 2022 totaal	ultimo 2022 illiquide	ultimo 2022 illiquide	ultimo 2021 illiquide
Vastgoed	3.328	3.321	100%	100%
Aandelen	12.371	-	0%	0%
Vastrentende waarden	28.298	3.660	13%	11%
Derivaten	2.178	-	0%	0%
Overige beleggingen	4.617	4.617	100%	71%
Totaal	50.792	11.598	23%	15%

De illiquide beleggingen onder de vastrentende waarden betreffen leningen, hypotheekleningen en VGMI. De totale vastgoed beleggingen zijn illiquide, behalve het indirect beursgenoteerd vastgoed. De overige beleggingen zijn geheel illiquide.

Toelichting op de staat van baten en lasten

(bedragen x € 1 miljoen)

Baten

12 Premiebijdragen (werkgevers en werknemers)				
	2022		2021	
De premiebijdragen zijn als volgt:				
Verplichte pensioenregeling	1.739		1.619	
Pensioenpremie voorgaande jaren	1		-	
Voortgezette verzekering (incl. FVP)	-		4	
Vrijwillige verzekering	42		40	
Anw en WIA	9		9	
	1.791		1.672	
Koopsommen	1		1	
Totaal	1.792		1.673	
<p>Het premiepercentage van de verplichte regeling is aangepast in 2022 naar 27,98% (2021: 27,59%) van de pensioengrondslag. De premieopbrengsten zijn niet gesplitst naar een werkgevers- en een werknemersdeel, omdat de totale premie volgens overeenkomst aan de werkgevers in rekening wordt gebracht. Een deel van de premie wordt door de werkgevers ingehouden op het salaris van de werknemers.</p> <p>Samenstelling premiebijdragen: De verantwoorde premiebijdrage (€ 1.792 miljoen) exclusief premies voor WIA-excedent en Anw (€ 9 miljoen), bedraagt € 1.783 miljoen. Dat is de feitelijke premie ter dekking van de pensioenopbouw.</p> <p>Kostendeekkende premie: De benodigde kostendeekkende premie wordt bepaald op basis van de in het boekjaar geldende rentetermijnstructuur. De gedempte kostendeekkende premie 2022 is vastgesteld op basis van 1,57% (2021: 1,57%). Dat is het saldo van een verwacht rendement van 3,5% en een prijsindicatie van 1,9%. De (gedempte) kostendeekkende premie voor de verplichte regeling en aanvullende regeling is als volgt samengesteld:</p>				
	2022		2021	
	Benodigde DNB-rts	gedempte 1,57% vast	benodigde DNB-rts	gedempte 1,57% vast
Kosten pensioenopbouw	2.277	1.749	2.320	1.631
Opslag uitvoeringskosten	15	15	33	33
Solvabiliteitsopslag	414	-	394	-
Totaal	2.706	1.764*	2.747	1.664*
Feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw	1.783	1.783	1.664	1.664
Marge tussen feitelijke premie en kostendeekkende premie	(923)	19	(1.083)	-

* dit bedrag is gelijkgesteld aan de gedempte kostendeekkende premie (ex-ante).

De kosten voor de pensioenopbouw betreft de actuariel benodigde premie voor de opbouw van aanspraken en risicopremies.

De feitelijke premie van de verplichte regeling bedraagt 27,98% van de pensioengrondslag voor 2022. De gedempte kostendekkende premie (ex-ante) voor 2022 bedraagt 27,68% van de pensioengrondslag, waardoor € 19 miljoen ten gunste van het eigen vermogen van het pensioenfonds komt. De gedempte kostendekkende premie is lager dan de benodigde kostendekkende premie, hetgeen wordt veroorzaakt door de lagere gemiddelde rente van 0,57% (primo 2022).

Aangezien het premiebeleid gebaseerd is op de gedempte kostendekkende premie (ex-ante), voldoet de feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw aan het vastgestelde premiebeleid in de ABTN.

Het quotiënt van enerzijds de feitelijke premie ter dekking van pensioenopbouw (exclusief de opslag uitvoeringskosten) en anderzijds de kosten van de pensioenopbouw op basis van de renteterminstructuur (RTS) geeft de premiedekkingsgraad weer. De premiedekkingsgraad wordt berekend per 31 oktober 2021 (het toetsmoment wat voorafgaande het jaar plaats vindt) en bedraagt 73% (31 oktober 2020: 69%).

13 Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

	2022		2021	
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(14.900)		2.390	
	2022			
Beleggingscategorie	Direct resultaat	Indirect Resultaat	Kosten	Totaal resultaat
Directe vastgoedbeleggingen	-	42	-	42
Indirecte vastgoedbeleggingen	32	8	(1)	39
Aandelen	357	(2.889)	(13)	(2.545)
Vastrentende waarden	654	(5.734)	(36)	(5.116)
Derivaten	131	(7.612)	(1)	(7.482)
Overige beleggingen	31	142	(5)	168
Subtotaal	1.205	(16.043)	(56)	(14.894)
Toerekening algemene kosten aan beleggingsresultaat				(6)
Totaal				(14.900)
	2021			
Beleggingscategorie	Direct resultaat	Indirect Resultaat	Kosten	Totaal resultaat
Directe vastgoedbeleggingen	-	189	-	189
Indirecte vastgoedbeleggingen	31	35	(1)	65
Aandelen	388	4.203	(14)	4.577
Vastrentende waarden	636	(958)	(39)	(361)
Derivaten	171	(3.337)	(1)	(3.167)
Overige beleggingen	25	1.068	(1)	1.092
Subtotaal	1.251	1.200	(56)	2.395
Toerekening algemene kosten aan beleggingsresultaat				(5)
Totaal				2.390

De kosten vermogensbeheer die in bovenstaande tabel zijn toegerekend aan de beleggingsresultaten worden als volgt uitgesplitst:

Vermogensbeheer kosten (x € 1 duizend)	2022				
	Beheer- kosten	Perfor- mance fee	Transactie kosten	Overige kosten	Totaal
Vastgoedbeleggingen	1.630	-	-	-	1.630
Aandelen	5.514	-	-	-	5.514
Vastrentende waarden	25.070	-	-	-	25.070
Overige beleggingen	3.749	-	-	1.898	5.647
Fiduciair kosten	16.257	-	-	-	16.257
Kosten bewaarloon	2.547	-	-	-	2.547
Doorbelasting kosten bestuursbureau	-	-	-	5.791	5.791
Totaal	54.767	-	-	7.689	62.456

De transactiekosten zijn in de jaarrekening onderdeel van de indirecte beleggingsresultaten. Het totaal aan transactiekosten voor 2022 bedraagt € 40 miljoen (2021: € 34 miljoen). De transactiekosten worden op verschillende manieren verkregen. Hieronder wordt per beleggingscategorie beschreven hoe de transactiekosten vastgesteld worden.

Voor de vastgoedbeleggingen Nederland zijn de transactiekosten betrouwbaar vast te stellen door middel van opgave van de manager (2022: € 0,2 miljoen; 2021: € 0,4 miljoen). Voor de beleggingen in Europa, Noord-Amerika en het Verre Oosten worden de transactiekosten niet separaat aangeleverd en zijn daarvoor niet betrouwbaar vast te stellen. Voor de categorie aandelen worden de kosten vastgesteld op basis van facturen van brokers (2022: € 3 miljoen; 2021: € 3,5 miljoen). De kosten van vastrentende waarden worden inzichtelijk gemaakt door middel van de spread op aan- en verkopen (2022: € 31,4 miljoen; 2021: € 25,7 miljoen). Voor de berekening wordt gebruik gemaakt van een spread op basis van de gemiddelde spread per kwartaal. De kosten van derivaten worden op dezelfde manier vastgesteld als vastrentende waarden, op basis van spread (2022: € 3,0 miljoen; 2021: € 2,0 miljoen). Voor de categorie overige beleggingen worden meerdere methodes toegepast. Een deel wordt op dezelfde manier vastgesteld als vastrentende waarden, op basis van een spread (2022: € 1,0 miljoen; 2021: € 1,1 miljoen). Voor alternatieve beleggingen is dat door middel van een zogenaamd ILPA statement. Indien er geen ILPA statement beschikbaar is, dan worden de transactiekosten op basis van default CAS vastgesteld (2022: € 1,1 miljoen; 2021: € 0,9 miljoen). In totaal is 92% (2021: 88%) van de transactiekosten gebaseerd op schattingen of voorlopige opgaves.

De kosten vermogensbeheer over voorgaand jaar kunnen als volgt worden uitgesplitst:

Beleggingscategorie (x € 1 duizend)	2021				
	Beheer- kosten	Perfor- mance fee	Transactie kosten	Overige kosten	Totaal
Vastgoedbeleggingen	1.313	-	-	-	1.313
Aandelen	6.086	-	-	-	6.086
Vastrentende waarden	24.407	-	-	-	24.407
Overige beleggingen	4.349	-	-	2.220	6.569
Fiduciair kosten	11.884	-	-	3.074	14.958
Kosten bewaarloon	3.012	-	-	-	3.012
Doorbelasting kosten bestuursbureau	-	-	-	5.128	5.128
Totaal	51.051	-	-	10.422	61.473

Relatie jaarrekening en beleggingsbeleid

In de jaarrekening zijn de beleggingen gerubriceerd naar de aard van de financiële instrumenten. De beleggingsresultaten worden op overeenkomstige manier verantwoord. Uit het volgende overzicht blijkt de aansluiting tussen de jaarrekening enerzijds en het beleggingsbeleid anderzijds.

Beleggingsresultaat	Beleggingsbeleid				Jaar-rekening
	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	Totaal 2022
Directe vastgoedbeleggingen	42	-	-	-	42
Indirecte vastgoedbeleggingen	40	(2)	-	-	38
Aandelen	-	(2.542)	-	-	(2.542)
Vastrentende waarden	-	-	(5.297)	-	(5.297)
Derivaten	-	260	-	88	348
Overige beleggingen	-	(7)	(7.533)	57	(7.483)
Totaal	82	(2.291)	(12.830)	145	(14.894)
Toerekening algemene kosten aan beleggingsresultaat					(6)
					(14.900)
In geval beleggingsinstrumenten in meerdere beleidscategorieën voorkomen, worden de beleggingsresultaten pro-rata toegerekend op basis van de eindejaarsverdeling. Beleggingskosten worden toebedeeld aan de beleidscategorieën voor zover van toepassing. Niet aan beleggingsinstrumenten toe te rekenen kosten worden pro-rata toegerekend op basis van de eindejaarsverdeling.					
Rendement 2022					(23,3%)
Rendement 2021					3,9%

14 Overige baten

De post overige baten bestaat uit:	2022	2021
Overige	-	-
Totaal	-	-

Onder de overige baten zijn opgenomen de ontvangen creditrente op de handelsbankrekeningen en baten door de vrijval van de kostenvoorziening inzake Tribune Claim/rechtzaak.

Lasten

15 Pensioenuitkeringen

De post pensioenuitkeringen is als volgt opgebouwd:	2022	2021
Ouderdompensioen	1.070	1.031
Partnerpensioen	255	250
Wezenpensioen	3	3
Anw-pensioen	4	4
Subtotaal uitkering	1.332	1.288
Afkoopsommen	5	10
Totaal	1.337	1.298

16 Pensioenuitvoeringskosten

De kosten van de pensioenuitvoering ad € 34 miljoen (2021: € 46 miljoen) zijn exclusief de beleggingskosten. De beleggingskosten worden direct ten laste gebracht van het beleggingsresultaat (zie onderdeel 10). De uitvoering van het vermogensbeheer en de pensioenregeling is net als voorgaande jaren uitbesteed.

De post pensioenuitvoeringskosten is als volgt te splitsen:

	2022	2021
Kosten pensioenuitvoering	24	32
Kosten transitie pensioenuitvoering	2	9
Personeelskosten	5	3
Kosten huisvesting en benodigdheden	1	1
Kosten bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan	2	2
Kosten toezichthouders en Pensioenregister	-	1
Accountantskosten	-	-
Kosten actuariële certificering	-	-
Overige kosten	5	3
Toerekening aan vermogensbeheer	(6)	(5)
Totaal	34	46

Vanaf boekjaar 2022 is de pensioenuitvoering ondergebracht bij TKP Pensioen B.V. Tot en met 2021 was dit ondergebracht bij MN Services N.V. In 2022 is er nog voor € 2 miljoen aan transitiekosten door MN in rekening gebracht bij PME. Gedurende 2021 is er € 3 miljoen aan transitievergoeding betaald aan MN. Daarnaast is er in 2021 € 6 miljoen betaald aan TKP Pensioen voor implementatiekosten. De kosten van uitvoering van de pensioenregeling zijn inclusief btw.

De kosten voor de besturing van het fonds stegen in 2022. In de besturingskosten zijn onder meer de personeelskosten van 37 medewerkers (2021: 29 medewerkers) van het bestuursbureau en 3 uitvoerende bestuursleden (2021: 2 uitvoerende bestuurders) verwerkt en de inhuur van externe medewerkers. Eind 2022 heeft het fonds naast de 3 uitvoerende bestuursleden 22,2 fte beleidsbepalers of -adviseurs, 7,9 fte pensioenconsulenten en 4,7 fte in overige ondersteunende functies in dienst. Van de personeelskosten wordt 35% van de salarissen, sociale lasten, pensioenen en leasekosten en 50% van de overige kosten toegerekend aan vermogensbeheer (2021: 50% op alle kosten). Van de kosten bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan wordt 50% van de kosten toegerekend aan vermogensbeheer (2021: 50%). Alle werknemers verrichten hun werkzaamheden in Nederland op locatie van het fonds dan wel op decentrale locaties. Zij nemen deel in de pensioenregeling van het fonds.

	2022	2021
<i>Personeelskosten</i>		
Lonen en salarissen	3.394	2.413
Pensioenlasten	671	536
Sociale lasten	425	282
Overige personeelskosten	177	334
Totaal	4.667	3.565

Kosten bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan

Onder de kosten voor bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan zijn de totale kosten opgenomen voor het bestuur, commissies en verantwoordingsorgaan, inclusief de vergoeding aan de leden. De vergoeding aan bestuurders bedraagt in 2022 € 1.403 duizend (2021: € 1.268 duizend). De overige kosten van bestuurders bedragen € 498 duizend (2021: € 464 duizend).

Accountantskosten

De onafhankelijke externe accountant is Ernst & Young Accountants LLP. Op grond van artikel 382a Titel 9 Boek 2 BW is de vermelding van de honoraria van de onafhankelijke accountant inclusief BTW.

	2022	2021
Onderzoek van de jaarrekening	192	148
Andere controle werkzaamheden	196	55
Andere niet-controlediensten	-	-
	398	192

Bovenstaande honoraria betreffen de werkzaamheden die bij het fonds zijn uitgevoerd door Ernst & Young Accountants LLP. Deze honoraria hebben betrekking op het onderzoek van de jaarrekening en andere controlewerkzaamheden over boekjaar 2022 ongeacht of de werkzaamheden reeds gedurende het boekjaar zijn verricht.

	2022	2021
<i>Kosten toezichthouders en Pensioenregister</i>		
Kosten toezichthouder DNB	714	777
Kosten toezichthouder AFM	120	106
Kosten Pensioenregister	88	73
	922	956

17 Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Zie toelichting balanspost voorziening pensioenverplichtingen voor risico (9).

18 Mutatie voorziening gemoedsbezwaarden

Zie toelichting balanspost voorziening pensioenverplichtingen voor risico (9).

19 Saldo overdrachten van rechten

De afhandeling van nieuwe individuele waardeoverdrachten is afhankelijk van de hoogte van de beleidsdekkingsgraad. Sinds oktober 2021 zijn de individuele waardeoverdrachten weer beperkt opgestart, omdat de beleidsdekkingsgraad van PME boven de 100% gestegen is, maar ook omdat dit ook voor verschillende andere pensioenfondsen gold. Een groot deel van de individuele waardeoverdrachten heeft echter in 2022 plaatsgevonden.

	2022	2021
Deze post bestaat uit:		
Uitgaande waardeoverdracht individueel	209	126
Uitgaande waardeoverdracht collectief	-	-
Inkomende waardeoverdracht individueel	(156)	(65)
Inkomende waardeoverdracht collectief	-	(38)
Totaal	53	23

20 Overige lasten

	2022	2021
De post overige lasten is als volgt opgebouwd:		
Mutatie oninbare vorderingen	-	4
Kosten vergoeding MN	-	10
Overige	4	2
	4	16

De overige lasten bestaan uit een bijdrage die onderdeel uitmaakt van afspraken met betrekking tot de overdracht van aandelen om niet en het verstrekken van een eenmalige bijdrage aan MN. Deze afspraken zijn in het belang van (de deelnemers van) PME omdat door deze afspraken PME als aandeelhouder geen bijdrage meer hoeft te leveren aan toekomstige financiële lasten van de onderneming MN (zoals investeringen en/of kapitaalstortingen). Daarnaast is door het maken van integrale afspraken rust ontstaan om de transitie van MN naar TKP constructief af te ronden. De bijdrage is eind 2021 deels aan MN betaald. Uit hoofde van de overdracht is in 2022 nog € 2 miljoen aan MN betaald. De overige andere lasten bestaan uit betaalde interest.

Gebeurtenissen na balansdatum

De technische voorzieningen zijn vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur van DNB per 31 december 2022 en de factoren zoals genoemd in de grondslagen bij de jaarrekening. In 2020 heeft DNB toegelicht dat de rentetermijnstructuur de komende jaren in vier stappen wordt gewijzigd. De eerste twee stappen zijn verwerkt in 2021 en 2022. DNB heeft eind 2022 aangegeven dat de nieuwe UFR-methode zoals geadviseerd door de Commissie Parameters 2022, per 1 januari 2023 ineens wordt ingevoerd. Deze wijziging wordt in boekjaar 2023 verantwoord. Het toepassen van de nieuwe UFR-methode heeft per 1 januari 2023 een effect van ongeveer -0,4% punt op de dekkingsgraad van het pensioenfonds.

Actuariële analyse

Actuariële analyse	2022	2021
De actuariële resultaten over het verslagjaar kunnen als volgt worden gespecificeerd:		
Ontvangen premies	1.792	1.673
Opslagen	(133)	(134)
Pensioenopbouw	(2.167)	(2.228)
Resultaat op premie	(507)	(689)
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(14.900)	2.390
Wijziging rentetermijnstructuur	18.516	4.812
Interesttoevoeging	297	343
Resultaat op interest	3.913	7.545
Resultaat op toeslagen	(3.369)	-
Resultaat op sterfte	58	70
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	(32)	(32)
Resultaat op kosten	4	9
Resultaat op waardeoverdrachten	2	5
Resultaat op schattingswijzigingen	(396)	(12)
Resultaat op actuariële grondslagen	-	(513)
Resultaat op overige resultaten	44	61
Saldo van baten en lasten	(283)	6.444

De actuariële analyse wordt hierna toegelicht.

Resultaat op premie

De ontvangen premie ten behoeve van de pensioenopbouw bedraagt in 2022 27,98% (2021: 27,59%) van de pensioengrondslag voor de verplichte regeling. De opslagen bestaan uit risicopremies voor overlijden en arbeidsongeschiktheid en de opslag voor administratiekosten.

Resultaat op interest

Het negatieve rendement op de beleggingen heeft geleid tot een negatief resultaat van € 14.900 miljoen.

Aangezien de 1-jaarsrente negatief is, is in 2022 de intresttoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen negatief, waardoor een positief resultaat van € 297 miljoen ontstaat.

Door de stijging van de marktrente neemt de voorziening pensioenverplichtingen met € 18.577 miljoen af, hetgeen een positief resultaat is. De tweede stap van de nieuwe UFR-methode, die geldt per 1-1-2022, is afzonderlijk berekend. Het effect van deze stap van de UFR-wijziging is op basis van de marktrente per 31 december 2022 bepaald en zorgt voor een stijging van de voorziening met € 61 miljoen. In totaal ontstaat dus een positief resultaat op interest van € 3.913 miljoen.

Resultaat op toeslagen

In het boekjaar is een toeslag verleend op 1 juli 2022 met 1,29% en op 1 januari 2023 met 6,20%. Dit resulteert in een negatief resultaat op toeslagverlening van € 3.369 miljoen.

Resultaat op sterfte

Het resultaat op sterfte laat zien in hoeverre de werkelijke sterfte afwijkt van de verwachte sterfte, die is opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. In 2022 is er sprake van een positief resultaat op sterfte. De werkelijke sterfte was hoger dan de verwachte sterfte. De werkelijke sterfte kan worden gedekt uit de aanwezige middelen.

Resultaat op arbeidsongeschiktheid

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid ontstaat door het verschil tussen de ontvangen premies voor arbeidsongeschiktheid en de benodigde lasten in verband met nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. In 2022 is het resultaat op arbeidsongeschiktheid negatief.

Resultaat op kosten

Het resultaat op kosten bestaat enerzijds uit de beschikbare vergoedingen in de premies voor kosten en de vrijval voor kosten uit de voorziening en anderzijds uit de werkelijk gemaakte kosten. In 2022 zijn de beschikbare bedragen voor kosten voldoende om de werkelijk gemaakte kosten te dekken.

Resultaat op waardeoverdrachten

Het resultaat op waardeoverdrachten ontstaat door de verschillen tussen de ontvangen en betaalde middelen voor de inkomende en uitgaande waardeoverdracht en de vrijval en de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen in verband met de waardeoverdrachten. De berekening van de individuele overdrachtswaarde vindt plaats op basis van een vaste wettelijk voorgeschreven rekenrente van 0,528% voor 2022. Deze rente is vergelijkbaar met de gemiddelde marktrente van de pensioenverplichtingen. Afhankelijk van de leeftijd van de deelnemers met de individuele waardeoverdrachten kan dan zowel een kleine winst als een klein verlies ontstaan voor het pensioenfonds.

Resultaat op schattingswijziging

In 2022 zijn een aantal wijzigingen doorgevoerd in de grondslagen en methoden. Hierdoor is de voorziening met € 396 miljoen gestegen, met als gevolg een negatief resultaat.

In 2022 is overgegaan op de nieuwe Prognosetafel AG2022, de voorzieningen zijn hierdoor gestegen met een negatief resultaat van € 325 miljoen. Verder is voor de voorziening van het latent partnerpensioen, bij het nog niet ingegaan ouderdompensioen, de partnerfrequentie gewijzigd met een negatief resultaat van € 7 miljoen tot gevolg.

De afslagstaffel voor het niet opgevraagd pensioen is gewijzigd om beter aan te sluiten bij de gemiddelde pensioenleeftijd van de deelnemers. Het resultaat hiervan is € 44 miljoen negatief.

Primo boekjaar is overgegaan van het systeem van onbepaalde partner naar bepaalde partner. Dit betekent dat vanaf de pensioendatum alleen een voorziening wordt berekend voor het partnerpensioen, als de deelnemer op pensioendatum een partner heeft. Zodra er geen partner meer is, vervalt de voorziening van het partnerpensioen. Het resultaat hiervan is € 10 miljoen negatief.

Tot slot is in het najaar van 2022 de wettelijke AOW-leeftijd verhoogd van 67 jaar naar 67 jaar en 3 maanden. De voorziening is hierdoor hoger, met name met betrekking tot de premievrijstelling van arbeidsongeschikten. Hierdoor is er een negatief resultaat van € 10 miljoen.

Resultaat op actuariële grondslagen

De eerste stap van de nieuwe UFR-methode, die gold per 1-1-2021, is in 2021 afzonderlijk hier opgenomen. Het effect van deze eerste stap van de UFR-wijziging is op basis van de marktrente per 31 december 2021 bepaald en zorgde in 2021 voor een stijging van de voorziening met € 513 miljoen en dus een verlies. Het effect van de tweede stap van de UFR is in 2022 meegenomen in het resultaat op interest.

Resultaat op overige resultaten

Hierin zijn een aantal verschillende posten opgenomen. Voor 2022 bestaat deze met name uit een negatief resultaat van € 28 miljoen door de verhoging van het pensioengevend salaris van arbeidsongeschikten. En door de wijziging van de afslagstaffel voor de niet opgevraagde ouderdompensioen valt er voor de uitkeringen die begin van het boekjaar niet waren opgevraagd een bedrag vrij met positief resultaat van € 44 miljoen tot gevolg.

Ondertekening

Ondertekening

Aldus vastgesteld en ondertekend op 11 mei 2023 te Den Haag:

Marcel Andringa

Nicole Beuken

Fridoline van Binsbergen

Marlies van Boom

Theo Bruinsma

Susan Eijgermans

Rik Grutters

Alae Laghrich

Monique van der Poel

Eric Uijen

Igor Vermeulen

Peggy Wilson

Overige gegevens

Actuariële verklaring

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting PME Pensioenfonds te Den Haag is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2022.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting PME Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 248 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 6 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met de balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel bezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

Met betrekking tot artikel 137 (voorwaardelijke toeslagverlening) merk ik op dat het pensioenfonds in 2022 gebruik heeft gemaakt van de versoepelde toeslagregels, zoals vastgelegd in het tijdelijke artikel 15c van het Besluit Financieel Toetsingskader (toeslag vanwege voorgenomen transitie). Daarbij heeft het pensioenfonds onderbouwd te hebben voldaan aan de in dat artikel gestelde voorwaarden.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting PME Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met de balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen. Voor de volledigheid merk ik op dat, als op de balansdatum in de rentetermijnstructuur rekening zou worden gehouden met de UFR-methodiek zoals deze door DNB in 2023 wordt toegepast, mijn oordeel over de vermogenspositie niet zou wijzigen.

Amstelveen, 11 mei 2023

drs. H. Zaghdoudi AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controle verklaring van de onafhankelijke accountant

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het algemeen bestuur van Stichting PME Pensioenfonds

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2022

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening voor het boekjaar geëindigd op 31 december 2022 van Stichting PME Pensioenfonds te Den Haag gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting PME Pensioenfonds per 31 december 2022 en van het resultaat over 2022 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2022
- de staat van baten en lasten over 2022
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting PME Pensioenfonds zoals vereist in de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang, de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijk-

heidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de controle van de jaarrekening als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. Onderstaande informatie ter ondersteuning van ons oordeel en onze bevindingen moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Ons inzicht in het pensioenfonds

Stichting PME Pensioenfonds voert als bedrijfstakpensioenfonds de pensioenregeling uit voor mensen die werken of gewerkt hebben in de metaal- en tech-industrie en hun nabestaanden. Het vermogensbeheer en het pensioenbeheer zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners, te weten Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V., MN Services Vermogensbeheer N.V. en TKP Pensioen B.V. Wij hebben bijzondere aandacht in onze controle besteed aan deze onderwerpen op basis van de activiteiten van het pensioenfonds en onze risicoanalyse.

Wij hebben de materialiteit bepaald en de risico's geïdentificeerd en ingeschat dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten, om in reactie op deze risico's de controlewerkzaamheden te bepalen ter verkrijging van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 248 miljoen (2021: € 256 miljoen)
Toegepaste benchmark	0,5% van het pensioenvermogen per 31 december 2022, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en het stichtingskapitaal en reserves (2021: 0,4% van het pensioenvermogen).
Nadere toelichting	<p>Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van het pensioenfonds en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Aangezien het pensioenfonds in een herstelsituatie zit, hebben wij een percentage van 0,5% gehanteerd.</p> <p>De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar, echter hebben wij het gebruikte percentage bij de benchmark gewijzigd van 0,4% (2021) naar 0,5% (2022).</p>

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het algemeen bestuur overeengekomen dat wij aan de audit, risk en compliance commissie en het algemeen bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 6 miljoen rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Op verzoek van het algemeen bestuur hebben wij voor de controle van de pensioenuitvoeringskosten een lagere uitvoeringsmaterialiteit bepaald, namelijk € 2 miljoen, en zijn wij overeengekomen dat wij aan het algemeen bestuur voor dit specifieke onderdeel geconstateerde afwijkingen boven € 200 duizend rapporteren.

Oprichtingsteam en gebruikmaken van het werk van specialisten

Wij hebben zorggedragen dat het opdrachtteam over de juiste kennis en vaardigheden beschikt die nodig zijn voor de controle van een bedrijfstakpensioenfonds. Wij hebben in het opdrachtteam specialisten opgenomen op het gebied van IT audit. Daarnaast hebben wij eigen deskundigen ingeschakeld voor de controle van de waardering van de technische voorzieningen en gebruik gemaakt van waarderingsexperts voor onderdelen van de beleggingen.

Onze focus op fraude en het niet-naleven van wet- en regelgeving

Onze verantwoordelijkheid

Hoewel wij niet verantwoordelijk zijn voor het voorkomen van fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving en van ons niet verwacht kan worden dat wij het niet-naleven van alle wet- en regelgeving ontdekken, is het onze verantwoordelijkheid om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening als geheel geen afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude.

Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.

Onze controle-aanpak met betrekking tot frauderisico's

Wij hebben de risico's geïdentificeerd en ingeschat op een afwijking van materieel belang op de jaarrekening die het gevolg is van fraude. Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in het pensioenfonds en diens omgeving, de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingsproces en de wijze waarop het algemeen bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne beheersingssysteem monitort en de wijze waarop het toezicht uitoefent, alsmede de uitkomsten daarvan.

Wij verwijzen naar hoofdstuk 7.3 Integraal risicoma-

nagement van het jaarverslag, waarin het uitvoerend bestuur zijn (fraude)risicoanalyse heeft opgenomen en het hoofdstuk Verklaring intern toezicht PME van het jaarverslag waar het niet-uitvoerend bestuur op deze (fraude)risicoanalyse reflecteert.

Wij hebben de opzet en de relevante aspecten van het interne beheersingssysteem en in het bijzonder de frauderisicoanalyse geëvalueerd alsook bijvoorbeeld de gedragscode en de incidentenregistratie. Wij hebben de opzet en het bestaan geëvalueerd, en voor zover wij noodzakelijk achten, de werking getoetst van interne beheersmaatregelen gericht op het mitigeren van frauderisico's.

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van frauderisico's, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en omkoping en corruptie. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

In onze controle bouwen wij een element in van onvoorspelbaarheid. Ook hebben wij de uitkomst van andere controlewerkzaamheden beoordeeld en overwogen of er bevindingen zijn die aanwijzing geven voor fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving.

Zoals in al onze controles houden wij rekening met het risico dat het algemeen bestuur interne beheersmaatregelen kan doorbreken. Vanwege dit risico hebben wij onder meer schattingen beoordeeld op tendenties die mogelijk een risico vormen op een afwijking van materieel belang, met name gericht op belangrijke gebieden die oordeelsvorming vereisen en significante schattingsposten, zoals toegelicht in toelichting 9 technische voorzieningen in de jaarrekening, waaronder de subjectieve elementen in de waardering van de technische voorzieningen. Wij verwijzen in dit kader verder naar het kernpunt 'Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen'.

Ook hebben wij data analyse gebruikt om journaalposten met een verhoogd risico te signaleren en te toetsen en de zakelijke beweegredenen (of het

ontbreken daarvan) beoordeeld van bijzondere transacties.

Wij hebben geen frauderisico geïdentificeerd ten aanzien van de opbrengstenverantwoording.

Wij hebben kennis genomen van de beschikbare informatie en om inlichtingen gevraagd bij leden van het algemeen bestuur en sleutelfunctionarissen (waaronder sleutelfunctiehouders, de compliance officer, medewerkers van het bestuursbureau en de uitvoeringsorganisaties).

Uit onze evaluatie van het risico op mogelijke doorbreking van interne beheersmaatregelen of andere ongeoorloofde vormen van beïnvloeding van het proces van financiële verslaggeving, ontvangen inlichtingen en andere beschikbare informatie volgen geen specifieke aanwijzingen voor fraude of vermoedens van fraude met een mogelijk materieel belang voor het beeld van de jaarrekening.

Onze controle-aanpak met betrekking tot het risico van niet voldoen aan wet- en regelgeving

Wij hebben passende controlewerkzaamheden verricht inzake de naleving van de bepalingen van de relevante wet- en regelgeving die van directe invloed zijn op de verantwoorde bedragen en toelichtingen in de jaarrekening. Daarnaast hebben wij de omstandigheden ingeschat met betrekking tot het risico van niet-naleven van wet- en regelgeving waarvan redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze van materiële invloed kunnen zijn op de jaarrekening. In lijn met NBA-handreiking 1144 Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij pensioenfondsen, is onze inschatting gebaseerd op onze ervaring in de sector, afstemming met het algemeen bestuur, het kennis nemen van de systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA), het lezen van notulen, het kennisnemen van rapporten van de sleutelfunctiehouders en de compliance officer en het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden gericht op transactiestromen, jaarrekeningposten en toelichtingen. We hebben verder kennis genomen van correspondentie met toezichthouders en zijn alert gebleven op indicaties voor een (mogelijke) niet-naleving gedurende de controle. Ten slotte hebben we schriftelijk de bevestiging ontvangen dat alle bekende gebeurte-

nissen van niet-naleving van wet- en regelgeving met ons zijn gedeeld.

Onze controle-aanpak met betrekking tot de continuïteitsveronderstelling

Zoals toegelicht in het onderdeel 'Continuïteitsveronderstelling' van 'Algemene toelichting' van de jaarrekening, is de jaarrekening opgemaakt op basis van de continuïteitsveronderstelling. Bij het opmaken van de jaarrekening heeft het algemeen bestuur een specifieke beoordeling gemaakt van de mogelijkheid van het pensioenfonds om zijn continuïteit te handhaven en de activiteiten voort te zetten voor de voorzienbare toekomst.

Wij hebben de specifieke beoordeling met het algemeen bestuur besproken en professioneel-kritisch geëvalueerd. Wij hebben overwogen of de specifieke beoordeling van het algemeen bestuur op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, alle relevante gebeurtenissen en omstandigheden bevat waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds zijn activiteiten in continuïteit kan voortzetten en in hoeverre het pensioenfonds voldoet aan de prudentiële vereisten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen.

Op basis van onze werkzaamheden hebben wij geen

materiële onzekerheden ten aanzien van de continuïteit geïdentificeerd. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een pensioenfonds zijn continuïteit niet langer kan handhaven.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het algemeen bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

In vergelijking met voorgaand jaar, hebben wij geen relevante wijzigingen aangebracht in de kernpunten van onze controle. Wij hebben ten opzichte van vorig jaar geen reikwijdteparagraaf opgenomen. Wij hebben in het kernpunt 'Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen' derhalve meer expliciet aangegeven dat wij bij de controle van de beleggingen gebruik hebben gemaakt van de werkzaamheden van andere accountants die de controle van de beleggingen heeft uitgevoerd op basis van onze instructies.

Ontwikkeling en toelichting van de (beleids)dekkingsgraad

Risico	<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.</p> <p>Het pensioenfonds is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of het pensioenfonds voldoende buffers heeft. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in toelichting 8 Totaal reserve van de jaarrekening.</p> <p>Hieruit blijkt dat het pensioenfonds een (reserve)tekort heeft per 31 december 2022. In paragraaf 2.2 Dekkingsgraad van het bestuursverslag wordt ingegaan op de financiële positie en de actualisatie van het herstelplan in 2023.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>
Onze controleaanpak	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2022 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerende actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van het pensioenfonds beoordeeld op basis van het actuarieel rapport van de certificerende actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maands-dekkingsgraden:</p> <p>Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betroffen key items: de indexatie per 1 juli 2022, de indexatie per 1 januari 2023 evenals de toepassing van de Prognosetafels AG2022 en de wijziging van de UFR-methodiek.</p> <p>Daarnaast heeft de certificerende actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerende actuaris.</p> <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de (beleids)dekkingsgraad geëvalueerd.</p>
Belangrijke observaties	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2022 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.</p>

Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen

Risico

De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, netto contante waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet(beurs)genoteerde fondsen.

De waarderingonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij het pensioenfonds betreffen dit de posities in direct vastgoed respectievelijk overige vastrentende waarden VGMI en derivaten. De posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name private equity, indirect vastgoed, hypotheekfondsen en andere overige beleggingen kennen eveneens inherent relatief veel waarderingonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum.

Het pensioenfonds heeft de waarderinggrondslagen voor de beleggingen beschreven in paragraaf 'Algemene toelichting' – Grondslagen voor de balans en een nadere toelichting opgenomen in de toelichting 1 tot en met 5 en de risicoparagraaf. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2022 € 1.508 miljoen is belegd in direct vastgoed, € 871 miljoen is belegd in overige vastrentende waarden VGMI, € 3.470 miljoen is belegd in private equity, € 1.820 miljoen is belegd in indirect vastgoed, € 2.489 miljoen is belegd in hypotheekfondsen en € 1.147 miljoen is belegd in andere overige beleggingen. Daarnaast is sprake van een gesaldeerde negatieve positie in derivaten ter grootte van € 4.757 miljoen.

Dit betreft 14,6% van de totale beleggingen. Daarnaast is in de toelichting een gevoeligheidsanalyse opgenomen ten aanzien van de waardering van (in)direct vastgoed, hypotheek en overige vastrentende waarden VGMI.

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.

Onze controleaanpak

Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van andere accountants. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.

- Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen geëvalueerd en controlewerkzaamheden, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen, uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2022:
- Voor de posities in direct vastgoed hebben wij de interne beheersingsmaatregelen van het taxatieproces onderzocht en met gebruikmaking van vastgoedspecialisten voor een selectie van objecten de onafhankelijke taxaties en daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst op basis van marktgegevens (bandbreedtes).
- Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen (private equity, indirecte vastgoedbeleggingen, hypotheekfondsen en andere overige beleggingen) hebben wij de waardering gecontroleerd op basis van de gecontroleerde jaarrekeningen van de betreffende fondsen met daarin opgenomen de gecontroleerde waarde per aandeel of participatie per 31 december 2022. Verder hebben wij vastgesteld of de gekozen waarderingsgrondslagen en de belangrijkste uitgangspunten daarbij aansluiten op de grondslagen van het pensioenfonds. Voor zover wij geen zekerheid kunnen verkrijgen uit een gecontroleerde jaarrekening per 31 december 2022, omdat deze niet tijdig beschikbaar is of omdat het boekjaar van de betreffende fondsen niet gelijk is aan het boekjaar van het pensioenfonds, hebben wij aanvullende werkzaamheden uitgevoerd. Deze werkzaamheden bestonden uit het onderzoeken van eerdere gecontroleerde jaarrekeningen (back-testing) en het vaststellen van de aansluiting met de meeste recente (niet gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum. Als onderdeel van de genoemde werkzaamheden hebben wij de impact van nieuwe informatie tot de datum van onze controleverklaring gemonitord en vastgesteld dat significante ontwikkelingen op adequate wijze zijn verwerkt.
- Voor de positie in overige vastrentende waarden VGMI hebben wij met gebruikmaking van waarderingsexperts de waardering en de daarbij gehanteerde uitgangspunten getoetst.
- Voor de waardering van de derivaten hebben wij een controle uitgevoerd op het gehanteerde waarderingsmodel en op de gehanteerde input waaronder de uit de markt afgeleide gegevens zoals valuta(termijn)koersen, rentevolatiliteit en rentecurves. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij waarderingsspecialisten betrokken.

Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen geëvalueerd.

Belangrijke observaties

Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2022 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen

Risico

De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van het pensioenfonds. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuariel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij het pensioenfonds, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte dan wel de leeftijdsafhankelijke reductiefactoren. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle. Wij hebben aan het subjectieve element ervaringssterfte van de bepaling van de technische voorziening een fraude-risico gekoppeld en de waardering en de toelichting daarop als kernpunt van onze controle aangemerkt.

Het pensioenfonds heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in paragraaf 'Algemene toelichting' – Grondslagen voor de balans en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 9. Technische voorzieningen. Uit deze toelichting blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden door: aanpassing van de UFR methodiek en de overgang naar nieuwe Prognosetafels en andere wijzigingen in de technische voorzieningen. Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichtingen hierdoor € 396 miljoen respectievelijk € 61 miljoen hoger uitgekomen.

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd en toegelicht zijn.

Onze controleaanpak

Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van het pensioenfonds. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2022. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

	<p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen geëvalueerd en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2022:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het algemeen bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen, alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerende actuaris. • Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerende actuaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële specialist gelet op de besluitvorming van het algemeen bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. • Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen mede met behulp van data analyse, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de technische voorzieningen geëvalueerd.</p>
Belangrijke observaties	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2022 of de toelichting van de technische voorzieningen.</p>

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Het jaarverslag omvat andere informatie naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het algemeen bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

Wij zijn door het algemeen bestuur benoemd als accountant van Stichting PME Pensioenfonds en reeds langdurig betrokken als externe accountant. Wij zijn niet in staat om te bepalen sinds welk boekjaar wij zijn benoemd als externe accountant, maar wij zijn tenminste vanaf de controle van het boekjaar 2001 tot nu toe de externe accountant.

Geen verboden diensten

Wij hebben geen verboden diensten geleverd als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het algemeen bestuur en de audit, risk en compliance commissie voor de jaarrekening

Het algemeen bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het algemeen bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het algemeen bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het algemeen bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om zijn werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het algemeen bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het algemeen bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het algemeen bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds zijn activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De audit, risk en compliance commissie is belast met toezicht op de financiële informatieverzorging door Stichting PME Pensioenfonds.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fouten of fraude en zijn materieel indien redelijkerwijs kan

worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. De sectie 'Informatie ter ondersteuning van ons oordeel' hierboven, bevat een informatieve samenvatting van onze verantwoordelijkheden en de uitgevoerde werkzaamheden als basis voor ons oordeel. Onze controle bestond verder onder andere uit:

- Het in reactie op de ingeschatte risico's uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het pensioenfonds
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het algemeen bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen

het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Communicatie

Wij communiceren met het algemeen bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

In dit kader geven wij ook een verklaring aan de audit,

risk en compliance commissie op grond van artikel 11 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van organisaties van openbaar belang. De in die aanvullende verklaring verstrekte informatie is consistent met ons oordeel in deze controleverklaring.

Wij bevestigen aan het algemeen bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het algemeen bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het algemeen bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Den Haag, 11 mei 2023

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. S.B. Spiessens RA

Assurance rapport

Assurance-rapport van de onafhankelijke accountant met redelijke mate van zekerheid over de geselecteerde informatie van Stichting PME pensioenfonds

Aan: het algemeen bestuur van Stichting PME pensioenfonds

Ons oordeel

Wij hebben een assurance-opdracht met een redelijke mate van zekerheid uitgevoerd op geselecteerde informatie in het jaarverslag van Stichting PME pensioenfonds te Den Haag (hierna: de geselecteerde informatie) over 2022.

Naar ons oordeel is de geselecteerde informatie in alle van materieel belang zijnde aspecten opgesteld in overeenstemming met de rapportagecriteria zoals toegelicht in de sectie 'Rapportagecriteria'.

De geselecteerde informatie bestaat uit de volgende hoofdstukken van Bijlage 4: Rapportage Taskforce on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) zoals opgenomen in het jaarverslag 2022:

- 1. Governance, bestuurlijk overzicht;
- 2. Strategie, met uitzondering van Klimaatrisico's en -kansen, Klimaatgerelateerde kansen en Fysieke klimaatrisico's;
- 4. Meeteenheden, doelstellingen en resultaten.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze assurance-opdracht met een redelijke mate van zekerheid uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder de Nederlandse Standaarden 3000A, "Assurance-opdrachten anders dan opdrachten tot controle of beoordeling van historisch financiële informatie (attest-opdrachten)" en 3410, "Assurance-opdrachten inzake emissieverslagen". Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de assurance-opdracht van de geselecteerde informatie'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting PME pensioenfonds zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO). Dit houdt onder meer in dat wij geen activiteiten ondernemen die conflicterend kunnen zijn met onze onafhankelijke assurance-opdracht. Daarnaast hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen assurance-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Rapportagecriteria

De gehanteerde rapportagecriteria voor het opstellen van de geselecteerde informatie zijn toegelicht in de paragraaf 'Rapportage Principes TCFD-Rapportage' van de geselecteerde informatie.

Het ontbreken van gevestigde praktijken ter beoordeling en meting van de geselecteerde indicatoren biedt de mogelijkheid verscheidene, acceptabele meettechnieken toe te passen. Hierdoor kan de vergelijkbaarheid tussen entiteiten onderling en in de tijd beïnvloed worden.

Derhalve dient de geselecteerde informatie gelezen en begrepen te worden samen met de rapportagecriteria.

Ter vergelijking opgenomen informatie

Op de geselecteerde informatie over het jaar 2020 is een assurance-opdracht uitgevoerd met een beperkte mate van zekerheid. Daarom is de ter vergelijking opgenomen informatie en de daaraan gerelateerde toelichtingen

over het jaar 2020 niet gecontroleerd. De werkzaamheden die worden verricht bij het verkrijgen van een beperkte mate van zekerheid zijn gericht op het vaststellen van de plausibiliteit van informatie en variëren in aard en timing van, en zijn ook geringer in omvang, dan die bij een assurance-opdracht gericht op het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid. De mate van zekerheid die wordt verkregen bij een beperkte mate van zekerheid is daarom aanzienlijk lager dan de zekerheid die wordt verkregen bij een redelijke mate van zekerheid.

Beperkingen in de reikwijdte van onze assurance-opdracht

Onze assurance-opdracht is beperkt tot de geselecteerde informatie. Wij hebben geen assurance-werkzaamheden uitgevoerd voor andere informatie in het jaarverslag in het kader van deze opdracht.

In de geselecteerde informatie is toekomstgerichte informatie opgenomen in de vorm van ambities, strategie, plannen, verwachtingen, ramingen en risico-inschattingen. Inherent aan toekomstgerichte informatie is dat de werkelijke uitkomsten in de toekomst onzeker zijn. Wij geven geen zekerheid bij de veronderstellingen en de haalbaarheid van toekomstgerichte informatie in de geselecteerde informatie.

De kwantificering van de CO₂-emissies is onderhevig aan inherente onzekerheid door het niet volledig beschikbaar zijn van wetenschappelijke kennis die wordt gebruikt om emissiefactoren te bepalen.

In de paragraaf 'De carbon footprint van PME' zijn de berekeningen veelal uitgevoerd met gebruikmaking van assumpties en bronnen van externe partijen. Wij hebben ten aanzien van de inhoud van deze assumpties en externe bronnen geen werkzaamheden verricht, anders dan het beoordelen van de geschiktheid van de assumpties en bronnen van externe partijen die zijn gehanteerd voor de berekeningen.

De verwijzingen naar externe bronnen of websites maken geen onderdeel uit van onze assurance-opdracht van de geselecteerde informatie. Wij verstrekken derhalve geen zekerheid over deze informatie.

Deze aangelegenheden doen geen afbreuk aan ons oordeel.

Verantwoordelijkheden van het algemeen bestuur en de audit, risk en compliance commissie voor de geselecteerde informatie

Het algemeen bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van geselecteerde informatie in overeenstemming met de rapportagecriteria zoals toegelicht in de sectie 'Rapportagecriteria', inclusief het identificeren van belanghebbenden en het toepasbaar zijn van de gehanteerde criteria voor de doelstellingen van de belanghebbenden. Het algemeen bestuur is verantwoordelijk voor het selecteren en toepassen van deze rapportagecriteria, rekening houdend met de van toepassing zijnde wet- en regelgeving met betrekking tot verslaggeving. De door het algemeen bestuur gemaakte keuzes ten aanzien van de reikwijdte van de geselecteerde informatie en het verslaggevingsbeleid zijn uiteengezet in de paragraaf 'Rapportage Principes TCFD-Rapportage' van de geselecteerde informatie.

Het algemeen bestuur is ook verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het algemeen bestuur noodzakelijk acht om het opstellen van de geselecteerde informatie mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

De audit, risk en compliance commissie is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het rapportageproces voor de geselecteerde informatie van Stichting PME pensioenfonds.

Onze verantwoordelijkheden voor de assurance-opdracht van de geselecteerde informatie

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van onze assurance-opdracht met redelijke mate van zekerheid dat wij daarmee voldoende en geschikte assurance-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze assurance-opdracht gericht op het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens ons onderzoek niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Wij passen de Nadere voorschriften kwaliteitssystemen (NVKS) toe. Op grond daarvan beschikken wij over een samenhangend stelsel van kwaliteitsbeheersing inclusief vastgelegde richtlijnen en procedures inzake de naleving van ethische voorschriften, professionele standaarden en andere relevante wet- en regelgeving.

De werkzaamheden van onze assurance-opdracht met een redelijke mate van zekerheid bestonden onder andere uit:

- het uitvoeren van een omgevingsanalyse en het verkrijgen van inzicht in de relevante maatschappelijke thema's en kwesties en de kenmerken van de entiteit voor zover relevant voor de geselecteerde informatie;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte rapportagecriteria, de consistente toepassing hiervan en de toelichtingen die daarover in de geselecteerde informatie staan. Dit omvat het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het algemeen bestuur;
- het verkrijgen van inzicht in de systemen en processen die ten grondslag liggen aan het verzamelen, rapporteren en consolideren van de geselecteerde informatie, inclusief het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing, voor zover relevant voor onze assurance-opdracht. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het identificeren en inschatten van de risico's dat de geselecteerde informatie afwijkingen van materieel belang bevatten als gevolg van fouten of fraude. Het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van assurance-werkzaamheden en het verkrijgen van verdere assurance-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat de geselecteerde informatie misleidend of onevenwichtig is of dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing. Deze verdere werkzaamheden bestonden onder meer uit:
  - het afnemen van interviews met het management en relevante medewerkers verantwoordelijk voor het aanleveren van de informatie voor, het uitvoeren van interne controles op de consolidatie van de informatie in de geselecteerde informatie;
  - het verkrijgen van assurance-informatie dat de geselecteerde informatie aansluit op de onderliggende administraties van de entiteit;
  - het evalueren van relevante interne en externe documentatie, op basis van deelwaarnemingen, om de betrouwbaarheid vast te stellen van de geselecteerde informatie;
  - het controleren van de geschiktheid van de bronnen van externe partijen die zijn gehanteerd voor de berekeningen die ten grondslag liggen aan de paragraaf 'De carbon footprint van PME';
  - het analytisch evalueren van data en trends.
- het aansluiten van de relevante financiële informatie met de jaarrekening;
- het evalueren van de consistentie van de geselecteerde informatie met de informatie in het jaarverslag 2022 buiten de scope van onze assurance-opdracht;
- het evalueren van de algehele presentatie, structuur en inhoud van de geselecteerde informatie.

Den Haag, 11 mei 2023

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. drs. R.J. Bleijs RA

Bijlage 1

Personalia

Sociale partners vertegenwoordigd in het bestuur

De niet-uitvoerende bestuursleden vanuit werkgevers- en werknemersorganisaties worden voorgedragen door de Raad van Overleg in de Metalektro (ROM), het overlegorgaan van de bedrijfstak, op voorstel van de volgende organisaties: Vereniging FME-CWM, FNV, CNV Vakmensen, de Unie en VHP2.

Van de acht niet-uitvoerende bestuurders zijn vier bestuurders benoemd op voordracht van de werkgeversorganisatie in de sector: Vereniging FME-CWM. Twee bestuurders zijn benoemd op voordracht van de werknemersorganisaties FNV en CNV Vakmensen. De twee bestuurders namens de pensioengerechtigden zijn gekozen: één bestuurder is voor verkiezing voorgedragen door de FNV en CNV Vakmensen gezamenlijk en één bestuurder is voor verkiezing voorgedragen door VGPME (Vereniging Gepensioneerden PME).

Algemeen bestuur PME

Het algemeen bestuur bestaat uit het niet-uitvoerend bestuur en het uitvoerend bestuur.

Het niet-uitvoerend bestuur bestond

ultimo 2022 uit:

Onafhankelijke voorzitter:

Nicole Beuken

Leden op voordracht van de Vereniging FME-CWM:

Fridoline van Binsbergen

Marlies van Boom

Monique van der Poel

Igor Vermeulen

Leden op voordracht van de werknemersorganisaties:

Susan Eijgermans, op voordracht van FNV

Peggy Wilson, op voordracht van CNV Vakmensen

Leden namens de pensioengerechtigden:

Theo Bruinsma, op voordracht van VG-PME

Rik Grutters, op voordracht van FNV en CNV Vakmensen

Het uitvoerend bestuur bestaat uit de volgende onafhankelijke bestuursleden:

Marcel Andringa, uitvoerend bestuurder balans- en vermogensbeheer

Alae Laghrich, uitvoerend bestuurder risicomanagement, IT, governance, compliance, financiën en bedrijfsvoering

Eric Uijen, uitvoerend bestuurder strategie, pensioenbeleid en -uitvoering (voorzitter uitvoerend bestuur)

Nadere gegevens bestuursleden ultimo 2022

Marcel Andringa, 4 augustus 1970 (m)	
Functie in bestuur:	uitvoerend bestuurder vermogensbeheer
Relevante nevenfuncties:	lid AEX Steering Committee en lid bestuur Stichting Fondsenbeheer Spoorwegmuseum
Nicole Beuken, 16 september 1959 (v)	
Functie in bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder (onafhankelijk voorzitter), voorzitter lid audit, risk en compliance commissie, voorzitter remuneratiecommissie
Beroep:	bestuurder, toezichthouder, adviseur
Relevante nevenfuncties:	voorzitter raad van commissarissen Rabobank Zuid-Limburg Oost, niet-uitvoerend bestuurder Pensioenfonds Rabobank, bestuurslid Stichting Pensioenregister, plv lid Raad van Beheer Stichting Administratie Indonesische Pensioenen (SIAP)
Fridoline van Binsbergen, 3 maart 1967 (v)	
Functie in bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder, lid commissie pensioenbeleid en -communicatie, lid remuneratiecommissie
Beroep:	bestuurder, toezichthouder, adviseur
Relevante nevenfuncties:	bestuurder stichting Shell Pensioenfonds (SSPF) en lid Beleggingscommissie bij SSPF, lid Raad van Toezicht Provisium Docent/afstudeerbegeleider bij Haagse Hogeschool vanuit eigen bedrijf
Theo Bruinsma, 11 oktober 1950 (m)	
Functie in bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder, voorzitter commissie balans- en vermogensbeheer, lid commissie pensioenbeleid en -communicatie
Beroep:	bestuurder, toezichthouder, adviseur
Relevante nevenfuncties:	bestuurslid Ab E Discovery, voorzitter VNO-NCW Oost-Brabant, voorzitter GMV (brancheorganisatie agrifood-machinebouw)
Marlies van Boom, 6 april 1966 (v)	
Functie in bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder,
Beroep:	bestuurder, toezichthouder, adviseur
Relevante nevenfuncties:	voorzitter RvT Pensioenfonds Hoogovens, lid RvT van Pensioenfonds KLM Vliegend personeel, lid Beleggingsadviescommissie Pensioenfonds Horeca & Catering
Susan Eijgermans, 11 oktober 1978 (v)	
Functie in het bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder, voorzitter commissie pensioenbeleid- en communicatie
Beroep:	pensioenbestuurder FNV
Relevante nevenfuncties:	uitvoerend bestuurder en lid van de beleggingscommissie en financiële commissie van Pensioenfonds KPN

Rik Grutters, 3 juli 1980 (m)

Functie in het bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder, lid audit, risk en compliance commissie
Beroep:	pensioenbestuurder FNV
Relevante nevenfuncties:	lid Algemeen Bestuur Pensioenfederatie, teamleider pensioenteam FNV

Alae Laghrich, 19 september 1979 (m)

Functie in het bestuur:	uitvoerend bestuurder risicomanagement, IT, governance, compliance, financiën en bedrijfsvoering
Relevante nevenfuncties:	lid tuchtcommissie DSI, lid (extern adviseur) beleggingsadviescommissie Vfonds

Monique van der Poel, 7 augustus 1981 (v)

Functie in bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder, lid commissie pensioenbeleid en -communicatie
Beroep:	pensioenbelangenbehartiger FME, advocaat
Relevante nevenfuncties:	lid raad van toezicht BPL Pensioen, lid raad van toezicht Stichting Pensioenfonds Tandtechniek in liquidatie, voorzitter SBO Centraal Beheer APF, lid commissie VIIP, docent pensioenrecht VU

Eric Uijen, 2 mei 1959 (m)

Functie in bestuur:	uitvoerend bestuurder strategie, pensioenbeleid en -uitvoering, voorzitter uitvoerend bestuur
Relevante nevenfuncties:	lid comité Bismarck-lezing Stichting Netherlands Investment Managers Forum (NIMF), voorzitter beleggingsadviescommissie Monuta Verzekeringen NV

Igor Vermeulen, 30 oktober 1961 (m)

Functie in het bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder, lid audit, risk en compliance commissie, lid
remuneratiecommissie	
Beroep:	Vice president Human Resources Stork, Statutair directeur Stork, Onderhandelaar bij CAO Metalektro en verlenging BUO

Peggy Wilson, 9 december 1969 (v)

Functie in bestuur:	niet-uitvoerend bestuurder, lid commissie balans- en vermogensbeheer
Beroep:	pensioenfondsbestuurder CNV Vakmensen
Relevante nevenfuncties:	niet-uitvoerend bestuurder pensioenfonds Rail&OV, niet-uitvoerend bestuurder SBZ pensioen

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit zestien leden, acht namens de actieve deelnemers en acht namens pensioengerechtigden. Het verantwoordingsorgaan heeft een onafhankelijk voorzitter, Aart van den Brink.

Samenstelling verantwoordingsorgaan (ultimo 2022)	Geboortedatum	Namens	Benoemd door
Ko van den Berg (m)	31-jul-55	pensioengerechtigden	VHP2
Theo van Eis (m)	31-aug-54	pensioengerechtigden	De Unie
Carl Holzmann (m)	08-apr-51	pensioengerechtigden	VGPME
Jan van der Kooi (m)	18-jan-47	pensioengerechtigden	CNV Vakmensen
Imy Kramer (m)	13-mrt-59	werknemers	CNV Vakmensen
Harco Meijer (m)	04-jan-72	werknemers	VHP2
Hans Ooms (m)	04-feb-49	pensioengerechtigden	VGPME
Henk Silvius (m)	31-mrt-49	pensioengerechtigden	FNV
Dick Tijssen (m)	04-aug-62	werknemers	FNV
Jaap Verdonk (m)	14-dec-60	werknemers	CNV Vakmensen
Douwe Wielsma (m)	02-dec-47	werknemers	VGPME
Rudie Weima (m)	-	werknemers – tot 1 maart 2023	FNV
Peter van der Zalm (m)	12-jun-53	pensioengerechtigden	FNV
Jos van Zuydam (m)	15-jul-59	werknemers	De Unie
Vacature		Werknemers – per 1 maart 2023	FNV
Vacature		werknemers	FNV
Vacature		pensioengerechtigden	FNV

Onafhankelijke leden commissies

In de audit, risk en compliance commissie (ARC) heeft tot 1 juli 2022 één onafhankelijk lid zitting: Peggy Bracco Gartner. Mevrouw Trudy van der Kloet (17 januari 1967) is als sleutelfunctiehouder interne audit vaste deelnemer aan de ARC-commissie. Ook de sleutelfunctiehouder risicobeheer Alae Laghrich is als vaste deelnemer aanwezig bij de ARC-commissie.

In de commissie balans- en vermogens-beheer heeft één onafhankelijk lid zitting: Alfred Slager (10 september 1967).

Sleutelfunctiehouders

Eind 2022 had PME de volgende sleutelfunctiehouders:

- De heer Hamadi Zaghdoudi als actuariel sleutelfunctiehouder
- Mevrouw Trudy van der Kloet als sleutelfunctiehouder interne audit
- De heer Alae Laghrich als sleutelfunctiehouder risicobeheer

Accountant

De accountant controleert de jaarrekening, het bestuursverslag en de door het fonds opgegeven z-score op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9 Boek 2 BW en de Wet bpf. Ook geeft de accountant een assurance-rapport af aan het bestuur dat het fonds tijdig een normportefeuille heeft vastgesteld. Dit is verplicht op grond van artikel 5 van het Vrijstellings- en boetebesluit Wet Bpf 2000. De accountant controleert ook het feite-

lijke rendement van de gekozen normportefeuille. Vanaf het verslagjaar 2021 is de heer Steven Spiessens RA van Ernst & Young Accountants LLP benoemd als accountant.

Actuaris

De actuaris van het fonds controleert jaarlijks of de technische voorzieningen juist zijn vastgesteld en of de voorziening pensioenverplichtingen op voldoende veilige grondslagen is berekend. Vanaf het verslagjaar 2016 is de heer Hamadi Zaghoudi AAG van Willis Towers Watson te Amstelveen benoemd als certificerend actuaris.

Complianceofficer en privacyofficer

Jurriaan Cornelisse is per 1 oktober 2022 benoemd als compliance & privacy officer. Tot 1 oktober 2022 vervulde Annemie Plat de rol van compliance officer en Christian Sandee de rol van privacy officer.

Vertrouwenspersoon

Adinda Lammens is per 1 juli 2022 benoemd als externe vertrouwenspersoon. Zij zal zowel als vertrouwenspersoon integriteit als vertrouwenspersoon ongewenste omgangsvormen fungeren.

Bijlage 2

Naleving code

Pensioenfondsen

2022

Pensioenfondsen moeten de Code Pensioenfondsen ('de Code') naleven volgens het 'pas toe of leg uit' principe. Het volgende overzicht geeft weer in hoeverre de normen van de Code door PME worden toegepast. Afwijkingen van de normen worden gemotiveerd en nader toegelicht.

Norm	Toelichting	Naleving Code
1 Vertrouwen waarmaken		
1 Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Het bestuur voert voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds als 'goed huisvader' de pensioenregeling uit en houdt op een evenwichtige wijze rekening met de verschillende belangen. Dit is ook uitgewerkt in de statuten, pensioenreglementen, integriteitsregeling, uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds en in de overeenkomsten / service level agreements met partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed.	✓
2 Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	Het bestuur voert de door sociale partners in opdracht gegeven pensioenregelingen uit en ontwikkelt een aanvaardbaar kostenniveau waarbij rekening wordt gehouden met toekomstige marktontwikkelingen. Eén en ander is vastgelegd in de statuten en actuariële bedrijfstechische nota (ABTN) van het pensioenfonds.	✓
3 Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	De missie, visie en ambitie staan verwoord in het strategisch meerjarenplan 2020-2025. Verder vindt er vastlegging plaats in de ABTN en het jaarverslag. De beleids- en verantwoordingscyclus zijn helder. Daarnaast vindt periodieke evaluatie plaats van zowel beleid en het meerjarenplan als van partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed.	✓
4 Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Het proces van besluitvorming en de kwaliteit van de besluitvorming is een belangrijke taak van het bestuur en in het bijzonder van de voorzitters in diverse gremia. Overwegingen, impact voor belanghebbenden en risico's zijn onderdeel van het besluitvormingsproces. Ook in notities en voorleggers bij notities wordt hier – zo mogelijk – aandacht aan gegeven. Vastlegging van besluiten inclusief de overwegingen die tot het besluit hebben doen leiden, vindt plaats in de notulen.	✓
5 Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Het bestuur legt verantwoording af door middel van het jaarverslag. Verder wordt door berichtgeving op de website, nieuwsbrieven en bijeenkomsten informatie gegeven en verantwoording afgelegd. Waar mogelijk wordt inzicht gegeven in de gemaakte afwegingen en risico's. Het bestuur en het intern toezicht leggen intern uitgebreid verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code	
6	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Het beleggingsbeleid van het bestuur is gebaseerd op gedegen onderzoek in de vorm van een ALM-studie. In de ALM-studie is expliciet rekening gehouden met de verplichtingenstructuur (pensioenaanspraken en toeslagen), waarbij tevens de relatie tussen rendement en risico in kaart wordt gebracht.	✓
7	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	De bestuurlijke keuzes over verantwoord beleggen worden periodiek getoetst aan de hand van onderzoek onder belanghebbenden. Daarnaast wordt de dialoog aangegaan met het verantwoordingsorgaan.	✓
8	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	In 2022 is de sleutelfunctiehouder risicomanagement lid van het uitvoerend bestuur geworden. Daardoor is het risicomanagement nog steviger verankerd in de besturing van PME. Verder is in 2022 gewerkt conform het integraal risicomanagementbeleid. Zo zijn op kwartaalbasis de risicobladen met de belangrijkste risico's voor PME bijgewerkt, zijn risk self assessments uitgevoerd en is de PME integrale risicoreportage opgesteld en bestuurlijk besproken en vastgesteld. Deze activiteiten hebben zowel op het bestuursbureau als binnen het bestuur geleid tot een hoger risicobewustzijn en betere doorleving van de belangrijkste risico's waarmee PME wordt geconfronteerd.	✓
9	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	In het financieel crisisplan is het besluitvormingsproces opgenomen in geval van een (dreigende) financiële crisis. Daarnaast kent het pensioenfonds een noodprocedure die in 2022 is bijgewerkt, waarin procedures bij calamiteiten zijn beschreven.	✓
2 Verantwoordelijkheid nemen			
10	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controle- mechanismen.	Een heldere taak- en rolverdeling is vastgelegd in het uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds. Met inachtneming van dit uitbestedingsbeleid worden uitbestedingsovereenkomsten en service level agreements aangegaan met partijen waaraan is uitbesteed.	✓
11	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Dit is onderdeel van de uitbestedingsovereenkomsten, die periodiek worden geëvalueerd.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
12 Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Dit is onderdeel van de uitbestedingsovereenkomsten, die periodiek worden geëvalueerd. Daarnaast wordt van dienstverleners een overzicht gevraagd met eventuele onder-uitbestedingen.	✓
13 Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of – indien van toepassing – via zijn aandeelhouderspositie.	Dit is onderdeel van de uitbestedingsovereenkomsten. Beloningsbeleid is onderdeel van het uitbestedingsbeleid, waarbij PME verklaringen inzake beheerst beloningsbeleid vraagt van partijen waaraan is uitbesteed.	✓
14 Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Periodieke evaluatie van dienstverleners is onderdeel van de cyclus. Daarnaast wordt jaarlijks het jaarplan inclusief bijbehorende begroting door het algemeen bestuur vastgesteld. Over de uitvoering van het jaarplan wordt elk kwartaal door het uitvoerend bestuur gerapporteerd.	✓
3 Integer handelen		
15 Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	De gewenste cultuur is vastgelegd in het integriteitsbeleid van het pensioenfonds, welke telkens wordt herijkt naar aanleiding van met name een systematische integriteitsrisicoanalyse. Daarnaast is, afgeleid uit het integriteitsbeleid, een interne gedragscode opgesteld. Het onderwerp staat hoog op de agenda van het bestuur.	✓
16 De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebelidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Aanvangsverklaring maakt onderdeel uit van de gedragscode. De nalevingsverklaring wordt jaarlijks getekend door alle verbonden personen en insiders. Verder ondertekenen allen bij vertrek een nawerkingsverklaring waarmee benadrukt wordt dat de normen en regels van de gedragscode ook na vertrek bij het fonds relevant blijven gedurende enige periode.	✓
17 Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	In gedragscode is vastgelegd dat alle nevenfuncties gemeld moeten worden aan de compliance officer die na beoordeling al dan niet een verklaring van geen bezwaar afgeeft mede op basis waarvan door de voorzitter van het uitvoerend bestuur en de onafhankelijk voorzitter een besluit tot goedkeuring wordt genomen.	✓
18 Tegenstrijdige belangen of reputatierisico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebelidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	In de statuten, gedragscode, de functieprofielen en het integriteitsbeleid is dit vastgelegd.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
19 Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het fonds of van de visitatiecommissie.	Combinaties van lidmaatschappen van verschillende organen binnen het pensioenfonds zijn niet mogelijk. Dit is vastgelegd in statuten en bestuursreglement.	✓
20 Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Het kunnen melden van onregelmatigheden is geborgd in de incidenten- en klokkenluidersregeling. Tevens is een onafhankelijke externe vertrouwenspersoon benoemd voor PME.	✓
21 De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Het pensioenfonds kent een incidenten- en klokkenluidersregeling met een voorname rol voor de onafhankelijke externe vertrouwenspersoon en het fonds streeft er naar een betrouwbare, transparante en lerende organisatie te zijn. Daarbij past een cultuur waarin medewerkers incidenten of misstanden zonder vervelende gevolgen of de dreiging daarmee kunnen melden en waarin helder is hoe met dergelijke meldingen wordt omgegaan. Daarnaast is in het uitbestedingsbeleid geborgd dat ook partijen waaraan is uitbesteed dienen te beschikken over een adequate klokkenluidersregeling.	✓
22 Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Geschiktheid wordt geborgd door het geschiktheidsbeleid en de statuten. Het bestuur informeert zich onder andere via rapportages omtrent (toekomstige) wijzigingen van wet- en regelgeving en interne regels. Op kwartaalbasis vindt rapportage plaats over onder andere compliance (van PME, TKP en MN).	✓
4 Kwaliteit nastreven		
23 Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	Vastgelegd in de statuten en omschreven in het functieprofiel van de bestuurders. Een procedure omtrent zelfevaluatie is opgenomen in het geschiktheidsbeleid en het bestuursreglement.	✓
24 Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Beschreven in statuten, integriteitsbeleid, gedragscode, geschiktheidsbeleid, functieprofiel bestuursleden, etc. De onafhankelijk voorzitter heeft mede als taak het realiseren van een open discussie in het bestuur waar alle leden in (kunnen) participeren.	✓
25 Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	Met ingang van 1 juli 2022 heeft ook de onafhankelijk voorzitter stemrecht, zodat alle leden van het algemeen bestuur stemrecht hebben.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
26 Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Mogelijkheden voor individuele en collectieve activiteiten ter bevordering van geschiktheid zijn opgenomen in geschiktheidsplan. Hiertoe wordt eveneens de individuele en collectieve geschiktheid in kaart gebracht.	✓
27 Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Het bestuur evalueert besluiten en beleid periodiek. Via de rapportages van de uitvoeringsorganisatie wordt (op hoofdlijnen) informatie verstrekt aan het bestuur over de inhoud van de klachten en geschillen.	✓
28 Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Jaarlijks wordt het functioneren van het bestuur geëvalueerd. Ten minste eens per drie jaar evalueert het bestuur het functioneren van het collectieve bestuur onder begeleiding van een externe deskundige (partij). In 2022 is de driejaarlijkse collectieve bestuurlijke zelfevaluatie met een externe partij gestart. Door tijdelijke uitval van twee bestuursleden is de bestuurlijke evaluatie uitgesteld. Deze wordt afgerond in 2023. Ook evaluatie en indien nodig bijstellen van profielen en competenties van bestuursleden is onderdeel van de zelfevaluatie.	✗
29 Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijk derde partij.	Niet van toepassing	-
30 Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Er is een competentievisie door het verantwoordingsorgaan geformuleerd. Het VO volgt diverse opleidingen ter bevordering van de deskundigheid. Daarnaast evalueert het VO regelmatig op het eigen functioneren.	✓
5 Zorgvuldig benoemen		
31 De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn als tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Bestuur heeft het geschiktheid- en diversiteitsbeleid in 2019 geëvalueerd en herijkt. Alle onderdelen uit de code komen hierin terug. Ook werd een stappenplan vastgesteld om de eigen ambities voor diversiteit te behalen.	✓
32 Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Geborgd via functieprofielen, het geschiktheidsbeleid waar het diversiteitsbeleid onderdeel van uitmaakt.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
33 In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er ten minste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	In het bestuur zitten per 31 december 2022 zes vrouwen en zes mannen. Geen van de bestuursleden is onder de 40 jaar. In het VO zitten geen vrouwen en geen personen onder de 40. Het bestuur kent een stappenplan om diversiteit te bevorderen. Onderdeel daarvan is dat tijdig met voordragende/benoemende organisatie in gesprek wordt gegaan over de in te vullen vacatures en de wensen daaromtrent. Ook heeft het bestuur om bij te dragen aan de diversiteit in gehele pensioensector in de afgelopen jaren traineeships opengesteld.	X
34 De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Niet-uitvoerende bestuursleden kunnen één keer worden herbenoemd voor vier jaar. Daarna is nog één herbenoeming van twee jaar mogelijk, maar alleen indien het niet-uitvoerend bestuur met algemene stemmen daartoe besluit. Uitvoerende bestuursleden kunnen vaker dan twee keer worden herbenoemd, maar alleen indien het niet-uitvoerend bestuur met algemene stemmen daartoe besluit. Ook is vastgelegd dat een lid van het VO maximaal tweemaal herbenoembaar is.	X
35 Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profiel-schets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Diversiteitbeleid is in functieprofielen vastgelegd en de voordragende en benoemende organisaties worden nadrukkelijk gewezen op het diversiteitsbeleid bij invulling van ontstane vacatures.	✓
36 Het bestuur, het VO of het BO en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Voor alle organen zijn functieprofielen opgesteld waarvan eveneens geschiktheid, complementariteit en diversiteit een onderdeel zijn.	✓
37 Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Diversiteitbeleid is in functieprofielen vastgelegd en voordragende en benoemende organisaties worden nadrukkelijk gewezen op het diversiteitsbeleid bij ontstane vacatures.	✓
38 Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Voor alle organen zijn functieprofielen opgesteld. Diversiteitbeleid vormt onderdeel van de beoordeling van voorgedragen kandidaten.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
<p>39 Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.</p>	<p>Statuten en bestuursreglement voldoen aan de bepalingen in de Code.</p> <p>Met betrekking tot de benoeming van leden van het verantwoordingsorgaan is ervoor gekozen om in plaats van de Code de Pensioenwet te volgen.</p>	<p>✓</p>
<p>40 Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.</p>	<p>Een schorsingsprocedure is opgenomen in statuten.</p>	<p>✓</p>
<p>6 Gepast belonen</p>		
<p>41 Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.</p>	<p>De algemene beginselen ten aanzien van beloningen heeft PME vastgelegd in een beloningsbeleid. Daarnaast is een vergoedingsreglement van toepassing waarin de hoogte van de beloningen is vastgelegd. Het tijdsbeslag dat PME voor het bepalen van de vergoeding hanteert, is gebaseerd op hetgeen in de Pensioenwet is opgenomen en sluit aan bij de beloning, zoals genoemd in de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Het pensioenfonds kent geen variabele beloningen.</p> <p>Het fonds voert een beloningsbeleid dat bijdraagt aan het voorkomen van (de schijn van) belangenverstremgeling, het voorkomen van het nemen van onaanvaardbare of ongewenste risico's, waaronder duurzaamheidsrisico's, en het voorkomen van het maken van kosten die niet in het belang zijn van de belanghebbenden van het fonds.</p> <p>De beloning van bestuurders of medewerkers is onafhankelijk van het rendement van de beleggingsportefeuille. De afwegingen over eventuele duurzaamheidsrisico's worden daardoor niet beïnvloed door het beloningsbeleid van bestuurders of medewerkers van het fonds. Het beloningsbeleid voor het bestuur en medewerkers voldoet daarmee aan de wettelijke eisen uit de SFDR, het Besluit Financieel Toetsingskader, de Code Pensioenfondsen en de Principes beheerst beloningsbeleid van AFM en DNB.</p>	<p>✓</p>
<p>42 De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.</p>	<p>Bij het bepalen van de hoogte van de vergoeding wordt marktconformiteit nagestreefd.</p>	<p>✓</p>

Norm	Toelichting	Naleving Code
43 Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	Het pensioenfonds kent geen variabele beloning.	✓
44 Het bestuur voorkomt dat door een te hoge beloning van de leden van het intern toezicht, een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Bij het bepalen van de hoogte van de vergoeding wordt marktconformiteit nagestreefd. De vergoedingen worden jaarlijks geëvalueerd.	✓
45 Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Deze norm is vastgelegd in vergoedingenreglement.	✓
7 Toezicht houden en inspraak waarborgen		
46 Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	In de statuten en het bestuursreglement is een heldere taakverdeling vastgelegd. Het intern toezicht evalueert deze aspecten periodiek. In het bestuursreglement zijn de waarborgen opgenomen die ervoor zorgen dat het intern toezicht de toezichtstaak zodanig kan vervullen dat het bijdraagt aan een effectief en slagvaardig functioneren van het Fonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering.	✓
47 Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Het intern toezicht betreft onder meer deze Code en de VITP-code bij zijn taak. Het intern toezicht rapporteert in het jaarverslag aan de hand van zijn eigen toezichtthema's en niet specifiek aan de hand van de acht thema's van deze Code.	✓
48 Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Bij PME zijn de niet-uitvoerende bestuursleden onderdeel van het bestuur. In het functieprofiel is de competentie 'onafhankelijk' wel vereist: 'staat voor de eigen opvattingen en principes en is bereid anderen met meer macht en invloed hiermee te confronteren. Neemt en draagt verantwoordelijkheid voor eigen doen en laten'.	✓
49 De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Het uitvoerend bestuur en het niet-uitvoerend bestuur komen ten minste vier keer per jaar bijeen in een overlegvergadering. Het uitvoerend en niet-uitvoerend bestuur maken samen deel uit van het algemeen bestuur.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
50 Het bestuur weegt de aanbevelingen van de raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	De opvolging van de aanbevelingen van het niet-uitvoerend bestuur wordt periodiek in het bestuur besproken, alsmede in de overlegvergadering met het niet-uitvoerend bestuur en het VO. PME kent in verband met het omgekeerd gemengde bestuursmodel geen raad van toezicht en geen visitatiecommissie. Het interne toezicht wordt uitgeoefend door de niet-uitvoerend bestuurders.	√
51 Het BO voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	Niet van toepassing.	-
52 Het BO zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	Niet van toepassing.	-
53 Het BO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het BO of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	Niet van toepassing.	-
54 Het BO onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	Niet van toepassing.	-
55 Het bestuur gaat een dialoog aan met het VO dan wel het BO bij het afleggen van verantwoording.	Overlegvergaderingen tussen het uitvoerend bestuur en het VO, alsmede tussen het niet-uitvoerend bestuur en het VO vinden periodiek plaats. Het bestuur staat doorlopend open voor dialoog. Op deze wijze wordt het VO gedurende het jaar vroegtijdig en doorlopend betrokken bij de ontwikkelingen bij PME. Daarnaast vindt tussentijds (op ad-hoc basis) informatie-uitwisseling plaats.	√
56 Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	Het beleid van het bestuur is dat de controlerend accountant respectievelijk de certificerend actuaris geen niet-controlewerkzaamheden verrichten. Verder is dit uiteraard van belang gelet op de status van het Fonds als Organisatie van Openbaar Belang (OOB-status). De certificerend actuaris voert wel aanvullende werkzaamheden uit met betrekking tot de actuariële sleutelfunctie. De Pensioenwet staat dit toe.	√
57 Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het intern toezicht en VO of BO van de uitkomst op de hoogte.	Evaluatie van de accountant vond plaats in 2020. Het niet-uitvoerend bestuur en het verantwoordingsorgaan zijn over de uitkomsten geïnformeerd. Evaluatie van de actuaris in zijn rol als sleutelfunctiehouder actuaariaat vond plaats in 2021.	√

Norm	Toelichting	Naleving Code
8 Transparantie bevorderen		
58 Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	De missie, visie en strategie maakt onderdeel uit van het jaarverslag. Beschreven wordt in hoeverre de gestelde doelen zijn bereikt.	✓
59 Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	In onder meer het jaarverslag, rapportages, notities, verslagen en (digitale) gepensioneerden-bijeenkomsten wordt inzicht gegeven hierin. De verslagen van de vergaderingen van het algemeen bestuur worden integraal gedeeld met het verantwoordingsorgaan.	✓
60 Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Het bestuur legt verantwoording af in het jaarverslag aan belanghebbenden. De voorzitter van het bestuur is aanspreekpunt voor het verantwoordingsorgaan. Ten minste twee keer per jaar vindt een overlegvergadering plaats met het verantwoordingsorgaan. Daarnaast worden belanghebbenden geïnformeerd via periodieke nieuwsbrieven, webinars en ad hoc informatievoorziening.	✓
61 Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	In het jaarverslag wordt verantwoording afgelegd conform het uitbestedingsbeleid. Verdere vastlegging vindt plaats in de ABTN.	✓
62 Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Het beleid inzake verantwoord beleggen van PME staat op de website en daaraan wordt ook in de media en in magazines en nieuwsbrieven aan de deelnemers aandacht geschonken. Ook het jaarverslag bevat hierover uitgebreide informatie.	✓
63 Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Het communicatiebeleidsplan 2020-2025 is in maart 2020 vastgesteld. Dit plan wordt jaarlijks gereviewd. Regelmatig worden onderzoeken naar de klanttevredenheid gedaan, waarmee de effectiviteit van de ingezette communicatiemiddelen kan worden bepaald.	✓
64 Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Het pensioenfonds rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de gedragscode, de Code (een document met een toelichting op de naleving van alle normen wordt als bijlage bij het jaarverslag gevoegd; afwijkingen worden extra toegelicht) en over de evaluatie van het functioneren van het bestuur. Het bestuur baseert zich bij de rapportage over de naleving van de gedragscode op de eigen waarnemingen en ook op de opinies en waarnemingen van de compliance officer.	✓

Norm	Toelichting	Naleving Code
<p>65 Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.</p>	<p>Het klachten- en geschillenreglement staat op de website. Er is toegang mogelijk tot de Ombudsman Pensioenen en belanghebbenden worden actief door PME geïnformeerd over de mogelijkheid om een klacht of geschil voor te leggen aan de Ombudsman Pensioenen. In het jaarverslag wordt over de aantallen en de aard van de klachten en geschillen gerapporteerd. Alsmede over de veranderingen in regelingen of processen als gevolg van de klachtenafhandeling. PME hecht er grote waarde aan dat deelnemers eenvoudig en snel bij het pensioenfonds terecht kunnen met vragen, klachten, onvrede en geschillen.</p>	<p>✓</p>

Bijlage 3

Risico taxonomie

Risico	Risico-omschrijving
STRATEGISCH	Risico's die verband houden met de realisatie van de strategische doelstellingen.
Omgeving	Risico op van buiten het fonds en de beheerketen komende veranderingen.
Draagvlak deelnemers	Risico op verminderd of onvoldoende draagvlak onder deelnemers (en gepensioneerden) voor de verplichte deelname of deelname aan PME.
Draagvlak werkgevers	Risico op verminderd of onvoldoende draagvlak onder werkgevers voor de verplichte deelname of deelname aan PME.
Draagvlak sociale partners	Risico op verminderd of onvoldoende draagvlak onder sociale partners.
Wet- en regelgeving	Risico dat het niet langer mogelijk is de Bedrijfstakuitvoeringsovereenkomst (BUO) uit te voeren of de complexiteit in de uitvoering toeneemt als gevolg van (wijzigingen in) wet- en regelgeving, politiek sentiment of gebeurtenissen.
Toezicht	Risico dat het toezicht strikter wordt en de hoeveelheid eisen waaraan moet worden voldaan toeneemt waardoor het besluitvormingsproces van het fonds of uitvoering van de taken van het fonds worden belemmerd.
Governance	Risico op van binnen het fonds en de beheerketen komende veranderingen.
Missie, visie, strategie en cultuur	Risico dat het fonds geen duidelijke missie, visie en/of strategie heeft of dat de cultuur binnen het fonds adequate besturing belemmert en/of de structuur van het fonds het zijn van een lerende organisatie in de weg staat.
Verandervermogen bestuur	Risico dat het bestuur niet tijdig of niet adequaat kan inspelen op veranderingen in de externe omgeving.
Effectiviteit bestuur	Risico dat het bestuur onvoldoende geschikt is en zich niet houdt aan de rolinvulling zoals beoogd in het bestuursmodel van het fonds.
FINANCIËEL	Risico's die verband houden met de financiële opzet van het fonds en de beleggingen
Balans	Risico van veranderingen in de dekkingsgraad als gevolg van afwijkende rendementen tussen beleggingen en verplichtingen.
Rente	Risico op fluctuaties van rentetermijnstructuren.
Markt	Risico op wijzigingen in marktprijzen van beleggingsinstrumenten.
Valuta	Risico dat beleggingen in een vreemde valuta in waarde dalen omdat de wisselkoers tussen de vreemde valuta en de euro daalt.
Krediet	Risico dat een crediteur contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (waaronder verstrekte kredieten, leningen, vorderingen, ontvangen garanties) niet nakomt (heeft voor PME enkel betrekking op vastrentende beleggingen).
Tegenpartij	Risico op in gebreke blijven van een tegenpartij, dat voor PME voortvloeit uit de posities in derivaten en het securities lending programma.
Liquiditeit	Risico dat het fonds niet over voldoende liquide financiële middelen beschikt om op enige termijn aan de betalingsverplichtingen te voldoen. Op korte termijn betreft dit het risico van het niet kunnen voldoen aan acute betalingsverplichtingen, op lange termijn betreft dit het risico van teveel illiquide beleggingen in de portefeuille.
Concentratie	Risico van een grote eenzijdige belegging. De concentratie kan betrekking hebben op een geografische of sectorale concentratie, een concentratie op één specifieke belegging en een concentratie op één specifiek risico.
Inflatie	Risico op fluctuaties van inflatietermijnstructuren.
Actief	Risico dat door het voeren van een actief beleggingsbeleid een lager portefeuillerendement behaald wordt dan het rendement op de benchmark.

Risico	Risico-omschrijving
ESG	Risico op verandering in milieu, sociaal of governance-omstandigheden
Klimaat (Environmental)	Risico op fysieke gevolgen van klimaatverandering en transitierisico's als gevolg van klimaatverandering
Overig Environmental	Risico op overige negatieve milieuaspecten zoals het verlies van biodiversiteit, ontbossing en waterschaarste
Social	Risico dat sociale aspecten, zoals mensenrechten, arbeidsomstandigheden en maatschappelijke ongelijkheid, onvoldoende worden gewaarborgd
Governance	Risico van ondermaats ondernemingsbestuur, waaronder excessieve bestuurdersbeloning of onvoldoende diversiteit binnen het bestuur
Verzekeringstechnisch	Risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen.
Pensioenresultaat	<i>Op voorhand geldt: sociale partners stellen de pensioenambitie vast in afstemming met PME.</i> Risico is tweeledig, namelijk: i.) dat op basis van de jaarlijkse haalbaarheidstoets de verwachte ambitie niet wordt behaald (door gewijzigde economische omstandigheden of een andere startpositie); ii.) het geambieerde pensioenresultaat niet wordt gerealiseerd doordat de aannames en uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de ambitie (rente, beleggingen, inflatie e.d.) afwijken van de daadwerkelijke waarden. Dat uit zich in kortingen dan wel niet-indexeren.
Grondslagen	Risico dat verliezen optreden als gevolg van verschillen tussen de werkelijke ontwikkelingen in het deelnemersbestand en de veronderstelde grondslagen (o.a. sterfte en arbeidsongeschiktheid).
Premie	Risico dat de premie ontoereikend is waardoor het fonds verlies op de premie leidt.
OPERATIONEEL	Risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering.
Uitbesteding	Risico samenhangend met de uitbesteding van operationele activiteiten aan een uitbestedingspartij.
Gelijkgerichtheid met uitbestedingspartijen	Het risico dat de bedrijfsvoeringen van de uitbestedingspartijen en het fonds niet of onvoldoende op elkaar aansluiten.
Beoordeling uitbesteding (conform SLA)	Risico dat uitbestedingspartijen niet of onvoldoende uitvoering geven aan het contract, dienstenbeschrijving en/of gemaakte SLA afspraken.
Continuïteit dienstverlening	Risico dat de continuïteit van de dienstverlening die het fonds en de (onder) uitbestedingspartij overeen zijn gekomen in gevaar komt als gevolg van ontoereikende financiële soliditeit van de tegenpartij, contractbreuk of het beëindigen van de activiteiten door de tegenpartij.
Afhankelijkheid	Risico dat het fonds te afhankelijk wordt van één uitbestedingspartij doordat zij niet of moeilijk kan overstappen naar een andere uitbestedingspartij.
Uitvoeringskosten	Risico op onvoldoende doelmatige uitvoering
Wendbaarheid uitbestedingspartij	Risico dat de uitbestedingspartij over onvoldoende (strategisch) inzicht en/of niet over een toekomstbestendige organisatie-inrichting beschikt en daardoor niet goed in staat is om verandertrajecten te realiseren.

Risico	Risico-omschrijving
Operationeel	Risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering binnen het fonds danwel binnen de uitbestedingspartij.
Kwalitatieve / kwantitatieve personele bezetting	Risico op onvoldoende kwalitatieve en/of kwantitatieve personele bezetting zowel bij het fonds als bij derden waaraan het fonds de werkzaamheden heeft uitbesteed.
Kwaliteit en naleving AO/ IB processen	Risico dat het fonds of de uitbestedingspartij niet beschikken over een adequate administratieve organisatie, procedures en/of beheersmaatregelen en/of dat de administratieve organisatie, procedures en/of beheersmaatregelen niet of onvoldoende worden nageleefd.
Continuïteit bedrijfsvoering (BCM)	Risico dat het fonds of de uitbestedingspartij onvoldoende doeltreffend zijn om bedrijfskritische processen draaiende te houden of te hervatten na verstoringen als gevolg van (potentiële) bedreigingen die de continuïteit van de organisatie kunnen aantasten.
Informatie t.b.v. sturing en besluitvorming	Risico dat onjuiste of onvolledige informatie leidt tot onjuiste uitkeringen aan deelnemers en/of onjuiste besluitvorming.
Communicatie	Risico van niet effectief, tijdig of juist communiceren richting deelnemers, werkgevers en andere belanghebbenden met als gevolg reputatieschade en draagvlakvermindering met betrekking tot het pensioenstelsel en/of het fonds.
Kwaliteit dienstverlening	Risico dat de door (onder)uitbestedingspartijen geleverde kwaliteit van de werkzaamheden niet in overeenstemming is met het door het fonds gewenste dan wel aan belanghebbenden toegezegde niveau.
Advies	Risico dat het advies vanuit derden onjuist of onvolledig is, onvoldoende wordt onderbouwd of niet wordt gechallenged.
Onderuitbesteding	Risico op onvoldoende continuïteit en/of toereikendheid van de dienstverlening door derden waaraan de primaire uitbestedingspartijen van PME werkzaamheden (te weten MN en TKP) hebben uitbesteed.
Data- en modelkwaliteit	Risico op onvoldoende doeltreffende datakwaliteit en risico dat beslissingen genomen worden o.b.v. incorrecte, ontoereikende of onjuist gebruikte of geïnterpreteerde modeluitkomsten.
IT	Risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu, niet beheerst of onvoldoende beveiligd zijn.
Cyber- & Information Security	Risico op onvoldoende doeltreffende Cyber- en Information Security.
IT Operations & Service Delivery	Risico op onvoldoende doeltreffende IT Operations en Service Delivery.
Juridisch	Het risico dat het fonds aansprakelijk wordt gesteld voor de (materiële en/of immateriële) schade van derden of dat contractuele bepalingen niet volledig en/of niet correct gedocumenteerd zijn of niet afdwingbaar zijn.
Afdwingbaarheid contracten	Risico op het niet afdwingbaar zijn van contracten (waaronder ook de pensioenregeling).
Indekking van aansprakelijkheid	Risico op het niet indekken van aansprakelijkheid (waaronder ook de pensioenregeling).

Risico	Risico-omschrijving
COMPLIANCE	Risico dat het fonds niet voldoet aan relevante wet- en regelgeving, interne gedragscode, beleid en procedures of ethische normen.
Compliance	Risico dat het fonds niet voldoet aan relevante wet- en regelgeving, interne gedragscode, beleid en procedures of ethische normen.
(Financieel) toezicht	Risico dat het fonds niet voldoet aan (financieel) toezicht wet- en regelgeving of rapportage-vereisten vanuit toezichthouders.
Naleving wet- en regelgeving	Risico dat het fonds niet of niet tijdig voldoet aan relevante wet- en regelgeving (waar onder Pensioenwet, AVG, FTK, Wft, IORP II).
Naleving beleid, procedures en overeenkomsten	Risico dat het fonds niet voldoet aan (eigen) beleid, procedures en overeenkomsten.
Integriteit	Risico dat de integriteit van het fonds wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers, andere aan het fonds verbonden personen, dan wel van de (mede)beleidsbepalers in het kader van wet- en regelgeving, maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen.
Integriteit	Het risico dat niet voldaan wordt aan interne gedragscodes of ethische normen en/of confrontatie (cf. SIRA) met belangenverstremgeling, corruptie (omkoping), omzeiling sanctieregelgeving, terrorismefinanciering, interne en externe fraude, cybercrime, niet moreel/ onethisch handelen, fiscale fraude, witwassen, voorwetenschap en marktmisbruik.
Beloning	Risico dat het beloningen aanzetten tot het maken van keuzes die ongewenst, onverantwoord of niet in overeenstemming met normen en waarden zijn.

Bijlage 4

Rapportage Taskforce on Climate-related Financial Disclosures

De Task Force on Climate-related Financial Disclosure (TCFD), ontwikkeld door de Financial Stability Board, is een verslagleggingsstandaard voor organisaties waarmee zij verantwoording kunnen afleggen over klimaatrisico's. De TCFD vraagt van aandeelhouders om ten aanzien van de governance, de strategie, risicobeheer, kerncijfers en doelstellingen te rapporteren over klimaatrisico's. Al deze elementen zijn onderdeel van de TCFD-rapportage van PME, die wij voor het vijfde opeenvolgende jaar publiceren als bijlage van het jaarverslag.

1. Governance, bestuurlijk overzicht

Het bestuur van PME bepaalt de strategie op het gebied van klimaatrisico's en -kansen, stelt doelen op dit gebied en evalueert deze. Het uitvoerend bestuur is verantwoordelijk voor de uitvoering van de strategie.

Het bestuur en de commissie balans- en vermogensbeheer van PME bespreken de klimaatrisico's en -kansen aan de hand van de kwartaalrapportages maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) en de (evaluatie van) strategieën van beleggingscategorieën waarin klimaat als vast onderdeel is meegenomen. Het bestuur van PME laat zich op het gebied van

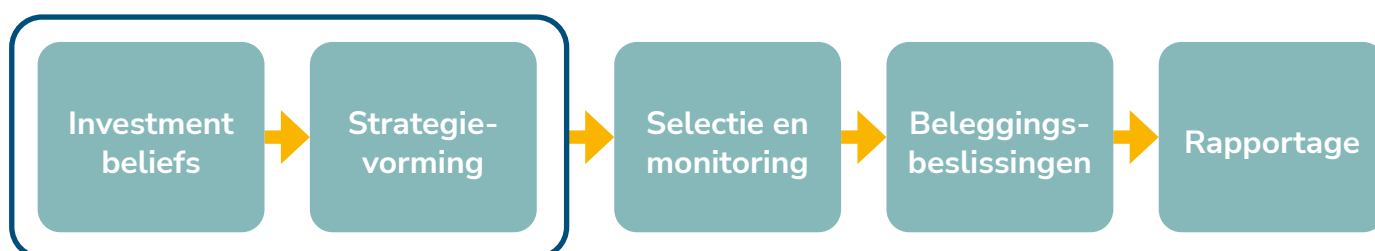
klimaatgerelateerde zaken, waaronder het [Klimaatplan van PME](#), adviseren door de commissie balans- en vermogensbeheer waarna het vervolgens overgaat tot besluitvorming.

Daarnaast heeft PME verschillende processen ingericht, zoals de Eigen Risico Beoordeling (ERB) en de Risk Self Assessment (RSA) Klimaat, om de blootstelling aan klimaatrisico's binnen het vermogensbeheer en de eigen organisatie in kaart te brengen.

Het bestuur beluist over de maatregelen die worden genomen om klimaatrisico's te beheersen en bij te dragen aan een reductie van de uitstoot van CO₂. Het bestuur wordt hierin ondersteund en strategisch geadviseerd door een team van specialisten binnen het bestuursbureau van PME, waaronder twee strategen verantwoord beleggen.

Het fiduciaire beheer van de beleggingsportefeuille van PME is de taak van MN. De directeur vermogensbeheer van MN draagt hiervoor de laatste verantwoordelijkheid. Een multidisciplinaire expertwerkgroep op het gebied van klimaatrisico's en -kansen werkt aan de uitvoering van de CO₂-reductiedoelstelling en klimaatactieplannen van PME. Deze expertwerkgroep heeft vertegenwoordigers uit de verschillende gremia van de investeringsketen.

2. Strategie

PME nam in 2018 in het strategisch beleggingskader beginselen op met betrekking tot klimaatverandering. In het meest recente strategisch beleggingskader van december 2019 zijn deze beginselen opnieuw vertegenwoordigd. In de hele beleggingsketen worden

klimaatrisico's en -kansen meegenomen. De klimaatdoelstellingen die PME hanteert en acties die PME neemt om klimaatverandering tegen te gaan worden uiteengezet in de klimaatactieplannen.

Klimaatrisico's en -kansen

PME ziet vanuit twee invalshoeken aanleiding om rekening te houden met klimaatverandering in de portefeuille; vanuit de wens om financiële risico's te beperken en vanuit de wens om bij te dragen aan een leefbare wereld.

Financiële risico's en kansen

De financiële risico's zijn te verdelen in transitierisico's en fysieke risico's.

Transitierisico's hangen vooral samen met de gevolgen van een stringenter klimaatbeleid, wat nodig is om de doelstellingen van het Parijsakkoord te kunnen behalen. Kosten voor bedrijven kunnen bijvoorbeeld oplopen als gevolg van hogere CO₂-belastingen en investeringen gerelateerd aan fossiele brandstoffen dienen mogelijk vervroegd te worden afgeschreven indien wordt overgestapt op schone energiebronnen.

Fysieke risico's hangen samen met de gevolgen van een temperatuurstijging op aarde. De financiële prestaties van organisaties worden bijvoorbeeld beïnvloed door veranderingen in de beschikbaarheid en kwaliteit van water, voedselveiligheid en extreme temperatuurveranderingen.

De risico's verschillen per beleggingscategorie, afhankelijk van bijvoorbeeld het risicoprofiel van beleggingscategorieën, de regio-exposure en sector-exposure.

Investeringskansen en bijdragen aan een leefbare wereld

Naast de klimaatgerelateerde risico's ziet PME ook duidelijke investeringskansen. PME geeft hier vorm aan door middel van een investeringsprogramma voor positieve impact (zie paragraaf 5.8 van het jaarverslag) die ook raken aan de Sustainable Development Goals (SDG's), de zogenaamde Sustainable Development Investments. Het impactinvesteringsprogramma staat beschreven in het beleidskader positieve impact. Hierin zijn verschillende thema's gedefinieerd, waarvan er twee direct raken aan investeringskansen voor klimaat, namelijk:

- Energietransitie en
- Circulaire Economie.

Impact op de bedrijfsvoering, strategie en financiële planning

In het maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid (MVB) van PME is beschreven op welke manier PME wil omgaan met klimaatrisico's en -kansen. PME heeft dit beleid in elke stap in de investeringsketen verankerd. In het klimaatactieplan wordt beschreven welke acties nu genomen worden in de verschillende beleggingscategorieën om bij te dragen aan een wereldwijde CO₂-reductie, en wordt uiteengezet hoe we verwachten dat ons beleid zich de komende jaren verder zal ontwikkelen.

Investment beliefs

In het Strategisch Beleggingskader van PME staan de beleggings-, uitvoerings- en risicomanagementbeginselen. Twee beleggingsbeginselen vormen de basis voor verantwoord beleggen:

- PME is ervan overtuigd is dat beleggingen die rekening houden met duurzaamheid, oftewel Environmental, Social en Governance-factoren (ESG), op de lange termijn ten minste net zo rendabel zijn als beleggingen zonder ESG-integratie. Schadelijke gevolgen van een economische activiteit kunnen niet voor onbepaalde tijd op mens, maatschappij en milieu afgewenteld worden.
- PME draagt met zijn beleggingen bij aan een toekomstbestendige economie en maatschappij. Met de opname van dit beginsel kan PME principieel verantwoordelijkheid nemen voor de gevolgen van zijn investeringen op de reële wereld. Het vormt hiermee de basis voor het rekening houden met de invloed van beleggingskeuzes op de wereld.

PME heeft ook een risicomanagementbeginsel opgenomen dat relateert aan de impact van klimaatverandering op de beleggingen van PME. PME monitort expliciet ESG-risico's: de risico's van een veranderende wereld op de beleggingen van PME. Hieronder vallen in ieder geval financiële schade door regulering of ander overheidsingrijpen, financieel risico als gevolg van klimaatverandering en disruptieve economische veranderingen. De opname van de hierboven beschreven beginselen in het strategisch beleggingskader stelt PME in staat om hier in de rest van de investeringsketen op voort te bouwen.

Strategievorming

PME heeft, op basis van o.a. de voorkeuren van deelnemers en informatie over de klimaatimpact van de beleggingen, klimaatdoelstellingen geformuleerd en in de strategieën voor de verschillende beleggingsproducten maatregelen geïntroduceerd met als doel klimaatrisico's voor de portefeuille te beperken en klimaatverandering tegen te gaan. De acties die wij nemen om deze te bereiken en de verdere stappen die we in de komende periode willen nemen worden beschreven in het klimaatactieplan.

De verschillende maatregelen die genomen worden om onze klimaatdoelstellingen te bereiken (beschreven in het volgende hoofdstuk onder "beheersmaatregelen") worden steeds aangescherpt tijdens strategieherzieningstrajecten. Afhankelijk van o.a. de voortgang op klimaatdoelstellingen en de mogelijkheden om gebruik te maken van betere data wordt bij een strategieherziening onderzocht of aanvullende of andere maatregelen nodig zijn. Kwalitatief goede informatie stelt ons in staat om de instrumenten die we tot onze beschikking hebben, zoals engagement, screenings en impactinvesteringen, effectief in te zetten. Daarom vormt doorontwikkeling op het gebied van data, in het bijzonder het meten van de mate van alignment van investeringen met een 1,5 graden pad, een belangrijk onderdeel van het klimaatactieplan van PME. Met andere woorden: we willen beter inzicht krijgen in welke mate bijvoorbeeld de bedrijven, vastgoedobjecten en overheden waarin we investeren een voldoende grote bijdrage leveren aan het behalen van de doelstellingen van het Parijsakkoord. Methoden hiervoor zijn nog in ontwikkeling. We meten dit nu waar mogelijk op basis van data van het Transition Pathway Initiative voor de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles, waarbij waar mogelijk de paden gebruikt worden die passen bij het IEA Net Zero 2050 scenario. Voor de vastgoedportefeuille wordt gebruik gemaakt van de CRREM-methodiek.

Weerbaarheid strategie in verschillende klimaatscenario's

PME voert verschillende typen scenario analyses uit met als doel het inzicht in de klimaatrisico's te vergroten. In 2021 heeft PME als onderdeel van de

ALM-studie de feitelijke portefeuille en de SAA 2025 getoetst op drie klimaatscenario's. Doel van het onderzoek was inzichtelijk maken wat het effect van klimaatverandering is op het risico-rendementsprofiel van de totale beleggingsportefeuille. Ortec-Finance concludeert in deze studie dat de SAA 2025 op korte en middellange termijn meer bescherming biedt tegen klimaatverandering dan de feitelijke portefeuille. Beide portefeuilles leiden echter op lange termijn, ongeacht het klimaatscenario, tot dekkingsgraden boven de 150% nominaal.

In 2022 heeft PME deelgenomen aan het verplichte en het vrijwillige deel van de EIOPA stresstest. Het doel van deze stresstest is om de weerbaarheid tegen klimaatrisico's te onderzoeken. Voor deze stresstest is een NGFS¹ scenario gebruikt waarin maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan vertraagd geïmplementeerd worden, waardoor een economische schok ontstaat en transitierisico's groot zijn. Dit scenario is vertaald naar directe eenmalige aandelen- en renteschokken. Voor de verplichte test zijn deze schokken voor de gehele portefeuille gedefinieerd en doorgerekend. Daarnaast is in het vrijwillige deel voor de utilities sector (nutsbedrijven) een extra doorrekening gedaan op basis van een meer verfijnde methodiek. Dit is gedaan omdat voor bedrijven in deze sector de transitierisico's naar verwachting sterk samenhangen met het type activiteiten waar het bedrijf zich op richt. Een bedrijf dat zich richt op energieopwekking met hernieuwbare energie zal naar verwachting minder transitierisico's lopen dan een bedrijf dat zich richt op energieopwekking met fossiele brandstoffen.

Het verplichte deel van de stresstest laat zien dat de negatieve impact voor PME kleiner is dan voor de standaard index. Het vrijwillige deel van de stresstest laat daarnaast zien dat wanneer onderscheid gemaakt wordt tussen nutsbedrijven die zich in meer en mindere mate richten op fossiele brandstoffen, de negatieve impact op de beleggingen in onze portefeuille kleiner wordt. Deze uitkomsten sluiten aan bij wat men zou verwachten gegeven de door PME genomen maatregelen om zich te beschermen tegen klimaatrisico's.

¹ NGFS: Network of Central Banks and Supervisors for Greening the Financial System

Tot slot brengt PME ieder jaar aan de hand van de data van MSCI de mogelijke positieve en negatieve impact op de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles als gevolg van klimaatgerelateerde risico's en kansen in kaart. Hierna worden de resultaten van deze analyse getoond.

Klimatrisico's en kansen op basis van MSCI data

Transitierisico's

Voor de berekening van transitierisico's wordt gebruik gemaakt van drie scenario's; een scenario waarin de opwarming van de aarde beperkt blijft tot 1,5 graden, een 2 graden en 3 graden scenario. MSCI schat de potentiële kosten in die een bedrijf moet maken om in de toekomst aan klimaatwet- en regelgeving te

voldoen op basis van de beleidsplannen van het land waarin het bedrijf productie heeft. Hoe groter het verschil met het huidige scenario-pad, hoe meer beleidsmaatregelen er in theorie nodig zijn om het nieuwe pad te bereiken. Een 1,5-gradenpad vraagt daarom om verdergaande beleidsmaatregelen van overheden dan een 3-graden scenario. Op basis van de beleidsmaatregelen rekt MSCI-emissieplafonds uit per bedrijf die het gebruikt om de mogelijke impact op de marktwaardering van een bedrijf te berekenen. Een belangrijke aanname van MSCI is dat er sprake is van een ordentelijke en geleidelijke transitie. Op het moment dat de transitie, als gevolg van bijvoorbeeld snelle materialisatie van fysieke risico's of politieke of publieke onrust, gepaard gaat met stress, kunnen de transitiekosten vele malen hoger zijn.

Scenario	Risico van strengere beleidsmaatregelen op de portefeuille
3e scenario	Laag risico met standaard beleidsmaatregelen
2e scenario	Gemiddeld risico met matige beleidsmaatregelen
1,5e scenario	Hoog risico met vergaande beleidsmaatregelen

Klimaatgerelateerde kansen

Voor de berekening van klimaatgerelateerde kansen gebruikt MSCI een model. Het model van MSCI ESG Research is bedoeld om een indicatie te geven van welke bedrijven de begunstigen kunnen zijn als beleid voor beperking van de opwarming van de aarde in lijn is met 3 graden, 2 graden of 1,5 graden en als dit beleid wordt geïmplementeerd op mondiaal niveau. Als startpunt wordt de geschatte huidige omzet van bedrijven gebruikt die CO₂-arm is.

Vervolgens worden waarderingstechnieken gebruikt om patenten te waarderen en de "toekomstige groene

omzet" die elk bedrijf zou kunnen behalen met de ontwikkeling en verkoop van technologieën die een lage CO₂-uitstoot hebben.

De volgende tabellen geven een overzicht van het geschatte effect bij een geleidelijke en ordentelijke transitie. Deze analyse is voor drie verschillende klimaatscenario's uitgevoerd.

Transitierisico's en -kansen per scenario en beleggingscategorie in 2022

Scenario		Geschatte impact risico's op AUM	Geschatte impact kansen op AUM
3°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	-0.9%	0.7%
	Aandelen opkomende landen	-1.7%	0.2%
	Bedrijfsobligaties	-0.1%	
2°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	-6.9%	4.9%
	Aandelen opkomende landen	-9.1%	2.0%
	Bedrijfsobligaties	-1.5%	
1,5°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	-13.2%	8.0%
	Aandelen opkomende landen	-16.1%	3.9%
	Bedrijfsobligaties	-2.9%	

Transitierisico's en -kansen per scenario en beleggingscategorie in 2021

Scenario		Geschatte impact risico's op AUM	Geschatte impact kansen op AUM
3°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	-1.2%	0.5%
	Aandelen opkomende landen	-1.4%	0.1%
	Bedrijfsobligaties	-0.0%	
2°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	-7.1%	3.2%
	Aandelen opkomende landen	-8.2%	1.3%
	Bedrijfsobligaties	-0.2%	
1,5°C-scenario	Aandelen ontwikkelde landen	-12.7%	5.7%
	Aandelen opkomende landen	-14.3%	2.7%
	Bedrijfsobligaties	-0.9%	

Uit de analyse blijkt dat klimaatgerelateerde financiële transitierisico's licht stijgen in scenario's waarin de huidige CO₂-uitstoot in grotere mate beperkt moet worden, het 2-graden en 1,5-graden scenario.

In vergelijking met vorig jaar zijn er geen hele grote veranderingen zichtbaar in de klimaatarisico-inschatting. In het 1,5-graden scenario zijn de veranderingen het grootst, met name voor de portefeuilles aandelen opkomende landen. Ook in de 2-graden en 3-graden scenario's zijn de risico's licht gestegen. Uit verdere analyse blijkt dat de stijging in de aandelenportefeuilles grotendeels te verklaren zijn door de veranderingen in de methodologie van MSCI. Wanneer het huidige model wordt toegepast op de aandelenportefeuilles van 2021, zijn de risicoschattingen voor met name het 1,5-graden en 2-graden scenario hoger ook dan voor de portefeuilles van 2022.

Binnen de bedrijfsobligatieportefeuilles zijn de risico's relatief beperkt. Dit komt omdat obligaties een beperkte looptijd hebben en omdat obligatiehouders als eerste recht op terugbetaling hebben als er financiële problemen zijn bij een bedrijf. De impact op obligaties is relatief sterk toegenomen ten opzichte van vorig jaar. Met name in de 1,5-graden en 2-graden scenario's zijn de geschatte risico's sterk gestegen. Voor de bedrijfsobligatie portefeuille kunnen de stijgingen verklaard worden door een toename in beschikbare data waardoor

een groter deel van de bedrijfsobligatieportefeuilles binnen de scope van de analyse valt.

Klimaatverandering en de benodigde transitie kan ook kansen met zich meebrengen, zoals technologische innovatie, waardoor risico's kunnen worden gemitigeerd. Voor bedrijfsobligaties zijn de kansen niet meegenomen gezien de geringe kansen die zich naar verwachting binnen deze beleggingscategorie zullen voordoen. In vergelijking met het voorgaande jaar zijn de geschatte kansen voor de aandelenportefeuilles in de 1,5-graden en 2-graden scenario's relatief veel gestegen.

De portefeuille-brede effecten maskeren significante sectorale verschillen. Vooral de sectoren nutsbedrijven, detailhandel in levensmiddelen, materialen en transport kennen hoge transitierisico's binnen de portefeuille van PME. Ook zijn er significante uitschieters op bedrijfsniveau in zowel positieve als negatieve zin. PME heeft aandacht voor zowel de risico's die deze sectoren meebrengen als de kansen die in deze sectoren ontstaan.

De bovenstaande analyse laat zien dat de impact van transitierisico's fors kan zijn, en bedrijven die wel inspelen op nieuwe omstandigheden hiervan juist kunnen profiteren. PME neemt daarom in verschillende beleggingscategorieën acties die bedrijven stimuleren om bij te dragen aan de

² Dataprovider MSCI past de methodologie aan om de nauwkeurigheid van de data te verbeteren. Een precieze uiteenzetting hiervan is opgenomen in de methodologie van dit hoofdstuk

energietransitie en het behalen van de doelstellingen van het Parijsakkoord, hieronder beschreven.

Fysieke klimaatrisico's

Voor de inschatting van fysieke klimaatrisico's wordt gebruik gemaakt van een model van MSCI waarin de volgende stappen worden doorlopen:

- Per bedrijf wordt een inschatting gemaakt van de waarde van assets en inkomstenstromen op een bepaalde locatie;
- De verwachte verandering in chronische en acute (weers-)omstandigheden op de verschillende locaties wordt ingeschat, waar mogelijk met behulp van wetenschappelijke modellen; waar dat niet mogelijk is wordt een inschatting gemaakt op basis van historische trends. De chronische risico's die worden doorgerekend zijn extreme hitte, extreme kou, zware neerslag, sterke sneeuwval en zware wind. De acute klimaatrisico's die worden doorgerekend zijn tropische cyclonen, overstromingen langs kusten, overstromingen van rivieren, lagere waterstand in rivieren (relevant voor bedrijven actief in energieproductie) en bosbranden.
- Er wordt een inschatting gemaakt van de extra kosten (of opbrengsten) als gevolg van de veranderende weersomstandigheden per jaar (exclusief verzekerd risico);
- De verwachte extra kosten over de komende 100 jaar worden omgerekend naar een huidige waarde.

Er wordt in feite één scenario doorgerekend voor fysieke risico's; dit is een scenario waarin het huidige beleid wordt voortgezet (vergelijkbaar met het NGFS Current Policies scenario). Omdat de impact-schattingen met veel onzekerheid omgeven zijn, worden twee varianten van dit scenario doorgerekend: een variant waarin wordt uitgegaan van de gemiddelde impactschattingen (de "average"

variant) en een variant waarin wordt uitgegaan van een zeer pessimistische impactinschatting (de "aggressive" variant).

We benadrukken dat deze data slechts een eerste inschatting geeft van de fysieke klimaatrisico's. De aannames die gemaakt worden in de verschillende stappen gaan gepaard met grote onzekerheid. Zo kunnen er bijvoorbeeld vraagtekens gezet worden bij de kwaliteit van de schattingen van de waarde van de assets en inkomstenstromen van bedrijven op de verschillende locaties. Ook is er niet voor alle klimaatrisico's een solide wetenschappelijke onderbouwing beschikbaar om de directe en indirecte schade voor bedrijven te kunnen inschatten. Tot slot zijn de berekeningen onvolledig. Zo wordt er nog geen rekening gehouden met de impact op productieketens van bedrijven en het aanpassingsvermogen van de bedrijven. Ook wordt er geen rekening gehouden met eventuele verzekeringen tegen klimaatrisico's. Echter, gegeven de grote potentiële impact van fysieke klimaatrisico's op de beleggingsportefeuille, hecht PME er waarde aan om de blootstelling aan deze risico's toch inzichtelijk te maken en de ontwikkelingen m.b.t. de datakwaliteit van fysieke klimaatrisico's nauwgezet te volgen.

Uit de onderstaande tabel blijkt dat de verschillende beleggingen naar schatting fors geraakt kunnen worden door fysieke klimaatrisico's. Uit verdere analyse van de data blijkt dat vooral de verwachte toename in extreme hitte en overstromingen potentieel een significante negatieve invloed op de beleggingen heeft. Voor de beleggingen in de bedrijfsobligaties portefeuille is deze impact relatief beperkt, vanwege de beperkte looptijd van deze beleggingen.

Fysieke risico's per scenario en beleggingscategorie in 2022

Scenario		Geschatte impact risico's op AUM
Average	Aandelen ontwikkelde landen	-9.0%
	Aandelen opkomende landen	-20.5%
	Bedrijfsobligaties	-0.9%
Aggressive	Aandelen ontwikkelde landen	-14.0%
	Aandelen opkomende landen	-31.0%
	Bedrijfsobligaties	-2.5%

De kwaliteit van data voor het meten van fysieke risico's is nog dermate beperkt, dat PME het nog niet als wenselijk ziet om hier op te sturen in de aandelen- en obligatieportefeuilles. De mogelijk grote impact

van fysieke risico's is een extra reden om in te zetten op het leveren van een bijdrage aan de reductie van wereldwijde CO₂-uitstoot.

3. Integraal risicomanagement

Klimaatrisico's zijn opgenomen in de beleggingsbeslissingen van PME en vanuit deze basis identificeert, beoordeelt en beheerst PME klimaatgerelateerde risico's door verschillende processen.

Identificatie en beoordeling klimaatgerelateerde risico's

Klimaatrisico's worden geïdentificeerd via verschillende reguliere processen in de investeringsketen. Uitvoeringsorganisatie MN doet kennis op door onder andere het bezoeken van conferenties die relateren aan klimaatrisico's, het deelnemen in panels over klimaatrisico's, het lidmaatschap van diverse expert-organisaties zoals de IIGCC en de PRI en met het onderhouden van contact met peers. De op deze manier verkregen inzichten worden als input gebruikt bij de herziening van beleggingscategorieën. Klimaatrisico's worden op deze manier integraal meegenomen.

Daarnaast heeft PME intern een aantal processen ingericht met als doel om beter inzicht te krijgen in klimaatrisico's. Klimaatrisico's zijn onderdeel van de ERB, en jaarlijks wordt een RSA Klimaat uitgevoerd. De RSA heeft als doel alle klimaatrisico's van PME, niet beperkt tot vermogensbeheer, in kaart te brengen en waar nodig te voorzien van beheersmaatregelen.

Beheersing van klimaatgerelateerde risico's

Hierna wordt een korte samenvatting gegeven van de maatregelen die genomen zijn om klimaatrisico's voor de portefeuille te beperken en klimaatverandering tegen te gaan. Het volledige overzicht is terug te vinden in het [Klimaatplan](#). PME heeft klimaatactieplannen opgesteld voor de beleggingscategorieën waarmee wij momenteel de meeste mogelijkheden zien om bij te dragen aan een reductie van de wereldwijde CO₂-uitstoot (de relevante beleggingen in het kader van het Nederlandse Klimaatcommitment). De acties die hierin beschreven worden dragen doorgaans ook bij aan het beperken van transitierisico's. Daarnaast worden fysieke klimaatrisico's beheerst via het landenbeleid van PME, door niet te investeren in obligaties of staatbedrijven van landen die onvoldoende beoordeeld worden op een klimaatrisico score en wordt beheerders van vastgoedportefeuilles gevraagd fysieke klimaatrisico's mee te wegen in de investeringsbeslissingen.

Aandelen:

- We voeren gesprekken met de grote CO₂-uitstoters in onze aandelenportefeuille over de klimaatdoelstellingen en concrete acties die de bedrijven nemen.
- We beleggen niet langer in bedrijven die zich primair richten op olie en gasproductie.

- We steunen klimaatresoluties waar passend.
- We beleggen niet meer in bedrijven die in het algemeen slecht scoren op het gebied van milieu, maatschappij en goed bestuur en niet in bedrijven die slecht scoren op een aantal specifieke klimaatcriteria.

Bedrijfsobligaties:

- We selecteren vermogensbeheerders die zich inzetten voor CO₂-reductie en stimuleren hen waar nodig tot meer ambitie.
- We beleggen niet meer in bedrijven die in het algemeen het slecht scoren op het gebied van milieu, maatschappij en goed bestuur en niet in bedrijven die slecht scoren op een aantal specifieke klimaatcriteria.

Vastgoed:

- We selecteren vastgoedbeheerders die zich inzetten voor CO₂-reductie en stimuleren hen waar nodig tot meer ambitie.
- Samen met onze vastgoedbeheerder stimuleren en creëren we de ontwikkeling van houtbouwprojecten, oftewel crosslaminated timber (CLT).
- We investeren in renovatie, installatie van zonnepanelen en vervanging van bestaande warmtesystemen.

Infrastructuur:

- We selecteren voor onze beleggingen in infrastructuur vermogensbeheerders die zich inzetten voor CO₂-reductie.
- We investeren in projecten met een meetbaar positieve impact op de energietransitie en een passend financieel rendement.
- We doen geen nieuwe investeringen in kolen- en oliegerelateerde projecten in infrastructuur.

Private equity:

- We selecteren vermogensbeheerders die zich inzetten voor CO₂-reductie en stimuleren hen waar nodig tot meer ambitie.
- Vanaf 2022 probeert PME minstens 20 procent van nieuwe private equity beleggingen te steken in bedrijven met een positieve maatschappelijke impact.

Organisatie van het risicomanagement

Risicobeheersing is een integraal onderdeel van de bedrijfsvoering van pensioenfondsen en uitvoerders en is gestoeld op het 3LoD-model. De primaire verantwoordelijkheid voor de beheersing van risico's ligt binnen het pensioenfonds bij de uitvoerend bestuurder balans- en vermogensbeheer en zijn team. De risicomangers van het fonds vormen samen de tweede lijn. Het niet uitvoerend bestuur, ondersteund door de audit, risk & compliance commissie vormt de derde lijn.

Binnen de uitvoerder MN ligt de primaire verantwoordelijkheid voor de beheersing van de risico's bij de verantwoordelijke risiconemers zoals portfolio-managers (1e lijn). De afdeling Risk Management & Compliance vormt de tweede lijn en stelt mede de kaders en richtlijnen op waarbinnen de risico's beheerst moeten zijn. Controle op naleving van de beheersing en het uitvoeren van onafhankelijke monitoring van de risico's vormen eveneens onderdeel van de taken van de afdeling Risk Management & Compliance. Vanuit de afdeling Audit (derde lijn) wordt controle op beide beheersingslijnen gehouden.

4. Meeteenheden, doelstellingen en resultaten

PME heeft verschillende meeteenheden en doelstellingen die relateren aan klimaatrisico's en -kansen en rapporteert hierover in reguliere rapportages.

Gebruikte meeteenheden

PME brengt klimaatrisico's en -kansen in de portefeuilles in kaart aan de hand van de onderstaande meeteenheden.

Klimaatgerelateerde risico-indicatoren

PME maakt gebruik van de volgende klimaatgerelateerde risico-indicatoren:

- De CO₂-voetafdruk voor scope 1 en 2 van haar aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles.
- De klimaatrisico-indicatoren van MSCI ESG Research (Carbon Emissions, Product Carbon Footprint, Raw Materials and Sourcing, Water Stress, Biodiversity and Land use) voor aandelen en bedrijfsobligaties.
- De mogelijke negatieve impact op de waardering van de aandelen en bedrijfsobligatieportefeuilles als gevolg van toekomstige wet- en regelgeving (transitierisico's) volgens de methodologie van MSCI (zie de berekeningen hierboven).
- De mogelijke negatieve impact op de waardering van de aandelen en bedrijfsobligatieportefeuilles als gevolg van veranderingen in de fysieke leefomgeving (fysieke risico's) volgens de methodologie van MSCI (zie de berekeningen hierboven).
- De impact van de klimaatrisico scenario analyses (1,5 graden ordelijk, 1,5 graden wanordelijk en 4 graden scenario) door Ortec Finance op de portefeuille (zie toelichting hierboven).
- Klimaatkenmerken van bedrijven, zoals het percentage behaalde omzet uit energieopwekking met kolen.
- Energielabels en ESG(GRESB) scores voor vastgoed.

Klimaatgerelateerde kans-indicatoren

PME doet investeringen met impact en levert op die manier een bijdrage aan de Sustainable Development Goals van de VN. Impactbeleggen richt zich op investeringen die een bijdrage leveren aan het oplossen van sociale en milieuvraagstukken. De hoeveelheid impactinvesteringen wordt uitgedrukt in miljoenen euro's. Tevens wordt de bijdrage aan de energietransitie (hoeveelheid geproduceerde schone energie) in kaart gebracht. Investeringen in bedrijven die met hun productie of diensten in lijn opereren met de Sustainable Development Goals worden Sustainable Development Investments (SDI's) genoemd. De hoeveelheid SDI-beleggingen wordt uitgedrukt in miljoenen euro's en percentage van de totale portefeuille (zie ook paragraaf 5.8 van het jaarverslag).

De carbon footprint van PME

In 2014 heeft PME zich verbonden aan de Montreal Carbon Pledge. Daarmee committeert PME zich aan het meten en ontsluiten van de carbon footprint van de portefeuilles. MN meet de carbon footprint van PME op basis van data van dataleverancier ISS. Sinds de eerste meting in 2015 is de carbon footprint van PME ieder jaar met een jaar vertraging gepubliceerd. Dit betekende dat in het jaarverslag van 2021 de carbon footprint van de portefeuille van ultimo 2020 werd gepubliceerd. In het jaarverslag 2022 heeft PME ervoor gekozen om de carbon footprint niet langer met een vertraging te publiceren. Het zo actueel mogelijk rapporteren over de carbon footprint van de portefeuille is passend bij de duurzame transitie die PME voorstaat. Het gevolg hiervan is dat in het jaarverslag en de TCFD-rapportage van 2022 zowel wordt gerapporteerd over de carbon footprint van de portefeuille van ultimo 2021, alsook van ultimo 2022. Zie ook paragraaf 5.6 van het jaarverslag.

CO₂-voetafdruk van de aandelenportefeuille (op basis van de marktkapitalisatie)

PME meet sinds 2015 de carbon footprint van de aandelenportefeuille op basis van de marktkapitalisatie. PME heeft de doelstelling gesteld om per 2025 de relatieve uitstoot van de aandelenbeleggingen te

reduceren met 50% ten opzichte van 2015. Dit doel is inmiddels ruimschoots gehaald. In vergelijking met 2021 heeft er een grote daling plaatsgevonden in de absolute uitstoot van 28,2%, dit is een daling van 74,2% ten opzichte van het basisjaar ultimo 2014.

CO ₂ eq reductie aandelenportefeuille	31-12-2022	31-12-2021	31-12-2020	31-12-2019	31-12-2018
Waarde aandelen (x € 1 miljoen)	12,409	21,461	19,782	19,074	14,622
CO ₂ eq-uitstoot (in ton)	760,707	1,059,429	1,590,603	2,086,126	2,265,609
Vermindering in % t.o.v. vorige meting	-28.2%	-33.4%	-23.8%	-7.9%	-19.4%
Vermindering in % t.o.v. 31-12-2014	-74.2%	-64.1%	-46.1%	-29.4%	-23.3%
Uitstoot-intensiteit (kgCO ₂ e/100EUR)	6.1	4.9	8.0	10.9	15.5
Vermindering in % t.o.v. 31-12-2014	73.8%	78.9%	65.7%	53.3%	33.9%

CO ₂ eq reductie aandelenportefeuille	31-12-2017	31-12-2016	31-12-2015	31-12-2014
Waarde aandelen (x € 1 miljoen)	16,646	17,057	14,037	12,601
CO ₂ eq-uitstoot (in ton)	2,810,504	3,537,457	2,979,346	2,953,557
Vermindering in % t.o.v. vorige meting	-20.6%	18.7%	0.9%	-
Vermindering in % t.o.v. 31-12-2014	-4.8%	19.8%	0.9%	-
Uitstoot-intensiteit (kgCO ₂ e/100EUR)	16.9	20.7	21.1	23.4
Vermindering in % t.o.v. 31-12-2014	28.0%	11.5%	9.4%	-

CO₂-voetafdruk van de aandelenportefeuille (op basis van de EVIC)

Sinds 2020 wordt de footprint ook op basis van EVIC berekend. Als onderdeel van de klimaat-actieplannen heeft PME in 2022 de doelstelling gesteld om per 2030 de absolute uitstoot van de aandelenbeleggingen met 50% te reduceren ten opzichte van 2019. Ten behoeve van deze

doelstelling wordt in de meting van de CO₂-voetafdruk op basis van de EVIC het basisjaar 2019 gehanteerd. Hiervoor is dit jaar retrospectief ook de footprint op basis van EVIC van de portefeuille van ultimo 2019 berekend. De carbon footprint van de beursgenoteerde aandelenportefeuille van PME is in verhouding met vorig jaar flink gedaald (34,0%).

CO ₂ eq reductie aandelenportefeuille	31-12-2022	31-12-2021	31-12-2020	31-12-2019
Waarde aandelen (x € 1 miljoen)	12,409	21,461	19,782	19,074
CO ₂ eq-uitstoot (in ton)	488,313	739,354	1,056,962	1,309,412
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-34.0%	-30.0%	-19.3%	-
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. basisjaar 2019	-62.7%	-43.5%	-19.3%	-
Benodigde reductie voor 2030	-	-11.4%	-38.1%	-50%

CO₂-voetafdruk van de bedrijfsobligatieportefeuille

Sinds 2020 wordt ook de CO₂-uitstoot van de bedrijfsobligatieportefeuilles gemeten. In 2020 werd

ook reeds een nulmeting uitgevoerd. Eind 2022 is de uitstoot van de bedrijfsobligatieportefeuille met 43,1% gedaald.

CO ₂ eq uitstoot bedrijfsobligaties	31-12-2022	31-12-2021	31-12-2020	31-12-2019
Waarde aandelen (x € 1 miljoen)	9,835	13,010	11,507	9,641
CO ₂ eq-uitstoot (in ton)	723,865	1,272,659	1,449,092	1,065,657
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. vorige meting	-43.1%	-12.2%	+36.0%	-
Vermindering CO ₂ eq-uitstoot in % t.o.v. basisjaar 2019	-32.1%	+19.4%	+36.0%	-
Benodigde reductie voor 2030	-26.4%	-58.1%	-63.2%	-50%

Klimaatdoelstellingen

De klimaatdoelstellingen worden beschreven in het [klimaatactieplan](#). Op hoofdlijnen zijn de doelstellingen als volgt:

- **In 2050 heeft de beleggingsportefeuille netto-nul CO₂-uitstoot.** We werken daarnaartoe op een manier die past bij het pad naar maximaal 1,5 graden opwarming.
- **Beursgenoteerde aandelen:** In 2030 stoten onze beleggingen in aandelen 50 procent minder CO₂ uit dan in 2019. We kijken hierbij naar de absolute scope 1- en scope 2-uitstoot op basis van EVIC.
- **Bedrijfsobligaties:** 2030 stoten onze beleggingen in bedrijfsobligaties 50 procent minder CO₂ uit dan in 2019. We kijken hierbij naar de absolute scope 1- en scope 2-uitstoot op basis van EVIC.

- **Vastgoed:** Ruim voor 2030 zijn alle vastgoedbeleggingen in lijn met de afspraken van Parijs om de opwarming van de aarde tot 1,5 graad te beperken.
- **Infrastructuur:** In 2025 hebben we ongeveer 1,2 miljard euro – die vrijkwam door de verkoop van beleggingen in producenten van olie en gas – opnieuw belegd in investeringen met een positieve impact op de transitie naar duurzame energie.
- **Private equity:** Uiterlijk in 2040 zijn alle private equity-beleggingen in lijn met de afspraken van Parijs om de opwarming van de aarde tot 1,5 graad te beperken.

De voortgang op deze doelstellingen wordt beschreven in hoofdstuk 5 van het jaarverslag.

Bijlage 5

Sustainable Finance disclosure Regulation (SFDR) - rapportage 2022

Bijlage 5: Sustainable Finance disclosure Regulation (SFDR) – rapportage 2022

Model voor de periodieke informatieverstrekking voor de financiële producten als bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en artikel 6, lid 1, van Verordening (EU) 2020/852

Productbenaming: Stichting PME Pensioenfonds

Identificatiecode voor juridische entiteiten (LEI): RR5C8B0WL67LM8LXGY08

Ecologische en/of sociale kenmerken (E/S kenmerken)

Duurzame belegging: een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een milieudoelstelling of een sociale doelstelling, mits deze belegging geen ernstige afbreuk doet aan milieu- of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd praktijken op het gebied van goed bestuur toepassen.

De **EU-taxonomie** is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852, waarbij een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten** is vastgesteld. In de verordening is geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten vastgesteld. Duurzame beleggingen met een milieudoelstelling kunnen al dan niet in overeenstemming zijn met de taxonomie.

Had dit financiële product een duurzame beleggingsdoelstelling?	
☒ ☐ Ja	☒ ☐ Nee
☐ Er zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling gedaan: ___% <ul style="list-style-type: none"> ☐ in economische activiteiten die als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie	☒ Het product promootte ecologische/social (E/S) kenmerken en hoewel het geen duurzame beleggingen als doelstelling had, had het een minimumaandeel duurzame beleggingen van 17,84% <ul style="list-style-type: none"> ☐ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☒ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☒ met een sociale doelstelling
☐ Er zijn duurzame beleggingen met een sociale doelstelling gedaan: ___%	☐ Het product promootte E/S-kenmerken, maar deed geen duurzame beleggingen

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Stichting PME Pensioenfonds (hierna: PME) belegt voor een goed pensioen. Dat wordt verantwoord gedaan, zodat gepensioneerden hun pensioen ontvangen in een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is.

PME heeft zich met name gericht op:

1. Het uitsluiten van ongewenste activiteiten zoals controversiële wapens, tabak, steenkolenproductie en bont. Deze ongewenste activiteiten waren geen onderdeel van de beleggingen van PME in het jaar 2022¹. De actuele uitsluitingslijst is te vinden op de [website](#) van PME.
2. Het beperken van negatieve effecten van beleggingen door het betrekken van milieu- en sociale factoren en ondernemingsbestuur (ESG) bij beleggingsbeslissingen. PME heeft in 2022 hoofdzakelijk belegd in ondernemingen en landen die op basis van ESG indicatoren van externe dataproviders relatief beter hebben gescoord dan gemiddeld.
3. Klimaatverandering, biodiversiteit en arbeid: Dit zijn drie urgente onderwerpen, en PME is als betrokken aandeelhouder met deels van de bedrijven waarin PME is belegd en waarvoor een van deze thema's als belangrijk is geïdentificeerd, in gesprek gegaan over deze onderwerpen.
4. Het realiseren van impact ten aanzien van de energietransitie, circulaire economie, innovatie en werk, betaalbare huisvesting en gezondheidszorg door een deel van de portefeuille aan te wenden voor gericht beleggingen ten aanzien van deze onderwerpen. De waarde van impactinvesteringen bedroeg in 2022 € 2.005 miljoen.

De pensioenregeling als zodanig heeft niet een referentiebenchmark zoals bedoeld in SFDR.

Meer informatie over de gerealiseerde duurzame ambities is opgenomen in hoofdstuk 5 van het jaarverslag van PME. Hiermee heeft PME voldaan aan de ecologische en sociale kenmerken die de pensioenregeling van PME promoot.

● **Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?**

De duurzaamheidsindicatoren die PME hanteert hebben als volgt gepresteerd:

- Gewogen gemiddelde **MSCI Industry Adjusted ESG score** (beursgenoteerde aandelen & bedrijfsobligaties). Dit bedroeg voor de aandelenportefeuilles 7,23 en voor de bedrijfsobligatieportefeuilles 7,35. Deze score geeft een indicatie hoe goed ondernemingen in de portefeuille hun materiele ESG risico's beheren ten opzichte van sector peers². De schaal van de MSCI ESG Industry Adjusted score loopt van 10 (best presterend) tot 0 (slechtst presterend).
- CO₂-uitstoot (beursgenoteerde aandelen & bedrijfsobligaties): De absolute uitstoot van de totale portefeuille was ultimo 2022 1.212.178 tCO₂e. De absolute uitstoot van de aandelenportefeuille was 488.313 tCO₂e, voor de bedrijfsobligatieportefeuille was dit 723.865 tCO₂e.
- Aantal bedrijven waarmee ultimo 2022 engagement werd gevoerd was als volgt:

¹ De uitsluitingen zijn gedaan op basis van data van externe dataproviders. De volledigheid van de uitsluitingen op deze activiteiten is afhankelijk van de volledigheid van de beschikbare data van de dataprovider.

² In volgend document wordt de methodologie van deze score beschreven: [MSCI ESG Metrics Calculation Methodology](#)

Duurzaamheidsindicatoren meten hoe wordt voldaan aan de ecologische of sociale kenmerken die het financiële product promoot.

Engagementthema	Aantal ondernemingen
Biodiversiteit	4
Energietransitie 2021 – 2023	11
IMVB cases	6
Leefbaar inkomen in agrifood	5
Leefbaar loon in textiel	6
Nederlandse Beurgenoteerde Ondernemingen ³	7
Engagement via Federated Hermes ⁴	599

- De **gewogen gemiddelde scores op de indicatoren uit het EMD (Emerging Market Debt) Landenraamwerk**. Dit betreft de volgende indicatoren:
- Corruption Perception Index van Transparency International
  - De Democracy Index van de Economist Intelligence Unit
  - De Vulnerability en Readiness score van de Notre Dame Global Adaptation Initiative (ND-GAIN)
  - De Human Development Index (HDI) van de United Nations Development Programme.

Onderstaande tabel geeft de scores van de EMD portefeuilles van PME weer:

Aspect ESG ontwikkeling	Indicator	Schaal	Uitleg	Score EMD portefeuilles
Governance & sociaal	Corruption Perception Index	0-100	0 = laagste niveau van corruptie 100 = hoogste niveau van corruptie	37,98
	Democracy Index	0-100	0 = laagste niveau van democratie 100 = hoogste niveau van democratie	64,68
Sociale ontwikkeling	Human Development Index	0-100	0 = laagste ontwikkelingsniveau 100 = hoogste ontwikkelingsniveau	76,22
Milieurisico	Vulnerability Index	0-100	0 = niet kwetsbaar 100 = kwetsbaar	40,81
	Readiness Index	0-100	0 = niet gereed 100 = volledig voorbereid	39,01

³ Met dit programma wil PME inzicht krijgen in de strategische kwesties bij Nederlandse beursondernemingen, en bijdragen aan de lange termijnwaarde van die ondernemingen.

⁴ Equity Ownership Services (EOS, onderdeel van Federated Hermes) richt zich op een breed aantal onderwerpen die voor ondernemingen van belang zijn, afhankelijk van de aard van de onderneming en de diensten of producten die een onderneming levert. Naast de bestuurlijke aspecten van ondernemingen kijkt EOS ook naar milieu, sociale en strategische onderwerpen.

- PME heeft **het percentage** van de beleggingen die bijdragen aan de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties (Sustainable Development Investments), ook wel 'SDI meting' genoemd gemeten. Dit percentage bedroeg: 19,4%.
- PME houdt het **bedrag van de impactbeleggingen**, en de daarmee **gerealiseerde impact** bij. Dit bedrag afgelopen jaar € 2.005 miljoen.

● **...en in vergelijking tot voorafgaande perioden?**

Dit is het eerste jaar dat aan de hand van dit gedetailleerde SFDR template gerapporteerd dient te worden. Daarom kan er nog geen vergelijking ten opzichte van vorig jaar getoond worden.

● **Wat waren de doelstellingen van de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan en hoe droeg de duurzame belegging bij tot die doelstellingen?**

De duurzame beleggingen van de pensioenregeling van PME hebben bijgedragen aan de doelstellingen van de Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties. Deze beleggingen hebben een grote variëteit aan duurzame doelstellingen zoals alternatieve energie, energie efficiëntie, duurzaam water en preventie van vervuiling, sanitaire voorzieningen, betaalbare huisvesting, MKB financiering en educatie. De bijdrage aan SDG's is over de hele beleggingsportefeuille van PME gemeten. Dit betreft voor een deel impactbeleggingen, en voor een ander deel de overige beleggingen die aan SDG's bijdragen.

Impact beleggingen

Impactbeleggingen zijn investeringen die met de bedoeling zijn gedaan om impact te creëren (intentioneel), en hebben een meetbare impact. Hoe deze impact gemeten wordt verschilt per impactdoelstelling. Deze beleggingen hebben een van de volgende impactdoelstellingen en kunnen elk gekoppeld worden aan de SDG's:

- **Klimaat en natuur:**
  - Energietransitie (meting: MWh geproduceerde schone energie, vermeden tCO2-uitstoot, en opgeslagen tCO2-uitstoot)
  - Circulaire economie (meting: ton gerecycled afval, vermeden tCO2-uitstoot)
- **Innovatie en werk:**
  - Innovatie in Nederland en Europa (meting: aantal verstrekte leningen en aantal bedrijfsparticipaties in Nederlandse ondernemingen die via conventionele routes geen toegang tot benodigd kapitaal hebben)
  -
- **Huisvesting en gezondheidszorg:**
  - Betaalbare huisvesting (meting: aantal huishoudens voorzien van betaalbare huurwoning)

- Gezondheidszorg (meting: aantal bedrijfsparticipaties in ondernemingen die bijdragen aan de toegang tot zorg en/of ontwikkeling van medische technologieën of medicijnen)

Overige bijdrage aan Sustainable Development Goals

Zoals benoemd, is de bijdrage aan SDG's over de gehele beleggingsportefeuille van PME gemeten. De SDI-meting is voor de liquide portefeuilles grotendeels gemeten met behulp van externe data (MSCI Sustainable Impact Metrics en Green, Social & Sustainability Bond exposure). Voor de meting van ondernemingen is alleen de economische activiteit van een onderneming die ook daadwerkelijk bijdrage heeft geleverd aan één van de sustainable development goals meegenomen in de berekening. Voor staatsobligaties geldt dat alleen beleggingen die als green, social of sustainability bond zijn geclassificeerd zijn meegenomen als SDG-bijdrage. Voor de illiquide portefeuilles is dit handmatig door de portefeuille managers berekend.

● ***Hoe hebben de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan geen ernstige afbreuk gedaan aan ecologische of sociale duurzame beleggingsdoelstellingen?***

Hoe de duurzame beleggingen van de pensioenregeling geen ernstige afbreuk hebben gedaan aan ecologische of sociale duurzame beleggingsdoelstellingen verschilt per beleggingscategorie:

- Beursgenoteerde aandelen en bedrijfsobligaties: dit is beoordeeld op basis van de MSCI IVA ESG score, de MSCI Low Carbon Transition score en een controverse screening op basis van verschillende MSCI datapunten. Alle beleggingen die hier slecht op scoren, en dus ernstige afbreuk doen, zijn niet aangemerkt als duurzame belegging.
- Staatsobligatieportefeuille: via het landenraamwerk worden overheden getoetst op basis van ecologische en sociale factoren. Overheden die laag scoren op deze factoren zijn uitgesloten.
- Vastgoed: vastgoedobjecten met een EPC label van D of lager zijn niet aangemerkt als een duurzame belegging⁵. Wanneer EPC labels niet beschikbaar zijn is het vastgoed beoordeeld aan de hand van de GRESB score. Vastgoedportefeuilles met twee sterren of lager zijn niet aangemerkt als duurzaam.
- Infrastructuur, hypotheek en private equity: het selectie- en monitoringsproces van externe vermogensbeheerders bevat een strenge ESG-toets.
- Bosbouw: De portefeuille dient duurzaam beheerd te worden conform algemeen geaccepteerde standaarden waaronder FSC, PEFC of vergelijkbare certificerende instanties.

Hoe is rekening gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

De duurzame beleggingen van PME hebben rekening gehouden met de belangrijkste effecten op duurzaamheidsfactoren zoals opgenomen in Bijlage 1 van de SFDR gedelegeerde handeling. Deze bijlage specificeert wat de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren zijn aan de hand van 18 verplichte indicatoren (Ook wel principal adverse impact (PAI) indicatoren genoemd). De meeste van deze indicatoren zijn van toepassing op ondernemingen (14). Daarnaast zijn er twee indicatoren gespecificeerd voor beleggingen in staatsobligaties, en twee indicatoren

⁵ EPC labels zijn vaak alleen op modelportefeuille niveau beschikbaar en niet op objectniveau. Daarom komen alleen modelportefeuilles waarvan >60% van de objecten label C of hoger hebben door de do-no-significant harm screening heen.

De belangrijkste ongunstige effecten zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbiediging van de mensenrechten en bestrijding van corruptie en omkoping.

voor vastgoed. Hoe de duurzame beleggingen van de pensioenregeling rekening hebben gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren verschilt per beleggingscategorie:

- Beursgenoteerde aandelen en bedrijfsobligaties: de 14 verplichte indicatoren die van toepassing zijn op bedrijven variëren van ecologische indicatoren zoals de uitstoot van ondernemingen waarin is belegd, tot sociale indicatoren zoals de loonkloof tussen man en vrouw bij ondernemingen waarin is belegd. Al deze 14 verplichte indicatoren worden (direct of indirect) onderliggend meegenomen in de MSCI ESG rating. Ondernemingen die laag scoren op deze rating zijn uitgesloten van de beleggingen van de pensioenregeling van PME.
- Private equity: voor de 14 verplichte indicatoren die van toepassing zijn op ondernemingen, is er voor beleggingen in private equity nog onvoldoende data via een dataprovider beschikbaar. Er is een uitvraag gedaan bij de private equity vermogensbeheerders naar de indicatoren voor ongunstige effecten, echter is hier zeer beperkt reactie op gekomen. Veel van de private equity managers zijn Amerikaans en dienen zelf niet aan SFDR te voldoen. Desalniettemin zal de uitvraag naar de PAI indicatoren vast onderdeel worden van de ESG questionnaire die jaarlijks naar aangestelde vermogensbeheerders wordt toegestuurd.

Wel heeft er strikte ESG-toets plaats gevonden bij de selectie van vermogensbeheerders voor de private equity beleggingen die onderdeel zijn van de pensioenregeling van PME. Zo wordt van de manager gevraagd een verantwoord beleggen beleid te hebben en hierover te rapporteren en wordt van nieuwe managers gevraagd opvolging te geven aan de OESO-richtlijnen en de UNPRI te ondertekenen.

- Staatsobligatieportefeuille: de twee verplichte indicatoren voor staatsobligaties, namelijk de broeikasgasemissies van landen waarin is belegd en het aantal landen waarin is belegd waar schending van sociale rechten plaatsvindt, worden onderliggend meegenomen in de ecologische en sociale indices die worden gebruikt voor het landenraamwerk (namelijk de ND-GAIN index, Democracy Index, Corruption Perception index, en de HDI index). Overheden die laag scoren op deze indices zijn uitgesloten van de beleggingen.
- Vastgoed: Een van de verplichte indicatoren voor vastgoed gaat over vastgoedactiva die een rol spelen bij het winnen, opslaan, vervoeren of produceren van fossiele brandstoffen. In dit type vastgoed belegt PME niet. De andere verplichte indicator voor vastgoed gaat over de blootstelling aan energie-inefficiënt vastgoed. Vastgoedobjecten met een EPC label van D of lager zijn niet aangemerkt als een duurzame belegging⁶. Wanneer data over EPC labels niet beschikbaar is wordt de vastgoedportefeuille beoordeeld aan de hand van de GRESB (Global Real Estate Sustainability Benchmark) score. Vastgoedportefeuilles met twee sterren of lager zijn niet aangemerkt als duurzaam.
- Infrastructuur, bosbouw en hypotheek: voor infrastructuur, bosbouw en hypotheek zijn door de regelgever geen indicatoren voor ongunstige effecten gespecificeerd. Naast de strikte ESG-toets op de geselecteerde vermogensbeheerders worden er geen aanvullende ongunstige effecten indicatoren meegenomen bij de berekening van duurzame beleggingen voor deze categorieën.

Waren duurzame beleggingen afgestemd op de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen en de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten?

---

⁶ EPC labels zijn vaak alleen op modelportefeuille niveau beschikbaar en niet op objectniveau. Daarom komen alleen modelportefeuilles waarvan >60% van de objecten label C of hoger hebben door de do-no-significant harm screening heen.

Voor alle nieuwe contracten die worden afgesloten geldt dat de geselecteerde vermogensbeheerders wordt gevraagd zich te committeren aan de OESO-richtlijnen en/of UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs). Daarnaast is een aanvullende screening toegepast op beursgenoteerde aandelen en bedrijfsobligaties. Deze beleggingen zijn getoetst aan de hand van een controverser screening op basis van meerdere MSCI datapunten. In deze screening wordt gekeken naar de volgende internationale standaarden: OESO-richtsnoeren, de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten en de principes van de United Nations Global Compact. Beleggingen in een onderneming zijn niet als duurzaam aangemerkt bij een ondermaatse prestatie van die onderneming op het gebied van internationale standaarden die betrekking hebben op gedegen ondernemingspraktijken en mensen- en arbeidsrechten.

In de EU-taxonomie is het beginsel “geen ernstige afbreuk doen” vastgesteld, dat inhoudt dat op taxonomie afgestemde beleggingen geen ernstige afbreuk mogen doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie en dat vergezeld gaat van specifieke EU-criteria.

Het beginsel “geen ernstige afbreuk doen” is alleen van toepassing op de onderliggende beleggingen van het financiële product die rekening houden met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten. De onderliggende beleggingen van het resterende deel van dit financiële product houden geen rekening met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

PME heeft rekening gehouden met de belangrijkste negatieve effecten van de beleggingen op duurzaamheidsfactoren. Duurzaamheidsfactoren worden wettelijk gedefinieerd als ecologische, sociale en werkgelegenheidszaken, eerbiediging van mensenrechten en bestrijding van corruptie en van omkoping.

Ondernemingen met ondermaatse prestaties op ESG gebied zijn uitgesloten met als doel de belangrijkste negatieve effecten van de beleggingen op duurzaamheidsfactoren te beperken. De duurzaamheid van de bedrijfsvoering van ondernemingen wordt beoordeeld op basis van verschillende onderwerpen als CO₂-uitstoot, energie- en waterverbruik, ethiek, anti-corruptie en mensen- en arbeidsrechten. PME gelooft dat ondernemingen met een lage of geen ESG-score verantwoordelijk zijn voor de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren. Daarom is niet belegd in deze ondernemingen. Ook is er specifiek gekeken naar ondernemingen met activiteiten die een grote impact kunnen hebben op het milieu. De laagst scorende ondernemingen actief in sectoren met een hoog klimaatrisico zijn uitgesloten om de belangrijkste ongunstige effecten op het

milieu te beperken. Daarnaast is er niet belegd in ondernemingen waarvan de producten geacht worden een negatief effect op de maatschappij te hebben, zoals controversiële wapens, productie van steenkool, teerzandolie en ondernemingen uit de olie- en gasector⁷⁸.

Ook heeft PME niet belegd in staatsobligaties van landen die onvoldoende scoren op ecologische en sociale aspecten. Op grond van het zogeheten landenraamwerk zijn overheden beoordeeld op verschillende onderwerpen zoals de kwetsbaarheid voor klimaatrisico's, de bereidheid en mogelijkheid van landen zich aan te passen aan klimaatverandering, de mate van democratie en de sociale ontwikkeling van een land. Wanneer een land op een van deze indicatoren tenminste tot de 25% slechts-presterende landen behoort, is er niet belegd in de staatsobligatie van dit land. PME gelooft dat landen die ondermaats presteren op klimaat en sociale onderwerpen onvoldoende verantwoordelijkheid nemen voor de belangrijkste ongunstige effecten van overheden op duurzaamheidsfactoren. Daarom zijn deze staatsobligaties uitgesloten van de beleggingen.

Voor haar vastgoedbeleggingen heeft PME aandacht voor de verduurzaming van vastgoed. Aan de managers van vastgoed in Nederland, Europa en de VS wordt gevraagd deel te nemen aan de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB). Om hieraan deel te nemen moet onder andere informatie worden verschaft over verschillende duurzaamheidsaspecten zoals metingen van het CO₂-en energieverbruik. Op basis daarvan zijn de ongunstige effecten van vastgoed in Nederland, Europa en de Verenigde Staten gemonitord.

Naast het uitsluiten van ondernemingen heeft PME beoogd invloed uit te oefenen op de strategie van ondernemingen om de negatieve effecten op duurzaamheidsfactoren te beperken. Door middel van het dialoogprogramma is engagement gevoerd met ondernemingen waar zich misstanden voordoen en die internationale standaarden omtrent mensen- en arbeidsrechten onvoldoende naleven. Ook is er dialoog gevoerd op de thema's leefbaar inkomen en leefbaar loon, biodiversiteit en de energietransitie. Om engagement met ondernemingen te verbreden en te verdiepen is er een toegespitste dialoog gevoerd met bedrijven in onze beleggingsportefeuille op de onderwerpen milieu, sociaal, ondernemingsbestuur en de strategie van de onderneming. Hiermee heeft PME de betrokkenheid bij ondernemingen vergroot en heeft PME haar invloed als aandeelhouder beter aangewend om hen aan te zetten tot een duurzame strategie. Daarnaast is er voor aandelenbeleggingen gestemd op aandeelhoudersvergaderingen over onderwerpen als goed ondernemingsbestuur en klimaat.

Op de website van PME is de [verklaring](#) te vinden over hoe wordt omgegaan met de belangrijkste negatieve effecten van beleggingen. Vóór 30 juni 2023 rapporteert PME middels deze verklaring over de 18 verplichte indicatoren en twee geselecteerde optionele indicatoren.

---

⁷ De uitsluiting van ondernemingen uit de olie- en gasector wordt gedaan op basis van sectorclassificaties van de benchmarkproviders.

⁸ De genoemde uitsluitingen worden gedaan op basis van data van externe dataproviders. Voor de volledigheid van de uitsluitingen is PME afhankelijk van de volledigheid van de beschikbaar gestelde data.

Wat waren de grootste beleggingen van dit financiële product?

Deze lijst bevat de beleggingen die het grootste aandeel beleggingen van het financiële product vormen tijdens de referentieperiode, te weten:

Grootste beleggingen ⁹	Sector	% Activa	Land
Staatsobligaties Duitsland	Government	8,15%	Duitsland
Staatsobligaties Nederland	Government	3,76%	Nederland
Staatsobligaties Oostenrijk	Government	1,79%	Oostenrijk
Staatsobligaties België	Government	1,48%	België
Staatsobligaties Frankrijk	Government	1,27%	Frankrijk
Staatsobligaties Ierland	Government	0,87%	Ierland
Staatsobligaties Brazilië	Government	0,86%	Brazilië
Staatsobligaties Finland	Government	0,82%	Finland
Staatsobligaties Mexico	Government	0,82%	Mexico
Staatsobligaties Europese Unie	Government	0,76%	Europese Unie
Staatsobligaties Zuid-Afrika	Government	0,74%	Zuid-Afrika
Staatsobligaties Indonesië	Government	0,68%	Indonesië
Staatsobligaties Colombia	Government	0,49%	Colombia
Staatsobligaties Thailand	Government	0,48%	Thailand
AbbVie	Consumer, Non-Cyclical	0,34%	Verenigde Staten

⁹ Bij het bepalen van de top 15 grootste beleggingen is gekeken naar individuele posities die feitelijk het grootste waren in de pensioenregeling van PME per ultimo 2022. Deze 15 grootste posities zijn allen staatsobligaties.

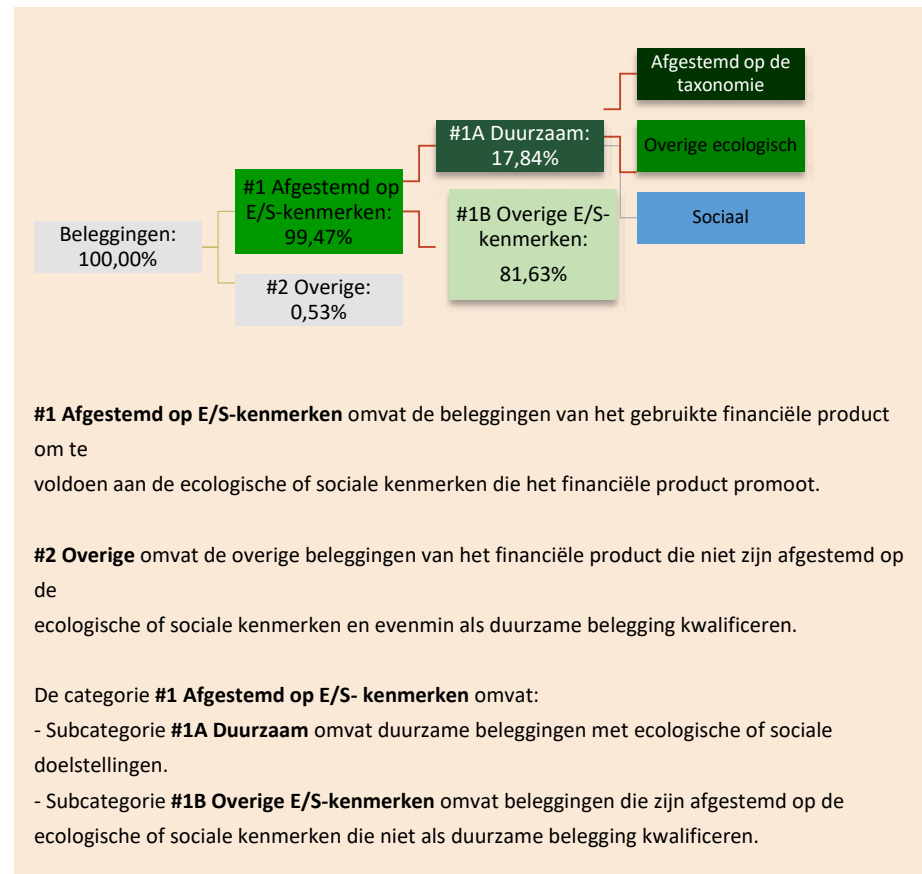

De activa-allocatie beschrijft het aandeel beleggingen in bepaalde activa.

Wat was het aandeel duurzaamheidsgerelateerde beleggingen?

Het percentage beleggingen die in afstemming was met ecologische en sociale kenmerken bedroeg 99,47%. Hiervan bestond 17,84% uit duurzame beleggingen.

Hoe zag de activa-allocatie eruit?

De meeste beleggingen van de pensioenregeling van Stichting PME Pensioenfonds dragen bij aan de ecologische of sociale kenmerken van de pensioenregeling (#1). Deze categorie bedroeg 99,47%. Hiervan bestond 17,84% uit duurzame beleggingen.

Om het risicoprofiel van de pensioenregeling te beheersen, de beleggingsportefeuille te diversifiëren of om de beleggingsportefeuille op een efficiënte manier te beheren worden financiële instrumenten ingezet die geen ecologische en sociale kenmerken promoten. Hierbij kan worden gedacht aan financiële instrumenten zoals cash en derivaten. Deze instrumenten zijn opgenomen in de categorie “Overige” (#2), en worden later in het template beschreven. Deze categorie bedroeg per ultimo 2022 0,53%.

● ***In welke economische sectoren werd belegd?***

De volgende tabel geeft op detail niveau weer in welke economische sectoren belegd is. Op deze manier is bijvoorbeeld te zien wat de blootstelling is naar subsectoren van de economie die inkomsten genereren uit exploratie, delving, winning, productie, verwerking, opslag, raffinage of distributie, met inbegrip van transport, opslag en handel van fossiele brandstoffen. Economische sectoren die hieronder niet zijn opgenomen hadden op het moment van rapporteren geen beleggingen. Het percentage “unknown” is substantieel. Hieronder vallen met name staatsobligaties (rond de 26%), en illiquide beleggingen zoals vastgoed (rond de 7%), hypotheek (rond de 5%) en private equity (rond de 7%)¹⁰.

<i>Economische sectoren</i>	<i>% Activa</i>	<i>Economische sectoren</i>	<i>% Activa</i>	<i>Economische sectoren</i>	<i>% Activa</i>
Commercial Banks & Capital Markets	4,08%	Automobile	0,73%	Auxiliary Financial Services & Data	0,24%
Pharmaceuticals & Biotechnology	3,32%	Heavy Trucks & Construction & Farm Machinery	0,62%	Packaging	0,23%
Telecommunications	2,11%	Real Estate	0,56%	Water and Waste Utilities	0,22%
Retail	1,88%	Restaurants	0,54%	Metals Processing & Production	0,21%
Health Care Equipment & Supplies	1,73%	Asset Management & Brokerage	0,53%	Electrical Equipment	0,20%
Software & Diversified IT Services	1,59%	Trading Companies & Distributors	0,52%	Public & Regional Banks	0,20%
Insurance	1,57%	Air Freight & Logistics	0,48%	Mortgage & Public Sector Finance	0,16%
Chemicals	1,56%	Financial Exchanges	0,48%	Specialized Finance	0,14%
Interactive Media & Online Consumer Services	1,53%	Research & Consulting Services	0,45%	Airlines	0,13%
Beverages	1,43%	Auto Components	0,45%	Paper & Forest Products	0,12%
Semiconductors	1,21%	Construction Materials	0,43%	Industrial Support Services	0,10%
Electronic Devices & Appliances	1,19%	Leisure	0,41%	Human Resource & Employment Services	0,10%
Food Products	1,15%	Rail Transportation	0,40%	Multi-Sector Holdings	0,10%
Industrial Machinery & Equipment	1,07%	Industrial Conglomerates	0,39%	Road Transportation	0,09%
Electronic Components	0,97%	Transportation Infrastructure	0,37%	Aerospace & Defence	0,08%
Electric Utilities	0,93%	Semiconductor Equipment	0,36%	Furniture & Fittings	0,06%
Digital Finance & Payment Processing	0,90%	Textiles & Apparel	0,31%	Marine Transportation	0,05%
Household & Personal Products	0,87%	Construction	0,31%	Leisure Products	0,04%
Multi-Utilities	0,84%	Mining & Integrated Production	0,28%	Development Banks	0,02%
Media	0,82%	Managed Health Care	0,27%	Education Services	0,02%
Gas and Electricity Network Operators	0,77%	Health Care Facilities & Services	0,27%	Renewable Electricity	0,01%
IT Consulting & Other Services	0,74%	Commercial Support Services	0,24%	Health Care Technology & Services	0,01%

<i>Economische sectoren</i>	% Activa
Integrated Oil & Gas	0,00%
Oil & Gas Refining & Marketing	0,00%
Oil & Gas Storage & Pipelines	0,00%
Oil & Gas Equipment/Services	0,00%
Unknown	55,83%

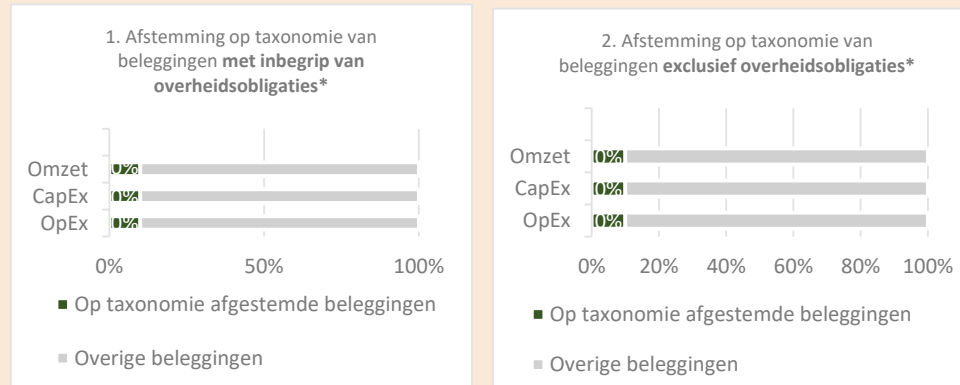

In welke mate waren de duurzame beleggingen met een milieudoelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?

Op de taxonomie afgestemde activiteiten worden uitgedrukt als aandeel van:

- de **omzet** die aangeeft hoe “groen” de ondernemingen waarin is belegd vandaag zijn;
- de **kapitaaluitgaven** (CapEx) die laten zien welke groene beleggingen zijn gedaan door de ondernemingen waarin is belegd die relevant zijn voor een transitie naar een groene economie;
- de **operationele uitgaven** (OpEx) die de groene operationele activiteiten van ondernemingen waarin is belegd weerspiegelen.

De onderstaande grafieken tonen in groen het percentage beleggingen dat was afgestemd op de EU-taxonomie. Aangezien er geen geschikte methode is om te bepalen of overheidsobligaties zijn afgestemd op de taxonomie*, toont de eerste grafiek de afstemming op de taxonomie voor alle beleggingen van het financiële product, met inbegrip van overheidsobligaties, terwijl de tweede grafiek de afstemming op de taxonomie toont voor uitsluitend de beleggingen van het financiële product anders dan in overheidsobligaties.

*Voor deze grafieken omvatten “overheidsobligaties” alle blootstellingen aan overheidsschulden.

● Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?

n.v.t.

● Hoe verhoudt het percentage beleggingen dat is afgestemd op de EU-taxonomie zich tot het percentage tijdens eerdere referentieperiodes?

n.v.t.

Wat was het minimumaandeel duurzame beleggingen met een milieudoelstelling die niet waren afgestemd op de EU-taxonomie?

PME heeft een deel van de portefeuille gealloceerd naar duurzame beleggingen. Deze beleggingen dragen bij aan de SDG's middels impactbeleggingen en overige bijdrage aan SDG's in de portefeuille. Het behaalde percentage duurzame beleggingen bedroeg 17,84%. PME heeft

echter niet per thema een doelstelling gespecificeerd en heeft daarom ook niet de bijdrage aan ecologische en sociale doelstellingen separaat berekend.

Wat was het minimumaandeel sociaal duurzame beleggingen?

PME heeft een deel van de portefeuille gealloceerd naar duurzame beleggingen. Deze beleggingen dragen bij aan de SDG's middels impactbeleggingen en overige bijdrage aan SDG's in de portefeuille. Het behaalde percentage duurzame beleggingen bedroeg 17,84%. PME heeft echter niet per thema een doelstelling gespecificeerd en heeft daarom ook niet de bijdrage aan ecologische en sociale doelstellingen separaat berekend.

Welke beleggingen zijn opgenomen in "overige"? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

De verwachte marktwaarde van derivaten en liquide middelen zijn opgenomen onder "#2 Overige". Dit bedroeg per ultimo 2022 0,53%. Deze beleggingen zijn nodig om de portefeuille op een efficiënte manier te beheren en om het risicoprofiel van de pensioenregeling te beheersen. Bij deze instrumenten waren er geen ecologische of sociale minimumwaarborgen.

Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om te voldoen aan de ecologische en/of sociale kenmerken?

De volgende maatregelen zijn getroffen om te voldoen aan de ecologische en sociale kenmerken van de pensioenregeling van PME:

- PME heeft haar beleggingen in impact investeringen vergroot. Met deze investeringen wordt een positieve bijdrage aan de maatschappij geleverd.
- PME heeft hoofdzakelijk belegd in bedrijven en landen die relatief goed presteren ten aanzien van ESG factoren. Dit wordt bepaald aan de hand van data van externe dataproviders.
- PME heeft engagement gevoerd op verschillende ecologische en sociale thema's. Hiermee heeft PME haar invloed als aandeelhouder aangewend om ondernemingen aan te zetten tot een duurzame strategie. Het dialoogprogramma op het thema Energietransitie is geïntensiveerd, waarbij PME de dialoog is aangegaan met bedrijven in de nutssector en aan de vraagkant van de energiesector. Hierbij vraagt PME ondernemingen inzicht te geven in klimaatrisico's, doelstellingen te formuleren en te rapporteren volgens het TCFD-raamwerk.
- PME heeft een klimaatplan gepubliceerd in lijn met wat wordt gevraagd vanuit het Nederlands Klimaatcommitment van de financiële sector. Hierin heeft PME actieplannen uitgewerkt voor de relevante beleggingen. Deze actieplannen bevatten een samenvatting van het klimaatbeleid dat PME de afgelopen jaren heeft geïntroduceerd voor de verschillende beleggingscategorieën, een overzicht van de acties die PME nu neemt om de klimaatdoelstellingen te behalen en een vooruitblik naar de ontwikkelingen die PME de komende periode verwacht.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Om de beleggingsportefeuille van PME vorm te geven en om prestaties van de beleggingen te meten, worden verscheidene benchmarks gebruikt afhankelijk van de beleggingscategorie. Voor de liquide beleggingen geldt het streven om duurzaamheidskenmerken zoveel mogelijk in de benchmark te implementeren, middels maatwerk ESG benchmarks.

Referentiebenchmarks zijn indices waarmee wordt gemeten of het financiële product voldoet aan de ecologische of sociale kenmerken die dat product promoot.

Op deze wijze is er sprake van een eenduidig ESG-beleid voor de liquide portefeuilles. Voor illiquide portefeuilles worden reguliere benchmarks gebruikt zonder duurzaamheidskenmerken. De pensioenregeling als zodanig heeft niet een referentiebenchmark zoals bedoeld in SFDR. De volgende vragen zijn daarom niet van toepassing.

● ***In welk opzicht verschilt de referentiebenchmark van een brede marktindex?***

n.v.t.

● ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten aanzien van de duurzaamheidsindicatoren voor het bepalen van de afstemming van de referentiebenchmark op de gepromote ecologische en sociale kenmerken?***

n.v.t.

● ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?***

n.v.t.

● ***Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de brede marktindex?***

n.v.t.

Bijlage 6

**Rapportage Principes
TCFD-Rapportage**

De Task Force on Climate-Related Financial Disclosure (TCFD) vraagt van aandeelhouders om ten aanzien van de governance, de strategie, risicobeheer, kerncijfers en doelstellingen te rapporteren over klimaatrisico's. Al deze elementen zijn onderdeel van de TCFD-rapportage van PME (zie bijlage 4).

Toelichting Carbon Footprint Meting

Ontwikkelingen

Sinds de eerste meting in 2015 is de carbon footprint van PME ieder jaar met een jaar vertraging gepubliceerd. Dit betekende dat in het jaarverslag van 2021 de carbon footprint van de portefeuille van ultimo 2020 werd gepubliceerd. In het jaarverslag 2022 heeft PME ervoor gekozen om de carbon footprint niet langer met een vertraging te publiceren. Het gevolg hiervan is dat in het jaarverslag 2022 zowel wordt gerapporteerd over de carbon footprint van de portefeuille van ultimo 2021, alsook van ultimo 2022. Zie ook hoofdstuk 5 van het jaarverslag. Daarnaast heeft PME er ook voor gekozen om een herberekening uit te voeren op de meting voor het basisjaar 2019 aan de hand van geüpdatet EVIC data voor dat jaar.

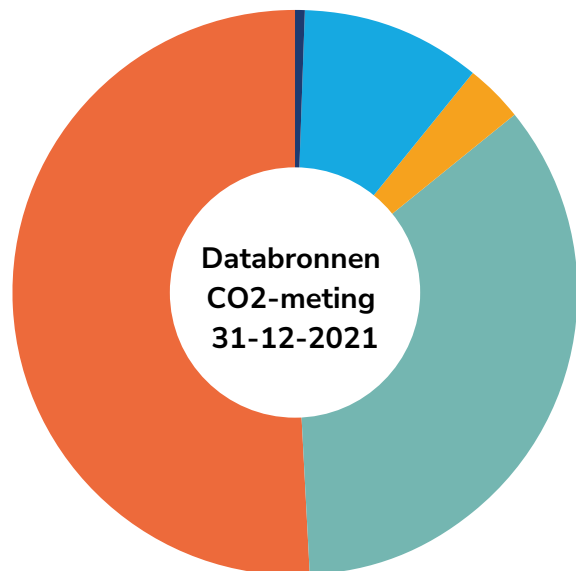
Databronnen

Voor het verzamelen van de uitstootgegevens van bedrijven wordt gebruik gemaakt van een externe dataleverancier. Deze dataleverancier levert de uitstootgegevens van alle posities en alle benchmarkposities van de aandelenportefeuilles van PME. Voor het verkrijgen van deze gegevens gebruikt de dataleverancier vier verschillende bronnen:

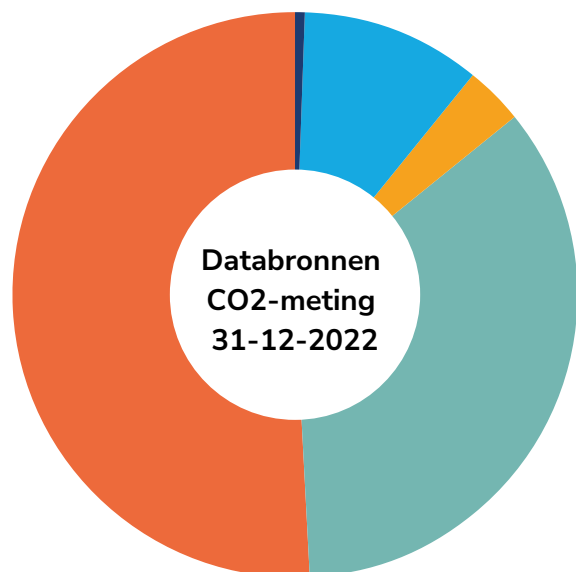
- **MVO- of Jaarverslagen:** veel bedrijven meten zelf hun uitstoot van broeikasgassen en publiceren deze gegevens over het voorgaande jaar in hun jaarverslag of MVO-verslagen.
- **Carbon Disclosure Project:** een deel van de bedrijven publiceert hun uitstoot via het Carbon Disclosure Project (CDP), een non-profit organisatie die bedrijven bij het rapporteren ondersteunt.
- **Andere rapportages, bijv. die van NGO's:** bedrijven die zelf geen uitstootgegevens publiceren worden soms door externe partijen onderzocht die

de gegevens vervolgens publiceren.

- **Modelering:** samen met een onderzoeksinstituut heeft de externe dataprovider een model ontwikkeld waarmee de uitstoot van bedrijven waarvan gepubliceerde gegevens ontbreken of onbetrouwbaar zijn, geschat kunnen worden. Deze schattingen worden gedaan op basis van een model van

- Modelering **0,6%**
- MVO- of jaarverslagen **10,3%**
- Andere rapportages **3,5%**
- Niet verzameld **35,0%**
- Carbon Disclosure Project **50,6%**

- Modelering **0,9%**
- MVO- of jaarverslagen **5,6%**
- Andere rapportages **1,9%**
- Niet verzameld **51,8%**
- Carbon Disclosure Project **39,8,6%**

onze dataprovider. In het model worden niet-rapporterende bedrijven vergeleken met gelijksoortige bedrijven die wel gegevens rapporteren.

Door gebruik te maken van een gepatenteerd branche classificatiesysteem op basis van hun CO₂-uitstootprofiel komen we tot een schatting. Naast de toepassing van dit classificatiesysteem voor de bedrijfstakken wordt de CO₂-voetafdruk van niet-rapporterende bedrijven geschat met behulp van specifieke modellen voor 400 subsectoren. Elke subsector wordt statistisch geanalyseerd om significante broeikasgasemissievoorspellers te identificeren. Dergelijke voorspellers van broeikasgasemissies zijn onder meer omzet, aantal werknemers en kosten van verkochte goederen. In het geval op een later moment wel informatie bekend wordt over daadwerkelijke uitstoot voor een onderneming wordt getest of de eerdere schattingen klopten. Op die manier wordt het instrument van modellering steeds robuuster.

Vanwege het ontbreken van gepubliceerde gegevens gebruikt PME het instrument van modellering voor 10,3% van de portefeuille ultimo 2021 en 5,6% ultimo 2022, uitgedrukt als percentage van het belegd vermogen in beursgenoteerde aandelen en bedrijfsobligaties.

Ondanks de inspanningen om een zo accuraat mogelijk beeld te krijgen van de CO₂-uitstoot van de aandelenportefeuille van PME blijft er altijd een mate van onzekerheid wat betreft de exacte uitstoot. Niet alle data die door ondernemingen wordt gerapporteerd is extern geverifieerd, en dat geldt ook voor schattingen. Waar mogelijk controleert PME ook zelf de data die door externe partijen worden aangeleverd.

In lijn met het "ownership principle" van het Greenhouse Gas Protocol wordt een belegger "eigenaar" van (een deel van) de uitstoot van een bedrijf wanneer het eigenaar wordt van aandelen van een onderneming. De hoeveelheid uitstoot die wordt toegewezen aan de aandeelhouder is naar rato van het aantal aandelen in bezit.

Een gangbare term voor de toegewezen uitstoot is Emission Exposure. De Emission Exposure wordt berekend door de totale uitstoot van een bedrijf te vermenigvuldigen met het percentage dat de investeerder van het bedrijf bezit, aan het einde van het jaar

waarover wordt gerapporteerd. Voor de berekening is hierbij gebruikt gemaakt van de totale marktkapitalisatie van de geanalyseerde bedrijven, in lijn met de aanbevelingen van het Partnership for Carbon Accounting Financials (PCAF).

Voor de berekening van de carbon footprint van de aandelenportefeuille is afgelopen jaren gebruik gemaakt van een methodiek die de uitstoot van een belegging bepaalt op basis van de waarde van de investering in verhouding tot de totale marktkapitalisatie van een bedrijf. Deze methodiek kan niet toegepast worden op de obligatieportefeuille omdat de marktkapitalisatie geen rekening houdt met de totale schuldenpositie van een bedrijf. Zowel het Partnership for Carbon Accounting Financials (PCAF) als de European Technical Expert Group on Sustainable Finance (EU TEG) schrijven daarom voor om voor de berekening van de carbon footprint van bedrijfsobligatieportefeuilles gebruik te maken van de Enterprise Value Including Cash (EVIC). PME heeft voor zowel de bedrijfsobligatie- als de aandelenportefeuille gebruik gemaakt van de meting op basis van de EVIC. Dit maakt het mogelijk om ook de totale uitstoot van de portefeuille weer te geven.

Datakwaliteit

De dataleverancier van PME beoordeelt de kwaliteit van de CO₂-data die wordt verzameld en gemodelleerd. Aan de hand van deze beoordeling krijgt de data een kwaliteitsscore. Op dit moment heeft PME onvoldoende inzicht in de methodologie van de beschikbare kwaliteitsscores om hier met voldoende zekerheid gebruik van te maken voor rapportage van de kwaliteitsscores. PME volgt de ontwikkelingen op het gebied van CO₂-data nauwgezet en streeft er naar om over de datakwaliteit te rapporteren wanneer dit mogelijk is.

Scope

Voor de berekening van de carbon footprint van de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles wordt gekeken naar de uitstoot van scope 1 en 2 activiteiten van bedrijven. Waarom scope 3 data (nog) niet wordt meegenomen heeft twee redenen:

- De gegevens voor scope 3 zijn nog beperkt beschikbaar. Minder dan 25% van de wereldwijde beursgenoteerde bedrijven publiceert zelf scope 3 data. Een belangrijke databron voor PME is het

Carbon Disclosure Project (CDP). Slechts 30% van de bedrijven die via CDP hun uitstoot rapporteert publiceert ook scope 3 data.

- De gepubliceerde data die beschikbaar is, is niet goed vergelijkbaar. Dit is het gevolg van het feit dat standaarden van meting en rapportage nog erg verschillen.
- Het gebrek aan gepubliceerde scope 3 data maakt de meting sterk afhankelijk van gemodelleerde data. De kwaliteit en consistentie van gemodelleerde scope 3 data is in vergelijking met gemodelleerde scope 1 en 2 data een stuk lager.

Dit neemt echter niet weg dat de scope 3 uitstoot voor bepaalde industrieën en bedrijven wel een belangrijke factor is wanneer beoordeeld wordt of een bedrijf Paris aligned is. Als bijvoorbeeld bepaald moet worden in hoeverre de uitstoot van een autoproducent in lijn is met het Parijs Akkoord, is de scope 3 uitstoot vaak interessanter dan de scope 1 of 2 uitstoot. Het overgrote deel van de uitstoot van autoproducenten bestaat uit de scope 3 uitstoot als gevolg van de uitstoot die de verkochte auto's produceren. De scope 3 uitstoot is om deze reden wel onderdeel van de data die gebruikt wordt voor de sectorreductiedoelstellingen.

Ontwikkelingen in gemodelleerde data

Niet alle bedrijven in de portefeuille van PME publiceren gegevens over de hoeveelheid CO₂ die er wordt uitgestoten. Voor de berekening van de carbon footprint maakt PME daarom voor een deel gebruik van gemodelleerde data. Dataleverancier ISS heeft sector-specifieke modellen ontwikkeld die door gebruik te maken van verschillende bedrijfs- en sectorgegevens een adequate inschatting kunnen maken van de hoeveelheid CO₂ die bedrijven uitstoten. Sinds de meting van het basisjaar 2019 heeft ISS deze modellen meerdere keren geüpdatet. De belangrijkste reden voor de updates is het beschikbaar komen van nieuwe informatie die als input voor de modellen kan worden gebruikt.

De updates zorgen ervoor dat de modellering van de CO₂ uitstoot accurater wordt. Tegelijkertijd betekenen de updates wel dat voor de absolute uitstoot van 2019 data is gebruikt die met een andere versie van de modellen is gemodelleerd dan de data die voor de carbon footprint van 2022 is gebruikt. Wanneer PME wil bepalen wat de reductie is geweest tussen 2019

en 2022 dan zou het in theorie accurater zijn wanneer de carbon footprint van 2019 berekend wordt met gemodelleerde data die tot stand is gekomen met dezelfde modellen als die gebruikt zijn in 2022. Een dergelijke herberekening is echter niet mogelijk omdat de verbetering van de modellen van ISS gebaseerd is op nieuw beschikbare informatie. De inputdata die gebruikt is voor de gemodelleerde data van 2019 is niet of nauwelijks beschikbaar voor 2022. Het resultaat van een herberekening zou dus niet accurater zijn. Tegelijkertijd komt een dergelijke herberekening de uniformiteit van de gemodelleerde data uit 2019 niet ten goede en maakt het de carbon footprint, en daarmee de bepaling van de gerealiseerde uitstoot, een stuk complexer. Deze bezwaren in combinatie met het feit dat gemodelleerde data slechts een deel van de gebruikte data beslaat (13,7% in 2019; 5% in 2022) maken dat PME ervoor kiest om een dergelijke herberekening niet uit te voeren. PME is zich er echter wel van bewust dat dit een nadeel en limitatie is van het gebruik van gemodelleerde data.